Pósán László

Skandinávia a középkorban

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2012

A térképeket készítette:
SZÁNTÓ RICHÁRD

A borítótervet készítette:
KÁLMÁN ZSOLT

ISBN 978 963 318 213 0

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
www. dupress.hu
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta
Készült a Debreceni Egyetem sokszorosító üzemében, 2012-ben
12-124

TARTALOM

ELŐSZÓ

Skandinávia középkori történetével kapcsolatban többnyire csak a vikingek jutnak eszünkbe, de az ezredfordulót követően az északi világ kereszténnyé vált királyságairól már szinte semmit sem tudunk. Pedig a skandináv államok 1000 táján mondhatni párhuzamosan alakultak ki a közép-kelet-európai keresztény királyságokkal, Magyarországgal és Lengyelországgal. Tény, hogy az északi térségre évszázadokon át, egészen a modern korig, viszonylag csekély figyelem irányult, hiszen az európai történelem nagy eseményei, sorsfordító történései, ünnepi vagy drámai pillanatai Észak-Európától távol, a kontinens déli, nyugati vagy középső részén zajlottak, ezért – a viking kortól eltekintve – Skandinávia többnyire az érdeklődés perifériáján maradt. De ez a csekély figyelem abból is adódott, hogy észak felé haladva az egyre zordabb időjárás és mostohábbá váló életfeltételek miatt itt mindig is relatíve kevesen éltek, s Európában ma is itt a legalacsonyabb a népsűrűség. Ha észak–déli irányban megmérjük Európát, Skandinávia lényegében a kontinens felét áthidalja, így nem csoda, hogy a középkorban – Európa más térségeivel összehasonlítva – ezen az óriási területen szinte alig éltek emberek. A hatalmas távolságok, mostoha életfeltételek, zord időjárás és gyér népesség miatt az északi területeket egy 1347. évi feljegyzés szerint a világ végén fekvőnek, a világ legszélső részének (*„remotissimis partibus mundi", „in terram extremis mundi partibus")* tartották, és emiatt alig tudtak róla valamit, illetve túl nagy késztetés sem volt, hogy többet tudjanak meg róla.

Csak a 20. században, annak is inkább a második felében, a világszerte megcsodált skandináv jóléti államok kiépülésével összefüggésben nőtt meg az érdeklődés Európa északi részei iránt, de a hazai történeti irodalomban mind a mai napig komoly hiány mutatkozik a viking kor utáni skandináv történelmet bemutató munkákból. Jelen kötetünk csak szerény próbálkozás a skandináv középkorról magyar nyelven olvasható szakirodalom terén mutatkozó hiány valamiféle pótlására, de egyben felhívás is kíván lenni, hogy e téren még nagyon sok tennivalója lenne a hazai egyetemes történeti kutatásnak.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a három középkori észak-európai ország, Dánia, Norvégia és Svédország történetét – jóllehet számos vonatkozásban összefonódnak – külön-külön tárgyaljuk, ezért a szövegben bizonyos ismétlődések szükségképpen előfordulnak. Amennyire lehetett, az olyan eseményeknél, amelyek mindhárom országot valamilyen módon érintették, általában a legelső említéskor igyekeztünk részletesebben szólni, s később már nem ismételtünk meg mindent. Mivel a skandináv államok közép-

kori történetének tárgyalását Dániával kezdtük (itt jött létre a leghamarabb állam), a norvég és svéd történelemhez kapcsolódóan is számos kérdést már itt részletesebben tárgyaltunk. Az eseménytörténet mellett vázlatosan szólunk a skandináv királyságok társadalmáról, gazdaságáról, állam- és egyházszervezetéről, művelődéséről, kultúrájáról is.

Ez a könyv nem születhetett volna meg azoknak a hallgatóknak a közreműködése nélkül, akik a Debreceni Egyetemen az elmúlt esztendőkben *A Balti-tenger és az északi világ a középkorban* című szemináriumomat látogatták, és ott szembesültek a középkori skandináv történelemre vonatkozó hazai, vagy Magyarországon elérhető, s magyarul olvasható szakirodalom gyér voltával, illetve a könyvtárakban előforduló, ott fellelhető külföldi irodalom esetlegességével. Jelen kötet elkészítését ők inspirálták.

A legtöbb köszönettel azonban feleségemnek, Annamáriának, és kislányomnak, Zsuzsannának tartozom, akik hihetetlen türelemmel viselték a könyv megírásának összes nyűgét, nehézségét, és olyan biztos, szerető családi hátteret, meghitt otthont jelentettek, s jelentenek, ami nélkül elképzelhetetlen lett volna ilyen kutató és alkotó munkát folytatni. Köszönetem, hálám és szeretetem jeléül nekik ajánlom ezt a könyvet.

DÁNIA

A földrajzi környezet

A középkorban a három észak-európai ország (Dánia, Norvégia, Svédország) közül politikai és gazdasági szempontból egyaránt Dánia volt a legfejlettebb és legnépesebb, jóllehet Norvégiához és Svédországhoz képest sokkal kisebb területtel rendelkezett. Az Északi- és a Balti-tenger közötti félszigetet, az attól keletre fekvő számtalan szigetet, és a mai Svédország déli területeit is magában foglalta. Partvonala erősen tagolt. Mai szárazföldi határa 68 km, parthosszúsága ennek több mint 110-szerese, kereken 7450 km. A középkorban, amikor a dél-svéd területek, valamint Schleswig és Holstein is a dán korona fennhatósága alá tartoztak, természetesen a szárazföldi és tengerparti határok egyaránt hosszabbak voltak. A mai Dániának egyetlen pontja sincs 40 kilométernél távolabb a tengertől, a szigeteket egymástól és a félszigettől tengerszorosok választják el. Norvégia és Dánia között a Skagerrak 125 km, Svédország felé a Kattegat 75 km széles. A mintegy Korzika méretű Seeland (Sjaelland)-sziget és Dél-Svédország között az Øresund 4 kilométerre szűkül. A szárazföld, a **Jütland (Jylland)-félsziget** északi csúcsától, Skagentől a déli határt jelentő Eider-folyóig mintegy 375 km hosszú, sík vidék, a legmagasabb pontja csak 173 méterrel van a tengerszint felett. Keleti partvidéke fjordokkal csipkézett. A közép-európai kontinenshez csatlakozó félsziget természetföldrajzi szempontból a Német-síkság folytatása. Nyugati és keleti oldala élesen elválik egymástól. Nyugaton nagy dűnesor védi a partot, amely dél felé az északi fríz szigetek sorára bomlik, melyek észak–déli irányukkal szemben fekszenek a nyugati szelek által korbácsolt óriási hullámokkal, így a félsziget előtt a hullámtörő szerepét töltik be, melynek következtében gyors ütemben pusztulnak. A legnagyobb sziget, Sylt csak az elmúlt 200 év alatt területének kb. felét elvesztette, azaz a középkorban jóval nagyobb volt, mint ma. Esbjergtől északra, egészen a Skagen-fokig, a félsziget csúcsáig, egyenes, sekély, homokos és viharos a part, ahol régen számtalan hajó feneklett meg, s futott zátonyra. A középkor hajósai igyekeztek is minél jobban távol tartani magukat Jütland nyugati partjaitól. Az itteni dűnék és a szárazföld közé két nagyobb fjord vize ékelődik be, míg északabbra haladva a Nissum Bredningtől északkelet–kelet irányban egészen a Balti-tengerig húzódó fjord a félsziget északi részét szinte szigetként választja el a szárazföldtől. Jütland keleti felén találhatók a félsziget legmagasabb pontjai (Iding Skovhöj 173 m; Eier Bavnehöj 172 m).

A nyugati, egyenes homokparttal szemben a keleti partot fjordok és öblök teszik tagolttá. A félsziget egésze alapvetően a fenyérpuszták és lápok kietlen, terméketlen világa. Az északi világról a 11. században az első leírást készítő Brémai Ádám Jütlandot meddő, homokos talajú földként ábrázolta. A félszigetnek nemcsak a partvonalában, hanem némileg az éghajlatában is érzékelhető a különbség nyugat és kelet között. Nyugati oldala csapadékosabb (800 mm körül), gyakoriak a tenger felől fújó viharos szelek, a tél enyhébb, a hőmérséklet többnyire fagypont felett marad, a nyár pedig hűvösebb (júliusi átlaghőmérséklete 15–16 °C). A keleti részek némileg szárazabbak (600 mm körüli éves csapadékmennyiséggel), a tél egy kicsit hidegebb (januárban a hőmérséklet általában fagypont alatti), a nyár pedig valamelyest melegebb (júliusban 17–18 °C). A viszonylag keskeny, karcsú félszigeten nincsenek nagy folyók. Leghosszabb folyója, a Randers-fjordon keresztül a Balti-tengerbe ömlő Gudenaa (160 km).

A dán szigetek közül **Seeland** a legnagyobb (7500 km²), és a 4 kilométerre összeszűkülő Sund-szoros választja el a Skandináv-félszigettől. A Balti- és Északi-tenger közötti fekvése, és jó, természetes kikötői minden korban stratégiai fontosságúvá tették. Seeland birtokában ellenőrizni lehetett a két tenger közötti hajóforgalmat. A Jütland és Seeland között fekvő, Dánia kertjének is nevezett termékeny **Fyn-sziget** már csak fele akkora (3500 km²). A két szigetet a Nagy-Belt (Storebaelt), Fyn-t és Jütlandot pedig a Kis-Belt (Lillebaelt) nevű tengerszoros választja el egymástól. Ezek az elnevezések már a középkorban is ismertek voltak. Saxo Grammaticusnál például *„transitus Beltensis"* és *„littus Belticum"* kifejezésekkel találkozhatunk. A skandináv *„bälte/belti"* - „fehér" jelentésű – szó a litván *„balá/báltas"*, illetve az ősszláv *„balto"* szavakra megy vissza, ami „sekély vizet" jelentett. A dán szigetek közötti Beltek is sekély vizükről kaphatták a nevüket. (Nem véletlen, hogy manapság a Beltek térségében a nagyobb szigeteket akár több kilométer hosszú hidakkal tudták összekötni.) De magának a Balti-tengernek is a neve viszonylag sekély vizéből származik, és a mocsaras Baltikum elnevezése ugyancsak ebből az etimológiából magyarázható. (Ugyanez az ősszláv *„balto"* szó fordul elő a magyar Balaton szavunkban is.)

Fyn-szigettől délkeletre, pár kilométernyi tengerszoros és néhány kisebb sziget (Taasinge, Strynø, Siø) által elválasztva fekszik **Langeland** szigete, melynek neve („hosszú föld") hosszú, keskeny alakjából ered, és róla kapta a nevét a keleti oldalán húzódó másik tengerszoros is, a Hosszú-Belt (Langelandsbaelt). A Hosszú-Belt túloldalán található **Lolland** szigete, melyhez keleten szorosan kapcsolódik a keskeny Guldborg Sund másik oldalán **Falster** szigete, amit északról szintén egy keskeny tengerszoros választ el Seelandtól. Falstertől északkeletre, Seelandtól pedig délkeletre található a viszonylag kicsiny **Møn-sziget**. A Kis-Belt délkeleti végénél **Aerø** szigete fekszik, **Samsø** pedig Jütland, Fyn és Seeland között. Ezektől a szigetektől egészen különálló s eltérő a dél-svéd partoktól délkeletre fekvő gránitkőzetű **Bornholm,** amely a legmagasabb dán sziget (161 m).

A mai Svédország déli részei **Halland, Bleinge** és **Skåne** (vagy ahogyan a középkori forrásokban szerepel: *Scanie, Scanza*) egészen 1658-ig a dán korona részét alkották, sőt maguknak a dán törzseknek is valahol a dél-svéd nagy tavak körül lehetett az őshazájuk, s innen terjeszkedtek ki fokozatosan a szigetek és Jütland irányába, dél és nyugat felé szorítva az itteni népeket, elsősorban a félszigetnek nevet adó jütöket. Skåne a dán szigetekhez hasonló mezőgazdasági adottságokkal rendelkező térség, ahol a gabonatermelésnek egészen régi korokra visszanyúló hagyománya van, s a táj arculata ma ugyancsak a dán szigetekére emlékeztet: csaknem teljesen megművelt kultúrtáj. A dús legelők és szántók az eredeti nagy lomberdőket néhány kisebb-nagyobb foltra szorították vissza.

A korai középkor – a viking idők

A 6. században Jordanes *Getica* című művében *„Scandza"* lakóinak bemutatásakor „azoknak a törzsétől" származóknak írta le a dánokat, akik „elűzték a herulokat a saját lakóhelyükről". Emellett megjegyezte azt is, hogy „minden scandiai között a kimagasló névre vágytak magas termetük miatt". Tours-i Gergely *A frankok története* című munkájában azt jegyezte fel, hogy az 530-as években egy Chochilaich nevű dán vezér („király") a tengeren áthajózva Galliára támadt, és felperzselt egy falut, de Theuderich frank király fegyveresei legyőzték a rabló északiakat és visszaszerezték a zsákmányt. A dán megnevezés alatt azonban a kora középkori források nagyon sok mindent értettek. Leginkább általános értelemben használták, s minden északi ember, Skandinávia egész népessége egyszerűen „dán" volt. Ezt a vélekedést erősítette az a körülmény is, hogy a három nagy skandináv nép, a dán, a norvég és a svéd a középkorban lényegében azonos, vagy nagyon hasonló nyelvet, a „dán nyelvet" *(vox danica)* beszélte. De sok közös volt vallásukban, kultúrájukban, életmódjukban, szokásaikban is. Többnyire dánoknak nevezték a frank és angolszász területeket háborgató skandinávokat, vagy származásuktól függetlenül az angliai Danelaw, illetve a nyugati frank földön létrejött Normandia telepeseit, és azok leszármazottait is. Természetesen a később politikai értelemben vett Dánia, a dán királyság lakóit ugyancsak dánnak nevezték.

Nemcsak Tours-i Gergely számolt be arról, hogy a „dánok" igen korán, már a 6. században tengeri rablóportyákat szerveztek, hanem a *Finn várának csatája (Fight at Finn's Burg)* című 7. vagy 8. századi óangol hősmonda is, melynek rövid tartalmi kivonata a *Beowulf* című hőskölteményben szintén visszaköszönt. A saga szerint a frízek egyik főnökét, helyi „királyát", Finn Focwaldinget meglátogatta sógora, Hnaef, a dánok egyik vezére, de valami miatt összekülönböztek és fegyveres harc robbant ki közöttük. Hnaef ugyan

életét vesztette az összecsapásban, de dán fegyveresei Hengest vezetésével elfoglalták Finn várát. Miután újabb dán harcosok érkeztek, Hengest leszámolt Finn Focwaldinggal és híveivel, s csak ez után tért vissza Dániába. Az óangol hősmonda a Frízföldre történő 5. századi dán behatolás emlékét őrizte meg. Nem lehetetlen, hogy az itt szereplő Hengest azonos volt azzal a Hengesttel, aki az egyik brit király, Vortigern hívására érkezett Horsával és három hajónyi jüt fegyveressel Angliába, s letelepedtek Kentben, ahol a király földeket bocsátott rendelkezésükre. Ezek a 6. századi vezérek, akik Frankföldre, Frízföldre vagy Britanniába vezettek katonai akciókat, valójában nem egy-egy törzs vagy nép királyai voltak, hanem csak egy fegyveres csoport, egy kisebb sereg parancsnokai, akiket a rúnafeliratokban leginkább *„saekonungr"*, azaz „tengeri király" titulussal illették. Nem adott terület és politikailag szervezett nép élén álltak, csak portyázásokra, rabló hadjáratokra alkalmas hajóval (vagy hajókkal) és fegyveresekkel rendelkeztek. De azt a tényt sem szabad túlértékelnünk, hogy bizonyos számú harcosnak parancsoltak, mert a germán népeknél általában már néhány fő is jelenthetett sereget *(„heri, here, Heer")*. A bajoroknál 42, az angolszászoknál 35 fegyveres már seregnek számított. A langobardoknál vagy éppen a dánoknál ennél jóval kevesebb, 4–5 harcos is „seregnek" minősült. A nagyobb törzsi területek élén álló szakrális királyokat a népgyűlések, a *thing*ek választották, melyek az istenektől származó szokásjogok, íratlan társadalmi normák legfőbb fórumaiként maguk is szakrális intézmények voltak, és az istenektől eredeztetett genealógiájuk révén a királyok ugyancsak szakrális jelleggel rendelkeztek. A 13. században írásba foglalt dán szokásjogi gyűjtemények alapján úgy tűnik, hogy az ezt megelőző évszázadokban, így a korai középkorban is, három nagyobb szokásjogi és ahhoz kapcsolódó dán törzsi térség létezett: Skåne, Seeland és a szigetek, valamint a Jütland-félsziget. Ottar 9. századi, Skandináviáról szóló úti beszámolójában északi és déli dánokról írt: előbbiek a szigeteken és a mai Délkelet-Norvégia, Délnyugat-Svédország földjén éltek, az utóbbiak pedig Jütlandon. De sem a szokásjogok szerinti tagolódás, sem pedig az Ottar-féle megkülönböztetés nem jelentett politikai szerveződéseket. Néhány írásos feljegyzés, de még inkább a nagyméretű építkezések – mint például a Dél-Schleswigben és a Jütland-félszigeten keresztben húzódó, 737 táján felépült hatalmas Danevirke-sánc, amely dél felől oltalmazta Dániát, a 726-ban épített Kanhave-csatorna Samsø szigetén, vagy az Északi-tengernél, a nyugati parton 700 körül létesült kereskedőközpont, Ribe – arra utalnak, hogy már a 8. században a kiterjedt területi s politikai egység, központi hatalom létezett, elsősorban Jütlandon. A dán királyokról ugyan vannak írásos feljegyzéseink, arról azonban semmit sem tudunk, hogy mikor és hogyan egyesült az ország, és a későbbi dán krónikák sem szólnak erről. A források a 9–10. században leginkább Jütland déli részeiről tudósítottak, mert a frank krónikaírókat a határviták és konfliktusok érdekelték. A 8. század folyamán a terjeszkedő frank birodalom egyre közelebb került a dán területekhez. 800 körül Nagy Károly uralma alá vetette a szászokat,

s ezzel közvetlenül a dánok szomszédja lett. A dán, s mindenek előtt a jütlandi térség területi és politikai egységének létrejöttében nagy szerepe volt a frank fenyegetésnek. A frank hatalom további észak felé történő terjeszkedésének megakadályozásához szükség volt a katonai-védelmi erők összefogására, egyesítésére. A mondai hagyomány szerint a Danevirke megépítésének idején a dánoknak már volt egy Ongendus nevű nagyhatalmú királya. A dán területek nagy részére kiterjedő királyi hatalom megerősödésében kétség kívül nagy szerepet játszott Nagy Károly hódító politikája, de létrejötte – ahogyan a már említett nagy építkezések mutatják – a korábbi évtizedekben történt.

Az angolszász, norvég vagy svéd uralkodócsaládokhoz hasonlóan a dán királyok is az istenektől származtatták nemzetségüket. Mondaviláguk szerint a dánok ősapjának, Humlinak a fiai, Frodi és Dan voltak a mitikus őskirályaik. A germán népek eredetmítoszaiban gyakran előfordult, hogy egy-egy isteni származású, vagy isteni útmutatást követő testvérpárhoz kötődött a politikailag szervezett törzsi keretek létrehozása, a nagyobb területi és népi egység, illetve a monarchikus hatalmi forma megteremtése. A langobard eredetmonda szerint például azok, akik elhagyták addigi hazájukat, Skandináviát, egy testvérpárt követve keltek át a Balti-tengeren. A vandálokat szintén egy testvérpár, Rapt és Raus vezette északról délkelet felé. Beda Venerabilis leírása szerint az Északi-tengeren Britanniába átkelt angolszászok és jütök (dánok) ugyancsak egy testvérpár, Hengest és Horsa vezetésével alapították meg 450 körül a kenti királyságot. A hagyomány a wessexi királyság alapítását is egy testvérpárhoz, Cerdic és Cynric nevéhez kapcsolta. A dán eredetmítosz és a hagyományvilág nemcsak a mitikus, ősi Frodi és Dan közös uralkodásának emlékét őrizte meg, hanem a későbbiekben is előfordult, hogy a testvérek közösen gyakorolták a királyi hatalmat. Saxo Grammaticus gestájában több ilyen esetet örökített meg. A monda szerint Lotherus és Humblus, vagy Hortherus és Athisles együtt uralkodott. Syward király viszont egyedül követte apját a trónon, mert testvére még kiskorú volt. Ahogyan Saxo Grammaticus előrehaladt történetének elbeszélésében, a mondai elemek mellett egyre több valós esemény és személy is megjelent, s ezekről már maga a krónikaíró is bővebben szólt. Így például beszámolt arról, hogy a két testvér, Frotho és Harald évente váltogatták az ország és a flotta feletti hatalmat, s így uralkodtak. Később Heldan és Harald is együttesen viselte a királyi címet, Roe és Helgo pedig megosztozott az ország és a flotta feletti hatalmon. Horwendill testvérével, Fengóval közösen uralkodott Jütlandban. A 9. század elején uralkodó **Godfred** királyról már számos más forrás is megemlékezik. A Nagy Károly életrajzát megíró Einhard mesternél például *„Godefrido Danorum rege"*, az *Annales Ryenses*ben pedig *„Godefrith regem Daciae"* olvasható. A dán király 808-ban a frízek elleni flottabázisként megalapította Hedeby (Haithabu) kikötővárosát. Hadat vezetett a Holstein keleti részén élő szláv törzsek ellen, akik Nagy Károllyal szövetkeztek, és uralmát ki akarta terjeszteni a fríz partokra is, amelyek azonban a frank birodalom érdekszférájába, politikai befolyási zónájába tartoztak. Nagy Károly ezért ellenségként tekintett Godfred királyra, aki 810-ben 200 hajóból álló flottával támadást

indított Frízföld ellen. A frankok által is támogatott ellenlábasai, belső ellenfelei azonban meggyilkolták Godfredet. Utóda unokaöccse, **Hemming** lett, aki 811-ben békét kötött a frankokkal, amelyben az Eider-folyónál állapították meg Dánia déli határait.

A néphit szerint az isteni eredetű királyoktól függött a nép, a királyság jóléte, bősége, hadi sikere, szerencséje. Ha a király elveszítette ezt az istenektől származó varázserőt, az az egész népre balszerencsét, csapást jelentett. Az emberek a csapásokból, balszerencsés fejleményekből tudták meg azt, hogy királyuk természetfeletti hatalma, isteni eredetű karizmája meggyengült. Általános volt az a vélekedés, hogy a király jelenléte egyben a királyi varázserő érvényesülését is garantálta, ezért a dán királyoknak – a többi skandináv néphez hasonlóan – seregük élén személyesen kellett hadba vonulniuk, hogy biztosítsák a hadi szerencsét. Az istenek támogatását újra és újra konkrét tettekkel kellett bizonyítani. A varázserő a királyi család tagjaiban, leszármazottaiban öröklődött, ezért a népgyűlések csak közülük választhatták az új királyt. Az ősök tulajdonságainak tágabb értelemben vett átöröklődésének hite azonban mindenkire vonatkozott. Egész Skandináviában évszázadokig élt az a szokás, hogy az újonnan születetteket egy-egy korábban elhunyt családtagról neveztek el, s ily módon az újszülött a névvel együtt a halott felmenő tulajdonságait, képességeit is „megörökölte", ezért Észak-Európában valóban érvényesült a „név kötelez" erkölcsi parancsa. Ugyanakkor a kora középkori pogány skandináv társadalmakban az, hogy kit számítottak az ősök közé, nem kizárólag nemzés és fogantatás kérdése, hanem – különösen az uralkodóházak és előkelő nemzetségek esetében – politikai akarat és szándék volt. Az ily módon széles körben elfogadott és elterjedt hagyományok ugyanakkor sikeresen járultak hozzá a nagyobb politikai egységek kialakulásához éppen úgy, mint egyfajta összetartozás tudat megjelenéséhez. A genealógia a királyi (és előkelői) nevelés és létezés kulcsfontosságú részét képezte, s az isteni eredet emlékén alapult. Brémai Ádám krónikájában két térítő püspökről tett említést, akik mindketten a pogány Odinkar nevet viselték. Leírása szerint egymás rokonai voltak (nagybácsi és unokaöccse) és a dán királyi családhoz tartoztak. Az idősebb Odinkarról azt mondta, hogy származása és pogány neve alapján (amelyben egyértelműen Odin isten neve köszönt vissza) különösen alkalmas volt a pogány dánok megtérítésére.

A frank évkönyvek, a *Vita Anskarii Rimbertus* és Brémai Ádám leírása szerint a trónon Godfredet követő Hemming király is erőszakos halált halt (810–812), s utána a 9. századi nyugtalan korszakban két királyi nemzetség vetélkedett egymással a Dánia feletti hatalomért. Az egyik oldalon a Nagy Károly utódai által ellenségként kezelt Godfred fiai s rokonai álltak, a másikon pedig három testvér, Anulo, Harald Klak és Reginfred (valamint párthíveik), akik egy Harald nevű korai király leszármazottainak tartották magukat. A harcokban a testvérek vereséget szenvedtek, ketten közülük el is estek, az egyedüli túlélő Harald Klak pedig a frankokhoz menekült, és a támogatásukat kérte. 825-ben adománybirtokot kapott Jámbor Lajos császártól a Weser alsó folyásánál. 826-ban családjával és 400 főnyi fegyveres kíséretével együtt a pfalzi Ingelheimben felvette a ke-

reszténységet, és maga a császár vállalta a keresztapa szerepét. Ahogy a kereszténység révén Harald Klak Isten lelki gyermekévé *(fidelis Dei)*, a keresztapaság révén a császár politikai fiává *(fidelis regis)* vált, akit az aacheni udvar arra szánt, hogy Dánia császár által támogatott vazallus királya legyen. A 810-es évek végétől a császári házon belül kiéleződő ellentétek, hatalmi küzdelmek miatt azonban Harald Klak mégsem kapott frank katonai támogatást, így nem tudta megszerezni a dán trónt. Adománybirtoka révén minden bizonnyal integrálódott a frank birodalom társadalmi-politikai rendszerébe, mert 840 táján I. Lothar császártól megkapta a Schelde torkolatánál fekvő Walchern-szigetet.

Dániában Gódfred egyik fia, **I. Horik** lett a király, de a 850-es években az uralkodócsalád egy másik tagja, Horik unokaöccse, Gudurm is részt követelt a hatalomból, ami súlyos belső küzdelmekhez vezetett. A *Fuldai Évkönyvek* arról számoltak be, hogy Gudurm addig *more piratico*, azaz rabló viking módjára élt, de 854-ben visszatért Dániába és magának követelte a királyságot. A Gudurm és I. Horik közötti kíméletlen hatalmi harcban egy fiú kivételével a királyi család férfitagjai mind elestek. A túlélő **II. Horik** 856-ban lépett a trónra, de a politikai-hatalmi viszonyok továbbra is gyorsan változóak, kiszámíthatatlanok maradtak. Nem véletlen, hogy Brémai Ádám krónikája ebből a korból egy sor királyt említett. A hatalmi küzdelmek sikere a hadi szerencsén és katonai képességeken túl alapvetően a katonai kíséret *(hird)* nagyságán múlott. Egy király ugyanis alapvetően nem egy terület, hanem a tőle függő személyek felett uralkodott, akiknek folyamatosan igyekezett gyarapítani a számát. Ehhez természetesen komoly vagyon, gazdasági háttér kellett, amit leggyorsabban rabló hadjáratokkal, zsákmányszerző portyákkal lehetett megszerezni. Ez a belső, hatalommal összefüggő politikai, társadalmi viszony jelentette az egyik döntő tényezőt a viking rabló hadjáratokban és a dán hatalom későbbi kiterjeszkedésében az Északi-tenger térségében. A vagyonnak, gazdagságnak elsősorban politikai és társadalmi szerepe volt: a javak átruházása, adományozása nagyobb befolyást eredményezett, mint azok megtartása vagy felhalmozása. Bármilyen ajándék, adomány a megadományozottnak az ajándékozóval szembeni elkötelezettségét vonta maga után, így egy-egy jelentősebb adomány eltéphetetlen kötelékekkel kötötte urához a kíséret tagjait, s azt a kötelességet rótta rá, hogy haláláig hű legyen hozzá. A viking hadjáratok, rabló akciók során a nemesi és katonai arisztokrácia kezében felhalmozódott vagyon lehetőséget adott hatalmuk, társadalmi pozíciójuk és tekintélyük szinten tartására vagy gyarapítására. A skandináv világban a bőkezűség és vendégszeretet az előkelőségek kiváló tulajdonságai között szerepeltek, így jó hírük, társadalmi presztízsük kötelező életmódot, magatartásformát írt elő számukra. Egy előkelő köteles volt gazdag lakomákat rendezni, és minden meghívottat megajándékozni. Az ehhez szükséges javakat a 8–9. századtól egyre inkább a rabló hadjáratokkal igyekeztek előteremteni.

A 820-as évekig a Frank Birodalom esetében a viking portyák még csak a fríz partokig terjedtek. 820-ban ugyan próbálkoztak Flandria partjainál és a Szajna torkolatánál, de a portyázásokat addig, amíg a frank monarchia szilárd maradt, minden esetben vissza-

verték. Amikor Jámbor Lajos fiai apjuk ellen fordultak, és belháború robbant ki a birodalomban, a dán vikingek kihasználták a kínálkozó alkalmat. 834-ben egy dán hajóhad evezett fel a Rajnán, és feldúlta Dorestadot, a nagy fríz kereskedelmi központot. A Lajos fiai közötti hatalmi harcok idején megszaporodtak a dán rajtaütések és fosztogatások, amelyeket az is elősegített, hogy a szemben álló felek maguk is fogadtak fel skandináv harcosokat. 841-ben egy viking flotta felhajózott a Szajnán és kifosztotta Rouen városát. 842-ben egy másik flotta Boulogne közelében Quentovik kikötőjét rabolta ki, egy harmadik flotta pedig 843-ban a Loire-on felhajózva megtámadta Nantes városát. Míg korábban a támadók a rajtaütések után elhajóztak zsákmányukkal, Nantes kirablása után a dánok megerősített támaszpontot létesítettek a Loire torkolatánál fekvő Noirmontier szigetén, ahol – a frank krónika szavai szerint – úgy telepedtek le, „mintha mindörökre ott akarnának maradni". Ezek a rabló hadjáratok, már csak méretük, az abban résztvevők száma alapján sem egy-egy helyi előkelő önálló portyái voltak, hanem I. Horik király tudtával és engedélyével indított akciók. Saját uralma megerősítése érdekében ugyanis megfékezte az egyéni vállalkozásokat és ellenőrzése alá vonta a viking támadásokat. 845-ben 600 hajóból álló flottát küldött az Elba torkolatvidékére Hamburg kifosztására. Ugyanebben az évben egy másik, 120 hajóból álló flotta rokona, Ragnar Lodbrok vezetésével felhajózott a Szajnán és a folyó mentén kirabolta a településeket, kolostorokat, majd feldúlta Párizst is. A nyugati frank birodalom uralkodója, Kopasz Károly csak 7000 fontnyi ezüst, ún. *danegeld* (dán pénz) megfizetésével tudta elérni, hogy a Ragnar vezette dán sereg elhagyja országát. 850-ben Angliában a Rorik vezette dán vikingek kifosztották Canterbury és London városát, és a Temze torkolatában, Thanet szigetén teleltek át. A következő évben Aethelwulf wessexi király legyőzte őket. Ugyanebben az évben egy másik dán flotta Írországba vitorlázott, s 851-ben elfoglalta a norvég vikingek által felépített keleti parti erődítményt, Dublint. Az Írország feletti hatalomért kirobbant norvég–dán háborúskodás 853-ban végül norvég győzelemmel végződött: a norvég király két fia, Fehér Olaf és Ivar serege kiűzte Dublinból a dánokat.

854-ben Horik királyt csaknem egész családjával meggyilkolták, de a trónkövetelő Gudurm is életét vesztette a harcokban, így újra a hatalomra törő előkelő családok lettek a viking portyák szervezői. 855-ben már Londonhoz közelebb, Sheppey szigetén építettek ki a dánok egy megerősített tábort. 859-ben 62 hajóból (kb. 2000 fegyveresből) álló sereg indult el a Loire torkolatánál felépített támaszpontról az Ibériai-félsziget felé, s csak két év múlva tért vissza. A királyok helyett a sikeres hadvezérek lettek az új politikai hatalomképző erők, hiszen katonai eredményeik, hírnevük számos fegyverest vonzott táborukba. A Párizst feldúló és Kopasz Károlyt megsarcoló Ragnar Lodbrok fiai, Csontnélküli Ivar, Ubbi és Halfdan a körülöttük összegyülekezett harcosok sokaságával, az ún. „Nagy Hadsereggel" 865-ben partra szálltak Kelet-Angliában, s elfoglalták Northumbriát, Yorkot (867), ahol először bábkirályokat ültettek a trónra, akik danegeldet fizettek, majd Halfdannal az élen létrehozták az önálló yorki dán fejedelemséget. 867-ben a dánok dél

felé indultak, lerohanták Merciát, elfoglalták Nottinghamet. Mercia ezek után danegeldet fizetett és békét kötött, a vikingek pedig visszatértek yorki erődítményükbe. 869-ben újra betörtek Kelet-Angliába, melynek királya, Edmund most megpróbált ellenállni, de elfogták és megölték (később az angol egyház szentté avatta), országát pedig feldúlták. Itt a másik testvér, Ubbi rendezkedett be Cambridge központtal. A következő évben a nagy sereg rátámadt Wessexre, de az ashdowni csatában (871. január 8.) vereséget szenvedtek Aethelred angolszász királytól, ezért inkább Mercia meghódításába kezdett (874–877). A dán fegyveresek jelentős része ekkorra már földet foglalt magának Northumbriában, és letelepedett gazdálkodni. A harci zsákmányra áhítozók Írországból érkezett vikingekkel megerősödve 876-ban újra megtámadták Wessexet, ám annak új királya, Alfréd körülzárta őket Exeterben, ezért fegyverszünetet kötöttek és visszatértek Merciába, ahol kivárták a telet. A tél folyamán Halfdan utódának, Guthrumnak a vezetésével ismét Wessexre támadtak. Alfréd király súlyos vereséget szenvedett a chippenhami csatában és a somerseti mocsarakban talált menedéket. Itt szervezte újjá hadseregét, és 878 tavaszán Edingtonnál nagy győzelmet aratott a dánok felett, akik visszavonultak Wessexből. Az ezt követő közel egy évtized alatt Alfréd sáncerődökkel *(burh)*, az angolszász népfelkelés, a *fyrd* újjászervezésével és a flotta felállításával jelentősen megnövelte erejét, így Guthrum hajlott a megbékélésre. 886-ban Alfréd és Guthrum egy északkeleti irányú, London és Chester között húzódó vonal mentén felosztotta egymás között Angliát. A vonaltól keletre eső területek dán uralom alatt maradtak. Ezt hívták ezek után *Danelag*nak, azaz „a dánok joga" (uralma) alatti résznek. A hat éven át tartó béke az erőegyensúlyon nyugodott, mert egyik fél sem volt elég erős ahhoz, hogy a siker reményében támadjon a másikra. Ragnar Lodbrok fiai és a vezetésük alatt Angliába jött sok-sok dán fegyveres számára azonban a „Nagy Hadsereg" vállalkozása sikeresnek bizonyult. A vezérek már nemcsak egy nagy sereg urai *(saekonugr)* voltak, hanem ami otthon, Dániában biztosan nem lehettek volna, önálló fejedelemségek uralkodóivá *(konugr)* váltak. A velük tartott harcosok többsége földet szerzett és letelepedett. Sikereik ösztönzően hatottak más viking vezérekre és zsákmányra vágyó fegyveresekre is. 892-ben a tengeren Haesten vezetésével ismét egy nagy flotta érkezett Dániából Wessex ellen, ami egyúttal azt is mutatta, hogy az angliai szerzeményeik konszolidálásával elfoglalt *danelawi* dánok viszont megtartották a békét. 896-ra Alfréd erői legyőzték az újabb támadókat, így továbbra is fennmaradt a 886. évi *status quo.*

A viszonylag jól dokumentált 9. századi tengerentúli (angliai) dán támadásokkal ellentétben II. Horik trónra kerülésétől szinte semmit sem tudunk Dániáról. A *Fuldai Évkönyvek* szerint a keleti frank birodalom uralkodója, Német Lajos 873-ban Sigifred és Haldvan nevű dán királyokkal tárgyalt, Brémai Ádám pedig krónikájában a 891. évben egy Heiligo nevű királyt nevezett meg Hedeby (Haithabu) és tágabb térsége királyának, akinek országát meghódította Olaf svéd király. Őt közös uralkodóként fiai, Gnupa és Gyrth követték. 934-ben Gnupa, Hedeby királya rabló hadjáratot indított Frízföld partjai

ellen, ami ekkoriban már a német királysághoz tartozott. I. Henrik német király megtorló hadjáratot indított, elfoglalta Hedeby-t, legyőzte Gnupát, akit meghódolásra és a kereszténység felvételére kényszerített. Gnupát fia, Sigtryg követte a trónon, aki feltehetően le akarta rázni a német fennhatóságot, de egy Hardegon nevű, minden bizonnyal I. Henrik német uralkodó által támogatott dán vezér legyőzte, s Henrik jóvoltából ő lett Hedeby ura. A Jütland-félszigeten két királyság is létezett, számos terület pedig helyi előkelők ellenőrzése, uralma alatt állt. A részekre szakadt dán királyság egyesítése a 10. század első felében Észak-Jütland királyai, Hardeknut és Öreg Gorm uralkodása alatt kezdődött el. Hardeknutról csak annyit tudunk, hogy hatalmi területeinek központja a félsziget északi részén Jelling volt. Az sem világos, hogy közte és Gorm között volt-e valamilyen rokoni kapcsolat vagy sem. Az viszont tény, hogy 934-ben Gorm lett Jütland nagy részének ura, és olyan hercegnőt vett feleségül, akit a kortársak „Dánia büszkeségeként" jellemeztek, de őt magát még rúnafeliratán sem nevezték a dánok királyának, csak Jütland urának. Felesége, Thyra minden bizonnyal a Sund-szoros másik oldaláról, Skåne vidékéről származott, és a házassággal lényegében egyesítették Jütlandot és Skåne térségét. Így megerősödve Gorm megszilárdította hatalmát, amit családja egy évszázadig, 1042-ig kézben is tartott. A schleswigi fejedelem, Gnupa behódolása a német uralkodó előtt és keresztény hitre térése arra késztette Gormot, hogy megerősítse a déli határ menti nagy földsáncot, a Danevirket, és egyúttal kaput nyisson a keresztény hittérítők előtt, hogy békés szándékait jelezze I. Henrik német király felé. Unni hamburg-brémai érsek († 936) idején így újra kezdődtek az Ansgar Corvey-i szerzetes 8. század első felében tett próbálkozása után a dán missziók. Gorm fia és utóda, Kékfogú Harald ezért állíttatott apja emlékének olyan feliratot, mely szerint Gorm – némi túlzással – „kereszténnyé tette a dánokat".

A dán egységtől az északi-tengeri birodalomig

945-ben Gorm örökébe fia, **Kékfogú Harald** (945–986) lépett. A történeti hagyomány az ő nevéhez kapcsolja Dánia egyesítését. Brémai Ádám művében arról számolt be, hogy Harald a különböző dán területekből egységes országot kovácsolt. Uralmát kiterjesztette a szigetekre, a Skåne környéki területekre, sőt Norvégia nagy részére is. Hatalmának növeléséhez, illetve a német királyság fenyegetésének elhárításához elődeinél sokkal erőteljesebben igyekezett ellenőrzése alá vonni a dán népességet és erőforrásokat. Székhelye, Jelling környékén igazgatási, katonaállítási és hajófelszerelési egységekbe, körzetekbe, ún. *syssler*ekbe vagy *skipaen*ekbe szervezte a területeket és azok lakóit. Ezeknek a „hajóállító" körzetek népességének a feladata volt háború esetén a katonai célú hajók felszerelése és hozzá tartozó fegyveresek kiállítása. Az itt létrehozott négy *syssler*

(Jelling, Almind, Barvid, Lover) jelentette azt a mintát, amit utána Jütland többi részére, majd a szigetekre is kiterjesztett anélkül, hogy a régi területi-igazgatási kereteket, az ún. századkerületi rendszert *(herreder)* megbontotta volna. A „század" lényegében katonaállítási egységet, „hadi körzetet" jelentett, s általában három ilyen *herreder* alkotott egy hajókörzetet. A „századok" talapzatára épített *syssler-rendszer* a középkor későbbi századaiban hosszú ideig a katonai szolgálat és adózás alapja maradt, és ez jelentette a nagy építkezésekhez szükséges munkaerő szervezeti bázisát is.

A királyi hatalmat erősítő intézkedések ellenére Harald nem tudott ellenállni I. Ottó német uralkodó egyre erősebb politikai befolyásának, nyomásának, ami szorosan összekapcsolódott a missziós tevékenységgel, a kereszténység terjesztésével. A hittérítés előmozdítására I. Ottó már trónra lépése után, 937-ben Magdeburgban kolostort alapított, egy évtizeddel később (948) pedig több új püspökséget létesített, hogy megerősítse, biztosítsa a kereszténységet, és ezzel együtt a német befolyást az északi és keleti határoknál. Ezt a feladatot északon a Hamburg-Bréma érseke alá rendelt három új püspökségnek (Schleswig, Ripen, Århus) kellett ellátnia. (A keletre irányuló figyelem a Középső-Elba vidéken alapított brandenburgi és havelbergi püspökségek feladata lett, melyek a mainzi érsekséghez tartoztak.) A kereszténység kérdésében Harald apja politikáját követte: támogatta terjesztését, intézményesülését – s ezzel együtt jószomszédi kapcsolatokat ápolt Németországgal –, de ő maga, ahogyan apja is, még pogány maradt. Gormmal ellentétben azonban Kékfogú Harald már nem tehette meg, hogy sokáig elzárkózzon a kereszténységtől, mert a nyugati császárságot feltámasztó (962) I. Ottó a császárnak a keresztény királyságok feletti politikai befolyását is magában foglaló univerzális hatalmi eszménye ezt nem tette lehetővé. A Német-római Birodalmat, a császárságot a kortársak a kereszténységgel azonosították, s ebben az *Imperium Christianum*ban a császár hatalma az Úrtól származott, ő maga pedig Isten földi helytartója, s ebből következően a hit terjesztője és védelmezője *(propagator et defensor fidei)*. A császárságnak tehát vallási, missziós funkciót tulajdonítottak, melynek az a küldetése, hogy mindenhol győzelemre vigye a kereszténységet. Ezért nem volt elegendő az, hogy 963-ban Mieszko lengyel fejedelem elismerte I. Ottó fennhatóságát az Elba és Odera közötti térségben, s évi adó fizetésére kötelezte magát, hanem három évvel később katonai kíséretével együtt megkeresztelkedett (966), s 968-ban Posen központtal létrejött az első lengyel püspökség. Dániában, ahol viszont már közel másfél évtizede három püspökség is létezett, és sokan keresztény hitre tértek, még kevésbé volt tartható, hogy maga a király még pogány, arról nem is beszélve, hogy a császár fennhatóságának elismerésére szolgáló évi adót sem fizette. Nem sokkal császárrá koronázását követően (963/64 táján) I. Ottó Poppo püspököt küldte Dániába, hogy annak királyát megkeresztelje, és fogadja a császár iránti hódolatát, hűségesküjét. Widukind Corvey-i szerzetes krónikája szerint Poppo püspök Jellingben azzal demonstrálta Krisztus hatalmát, hogy izzó vasat vett a kezébe, ami nem égette meg őt. Mieszkóhoz hasonlóan Kékfogú Harald is keresztény hitre tért, megho-

dolt I. Ottó előtt és évi adót fizetett a Birodalomnak. A keresztény dán királyság létrejöttében, hasonlóan a lengyel, cseh vagy magyar államhoz, meghatározó szerepe volt a korabeli Európa nagyhatalmának, a Német-római Császárságnak. Dánia bekapcsolása a keresztény világba a császárság politikai befolyási övezetének kiszélesedését jelentette, Kékfogú Haraldnak pedig biztosítékot egy esetleges német támadással szemben. Ugyanakkor a keresztény tanok alkalmasak voltak a királyi hatalom további erősítésére. Abban, hogy Harald felvette a kereszténységet, meghódolt I. Ottó előtt és még évi adó megfizetésére is hajlandónak mutatkozott, minden bizonnyal szerepe volt a Håkon norvég királlyal, majd annak fiával 957 és 965 között vívott nyolc éves háború. Kékfogú Harald nővére, Gunnhild Véresbaltájú Erik norvég király felesége volt, de 954-ben megözvegyült, a norvég trónra pedig elhunyt férje öccse, Jó Håkon lépett. Gunnhild és a nagyobb önállóságra törekvő helyi norvég előkelők a dán király támogatását kérték, aki saját hatalmának növelésére ki is használta az anarchikus norvég viszonyokat. Egyfajta dán–norvég állam létrehozásának tervét dédelgette, és ennek érdekében szövetkezett a legnagyobb norvég előkelővel, Sigurd jarllal. 955–956. évi támadása Norvégia ellen azonban kudarcot vallott. Válaszképpen Jó Håkon norvég király 957-ben feldúlta Skånét, Seelandot és Jütlandot. 959/60 folyamán Haraldnak sikerült megfordítani a háború menetét, s kiűzte Dániából a norvégokat, majd újra megtámadta Norvégiát. Hordalandnál legyőzte Håkont, aki maga is elesett (960). Kékfogú Harald ezután Dánia és Norvégia királya címét is viselte, de a norvég területeken nem volt könnyű pacifikálnia uralmát. Az egykori norvég király, Véresbaltájú Erik egyik fia, Szürkebundás Harald magát tartotta norvég királynak (960–965), és hűtlenségéért máglyán égette meg a dánok mellé állt Sigurd jarlt. A jarl fia, Håkon, Kékfogú Harald dán királynál talált menedéket, s 965-ben a jütlandi Limfjordnál vívott csatában sikerült megölniük Szürkebundás Haraldot. Ezt követően részre osztották Norvégiát, s az északi és nyugati területeket dán vazallusként Håkon jarl kormányzása alá került, a déli részeket pedig Harald közvetlenül a maga irányítása alá vonta. Arra az emlékkőre, amit szülei tiszteletére állíttatott, magáról a következő feliratot vésette: „...Harald, aki egész Dániát és Norvégiát megszerezte". Kékfogú Harald Jellingből áthelyezte székhelyét Seeland szigetére, és Roskildét tette meg királyi központnak. Ezzel a kormányzati-hatalmi centrumot földrajzilag közelebb helyezte az újonnan megszerzett norvégiai birtokokhoz, valamint Skåne földjéhez és természetesen a termékeny és a hatalom gazdasági alapját tekintve különösen fontos szigetekhez.

973-ban meghalt I. Ottó császár, utóda, II. Ottó (973–983) azonban alig lépett a trónra, unokatestvére (Civakodó) Henrik bajor herceg ellene fordult, és megnyerte szövetségesnek Boleszláv cseh és Mieszko lengyel fejedelmeket. Ezt a politikai helyzetet Kékfogú Harald megpróbálta kihasználni arra, hogy lazítsa a Birodalomhoz fűződő kapcsolatát és tovább erősítse hatalmát. 973 nyarán támadást indított Schleswig és Holstein ellen. Válaszul II. Ottó 974-ben áttört a déli határsáncon, a Danevirken, uralma alá vonta annak térségét, sőt még egy újabb sáncerődöt is építtetett, amelyben helyőrséget hagyott.

A fiatal császár tehát győzelemmel fejezte be a dán háborút, Haraldnak viszont jelentősen meggyengítette a helyzetét, különösen Norvégiában. Håkon jarl függetleníteni akarta a kormányzására bízott területeket a dán koronától, és ehhez a többségében még pogány norvég parasztok tömegére akart támaszkodni, ezért ellenállt a dán király unszolásának, hogy keresztelkedjen meg. Dániai hatalmának, belpolitikai helyzetének megerősítése érdekében a 970-es évek közepétől Harald több nagy, számos fegyveres befogadására alkalmas kör alakú sáncvárat építtetett, amelyekből egyértelműen uralni, ellenőrizni lehetett azok tágabb térségét. Ezek a földvárak tehát nem a külső ellenséggel szembeni védelmet szolgálták, nem a dán–német határvidéken épültek, hanem a belső dán területeken. A királyi hatalom belső erősítésének céljából készültek, amire a II. Ottótól elszenvedett katonai vereség és észak-, illetve nyugat-norvégiai hatalmának széthullása után különösen nagy szüksége volt. Seeland-sziget nyugati részén (Trelleborg), Kelet-Jütlandban (Fyrkat), Észak-Jütlandban (Aggersborg), Fyn szigetén (Odense) és Skåne földjén (Trelleborg) emeltetett ilyen sáncvárakat, nagy katonai táborokat. Aggersborg, amely kb. négyszer akkora volt, mint a többi tábor, minden bizonnyal a Harald uralma alatt álló Dél-Norvégia ellenőrzésére épült, hiszen földrajzilag ez esett a legközelebb a norvég partokhoz. De Fyrkat várával együtt a Jütland-félsziget feletti királyi hatalom biztosítására is alkalmas volt, ahogyan a Skandináv-félsziget déli részén és a nagyobb szigeteken lévő várak is ilyen célt szolgáltak. A katonai erő gyorsabb mozgatása, felvonultatása érdekében Harald nagy gondot fordított a hidak és utak építésére is. A kisebb-nagyobb vízfolyásokkal, számtalan mocsárral, láppal tarkított Dániában erre nagy szükség is volt. Különösen az új uralkodói székhelynek, Roskildének otthont adó Seeland szigetén, valamint a Jütland-félszigeten volt sok útépítés. Jelling közelében például, a Vejle-folyó völgyében, Ravning Engében, 978-ban 800 m hosszú, 5,5 m széles fahidat építettek, amihez több mint 1500 nagy tölgygerenda kellett. De Harald nemcsak Dániában építtetett sáncerődöket, hanem – Saxo Grammaticus krónikája, valamint a 13. század első harmadában keletkezett *Jomsviking saga* szerint – az Odera torkolatvidékén, a mai lengyelországi Wolin település közelében is, hogy megfékezze a Balti-tenger mentén élő szlávok tengeri rablóakcióit a dán területek ellen. A saga a Stettini (Szczecin)-öböl partjára épített Jomsborgban egy olyan dán harcosokból álló társadalom emlékét őrizte meg, amely család nélkül, a hősiesség igen magasra helyezett erkölcsi mércéjét követte, szigorú törvények szerint élt, és a király feltétlen híve volt. Amíg a tengerparti szlávokkal alapvetően konfliktusokkal terhelt volt Harald viszonya, a Schleswig, Holstein térségében és az Elbától keletre fekvő vidékeken élő szlávokkal baráti kapcsolatokat ápolt, mert azok is terhesnek érezték a Német-római Császárság befolyását, hatalmát. I. Henrik német király már 928/29 során fennhatóságának elismerésére kényszerítette az északkeleti és keleti határok mentén élő szláv törzseket, s politikai befolyásának biztosítására felépítette Meißen várát. A 936. évi trónváltást kihasználva azonban a szlávok kinyilvánították függetlenségüket, így I. Ottó már nem elégedett meg azzal, hogy a szlávok évi

adót fizetnek és elismerik fennhatóságát, hanem ténylegesen ki akarta szélesíteni a Birodalom keleti határait. A Balti-tenger és a Havel-folyó középső folyásvidéke közötti térségben 937-ben két őrgrófságot hozott létre. Az Alsó-Elba térségében egyik szász híve, Hermann Billung, a Középső-Elba és a Saale vidékén pedig apja első feleségének rokona, Gero lett az őrgróf. A következő három évtized szláv lázongásait ők fékezték meg. A nyugati szláv területeken a katonai hódítást az egyházszervezet kiépítése követte. Gero őrgrófságában, amely északon az Elde- és a Peene-folyókig terjedt, 948-ban megalapították Brandenburg és Havelberg püspökségeket, amelyeket 968-ban a magdeburgi érsekség alá rendelték. Hermann Billung őrgrófságában, amely Holstein keleti részeitől húzódott a Balti-tenger mellett kelet felé, Adaldag hamburg-brémai érsek egy missziós püspökséget hozott létre, melynek székhelyéül a 967. évi szláv felkelés után meghódított Selibur wagriai szláv fejedelem hatalmi központját, a későbbi Oldenburgot jelölte ki. Az a törekvés, hogy az elbai szlávokat politikai és egyházi szempontból egyaránt a Birodalomhoz csatolják, komoly nyugtalanságot okozott. Amikor 980-ban II. Ottó – miután hét évi háborúskodás után megszilárdította helyzetét Németországban – seregével Itáliába vonult, s erejét délen a Bizánccal folytatott háború kötötte le, 983-ban szinte az összes nyugati szláv törzs fellázadt a császárság, s ezzel együtt a kereszténység, azaz a birodalmi egyház ellen. A felkeléshez az a Msztivoj obodrita fejedelem is csatlakozott, aki ekkor már keresztény volt. Az obodrita fejedelem a császárral szemben igyekezett szövetségeseket is keresni, és így magától kínálkozott a kapcsolatfelvétel a dán királylyal. Kékfogú Haraldnak szintén hasznosnak bizonyult a szláv felkelés, hogy lazítson a császársághoz fűződő viszonyán. Az obodrita–dán szövetséget – a középkor általános szokásának és gyakorlatának megfelelően – házassággal erősítették meg: Kékfogú Harald feleségül vette Msztivoj fejedelem egyik lányát. Az obodrita vezetésű szláv felkelés kínálta lehetőséget kihasználva Harald csapatai elfoglalták a II. Ottó által a Danevirke közelében épített sáncvárat, s vissza foglalták Hedeby városát. A dán sereget a király fia, Hegyesszakállú Sven vezette, aki azonban hamarosan szembefordult apjával (985). Tettét nem egyszerűen csak becsvágy motiválta, hanem politikai helyzetfelmérés és előrelátás. Kékfogú Harald nagyszabású építkezései és háborúi súlyos terheket róttak az emberekre, ami Dánia szerte egyre nagyobb elégedetlenséget váltott ki. Sven okkal aggódott, hogy ez az elégedetlenség, nyugtalanság a királyi ház egészének bukásához és a nem oly régen egyesített dán királyság részekre hullásához vezethet. Brémai Ádám krónikájában az olvasható, hogy Sven a pogányságot akarta visszaállítani Dániában, valójában azonban erről szó sem volt. Kétségtelen, hogy nagyapjához, Gormhoz, vagy fiatalkori apjához hasonlóan ő maga pogány maradt, de nem lépett fel a kereszténységgel szemben, legfeljebb csak politikai okokból néhány főpappal szemben. A teljes függetlenség, önállóság visszaszerzése érdekében a hamburg-brémai érsekhez, azaz a birodalmi egyházhoz lojális dán püspököket ki akarta űzni az országból, ugyanakkor erőteljesen támogatta Jütland püspökét, Odinkart. Az angol misszionáriusok tevékenységét is pártolta,

a német hittérítőket – akiket a császárság szolgáinak tartott – igyekezett távol tartani országától. Roskildében (Seeland) és Lundban (Skåne) még templomokat is építtetett. Az apa és fia között kirobbant harcokban Kékfogú Harald megsebesült, és az általa alapított, leghűségesebb fegyveresei kezén lévő erődbe, Jomsborgba menekült, a Sigvald jarl vezette Joms-vikingekhez. Sérülése azonban végzetesnek bizonyult, s 986-ban meghalt.

Trónra kerülve **Hegyesszakállú Sven** (985–1014) lényegében apja politikáját folytatta: igyekezett erősíteni a királyi hatalmat, és növelni a dán uralmi területeket. Ennek a politikának fontos részét jelentette Norvégia és Håkon jarl, akivel Kékfogú Harald sem boldogult. Svennek sikerült a Joms-vikingeket a norvég jarl ellen fordítani, de vállalkozásuk kudarccal végződött. 990-ben Nyugat-Norvégiában, a Hjørungavågnál vívott tengeri ütközetben Håkon jarl legyőzte Jomsborg fegyvereseit, Sigvald jarl harcosait. A saga irodalom szerint ez a csata a Joms-vikingek végzetét, katonai közösségük széthullását eredményezte. Az a körülmény, hogy 983-ban III. Ottó hároméves gyermekként került a Birodalom trónjára, és több mint egy évtizedig (994-ig) régensként anyja, Theophanu és nagyanyja, Adelheid kormányzott, kedvező helyzetbe hozta Dániát: a korábbi időszakoktól eltérően most nem kellett német támadástól tartani. De később, III. Ottó nagykorúvá válása (994) után sem változott a helyzet, mert a birodalmi kormányzat figyelme Itáliára, a *renovatio Imperii Romanorum* elvének gyakorlati megvalósítására, és a pápaságra irányult, nem Európa északi részeire. Hegyesszakállú Sven így szabad kezet kapott, s hatalmát, tekintélyét sikeres Anglia elleni hadjárattal akarta megerősíteni, amitől persze komoly zsákmányt is remélt, amivel jelentősen bővíthette fegyveres kíséretét. Amíg apja, Harald, a belső dán erőforrásokra, a hajóállító körzetek megszervezésére alapozta uralmát, a vele szemben kibontakozott elégedetlenséget felmérve Sven a régi viking királyokhoz hasonlóan külső forrásból, katonai vállalkozásokból akarta finanszírozni kiadásait, fenntartani hatalmát. 994-ben egy norvég vezérrel, Olaf Tryggvasonnal együtt 94 hajóból álló flottával áthajózott Angliába, ahol 16 000 fontnyi (kb. 8000 kg) *danegeld*et sarcolt ki Tanácstalan Aethelred angol királytól. A zsákmány még megosztva is oly gazdag volt, hogy Olaf Tryggvason mellett egyik pillanatról a másikra komoly katonai kíséret szerveződött Norvégiában. Megölte Håkon jarlt, és megszerezte a norvég koronát. Három évvel később (997) a dánok ismét megtámadták Angliát, és újra nagy összegű *danegeld*et sarcoltak ki Aethelred királytól. Olaf Tryggvason Dél-Norvégiára támasztott igénye – amely területet Sven apjától örökölt meg – szembe fordította egymással az egykori fegyvertársakat. 1000-ben a svolderi tengeri csatában Hegyesszakállú Sven – szövetkezve Olaf Skötkonung svéd királlyal – megsemmisítő csapást mért a norvég királyra, és Norvégiát újra dán fennhatóság alá vonta. (A svéd király magatartását családi kapcsolatok is motiválták: özvegy anyja feleségül ment Hegyesszakállú Svenhez, így a dán király mostohafia lett.) A Norvégiáért vívott háború kiürítette Sven kincstárát, aki a már jól bevált módon, Anglia megsarcolásával akarta ezt feltölteni. 1001-ben és 1002-ben összesen 24 000 font (kb. 12 000 kg) ezüstöt csikart ki az angol királytól.

Bosszúból 1002. november 13-án Aethelred elrendelte, hogy minden, Angliában élő dán férfit öljenek meg. A vérfürdő, a mészárlás során a dán király húga, Gunnhild és sógora, Pallig is életét vesztette (aki korábban Aethelred szolgálatában állt, de 1001-ben sógora kíséretébe állt). 1003-ban és az azt követő években (1004, 1006, 1007) Sven Anglia déli és délkeleti részeit pusztította, s 1007-ben végül 36 000 (18 000 kg) font ezüst megfizetése ellenében volt hajlandó hazarendelni flottáját. Két év múlva az egykori jomsborgi Sigvald jarl rokonát (talán testvérét), Hosszú Thorkelt küldte Angliába, aki három évi dúlás után 48 000 fontnyi (kb. 24 000 kg) ezüstöt préselt ki Aethelred királytól, majd külön megállapodást kötött vele, és 45 hajóval (a hozzájuk tartozó fegyveresekkel) angol szolgálatba állt. Feladata a viking (dán) támadások visszaverése, feltartóztatása lett. Hosszú Thorkel árulását követően Hegyesszakállú Sven az Angliát sarcoló hadjáratok helyett a sziget meghódítását tűzte ki célul, s 1013-ban nagy flottával átkelt a tengeren. A hadjáratra magával vitte fiát, Knutot is. Először a *Danelag* területét vonta uralma alá, majd a déli és nyugati területeket. Serege pár hónap alatt meghódította Angliát. Aethelred király családjával együtt sógorához, II. Richárd normandiai herceghez menekült, a Londont védelmező Hosszú Thorkelnek pedig nem volt komoly serege, így Sven Anglia uralkodója lett. A következő év elején, 1014. február 3-án azonban Gainsborough-ban váratlanul meghalt.

A dán sereg Hegyessszakállú Sven fiát, Knutot kiáltotta ki Anglia királyának, Dániában viszont az örökösként szándékosan otthon hagyott bátyját, **Harald**ot (1014–1018) ismerték el uralkodónak. Az angolszász nemesek viszont nem ismerték el Knutot, és visszahívták a Normandiába menekült Aethelredet. Sereget állítottak fel, és legyőzték Knutot, aki visszatért Dániába. Bátyja segítségével újjászervezte seregét, flottáját, és elérte azt is, hogy Hosszú Thorkel újra a dán királyi ház szolgálatába állt. De egy tekintélyes norvég előkelő, Erik is csatlakozott Knuthoz, így 1015-ben újra nagy dán flotta indult Angliába, ahol számos merciai és northumbriai híve várta Knutot. A következő évben meghalt Aethelred, s fia, Vasbordájú Edmund lépett örökébe. Az oxfordi csatában ugyan legyőzte a dánokat, de az ashingdoni csatában már Knut aratott nagy győzelmet (1016). Az *Angolszász Krónika* szerint „ott pusztult Anglia egész nemessége". Edmund és Knut ezután az ország felosztásában állapodott meg, de néhány héttel később Edmund váratlanul meghalt, így Knut egész Anglia királya lett. Harcosainak 1018-ban a legnagyobb *danegeld*et fizette ki, amit Anglia valaha is fizetett: 82 500 font ezüstöt. Angliai belpolitikai helyzetét azzal igyekezett konszolidálni, hogy 1017-ben feleségül vette a normandiai hercegi házból származó Emmát, Aethelred özvegyét, akinek két fia viszont Normandiában maradt. Normandiai Emma két gyereket szült Knutnak: Hardaknutot és Gunhildét (vagy Kunigundát). Knutnak volt egy ágyasa is, a northamptoni Aelgifu, akitől két fia született: Harald és Sven. Az Emmával kötött házassági szerződésben viszont egyértelműen rögzítették, hogy az angol korona kizárólag ebből a frigyből származó fiúra szállhat. Knut megölette az Aethelred és Edmund tántoríthatatlan hívei közé tartozó

angolszász nemeseket, köztük Eadwiget is, Aethelred első házasságából származó fiát. A háborúkban szintén sok angolszász nemes és előkelő vesztette életét, így Knutnak bőven állt rendelkezésére eladományozható földterület, amellyel híveit jutalmazhatta. Knut lényegében új arisztokráciát teremtett Angliában. Az országot négy nagy grófságra osztotta, melyek többé-kevésbé az egykori királyságok kereteit foglalták magukba. Kelet-Anglia igazgatását Hosszú Thorkelre bízta, Northumbria élére hű emberét, a norvég Erik jarlt állította, aki korábban apjának volt lojális híve Norvégiában. Merciát egyik angolszász hívére, Eadric Streona grófra bízta, Wessexet és a déli területeket pedig ő maga igazgatta.

Amíg Knut az angol ügyekkel volt elfoglalva, Norvégiában - ahol Erik jarl testvére, Sven tartotta fenn a dán uralmat - egy becsvágyó dél-norvégiai előkelő, Harald Grenski fia, Olaf 1016-ban Nesjarnál, az Oslo fjord bejáratánál egy tengeri csatában legyőzte Sven jarl erőit, és megszerezte a norvég trónt, amit Hegyesszakállú Sven halála után nagyobbik fia, Harald örökölt a dán trónnal együtt. Norvégia új ura, Olaf Haraldsson a várható dán támadással szemben igyekezett külső szövetségeseket keresni. Lányát Olaf Skötkonung svéd (svea) királyhoz adta feleségül, aki szembefordult dán mostohatestvérével, és egy Dánia ellenes norvég-svéd szövetség jött létre. Olaf Haraldsson megingathatatlan, szinte fanatikus keresztény volt, és a császárság barátságát keresve a hamburg-brémai érsektől kért országába térítő papokat, püspököt.

1018-ban gyermektelenül, utód nélkül meghalt Harald dán király. Öccse, Knut, Anglia királya, Dániába hajózott, hogy biztosítsa ottani hatalmát és megszerezze a dán trónt. 1019-ben Anglia mellett **Knut** (1019–1035) Dánia királya is lett. Távollétében Anglia kormányzását Hosszú Thorkelre bízta, majd később, amikor visszatért Britanniába, Thorkelt Dánia élére állította. Hosszú Thorkel halála (1024) után sógorát, Ulfot állította helyére, aki Knut nővérét Estridet vette feleségül. Knut mindenekelőtt angol király volt. Uralkodása alatt legfőbb célja a sziget biztonságának megteremtése, mindenféle viking támadástól történő megvédelmezése volt. Ezt alapvetően úgy kívánta elérni, hogy ellenőrzése, fennhatósága alá vonta a lehetséges támadások kiinduló területeit, azaz Dániát és Norvégiát. A dán trón megszerzése után – apai örökségre hivatkozva – így be is jelentette igényét a norvég koronára. Figyelmét azonban még évekig az angliai ügyek kötötték le. Megtartotta az angol uralmi rendszert (melybe saját embereit ültette), és lényegében a korábbi törvényeket is, amelyeket sajátjaként ismételt meg törvénykönyvében. Knut törvényeinek kodifikációjában nagy szerepe volt Wulfstan yorki érseknek, aki korábban már Aethelstan király néhány törvényét is megfogalmazta. Egyházpolitikájában Knut - ahogyan apja - a hamburg-brémai érsekséggel, azaz a császárság befolyásával szemben a dán-angol kapcsolatok szorosabbra fűzését szorgalmazta. Roskilde püspökét, Gerbrandot például Canterbury érseke, Aethelnoth szentelte fel, jóllehet a dán püspökségek létrejöttük óta egyházszervezetileg Hamburg-Bréma fősége alá tartoztak. Knut minden bizonnyal Canterbury egyházi fősége alá akarta helyezni a dán egyházat, melyet

számos adományban részesített, különösen a roskildei püspökséget. Brémai Ádám leírása szerint Unwan hamburg-brémai érsek nagyon drasztikusan lépett fel az egyházi jogkörének megnyirbálására irányuló dán törekvésekkel szemben: az angliai felszentelésről hazatérő roskildei püspököt, Gerbrandot elfogatta, és csak azután bocsátotta szabadon, hogy a püspök esküvel fogadta egyházmegyéje egyházi hovatartozása változatlanságának megőrzését. Annak ellenére, hogy Knut függetlenítette akarta a birodalmi egyházszervezettől a dán püspökségeket, a német uralkodóval mégis jó kapcsolatba került. Az 1024-ben trónra lépett II. Konrád (1024–1039) ugyanis éppen hadjáratra készült Itáliába, a fellázadt Pávia ellen, uralma megerősítésére, s azt igyekezett külpolitikai szempontból jól előkészíteni. A Birodalom északi határainak biztonsága érdekében barátsági szerződést kötött Knuttal (1025). Császárrá koronázásán Rómában (1027. március 26.) maga az angol–dán uralkodó is részt vett, s kapcsolatukat házassági szerződéssel fűzték szorosabbra. II. Konrád császár fia, a későbbi III. Henrik eljegyezte Knut lányát, Gunhildét (Kunigundát). (Az esküvőt 1036-ban tartották, de Gunhilda két évvel később meghalt.)

Azt követően, hogy a Német-római Birodalom felől biztosítottnak látta a hátát, Knut elérkezettnek látta az időt, hogy Norvégiában is visszaszerezze trónját, illetve szétzúzza Olaf Haraldsson norvég, és Olaf Skötkonnung svéd király fiának s utódának, Anund Jacobnak a szövetségét, amely azért vált fenyegetővé, mert sógora, aki Dániát kormányozta, szintén csatlakozott a Knut-ellenes koalícióhoz. 1028-ban Knut közös angol–dán flottát indított Norvégia felé, s mivel Olaf Haraldsson nyílt ellentétbe került a norvég előkelőkkel, az országot lényegében harc nélkül megszerezte. Norvégia kormányzását családja elkötelezett hívére, a Northumbriában már kipróbált emberére, a norvég Erik Håkonsson jarlnak a fiára, Håkonra bízta. Olaf Haraldsson keletre, a Rusz területére menekült. Ezzel Knut saját uralma alatt egy északi-tengeri birodalomban egyesítette Angliát, Dániát és Norvégiát. 1029 telén elhagyta Norvégiát, s visszatért Angliába. Håkon jarl azonban, akire norvégiai hatalmát építette, váratlanul meghalt. Helyére Knut az ágyasától, Aelfgifutól született törvénytelen fiát, Svent állította, aki azonban még kiskorú volt, így anyja lett a gyámja. A korábbi norvég király, Olaf Haraldsson ezt a helyzetet arra akarta kihasználni, hogy orosz (rusz) és svéd erők támogatásával visszaszerezze trónját. Az 1030. június 29-i stiklestadi csatában azonban norvégiai ellenfelei legyőzték, és a harcban ő maga is elesett. A gyermek Sven helyett kormányzó Aelfgifu uralma viszont hamarosan népszerűtlenné vált, és a szigorúan keresztény hitű, harcban elesett Olaf Haralddsont hamarosan szentként kezdték tisztelni. A dán uralmat ellenzők hazahívták a Rusz területéről Olaf fiát, Magnust, Aelfgifu pedig fiával együtt Norvégia déli részére szorult (1033), majd 1035-ben az ország elhagyására kényszerült, és Dániába menekült. Ugyanebben az évben az északi birodalom ura, Knut király is meghalt.

Törvényes fia, **Hardeknut** (1035–1042) követte a dán és az angol trónon, de a volt ágyas, szerető, Aelfgifu másik fiának, Nyúllábú Haraldnak követelte az angol koronát. Mivel Hardeknut a norvég előrenyomulással volt elfoglalva, nem tudott Angliába menni,

hogy biztosítsa örökségét. Az így kialakult hatalmi küzdelmekben az angolszász earlök többsége végül Knut törvénytelen fia, Harald (1035–1040) mögött sorakozott fel. Nagy Knut északi birodalma így részekre hullott. Harald száműzte Flandriába Hardeknut anyját, Knut özvegyét, Emmát, akinek első házasságából származó, Normandiában élő fiai szintén trónigénnyel léptek fel. Az Angliába érkező kisebbik fiút, Alfrédot azonnal megvakíttatta, aki nem sokkal később meg is halt. Bátyja, Hitvalló Edward a normandiai hercegi udvarban várta, hogy mikor fordul számára kedvezővé a helyzet. 1038-ra Hardeknut megerősítette helyzetét, s 1040-ben nagy hajóhaddal indult Anglia ellen. Féltestvére, Nyúllábú Harald azonban váratlanul meghalt, és mindenki behódolt a dán haderő előtt, így ismét közös királya lett Angliának és Dániának. 1042-ben viszont Hardeknut is meghalt, s mivel nem volt utóda, és meghalt testvéreinek, féltestvéreinek sem volt gyermeke, halálával véget ért a Jelling-dinasztia dániai uralma.

A Sven-ház és a dániai trónharcok

Hardaknut halálát kihasználta **Magnus** (1042–1047) norvég király, és uralmát kiterjesztette Dániára, ahol a korábbi királyi ház egyetlen élő tagja, Knut király nővérének, Estridnek a fia, Sven, mint nőági leszármazott, behódolt a norvég uralkodó előtt, aki kinevezte jarlnak, és rábízta Jütland kormányzását. 1043-ban együttesen verték vissza Dél-Schleswigben a vendek (obodriták) támadását. Kettőjük viszonya azonban korántsem volt felhőtlen. Magnus tartott attól, hogy Knut unokaöccse trónigénnyel lép fel Dániában, Sven Estridson pedig attól, hogy e gyanú miatt az életére törnek. 1045 táján jobbnak látta elmenekülni az országból, és száműzetésbe vonult Svédországba. A '40-es évek közepén Magnus királynak másik belpolitikai nehézséggel is szembe kellett néznie: apja féltestvére, a nagybátyja, Keménykezű (Haarderaade) Harald trónkövetelőként lépett fel, akivel végül kiegyezett Norvégia felosztásában. 1047-ben Magnus norvég–dán király leesett a lováról, és belehalt sérüléseibe. Keménykezű Harald azonnal norvég, **Sven Estridson** (1047–1074) pedig dán királlyá nyilvánította magát. A *Roskildei Krónika* beszámolója szerint Seeland és a szigetek, Skåne, valamint Jütland népgyűlései külön-külön megválasztotta őt dán királynak. Az írott forrásokban ez az első bizonyíték arra, hogy a nagy tartományi thingek külön-külön foglaltak állást az uralkodó személyéről. A középkorban az egyes dán területek között nem volt jogi egység, s megmaradt a helyi népgyűlések politikai, törvénykezési és ítélkezési szerepe. A jütlandi thingnek Viborgban volt az ülésezési helye, Seeland (és a szigetek) esetében Ringsted, Skåne földjén pedig Lund. Az új norvég király, Keménykezű Harald, Magnus halála után – annak örököseként – a dán trónt is meg akarta szerezni, és másfél évtizeden át támadások sorozatát indította

Dánia ellen. 1050-ben kirabolta és felperzselte a viking kor legnagyobb és legjelentősebb kereskedelmi központját, Hedeby városát. Csak 1064-ben kötöttek békét és ismerték el egymást kölcsönösen királynak, amikor Keménykezű Harald már az Anglia elleni támadásra készült. Mindenki tudta, hogy Hitvalló Edward angol király már öreg, és nincs gyermeke, így a trónutódlás nyitott és eldöntetlen kérdés volt. Harald király fegyveres erejét az angol korona megszerzésére igyekezett tartalékolni. Amikor 1066-ban Edward meghalt, Vilmos normandiai herceggel szövetségben partra szállt Angliában, de vereséget szenvedett, és ő maga is elesett (Stamford Bridge).

Dániában (II.) Sven Estridson hatalma megerősítésével volt elfoglalva. Igaz ugyan, hogy a három nagy tartományi thing elfogadta őt királynak, de legitimitását mégis bizonytalan lábakon állónak érezte. A dán trónbetöltés gyakorlatában Gorm királytól a férfiági leszármazás vált meghatározóvá, az ő jogcíme azonban csak nőágról, anyjától származott, aki Hegyesszakállú Sven lánya, Nagy Knut testvére volt. Emiatt minden elődjénél nagyobb mértékben igyekezett hatalma legitimitásának megerősítésére az egyházra támaszkodni. Már II. Sándor pápa (1061–1073) idején szorgalmazta, hogy Dánia Szent Péter hűbérese legyen, s ily módon erősítse meg koronáját és családja számára az öröklés jogát. A Sven-ház hatalmának biztosítására, a belháborúk megelőzésére szabályozta a trónutódlás rendjét. A három nagy népgyűléstől esküt vett, hogy csak életkor szerinti sorrendben ismerik el majd fiait uralkodónak, azaz a fiatalabbakat ne lehessen szembeállítani bátyjukkal. A trónutódlás biztosítása érdekében még életében, 1074-ben társuralkodóvá koronáztatta másodszülött fiát, Harald Heint. (Elsőszülött fiát, Magnust szánta örökösének, akit Rómába küldött, hogy leendő királyként pápai felszentelést nyerjen, de itáliai útja során megbetegedett és meghalt.) Sven Estridson idején a tervszerű egyházpolitika, a püspöki szervezet kiszélesítése is a királyi hatalom erősítését szolgálta. Az 1060 tájára kiépült dán egyházszervezet nyolc püspökségből állt: Schleswig, Ribe, Århus, Viberg, Vendsyssel, Odense, Roskilde és Lund. Míg elődei többnyire a királyi kíséret *(hird)* tagjaiból választották ki a különböző tisztségviselőket, Sven Estridson számos dán és angol klerikust is megbízott államigazgatási feladatokkal. Külpolitikájában, elődeihez hasonlóan, hangsúlyos szerepet kapott Anglia, és a hastingsi győzelem (1066) után kiépülő normann hatalommal elégedetlen angolszász csoportok is hozzá fordultak támogatásért. 1069-ben 250 hajóból álló flottát küldött testvére, Asbjørn vezetésével Angliába, Hódító Vilmos ellen. Normann-ellenes angolszász erőkkel szövetkezve Asbjørn elfoglalta Yorkot, s ellenőrzése alá vette a Humber-folyó torkolatvidékét, azaz dán hídfőállást épített ki a szigeten. A következő évben (1070) Sven Estridson király is átkelt Angliába, és a parancsnoksága alatt álló dán–angolszász csapatok előrenyomultak délre. Rövid időn belül elfoglalták Ely és Peterborough városokat. A dán katonai fenyegetést látva Hódító Vilmos tárgyalásokat kezdett Sven királlyal, s 1070 nyarán végül egyezséget kötöttek: ahogyan korábban az angolszász királyok, úgy most Vilmos is pénzen váltotta meg a dánok távozását. II. Sven az így kapott ezüstöt dániai uralmának megerősítésére

fordította, és nem erőltette az angol korona megszerzését. 1075-ben azonban újból egy dán flotta vitorlázott Angliába, de ez a vállalkozás nem kapcsolódott Sven politikájához. Azt követően, hogy a dán király 1074-ben társuralkodóvá és örökösévé tette legidősebb élő fiát, Harald Heint, öccse, Knut – aki korábban már sikeresen hadakozott a szlávokkal – számos fegyverest toborzott zászlaja alá, és megkísérelt szerezni magának egy királyságot. Dédapja és nagyapja példáját követve Anglia trónját szerette volna megkaparintani, de kísérlete kudarcot vallott.

1076-ban meghalt II. Sven király, s a trónon fia, **Harald Hein** (1076–1080) követte. Mivel öccse, Knut Angliában kudarcot vallott, otthon próbált szerencsét, és igényt formált a dán trónra. Egyedül csak Skåne lakói sorakoztak fel mellette. Az elhunyt Sven király testvére, Asbjørn jarl, Harald Hein nagybátyja, valamint a dán előkelők és egyháziak mind Haraldot támogatták, így Knut arra kényszerült, hogy kibéküljön bátyjával. A királyság világi és egyházi méltóságai, előkelői ugyanakkor biztosították arról, hogy Sven Estridson trónutódlásra vonatkozó szabályozásának megfelelően Harald halála után őt ismerik el királynak. A sors úgy hozta, hogy bátyja korai halálát (1080) követően Knut léphetett a trónra.

II. Knut (1080–1086) még apjánál is jobban támaszkodott az egyházra. Mindenki számára kötelezővé tette a kereszténységet és az egyházi tized fizetését, s nagy birtokadományokban részesítette a klérust. Házasságával a gazdag Flandriával igyekezett szorosabb kapcsolatokat kialakítani, és a flandriai gróf lányát, Adelát vette feleségül. A tőle született fiát a dán királyi házban eddig szokatlan módon Károlynak (Karlnak) nevezte el. A flandriai grófi családnak ugyanis volt egy Nagy Károlyig és a Karoling-házig visszanyúló vérvonala: Balduin gróf egykoron Kopasz Károly Judit nevű lányát vette feleségül. Knut a Nagy Károlyhoz fűződő rokonság érzékeltetésére adta fiának a Károly nevet. Az első nyugati császárhoz fűződő rokonság hangsúlyozásával a dán királyi ház tekintélyét igyekezett növelni. Apja trónutódlási rendelkezésével, azaz a sorban utána következő öccsével, Olaffal szemben II. Knut fia utódlását szerette volna előmozdítani. Ennek érdekében komoly külpolitikai sikerrel igyekezett növelni tekintélyét, és újra kísérletet tett az angol trón megszerzésére. 1085-ben apósával, Róbert flandriai gróffal, és Olaf norvég királlyal szövetkezve akart Angliára támadni, és elrendelte a dán flotta gyülekezését a Limm-fjord nyugati kijáratánál. Öccse, Olaf fenyegetve érezte trónutódlási jogát és összeesküvést szőtt Knut ellen, de a király elfogatta, és fogolyként apósához, Flandriába vitette. A *sysslere*k lakóinak elégedetlensége a kötelezően fizetendő egyházi tized miatt a gyülekező flotta fegyveresei körében is elevenen élt, és ez az általános nyugtalanság Észak-Jütlandon (ahol a flotta gyülekezett) fegyveres felkeléshez vezetett, ahonnan gyorsan terjedt tovább a királyság más tartományaiba. II. Knut Jütlandból Fyn szigetére menekült, de itt sem talált menedéket. A felkelők Odensében az Albanus-templomban bekerítették. Knut Benedek nevű öccsével és 17 fegyveresével elesett az összecsapásban (1086). A Flandriában raboskodó Olaf szabadon engedéséért cserébe felesége, Adela, fiával, Károllyal együtt elhagyta Dániát és hazatért apjához.

Dániában Sven Estridson harmadik fia, **Olaf** (1086–1095) került a trónra, uralkodását azonban balszerencse kísérte. Sorozatosan rossz termésű évek követték egymást, emiatt a közhangulat ellene fordult, és a királynak az „Éhség" (Hungers) melléknevet adta. II. Knut halála miatt egyre többen tartották királygyilkosnak, akinek bűne miatt bünteti Isten az egész királyságot. Olafot isteni szentség és kegyelem nélküli uralkodónak tartották, aki felelős a csapásokért. A szóbeszéd a meggyilkolt Knut király sírjához kezdett egyre több csodás eseményt, csodatételt fűzni. A nép Isten büntetését látta abban is, hogy Olaf királynak egyetlen fia még gyermekkorában meghalt, több gyermeke pedig nem volt.

Amikor 1095. augusztus 18-án Olaf meghalt, soron következő testvére, **Erik** (1095–1103) különösebb nehézség nélkül örökölte a trónt, amit azonban nem az egyes nagy tartományi thingek hagyták jóvá és legitimálták, hanem – kortárs források szerint – a királyi fegyveres kíséret választotta királlyá. A népgyűléseknek csak közfelkiáltással *(acclamatio)* történő megerősítő szerep jutott. Az új királyt pártfogásába vette a szerencse: az időjárás kedvezőre fordult és a termés jó lett. Erik mellékneve ezért a „mindig jóságos" (Ejegod) lett. Politikája testvére, Knut és apja, Sven nyomdokait követte. Elsősorban arra törekedett, hogy a dán egyház a királyság fontos hatalmi támasza legyen. 1096-ban elzarándokolt Rómába, és az invesztitúra viszályt kihasználva elérte II. Orbán pápánál, hogy meggyilkolt testvérét, Knutot szentté avassák, Lundot pedig érsekséggé emeljék. Szent Knut Dánia védőszentje és a királyi dinasztia szakrális oltalmazója lett, s ezzel vitathatatlanná vált az uralkodóház tekintélye s hatalma. Angolszász és norvég példákat követve Erik Ejegod Szent Knut kultuszával erősítette meg a királyi hatalmat. Mivel testvéreinek, Harald Heinnek és Olaf Hungernek nem volt fiúgyermeke, Knut fia, Károly pedig, aki az apja elleni felkeléskor anyjával együtt Flandriába menekült, nagybátyja halála után Flandria grófja lett és semmilyen trónigénnyel sem lépett fel Dániában, Erik király joggal remélhette, hogy – miután rávette öccseit, hogy lemondjanak öröklési jogukról – biztosíthatja fiai számára a trónutódlást. A királyi ház pozícióinak megerősítésében Erik Ejegod nem elégedett meg testvére szentté avatásával, hanem ő maga is részesülni akart abból az egyház által újonnan elismert spirituális értékből, vallási tekintélyből, ami a keresztes eszméhez és a jeruzsálemi zarándoklathoz kapcsolódott, ezért 1103-ban felvette a keresztet és szentföldi zarándoklatra vállalkozott. Elutazása előtt azonban szabályozta, hogy távollétében kik és hogyan, milyen sorrendben helyettesíthetik. A kormányzást legidősebb, 21 éves fiára, Harald Kesiára és az új lundi érsekre, Ascerre bízta, aki Jütland egyik leghatalmasabb nemesi házából, a Thrugot nemzetségből származott. Erik Ejegodnak három fia volt: Harald Kesia, aki 1082 körül egy, az egyház által törvényes házasságként el nem ismert élettársi kapcsolatból született, Erik Emune (1090 táján született) és Knut Lavard, aki 1096 táján a Thrugot-házból származó Bothildéval kötött házasságból született. Ha Erik Ejegod tartotta volna magát apja trónutódlási szabályozásához, akkor távollétében már a sorban őt követő legidősebb öccsére, Svenre kellett volna bíz-

nia az ország kormányzását és „őrzését", nem pedig legidősebb fiára (aki ráadásul nem is számított törvényes származásúnak), hiszen a helyettesítési rend a majdani trónutódlást is kijelölte. 1103. július 10-én Ciprus szigetén, úton Szentföldre, meghalt Erik király. Fia, Harald Keisa, mint a királyság „őre" *(custos)*, rendelkezett az uralkodói hatalom eszközeivel, többek között az erős katonai kísérettel, azaz kedvező feltételekkel ahhoz, hogy trónutódlását elismertesse a dán előkelőkkel és tartományi gyűlésekkel. Néhány hónapos erőszakos kormányzása azonban nem hozott számára népszerűséget. Erik királynak még három élő fiútestvére volt: Sven, Ubbo és Niels. Közülük Sven volt a legidősebb, ő formálhatott leginkább jogot a koronára. Ugyanakkor bátyja halálakor Sven súlyos beteg volt, ezért unokaöccse, Harald Keisa javára visszavonult. Később azonban meggondolta magát, Viborgba ment, és betegen is jelöltette magát királynak, de 1104-ben meghalt. A dán előkelők nem álltak Harald Keisa mögé, hanem választásuk végül Erik Ejegod még két élő testvére közül a fiatalabbra, Nielsre esett. Saxo Grammaticus krónikája szerint a dánok előbb Ubbét választották királlyá, de ő nem vállalta ezt a méltóságot, s így lett az öccséből király.

Niels (1104–1134) király nemcsak az országon belül élvezett komoly támogatást, hanem felesége, Margit révén (aki a svéd király lánya volt) Svédország szövetségével is számolhatott. Elődeihez hasonlóan a királyi hatalom súlyának erősítése érdekében nagy figyelmet fordított Szent Knut kultuszának ápolására. A királyi ház többi ága között házassági kapcsolatokkal igyekezett az uralkodói ág helyzetét megerősíteni. 1104-ben meghalt bátyjának, Svennek a fia, Heinrich Skadelaar feleségül vette Erik Ejegod harmadik fiának, Knut Lavardnak az unokahúgát, Knut Lavard pedig unokatestvérének, Heinrich Skadelaarnak az unokahúgával házasodott össze. Unokaöccsei közül Niels megkülönböztetett módon bánt a tekintélyes jütlandi Thrugot családdal is rokonságban álló Knut Lavarddal, akit 1115-ben a schleswigi határterületek urává nevezett ki. A korábbi jarl tisztséghez képest szélesebb jogköröket és nagyobb önállóságot kapott, ezért nem a régi skandináv jarlnak, hanem német minta alapján inkább hercegnek nevezték. Ugyanakkor Niels abban is bízott, hogy a déli, délkeleti határterületek védelme leköti unokaöccse figyelmét, mert a 11. század folyamán az obodrita Nakon-dinasztiának sikerült a dán határok mentén Wagria és Polabien földjére kiterjedő keresztény szláv államalakulatot szerveznie. Ehhez az obodrita fejedelmi ház komoly dán és szász támogatást is kapott. A Nakon-házi obodrita fejedelemség megteremtése Gottschalk fejedelem nevéhez fűződik, aki gyermekkorában egy szász kolostorban keresztény nevelésben részesült, és német nevét is itt kapta. 1028-ban el kellett hagynia népét, miután családja ellenfelei, ellenlábasai meggyilkolták apját, Uto fejedelmet. Dániába menekült, és 15 évig Nagy Knut, majd Sven Estridson kíséretében szolgált. 1044-ben dán és szász fegyveresek támogatásával megszerezte az obodriták feletti hatalmat, és jó kapcsolatokat ápolt Adalbert brémai érsekkel. 1060-ban visszaszerezte az oldenburgi püspökséget, és két főbb erősségében, Ratzeburgban és Mecklenburgban két újabb püspökséget is alapított.

A kereszténység pártfogása, támogatása azonban – ami erős szász (német) befolyást jelentett – széles körű elégedetlenséget váltott ki az obodriták körében. 1066 nyarán kirobbant egy felkelés, amelyben Gottschalk is életét vesztette. A belső hatalmi küzdelmekből egy Kruto nevű pogány vezér került ki győztesen, és lett az obodriták új fejedelme. A pogány vendek (obodriták) komoly fenyegetést jelentettek a dán területekre. Niels király ennek a veszélynek az elhárítását bízta unokaöccsére. Knut Lavard sikeresnek bizonyult a szlávok elleni harcokban, s győzelmei révén egyre nagyobb tekintélyre és politikai súlyra tett szert. Meghódította Wagria nagy részét és a keleti mecklenburgi vidékeket. Sikereiben nagy szerepe volt a szász hercegség expanzív politikájának, ami kétfrontos küzdelemre kényszerítette az obodritákat. Lothar von Supplinburg szász herceg 1111-ben I. Adolf von Schauenburgot nevezte ki Holstein grófjává, aki hozzálátott az Észak-Elba vidékének meghódításához. Katonai támogatást nyújtott a meggyilkolt Gottschalk fiatalabb fiának, Heinrichnek a fejedelmi trón visszaszerzéséhez, aki viszont elismerte a szász herceg hűbéri fennhatóságát. Apjához hasonlóan 1127-ben ő is gyilkosság áldozata lett, és az ezt követő trónharcokban a Nakon-ház végleg lehanyatlott. Az obodrita földek *de iure* hűbérura, Lothar szász herceg, akit 1125-ben német uralkodónak is megválasztottak, 1129-ben Knut Lavardot tette meg e területek hűbéres fejedelmévé, vagy ahogy a korabeli források feljegyezték, „az obodriták királyává". Ezzel Knut schleswigi hercegként Nielshez hasonló hatalmi címet és tekintélyt szerzett. Helmold szláv krónikája szerint Knut Lavard Niels udvari gyűlésén úgy jelent meg, mint *„rex Obotritorum"*, és az ott jelenlévők nagybátyjával azonos rangú királyként tekintettek rá. Knut hatalmának és politikai súlyának gyors növekedése (maga mögött tudhatta Lothar német uralkodó támogatását is) komoly feszültséget keltett a herceg és a király között, és egyes források szerint Knut Lavard bejelentette trónörökösi igényét. Niels azonban fiát, Magnust szánta utódául, de amíg Knut Lavard 1115-től sikeresen oltalmazta a déli határokat, sőt obodrita területeket hódított meg, addig Magnus anyja halála (1117) után sikertelenül próbálkozott a svéd korona megszerzésével. Saxo Grammaticus tudósítása szerint csak annyit tudott elérni, hogy Vestgötaland tartomány elismerte őt urának. 1130 karácsonyán Niels és fia közös ünneplésre hívta Knutot Roskildébe. Kérésére mindannyian csak csekély kísérettel és fegyverek nélkül érkeztek. A találkozó azonban jól előkészített csapda volt: 1131. január 7-én Magnus és unokatestvére Heinrich Skadelaar meggyilkolta a herceget. A gyilkosság hírére felkelés robbant ki Niels ellen. A királlyal szembeni küzdelmet Knut öccse, Erik Emune vezette, de bátyja, Harald Kesia és nagybátyja, Asser lundi érsek is csatlakozott hozzá, sőt meggyilkolt hűbéreséért III. Lothar német király ugyancsak felvonultatta csapatait. Ugyanebben az évben Erik Emune feleségül vette az 1130-ban meghalt norvég király, Sigurd Jorsalf özvegyét, a svéd uralkodóházból származó Malmfridot. Ez a házasság jelentősen megnövelte tekintélyét. A német sereg felvonulása azonban az ellenkező hatást váltotta ki: számos dán előkelő, aki eddig Erik Emune mellett állt, most elismerte Nielst királynak, és elfogadta fiát utódnak. Ezt a

fordulatot látva 1131-ben Niels társuralkodóvá tette Magnust. Saxo Grammaticus krónikája szerint azonban ennek ellenére is Jütland nagy része, Skåne és Seeland Erik Emunét ismerte el királynak, Harald Keisa viszont testvére ellen fordult, és a seelandi harcok során vérfürdőt rendezett Roskilde lakói között, akik Eriket támogatták. Azt követően, hogy Harald Keisa Niels király pártjára állt, III. Lothar király, akit időközben császárrá koronáztak (1133. június 4.), visszatért Itáliából Németországba, és újra beavatkozott a dán ügyekbe. Védelmébe vette Roskilde német kereskedőit és iparosait, Niels és fia pedig csak súlyos feltételek elfogadásával őrizhették meg trónjukat. 1134-ben Halberstadtban hűbéri esküt kellett tenniük a császár előtt, a vazallusi függőség elismeréseképpen pedig komoly összeget kellett fizetniük. Dánia így a Birodalom hűbéres tartománya lett. Emellett jóvátételt kellett fizetniük a Harald Keisa fegyveresei által Roskildében lemészárolt német kereskedőkért is. Erik Emune azonban Lund érsekére és Skåne tartományra támaszkodva tovább folytatta a harcot, sőt Németországból 300 páncélos lovag is érkezett (kíséretével együtt) megsegítésére.

A döntő csatára Skåne földjén, Foteviknél került sor 1134. június 4-én Dániában, ebben az ütközetben tűnt fel először a nehézfegyverzetű lovasság, amely szinte letiporta, pillanatok alatt megsemmisítette a királyi fegyveres kíséretet, a *hird*et. Erik Emune döntő győzelmet aratott: a csatában elesett Magnus és Heinrich Skadelaar, sőt öt dán püspök is. Niels és Harald Kesia Jütlandra menekült. Elesett fia helyére Niels Haraldot nyilvánította társuralkodóvá és örökösévé, így a trónutódlásért ezután Erik Ejegod fiai, Erik Emune és Harald Kesia küzdött egymással.

A dán királyi házon belüli hatalmi küzdelmek

Dániában Knut Lavard 1131. évi meggyilkolását követően hosszú évtizedekre állandósult a viszály és a polgárháború. Nem sokkal Niels király halála után (1134) – akit a schleswigiek öltek meg – Erik Emunénak sikerült foglyul ejtenie testvérét, Haraldot és annak fiait, s mindegyiket kivégeztette. Harald Kesiának egyetlen fia, Olaf tudott csak elmenekülni. A korona így **Erik Emune** (1134–1137) kezébe került. Helyzetének, az Erik-ágnak az erősítésére új szentet igyekezett állítani a királyi ház számára: a meggyilkolt Knut Lavard kultuszát akarta megteremteni. Ringstedben, a Mária-templom mellett, ahol Knut sírja volt, egy kolostort alapított a leendő új szent kultuszának ápolására. Egy Robert Ely nevű szerzetest azzal bízott meg, hogy írja meg Knut Lavardnak az életrajzát. Ahogyan elődjének, Nielsnek, úgy neki is számolnia kellett a szomszédos nagyhatalommal, a Német–római Császársággal, ahol 1135 folyamán III. Lothar és a mellette álló Welf hercegi ház legyőzte a Staufokat, végérvényesen megszilárdította helyzetét, és

továbbra is jogot formált a Dánia feletti hűbéri fennhatóságra. Erik Emune ezért 1135-ben megismételte Lothar császár előtt a hűbéri esküt. 1137-ben a ribe-i thingen egy jüt előkelő meggyilkolta Erik királyt. Az utódlásért két, kb. hasonló erőt képviselő politikai tábor kezdett szerveződni. Az **Erik-ágat** támogatók Erik Emune egyetlen, törvénytelen fia, Sven mellett sorakoztak fel. A másik tábor Magnus Nielsson fia, Knut mögött szerveződött meg, és a **Niels-ágat** szerette volna a trónon látni. Az Erik- és Niels-ágak közötti belháborút azonban egy kompromisszumos megoldással sikerült elkerülni. Dánia nagyjai *(primates terrae)* a meggyilkolt uralkodó nővérének a fiát, azaz nőági unokaöccsét, Erik Lammot ismerték el új királynak. (Knut Lavard fia, Waldemar – aki apja halála után született – még kiskorú volt, így vele még egyetlen politikai csoportosulás sem számolt.) Ugyanebben az évben III. Lothar császár is meghalt, és a trónra lépő III. Konráddal ismét kiújult a Welf- és Stauf-házak közötti, trónért folyó német belháború. A Birodalom emiatt nem folyt bele a dán belügyekbe, az ottani trónharcokba.

Erik Lamm (1137–1147) koronája nőági jogcímének ingatag volta miatt, elődeihez hasonlóan, igyekezett maga mögött tudni az egyház támogatását. Mivel a német belháború a pápaság-császárság küzdelmében a Szentszék javára billentette a mérleget, Erik Lamm is a gregoriánus egyházreform híve lett, és jó viszonyt ápolt a korabeli Európa egyik legtekintélyesebb egyházi személyével, Clairvaux-i Bernáttal. Uralkodása alatt hosszú ideig, 1143-ig számolnia kellett Harald Kesia túlélő fiának, Olafnak a hatalmi ambícióival, és az ebből adódó intrikákkal, összeesküvésekkel, fegyveres akciókkal. Halála után ahhoz hasonló, válságos belpolitikai helyzet állt elő, mint Erik Emune halálakor: a királyi nemzetségen belül – éppen úgy, mint akkor – két jelölt mögött sorakoztak fel az egyes tartományok meghatározó családjai, előkelői. A jütök (és Jütland) a Niels-ági Magnus fiát, Knutot támogatták, Seeland és Skåne tartományok pedig Erik Emune törvénytelen fia, az Erik-ági Sven mellé álltak. Mivel olyan kompromisszumos jelölt, mint egykor Erik Lamm, most nem volt, így 1147-ben Dániában kettős királyválasztás történt, amit öt évig tartó polgárháború követett. A harcok során **Sven Eriksson** (1147–1157) erőinek sikerült kiűznie Dániából Knut Magnussont, aki a Stauf-házi III. Konrád császárhoz fordult segítségért. Sven szintén a német uralkodóhoz fordult, de Konrád 1152. február 15-én bekövetkezett halála miatt a Birodalom hűbéres tartományának számító Dánia trónviszályának kérdésében már az új német uralkodó, I. (Barbarossa) Frigyes döntőbíráskodott Merseburgban. Frigyes Svent és az Erik-ágat ismerte el dán királynak, akinek meg kellett újítani a dán hűbéri esküt. Knut megkapta Seelandot (melynek lakói egyébként Svent támogatták), és el kellett ismernie Svent királynak. Ebben a döntőbírói megoldásban nagy szerepe volt Knut Lavard időközben nagykorúvá vált fiának, Dél-Jütland hercegének, Waldemarnak. Sven király ugyanis vonakodott eleget tenni a döntőbírói ítéletnek, és a biztos politikai támaszát jelentő Seelandot nem szívesen engedte át Knutnak, aki csak Waldemar fáradozásának , közbenjárására válhatott a sziget urává. Waldemar arra törekedett, hogy megakadályozza Sven túlzott megerősödését, ezért

támogatta Knutot. Ettől kezdve Waldemar kegyvesztett lett Sven király előtt, és hercegségének megtartását is veszély fenyegette. Annak érdekében, hogy hatalmi pozícióit és birtokait megőrizhesse, Sven ellen még szorosabbra fűzte kapcsolatát Knuttal. Szövetségükhöz az egyik legnagyobb, legbefolyásosabb seelandi nemesi család, a Hvides-ház is csatlakozott, ezzel Sven elveszítette támogatói közül Seelandot. 1154-ben a király a túlerő miatt elmenekült Dániából, és Németországba ment, hogy a császár támogatását kérje. Feltételezhető, hogy Eskil lundi érsek éppen azért utazott ekkor Rómába, hogy a pápaság segítségével próbálja megakadályozni Sven visszatérését az országba. Ha volt is ilyen terve, az események későbbi alakulása azt mutatta, hogy nem járt sikerrel. I. Frigyes kiállt hűbérese mellett, Eskil érsek pedig hazautazása során Burgundiában egy Stauf-párti nemes fogságába esett, aki átadta foglyát a császárnak. Az érsek a fogságból csak 1157-ben szabadult. 1156/57 során I. Frigyes legnagyobb németországi hűbéresének, Oroszlán Henrik Welf hercegnek a segítségével Svennek sikerült visszatérnie Dániába. Azt a belpolitikai hatalmi helyzetet azonban, ami korábban volt, nem sikerült visszaállítani. Kénytelen volt beletörődni az ország felosztásába. Knut kapta a szigeteket, melyek közül Seelandon meghatározó tényezőt jelentett a Waldemarral szövetségben álló Hvides-klán. Svené lett Skåne, Waldemar pedig, aki eddig csak Dél-Jütland hercege volt, s a félsziget északi része Knut fő támogatójának számított, most egész Jütland ura lett. Sven azonban nem nyugodott bele hatalma csorbításába, és nem sokkal a királyság felosztása után már kísérletet tett arra, hogy az egész ország felett visszaállítsa hatalmát. A Roskildében rendezett udvari ünnepségen rajtaütött riválisain, de csak fél sikerrel járt. Katonái meggyilkolták Knutot, Waldemar azonban a Hvides-klán segítségével el tudott menekülni, és visszahúzódott saját országrészébe, Jütlandra. Annak érdekében, hogy a meggyilkolt Knut híveit és fegyvereseit maga mellé állítsa, feleségül vette Knut féltestvérét. Heinrich Skadelaar fiai is csatlakoztak hozzá. A szigetekről közben Sven serege Jütlandra támadt. 1157. október 23-án Viborg közelében, a Grathe-Heidénél került sor a döntő csatára, amelyben Sven súlyos vereséget szenvedett, őt magát pedig menekülés közben egy jüt harcos a bárdjával agyonütötte. A roskildei gyilkosság (amikor Sven megölette Knutot) és a Grathe-Heide melletti csata (amelyben Sven elesett) megszabadította Waldemart riválisaitól, és Dánia egyedüli ura lett. A hosszú polgárháború, amely 1131-ben Knut Lavard meggyilkolásával kezdődött, csak ekkor ért véget, s Dániának egy királya maradt.

Az ország külső és belső békéjének megőrzése érdekében 1158 nyarán **I. Waldemar** (1157–1182) – elődeihez hasonlóan – levelet küldött Németországba, amelyben elismerte a császár Dánia feletti hűbéri fennhatóságát, mert I. Frigyes, ahogyan egykor III. Lothar, kész volt megtorolni vazallusa, Sven meggyilkolását. De a külpolitikai viszonyok is e lépés megtételére késztették, hiszen számolnia kellett a Birodalom, s különösen ezen belül a szomszédos szász hercegség hatalmával, befolyásával. A hódolat kinyilvánítása után a császár támogatása és jóindulata kétség kívül megnövelte Waldemar belpolitikai mozgásterét a dán előkelőkkel szemben, egyházi téren azonban ez szükségképpen együtt járt az eltávolodással a gregoriánus irányzattól. Ez a lépés viszont Dániában kiélezte a király és a lundi érsek viszonyát, mert a pápaság-császárság küzdelmében Eskil érsek mindig is a Szentszék oldalán állt, és legátusként képviselte Északon Róma érdekeit. Ilyen minőségében bele akart szólni az észak-német egyházi ügyekbe is, ami az invesztitúra jogát gyakorló császár mellett a szász herceg, Oroszlán Henrik érdekeit egyaránt sértette, mert I. Frigyes az egyházra kiterjedő császári főhatalom eszményét oly módon támasztotta fel, hogy az invesztitúrát olyan előjognak tekintett, amit akár hűbéreseinek is tovább adományozhat. A Német-római Birodalomhoz fűződő hűbéri kapcsolat egyházpolitikai téren azt jelentette, hogy az 1159-ben kezdődő schisma alkalmával, amikor a császár-párti bíborosok IV. Viktort (1159–1164), az ellentábor pedig III. Sándort (1159–1181) választotta pápává, Waldemar IV. Viktor oldalára állt, míg Eskil érsek III. Sándort ismerte el. A pápaság-császárság konfliktusa így Dániában is belpolitikai feszültséget teremtett, annál is inkább, mert Absalon, Roskilde püspöke – aki a Hvidesházból származott – például egyértelműen Waldemar király híve volt. Többek között ő alapította Koppenhágát, és egy erős várat is építtetett itt, hogy a Sund hajóforgalmát ellenőrizni lehessen. Absalon püspök a király legbizalmasabb tanácsadója lett, s Waldemar az ő javaslatára új trónöröklési szabályozást vezetett be, melynek érvényességét egyházi megerősítéssel igyekezett biztosítani. Az új trónutódlási rend szerint a királyt legidősebb, törvényes házasságból származó fia követi a trónon. Absalon ifjúkorát Párizsban töltötte, ott tanult, így az elsőszülött, törvényes fiú trónöröklési jogának elvét vélhetően francia mintára javasolta. Ugyanakkor a királyság előkelőinek és népgyűléseinek jóváhagyására, beleegyezésére, egyfajta „választásra" is szükség volt, azaz Németországhoz hasonlóan Dániában is megmaradt a királyválasztás – igaz korlátozott – elve. Lényegében a német királyválasztási mintát vették át Dániában. Eddig a királyi nemzetség bármelyik tagját megválaszthatták a trónra, mostantól azonban csak a király legidősebb törvényes fiáról, annak elfogadásáról vagy alkalmasságáról lehetett szavazni. 1161-ben Waldemar és Absalon az ország elhagyására kényszerítette Eskil érseket. A következő évben (1162) a dán király személyesen tette le a hűbéri esküt a császár előtt, s megerősödött helyzeté-

ben az új trónöröklési szabálynak megfelelően legidősebb törvényes fiát, Knutot jelölte meg utódául. A trónutódlás 1162. évi szabályozása azonban Waldemar családján belül okozott nehézséget. Az ekkor még kiskorú, ám törvényes fia, Knut mellett volt egy idősebb, 15 éves törvénytelen fia is, Kristóf, aki már ekkor jó katonai vezető hírében állt. Mindeddig a törvényes és nem törvényes származású fiak között trónutódlás szempontjából nem volt különbség. Az egyház viszont megkérdőjelezte a házasságon kívül születettek trónöröklési jogát, ezért Waldemar trónutódlási rendelkezése megfelelt az egyház elvárásainak. Idősebb, de törvénytelen fiát, Kristófot Dél-Jütland hercegévé tette. Az új trónutódlás elfogadtatása érdekében Waldemar megpróbálta visszaszorítani a régi tartományi népgyűlések szerepét, s helyükre egy új, az előkelőkből álló országos fórumot igyekezett állítani. Saxo Grammaticus beszámolója szerint 1165-ben Roskildében nem a régi *thing*et hívta össze, hanem az ország világi és egyházi előkelőit *(primates)*, s itt sikerült ténylegesen elfogadtatni Knut trónöröklését, aki előtt a királyság nagyjai hűségesküt tettek. Fiát társuralkodóvá emelte, hogy ezzel is megerősítse utódlását. Az új trónöröklési rendet megkérdőjelező nemesi csoportosulás vezetője egy jütlandi nagybirtokos, a szerteágazó uralkodói dinasztia egy korábbi királyának, Erik Lammnak a fia, Buris volt, akit Waldemar adományokkal szerelt le. Hercegi címet kapott és újabb hűbérbirtokokat Jütlandon, de nem sokkal később becsvágya felülkerekedett rajta, és Sven Estridson házának leszármazottjaként bejelentette igényét a dán koronára. Norvég támogatással felkelést robbantott ki Jütlandon, de Waldemar leverte a lázadást, elfogatta Burist, és egészen haláláig (1167) fogságban tartotta. A trónutódlás új rendjének elfogadtatása korántsem ment egyszerűen. A dán világi előkelőket és egyházi méltóságokat kiváltságok és kedvezmények adományozásával sikerült megnyerni.

Tekintélyének és hatalmának erősítésére már a kezdetektől arra törekedett, hogy apját, Knut Lavardot az egyház szentté avassa, de az 1159. évi kettős pápaválasztás miatt bekövetkezett schisma nem kedvezett a kanonizáció ügyének. IV. Viktor pápa halála (1164) után a császár-párti bíborosok ugyan megválasztották III. Paschalist (1164–1168) pápává, de Waldemar fokozatosan eltávolodott tőle, és Európa legtöbb országához hasonlóan a bíborosok többsége által választott III. Sándort ismerte el pápának (1166). Lépésében szerepet játszott az a körülmény, hogy a császár figyelmét az ellene szerveződött dél-itáliai normann–bizánci szövetség kötötte le, s 1166 őszén hadat vezetett Itáliába (ami 1168-ban a malária miatt kudarcba fulladt). Frigyes Dániával szembeni fellépésétől később sem kellett tartani, mert a császár figyelmét továbbra is Itália, és az ottani Lombard Liga kötötte le. III. Sándor elismerése azzal járt, hogy vissza kellett hívni Dániába Eskil érseket (1167), aki viszont a pápa utasítására szentelt olajjal felkente és megkoronázta Waldemart (1169). A dán király azt is elérte a pápánál, hogy ugyanebben az évben Eskil érsek szentté avatta Knut Lavardot. Ezzel együtt megszületett az új szent életrajza is *(Vita Sancti Kannutis ducis et martyris)*, amelyben Erik Ejegod király, az ő fia, Szent Knut (Lavard), és annak fia, I. Waldemar egyaránt a béke, a jogrend, a törvények és a

kereszténység védelmezőiként, őrzőiként jelentek meg. 1170. június 25-én Ringstedben a királyság előkelőinek *(nobilitas Danica)* jelenlétében Eskil érsek Waldemar fiát, az ekkor nyolc éves Knutot is megkoronázta. Azzal, hogy a dán uralkodó III. Sándor pápa oldalára állt, elérte politikai céljait: szentté avatták apját, egyházi felkenés és koronázás erősítette meg mind az ő, mind pedig fia helyzetét a trónon, s ezzel együtt a királyi dinasztián belül a Waldemar-ág pozícióját. I. Waldemar és fia VI. Knut előtt a dán királyok trónra lépéséhez nem kapcsolódott egyházi felkenés és koronázás. A ringstedi koronázás és gyűlés politikai következménye egyértelműen annak véglegesítése volt, hogy a Waldemar-ágon kívül az uralkodói klán összes többi ágát kizárták a trónöröklés rendjéből. Ez utóbbiak tagjai között erős Waldemar-ellenesség alakult ki, s csoportosulásuk egyik vezéralakja most is egy Erik Lamm leszármazott volt: az egykori király törvénytelen fia, Magnus, aki testvére, Buris halála (1167) után a korábbi, Sven Estridson-féle, alapvetően a senioratus elvét követő trónutódlási rend alapján magát tartotta a trón örökösének. Magnus mellett sorakoztak fel a Svédországból származó hallandi jarlnak, Karlnak a fiai (Karl és Knut) is, akiknek nagyanyja – Saxo Grammaticus szerint – Sven Estridson fiának, Szent Knutnak az ükunokája volt. Ők azt sérelmezték, hogy fia kedvéért Waldemar egy szent leszármazottait vette semmibe. A királyi-klán elégedetlen tagjai mellé állt a nagyhatalmú jütlandi Thrugot-család is, amely eddig hagyományosan a korona hű támasza volt, ezért is sérelmezte, hogy a Waldemar-ág inkább a seelandi Hvides-házra támaszkodott. I. Waldemar király az eddigi Jütland helyett az egyik legnagyobb és legtermékenyebb szigetet, Seelandot akarta a királyság politikai s hatalmi központjává tenni. Az a körülmény, hogy a király környezetében Absalon roskildei püspök volt a legbefolyásosabb személy, szintén sérelmeket okozott a Thrugot-családnak, hiszen maga Eskil, lundi érsek is innen származott. A Thrugot-klán tartott attól, hogy Eskil halála után az érseki székbe a király kegyeltje, Absalon fog kerülni, azaz a legfontosabb egyházi méltóság a Thrugot-ház kezéből a seelandi Hvides-ház birtokába kerül. A hallandi jarl fiai, Karl és Knut szintén kötődtek a Thrugot-családhoz, mivel anyjuk Eskil érsek egyik lánya volt. A Waldemar-elleni szervezkedésben a Thrugot-ház meghatározó tagjai mind részt vettek. Az összeesküvésnek és fegyveres felkelésnek azonban a király gyorsan véget vetett (1175/76): Magnus és Knut élete végéig fogságba került, Karl pedig elesett a harcokban. Maga Eskil érsek nem vett részt a szervezkedésben, de az a körülmény, hogy családja viszont fontos szerepet játszott benne, számára is kedvezőtlen volt. 1177-ben lemondott az érseki méltóságról, és elhagyta Dániát. Franciaországba ment, ahol hátralévő életét a clairvaux-i kolostorban élte le. Lund új érseke Absalon lett, aki egyúttal megtartotta roskildei püspöki tisztségét is. Az új érsek és rokonsága ellen Skåne tartományban felkelés robbant ki, de Waldemar király most is gyorsan leverte a lázadókat.

A királyi hatalom megerősödése szempontjából különösen fontos volt az 1170. évi ringstedi gyűlés, amelyen az egyházi méltóságok mellett a korábbi szabadparaszti társadalomban vezető szerepet játszó helyi előkelő családokból a király kegyéből privilegizált

nagybirtokossá vált nemesség vett részt, amely *de iure* a királyi kíséret, a *hird* tagja lett. A király katonai és igazgatási feladatokkal bízta meg a nemeseket, akik személyes hűséggel kötődtek a koronához, katonai szolgálattal tartoztak és mentesültek mindennemű adó megfizetése alól. Ez az átalakuló, új nemesség alkotta azt az új, országos szerepkörű gyűlést, az ún. *Danehof*ot, ahol a királyság egészére vonatkozó legfontosabb döntések születtek. A Danehof így háttérbe szorította a három régi, szokásjogi tartományi thinget: a jütlandit (helyszíne: Viborg), a seelandit (helyszíne: Ringsted) és a skåneit (székhelye: Lund). Mivel ez az újonnan szervezett nemesség alkotta a királyi katonai kíséretet, s egyúttal belőlük állt az új, országos gyűlés, a Danehof, ez az intézmény sokkal szorosabban kapcsolódott a koronához, mint az egyes tartományokat és szokásjogokat reprezentáló és képviselő régi thingek, amelyektől a Danehof még a királyválasztó jogot is átvette.

Azzal, hogy Waldemar az adómentes nemesség kötelességévé tette a katonáskodást, a régi szabadparaszti hadszervezeti rendszerbe is beavatkozott. A szabadok ún. *Leding-kötelezettség*ét (a hajóállítási és fegyveresállító körzetek, az ún. *syssler*ek lakóinak háborúval kapcsolatos kötelezettségeinek összességét) évi rendszeres állami adózássá alakította át. A parasztok tehát nem a földesurak, hanem a korona felé voltak adókötelesek. Amikor Skåne lakói megtagadták a Leding-kötelezettséget felváltó adó fizetését, és felkelést robbantottak ki, a király és Lund érseke együttesen verte le a lázadást (1181). Az I. Waldemar előtti több évtizedes trónharcok idején Dánia meggyengülését a Balti-tenger déli partvidékén élő szlávok rablótámadásokra, rajtaütésekre használták ki, veszélyeztetve a dán települések és hajók biztonságát. Emiatt a Ledung-rendszer átalakításán túl Waldemar a leginkább fenyegetett tengerpartokon várakat is építtetett, a probléma végleges megoldása érdekében pedig a dán szigetekkel szembeni szláv területek meghódítását tervezte. Az obodriták és pomeránok elleni fellépés szándéka – mivel közös ellenségekről volt szó – egybeesett a szomszédos észak-német fejedelmek (Oroszlán Henrik szász herceg, II. Adolf holsteini gróf) expanzív politikájával. A császár hűbéreseiként hódításaikkal mindannyian a Birodalom hatalmát növelték, így amikor 1160-tól Dánia expanzív politikába kezdett a Balti-tenger térségében, az találkozott a császárság érdekeivel. A III. Lothar császár halála (1137) után kirobbant wagriai obodrita felkelés leverése után a Trave folyó bal partján élő szlávok Holstein és Ratzeburg grófjának fennhatósága alá kerültek. A Trave torkolatvidékétől keletre eső földeken élő törzsek viszont egy Niklot nevű fejedelem uralma alatt egyesülve fenyegetést jelentettek a német és dán határokra. Az 1147. évi vend keresztes háborúban Oroszlán Henrik Niklot területeit támadta, délebbre pedig Medve Albert nordmarki (brandenburgi) és Konrád meißeni őrgróf Ratibor szláv fejedelem ellen vonultak. A német keresztes seregek északon, a Balti-tenger partvidékén kevésbé voltak sikeresek, mint az Elbától keletre, így 1160-ban a szász herceg és a dán király együtt indított hadat a pogány Niklot ellen, akit így kétfrontos háborúra kényszerítettek. A szövetségnek köszönhetően a dánok megvetették a lábukat a Stettini-öbölben, a Peene torkolatánál (1163), Elő-Pomerániában.

Niklot fejedelem elesett a harcokban, területeinek nagy részét Oroszlán Henrik hódította meg, két fia, Pribislaw és Wartislaw pedig kénytelen volt elismerni vazallusi függőségét. Rügen-sziget szláv fejedelme viszont Waldemar dán király előtt hódolt meg. A következő évben azonban Niklot fiai felkelést kíséreltek meg a német uralommal szemben (1164), de próbálkozásuk a dán-szász túlerő miatt elbukott. Wartislaw szász fogságba esett és kivégezték, Pribislaw pedig elmenekült Pomerániába. Az 1164. évi hadjáratot Waldemar elsősorban arra használta fel, hogy a Rügen és a Stettini-öböl térsége feletti dán befolyást, fennhatóságot megszilárdítsa. 1165 folyamán azonban Németországban jelentős politikai fordulat következett be: Medve Albert őrgróf és Wichmann magdeburgi érsek vezetésével a szász előkelők Oroszlán Henrik ellen fordultak, mert aggodalommal töltötte el őket a herceg óriásira nőtt hatalma. A szász herceg kiegyezett Niklot életben maradt fiával, Pribislaw-val, aki keresztény hitre tért és Schwerin térségének kivételével hűbéresként visszakapta az obodrita területek nagy részét. Oroszlán Henrik hű vazallusaként ő alapította azt a fejedelmi dinasztiát, amely 750 éven át uralkodott Mecklenburgban. A szász herceg törvénytelen lánya, Mathilde Pribislaw legidősebb fiának, Borwinnak a felesége lett, így ez a házasság még erősebben kapcsolta a mecklenburgi (obodrita) fejedelmi házat a Welfekhez. Schwerin térségét a herceg grófsággá emelte, és hűbéresét, Gunzelint tette meg grófnak. Ezek után már csak egyedül Rügen szlávjai maradtak az ősi pogány hit követői. A szász előkelők felkelésével elfoglalt Oroszlán Henrik átmeneti meggyengülését kihasználva 1168-ban Waldemar meghódította a szigetet, és a Balti-tenger térségében igyekezett a dán korona érdekei szerint megváltoztatni a hatalmi viszonyokat. Rügen nemcsak Waldemar politikai fennhatósága alá került, hanem egyházi téren is dán befolyás érvényesült: Roskilde püspökséghez kapcsolták, az pedig a lundi érsekség alá tartozott. Az elő-pomerániai térségben kialakuló erős dán pozíciók ellentétesek voltak a szász herceg érdekeivel, s amikor Waldemar a Rügen elleni hadjárat előtt kötött megállapodással ellentétben nem osztotta meg a hadizsákmányt Oroszlán Henrikkel, ez *cassus belli*ként szolgált. A három évig tartó dán-szász háborút (1168-1171) az elő-pomerániai térség feletti hatalmi befolyási övezetek megosztásáról szóló megállapodás zárta le: Rügen dán uralom alatt maradt, és egyházi téren Roskilde püspökséghez kapcsolták, Elő-Pomeránia viszont Oroszlán Henrik birtoka lett. A dán-szász békekötést és megújított szövetséget házasságkötéssel erősítették meg: Waldemar nyolcéves fiát, Knutot a szász herceg egyik lányával, Gertrúddal jegyezték el. Rügen dán meghódításával a Balti-tenger nyugati térsége megszabadult az obodrita tengeri fosztogatók fenyegetésétől, és ez a körülmény jótékony hatással volt a távolsági kereskedelem fejlődésére. Maga a dán korona is igyekezett előmozdítani a kereskedelmet, és a távolsági kereskedelemmel foglalkozó kalmárokat egy nagy, ún. *Knutsgildé*ben egyesítette. A Knutsgildét – amely a dán királyi ház szentté avatott őséről, Szent Knutról kapta a nevét – Waldemar király védelmébe vette, és a szervezeten keresztül nemcsak a kereskedelmet tartotta ellenőrzése alatt, hanem erős befolyást tudott gyakorolni a dán városokra is.

1176-ban Oroszlán Henrik herceg megtagadta, hogy birodalmi nagyhűbéresként fegyveres támogatást nyújtson Barbarossa Frigyesnek itáliai hadjáratához, s ezzel megkérdőjelezte a császári tekintélyt és uralkodói hatalmat. Frigyes Itáliából történő visszatérését követően 1178 novemberében a speyeri birodalmi gyűlésen Philipp von Heinsberg kölni érsek a szász herceg Németországban óriásira nőtt hatalmát (szász és bajor kettős hercegségét) rossz szemmel néző fejedelmek nevében Oroszlán Henrikkel szembeni panaszokat terjesztett a császár elé. A szász előkelők is hercegükkel szemben léptek fel. Barbarossa Frigyes peres eljárást kezdeményezett a Welf-házi herceg ellen, amelyben azonban nem az uralkodó, hanem a birodalmi fejedelmek alkották a bírói testületet. 1179 júniusában a hűbérjog megsértéséért, és így a birodalmi béke veszélyeztetéséért Oroszlán Henriket birodalmi átokkal sújtották, ami egyet jelentett hercegségeinek elvesztésével. A döntésnek a császár és a fejedelmek csapatainak felvonulása szerzett érvényt, ami elől a szász–bajor herceg apósához menekült, Angliába (1180). Holstein és Ratzeburg grófjai, a mecklenburgi és pomerániai szláv fejedelmek szintén a császár mellett sorakoztak fel. Oroszlán Henrik bukásának Waldemar dán király is haszonélvezője volt: a Balti-tenger délkeleti partvidékére, elsősorban Pomerániára irányuló expanzív terveinek legnagyobb ellenzőjétől, ellenlábasától sikerült megszabadulnia. Azzal, hogy részt vett a császár előtt meghódolni vonakodó Lübeck térdre kényszerítésében (1181), megerősítette Dánia befolyását a holsteini térségben, a Frigyes előtt megismételt hűbéri esküvel pedig külpolitikai helyzetét.

Amikor 1182-ben I. Waldemar meghalt, fia, a 20 éves **VI. Knut** (1182–1202) Absalon érsek vezetésével erős belső kormányzatot örökölt, s erre támaszkodva folytatta apja politikáját. Waldemar királlyal ellentétben azonban, aki még élete vége táján is megismételte hűbéresküjét a császár előtt, Knut, Oroszlán Henrik veje, megtagadta a vazallusi hódolatot. I. Frigyes, aki elsősorban most is az itáliai ügyekre koncentrált, mert a Lombard Ligával kötött hat éves velencei béke (1177) lassan a végéhez közeledett, Bogislaw pomerán fejedelmet bízta meg azzal, hogy fellépjen a dán királlyal szemben. A dán hódító szándékok miatt fenyegetett Bogislaw maga mögött tudva a császár politikai támogatását, háborút indított Dánia ellen. Knut flottája azonban 1184-ben Rügen partjai előtt, Stralsund közelében legyőzte a pomerán hajóhadat, s Bogislaw fejedelem kénytelen volt meghódolni, s elismerni a dán királyt hűbérurának. 1185-ben Heinrich Burwy mecklenburgi fejedelem is arra kényszerült, hogy meghódoljon Knut előtt, aki ezt követően felvette a „dánok és vendek királya" címet. Barbarossa Frigyest még mindig az itáliai ügyek kötötték le, az 1184–1186 közötti hadjárata, valamint a dél-itáliai normann korona megszerzése, ezért nem sok figyelmet tudott fordítani az északi területek hatalmi, politikai viszonyainak alakulására. Ezt a helyzetet Knut apósa, Oroszlán Henrik herceg és a Welf-család is igyekezett kihasználni, hogy visszaszerezze korábbi hatalmát és befolyását. Az Észak-Elba térsége feletti hatalmi küzdelmekben Dánia és a Welf-ház együttesen lépett fel a Stauf-párti fejedelmekkel szemben. VI. Knut mozgás-

terét és expanziós politikáját még egy trónkövetelő személyében jelentkező belpolitikai probléma sem tudta visszavetni. 1184-ben hajóhadat küldött az észt partvidék feldúlására, ami Dániának a Baltikum felé történő hatalmi tájékozódását jelezte. A dán trónra az 1157-ben Roskildében meggyilkolt Knut Magnusson még élő egyik fia, Waldemar schleswigi püspök jelentette be igényét 1187-ben. Őt még I. Waldemar király tette meg Schleswig püspökévé, és uralkodása első éveiben Knut királynak is jó viszonya volt vele. Oly mértékben megbízott benne, s hívének tartotta őt, hogy kiskorú öccse, Waldemar helyett (akit 1183-ban Schleswig hercegévé nevezett ki), Waldemar püspökre bízta a hercegség kormányzását. 1187-ben azonban a nagykorúvá vált herceg a maga kezébe akarta venni Schleswig irányítását, amit a püspök határozottan sérelmesnek ítélt. Innentől kezdve megromlott a viszonya a királyi házzal, és jogot formált a dán koronára. Az észak-németországi Stauf-párti főurakkal, valamint néhány norvég és svéd főúrral szövetkezett a Welf-párti VI. Knuttal szemben, és flottával támadt Dániára. A korona erőszakos megszerzésének kísérlete azonban kudarccal végződött (1189). Waldemar püspök a dán király fogságába esett, és csak III. Ince pápa közbenjárására szabadult 1206-ban, már II. Waldemar uralkodása idején. A trónkövetelő püspök feletti győzelmet követően VI. Knut öccse, Waldemar schleswigi herceg 1189-ben betört a Waldemar püspököt támogató, Stauf-párti Holsteinbe, és uralma alá vonta a grófságot, sőt Lübeck és Hamburg városokat is. Holstein megszerzésével közvetlen szárazföldi összeköttetést teremtett Dánia és a mecklenburgi–pomerániai vazallus fejedelemségek között. Az 1190-es években, az *Annales Danici medii aevi* beszámolója szerint, Knut király három hadjáratot is vezetett a pogány észtek és finnek ellen. A Baltikum északi részére és a Finn-öböl térségébe irányuló dán expanzió célja a Novgorodba vezető kereskedelmi utak feletti ellenőrzés megszerzése volt.

A dán hatalom erősödését és növekedését az 1180-as évek végétől alapvetően a németországi helyzet alakulása tette lehetővé. Barbarossa Frigyes császár 1189-ben keresztes hadjáratra indult a Szentföldre, és Kis-Ázsiában életét vesztette. Fia, VI. Henrik elsősorban a szicíliai és dél-itáliai normann örökség megszerzésével volt elfoglalva, a Rajna-vidék egyházi és világi előkelői pedig Stauf-ellenes szövetséget szerveztek. Ez a szövetség ugyan 1194-ben felbomlott, és még ugyanebben az évben a császárnak sikerült a normann koronát is megszereznie, de politikájának súlypontja továbbra is a Földközi-tenger térsége volt. Emellett VI. Henrik megkísérelte örökletessé tenni a német koronát, így északon Knut királynak nem kellett a császárság aktív fellépésével számolnia. A Birodalom urának halála (1197) utáni németországi kettős királyválasztás, és a kiújuló Welf–Stauf belháború még inkább megkönnyítette a dán expanziót a Balti-tenger déli és keleti partvidékén.

VI. Knut halála (1202) után öccse, **II. (Győzedelmes) Waldemar** (1202–1241) lépett a trónra, akinek uralkodása alatt a középkori Dánia hatalma csúcsára érkezett, és befolyását a Balti-tenger széles térségére kiterjesztette. Nem véletlen, hogy Babenbergi

Ottó püspök életrajzában a Balti-tenger már „dán óceán" *(oceano Daciam)* megnevezésében szerepelt. 1206-ban a Vlagyimir polocki fejedelem, valamint a pogány lív és semgall törzsek által ostromlott Rigát az Andreas Sunesson lundi érsek (az 1201-ben meghalt Absalon érsek unokaöccse) és Nicolaus schleswigi püspök vezette dán flotta szabadította fel. II. Waldemar ezzel az akcióval jelezte, hogy folytatja elődei politikáját és Dánia érdekszférájának tekinti a balti térséget. Lett Henrik krónikája szerint Andreas püspök rigai tartózkodása alatt a livóniai klerikusok teológiai képzésével is foglalkozott és a pogány balti népek körében a missziós tevékenységet szorgalmazta. Ezzel kifejezésre juttatta azt a dán szándékot, hogy Riga és a németek által meghódított livóniai területek egyházi téren ne Bréma-Hamburg, hanem Lund érseke alá tartozzanak. Az 1206. évi hadjárat során a dánok meghódították Észtország partjainál Ösel-szigetét. Mecklenburg és Elő-Pomeránia fejedelmei után 1210-ben Mestwin, Hátsó-Pomeránia (Pommerellen) fejedelme is elismerte a dán királyt hűbérurának, II. Waldemar pedig keresztes hadat vezetett a Baltikum délkeleti részébe, a pogány samlandi poroszok ellen. III. Ince pápa, akivel a pápaság is hatalma csúcsára érkezett, a Szentszék védelmébe vette Dániát. Ebben kétség kívül nagy szerepe volt annak, hogy Waldemar király a pápaság érdekeivel egyező külpolitikai lépéseket tett. A dán király a német kettős királyválasztáskor és a belháború kirobbanásakor a korábbi szövetségesi kapcsolatoknak is köszönhetően a Welfek mellé állt, akik átengedték Dániának az Elba és Elde közötti területeket. Amikor azonban 1208-ban meggyilkolták Sváb Fülöpöt, IV. (Welf) Ottó pedig, hogy a Stauf-tábor elfogadja uralkodónak, a korábbi Stauf-császárok politikáját folytatva az elveszített itáliai birodalmi területek, uralkodói előjogok visszaszerzésére törekedett, de ez szembe fordította őt Rómával. 1209-ben IV. Ottó visszakövetelte Dániától az Észak-Elba térségét és a nyugati szláv fejedelemségeket, Waldemar király viszont a pápa kérésére szabadon engedte a korábbi schleswigi püspököt, aki pedig ádáz ellensége volt. IV. Ottóval szemben VI. Henrik császár fiához, a Szentszék által pártfogolt és gyámolított fiatal Stauf-házi Frigyeshez közelített. A Stauf-Welf hatalmi küzdelemben Waldemar egyik fél túlzott megerősödését sem látta volna szívesen, ezért Sváb Fülöp meggyilkolása után, amikor Ottó maradt az egyedüli német király, a fiatal Frigyes trónigényét támogatta. A dán támogatás II. Frigyesnek is jól jött, s 1214-ben Metz városában kiállított kiváltságlevelében erősítette meg, hogy az Elba és Elde közötti földek, az északi szász területek a dán korona hűbéri fennhatósága alá tartoznak.

Az 1215-ben kirobbant újabb észt háborúban, amikor a németek dél felől, a Dvina folyó irányából törtek előre északra, a livóniai partoknál Orlamünde grófjának vezetésével megjelent II. Waldemar király flottája. Az új pápa, III. Honorius és az 1215-ben német krállyá koronázott II. Frigyes egyaránt támogatta Dánia balti-tengeri politikáját, így Albrecht rigai püspök sem remélhetett a dánokon kívül máshonnan érdemi támogatást az észt háborúhoz. Lett Henrik krónikája szerint a rigai püspök 1218 márciusában felkereste II. Waldemar királyt, s abban állapodtak meg, hogy a dán uralkodó a következő

év tavaszán nagy sereget küld az észtek ellen. 1219-ben a dán haderő partra szállt Észak-Észtországban, ahol Waldemar egy elfoglalt észt erőd helyén felépítette Reval várát, káplánját kinevezte Észtország püspökének, majd visszatért Dániába. Észtországban a dán fennhatóság a tengerparti Harrien és Wierland tartományokra terjedt ki, és hercegségként kapcsolódtak a dán koronához. Az észt hercegség élére *(dux Estonia)* törvénytelen fiát, Knutot állította. Észak-Észtország meghódításával Dánia kezébe került a Novgorodba vezető kereskedelmi utak ellenőrzésének lehetősége. A dán balti-tengeri birodalom azonban ingatag lábakon állt, mert e hatalmas, heterogén térség feletti hatalom meghaladta Dánia erejét. Ez már néhány évvel Észak-Észtország meghódítása után megmutatkozott. Albrecht rigai püspök 1221-ben Schleswigben felkereste II. Waldemar királyt és elismerte őt Livónia hűbérurának, de a livóniai német lovagok határozottan elutasították a dán hűbéri fennhatóságot. Az Észtországban hátrahagyott expedíciós hadsereg erejét lekötötte az észt területek pacifikálása, ezért 1222-ben ismét egy dán flotta jelent meg az észt partoknál, de Waldemar ereje ahhoz már kevés volt, hogy Livóniát az ottani német lovagok akarata ellenére a dán korona vazallus tartományává tegye. Mindez nyilvánvalóvá tette a dán király hatalmi ambícióinak korlátait, s ez a politikai presztízsveszteség a dán hűbér elismerésére kényszerülő észak-német fejedelmek körében nagy visszhangra talált. Egyik vazallusa, aki méltatlanul mellőzöttnek és háttérbe szorítottnak érezte magát, Heinrich, Schwerin grófja, 1223 májusában a Kis-Belt egyik szigetén, Lyön foglyul ejtette Waldemar királyt és fiát. Foglyait a dán hatalmi területen kívül fekvő németországi várába vitte. Ennek következtében az Észak-Elba térségében azonnal összeomlott a dán uralom. A schwerini gróf mögött számos észak-német fejedelem állt, köztük a hamburg-brémai érsek is. A dán király foglyul ejtése az 1220-ban császárrá koronázott II. Frigyest is aktívabb szerepre ösztönözte a Balti-tenger térségében. Hosszú tárgyalások és csatározások után, amelyeken a felek között a Német Lovagrend nagymestere, a császár bizalmas tanácsadója és diplomatája közvetített, 1225. végén megegyezés jött létre az észak-német fejedelmek és a dán korona között. Szabadon bocsátása fejében Waldemar 40 000 márka ezüstöt fizetett, s le kellett mondania az 1214-ben dán hűbéri fennhatóság alá került észak-német területekről, s egyedül csak Rügen szigete maradt a dán korona uralma alatt. Lübeck és Hamburg is visszakerült a Birodalomhoz, s 1226-ban II. Frigyes birodalmi városi kiváltsággal ruházta fel Lübecket. De a baltikumi dán pozíciók is meginogtak. II. Frigyes már 1224. március 12-i manifesztumában a Birodalom védelmébe vette Livónia, Észtország, Semgallia, Samland és Poroszország népeit. Ez világos és egyértelmű jelzés volt Dánia számára. A Birodalom Baltikum iránti érdeklődésének újabb jeleként a császár fia, VII. Henrik német király a rigai püspök mellett birodalmi fejedelemnek ismerte el Dorpat püspökét (1225). II. Frigyes 1226 márciusában kiadott rimini bullájában politikai támogatást ígért a Német Lovagrendnek a porosz területek meghódításához, amellyel 1210-ben már a dánok is próbálkoztak.

Miután III. Honorius pápa feloldozta Waldemar királyt a szabadon bocsátásakor kötött megegyezés megtartására vonatkozó esküje alól, a dán uralkodó fegyveres erővel próbálta meg visszaállítani korábbi hatalmát. Unokaöccse, a Welf-házi Otto von Lüneburg állt mellé, de a dán Welf-sereg 1227. július 22-én súlyos vereséget szenvedett Bornhövendnél, így a Balti-tenger déli partvidéke német uralom alatt maradt. A dánokkal szemben kivívott győzelemben az észak-német fejedelmek s főurak csapatai mellett nagy szerepe volt Lübeck fegyvereseinek és a Dithmarsch térségében élő szabad parasztok által kiállított egységeknek. A bornhövendi csatával Észak-Németországban összeomlott a dán hatalom, de Rügen és Észak-Észtország továbbra is dán kézen maradt. A csata hírét követően azonban a Baltikumban is válságos lett a helyzet: a livóniai Kardtestvérek Rendjének mestere Észak-Észtországra támadt, s elfoglalta a dán fennhatóság alá tartozó Wierland és Harrien tartományokat. Az így bekövetkezett politikai és hatalmi változásokat pedig megerősíttette a császár fiával, VII. Henrik német királlyal. 1233-ban Waldemar még tett egy kísérletet, hogy a Balti-tenger feletti uralom szempontjából jelentős kikötővárost, Lübecket visszaszerezze, de ismét kudarcot vallott. 1236 tavaszán a császárral szemben álló IX. Gergely pápa ugyan felszólította a Kardtestvérek Rendjét, hogy adja vissza a dán királynak Észak-Észtországot, de a felszólításnak semmi foganatja sem lett. Az észt kérdésben az egyetlen siker csak annyi volt, hogy a Róma döntése értelmében az itteni püspökséget (Reval) a lundi, azaz dán érsekséghez rendelték. 1237-ben a Kardtestvérek Rendje az előző évben a litvánoktól elszenvedett súlyos vereség után egyesült a Poroszországban sikeresen hódító, császári támogatást élvező Német Lovagrenddel, amely így megörökölte a Dániával fennálló konfliktust is. A Szentszék szorgalmazására Vilmos, modenai püspök, pápai legátus közvetítésével hosszas tárgyalások kezdődtek II. Waldemar és a Német Lovagrend között. 1238. június 7-én a seelandi Stenby városában megállapodás született a két fél között: a lovagok visszaadták Észak-Észtországot Dániának, Waldemar pedig tudomásul vette, hogy az észt partok melletti két nagy sziget, Ösel és Wiek a lovagrend fennhatósága alá tartozik, és önálló püspökséget alkotnak.

Az ún. Waldemar-kor hódításainak legnagyobb haszonélvezője nem a dán korona, hanem a német kereskedők voltak. A Balti-tenger térségében a *pax Danica* elősegítette a kereskedelem fellendülését, ami a későbbi ún. Hanza-városok megerősödését eredményezte. A dán politika számára a Hanzával való kapcsolat – pozitív és negatív értelemben egyaránt – a következő évszázadokban meghatározó tényezővé vált.

II. Waldemar már 1215-ben fiát, az 1208-ban született Waldemart nevezte meg utódául, 1218-ban pedig – hatalma csúcsán – társuralkodóvá koronáztatta. Az ifjú (III.) Waldemar azonban 1231-ben gyermektelenül meghalt. II. Waldemar ezt követően, 1232-ben a második házasságából származó idősebb fiát, Eriket tette meg társuralkodónak és örökösének. A korabeli dán források szerint ehhez sem a királyság előkelőinek, sem a thingek megerősítését, beleegyezését nem kérte ki. A trónutódlás kérdése mellett a többi törvé-

nyes és törvénytelen fiának a jövőjét is igyekezett elrendezni. Már VI. Knut idején kialakult az a gyakorlat, amit II. Waldemar is követett: a királyi házon belüli egység és összetartás megteremtése érdekében az idősebb fiú örökölte a trónt, öccse pedig a schleswigi hercegséget. Amikor legidősebb fiát, (III.) Waldemart társuralkodóvá és örökösévé tette (1218), a második házasságából származó idősebb fiát, Eriket tette meg schleswigi hercegnek. Amikor 1232-ben Erik lett a trón várományosa, a következő legidősebb fiú, Ábel kapta a hercegséget. Többi fiának nagyobb koronahűbéreket alakított ki. Kristóf nevű fia Lolland és Falster ura lett, házasságon kívül született fia, Knut megkapta Blekinge tartományt, másik törvénytelen fia, a korán elhunyt Niels († 1218) Hallandot kapta, amit halála után – a király engedélyével – ugyanilyen nevű fia (azaz Waldemar unokája) örökölt. A királyi család fiainak adott koronahűbérek ugyanis nem voltak örökíthetők, területeiken az uralkodónak mindvégig nagy befolyása volt.

Waldemar balti-tengeri birodalmánál tartósabbnak bizonyultak az uralkodása alatti jogi és adminisztratív intézkedések. 1231 táján készült el az az országos összeírás, az ún. *Jordebog*, vagy *Liber Census Daniae*, amely a királyság minden részén számba vette a korona privilégiumait, bevételeit, a királynak tartozó kötelezettségeket, szolgáltatásokat. 1241-ben foglalták írásba a jüt jogot *(Jyske Lov)*, s nem latin, hanem dán nyelven.

A trónharcok és belháborúk évszázada (1241–1340)

II. Waldemar halála után a dán királyság tartós válságba került. A nagyhatalmi státus széthullását a királyi hatalom meggyengülése követte. Utóda fia, **IV. Erik** (1241–1250) lett, akire a kortársak a „Plovpenning" („ekealj utáni dénár") melléknevet ragasztották, mert Erik nemcsak a Ledung-kötelezettség állami adóvá alakítását folytatta konzekvensen, hanem azt egyértelműen a paraszti telekhez is kötötte. Az adóbevételekre nagy szüksége volt, mert a bornhövendi csata (1227) után, ahol a jórészt könnyű fegyverzetű dán sereg gyengének bizonyult a páncélos német lovagokkal szemben, nem volt kérdéses, hogy a dán hadsereg sem létezhet nehézfegyverzetű lovasság nélkül. A lovagi hadviselést Nyugat-Európában alapvetően hűbéri adományokon keresztül finanszírozták, Dániában azonban Erik király közvetlenül a kincstárból fizette a nehézlovasokat, azaz lényegében zsoldosokat tartott. Ehhez azonban sok pénz kellett, ezért a katonai kiadások finanszírozására, valamint a dán nemesség megnyerésére IV. Erik uralkodásától kezdődött az a folyamat, amikor a korona királyi bevételeket, előjogokat, sőt birtokokat kezdett egy-egy előkelő családnak elzálogosítani. Trónra lépését követően Erik úgy akarta megerősíteni belpolitikai helyzetét, hogy megpróbálta korlátozni a koronavazallusok, azaz saját testvérei hatalmi jogosítványait. Elsősorban öccse, Ábel hatalmát szerette volna komolyabb

korlátok közé szorítani. Ábel ugyanis jelentősen megerősítette hercegi hatalmát, amikor feleségül vette Holstein örökösnőjét, Matildot, s így maga mögött tudhatta a holsteini nemesség támogatását. De maga a schleswigi hercegség is komoly hatalmi bázist jelentett Ábel számára, mert a dán királyságban itt voltak a legelőrehaladottabbak a hűbéri viszonyok, így erős lovagi-nehézpáncélos katonai erővel rendelkezett. Az Erik és Ábel között kirobbant viszályban a többi testvér, Kristóf (Lolland ura) és Knut (Blekinge ura) a schleswigi herceg mellé állt. Erik királynak a dán egyházzal is konfliktusa támadt. A 12. században a dán klérus még a királyi hatalom kegyét és támogatását kereste, és számos adományban, valamint kiváltságban részesült. Ezekre alapozva azonban a 13. században már egyre nagyobb önállóságra tett szert, s kifejlődött a dán egyház önálló rendi tudata. A gregoriánus reformpápaság programját tette magáévá, és önálló politikai tényezővé vált. A *regnum* és a *sacerdotium* viszonyát terhelte az a körülmény is, hogy a szabad parasztok közül egyre többen mondtak le társadalmi státusukról, földjükről, helyezkedtek az egyház védelme alá, s ily módon mentesültek az állami adókötelezettség alól. A korona viszont adózókat veszített el. IV. Erik, látva az ellene szerveződött erős koalíciót, tárgyalásra invitálta öccsét, de 1250 augusztusában a testvérek találkozóján Ábel fegyveresei megölték a királyt. Azt, hogy a gyilkosságra a herceg adott-e parancsot, vagy sem, nem tudjuk.

A dán előkelők és egyházi méltóságok gyorsan elismerték **Ábel**t (1250–1252) új királynak, ahogyan öccsei is, mert nem akartak pusztító belháborút, hiszen az az ő birtokaikat is sújthatta volna. Kristóf és Knut azonban csak bátyjukkal, Erikkel szemben szövetkeztek Ábellel, s nem azért, hogy a schleswigi hercegből király legyen. Ábelt 1250. november 1-jén koronázták királlyá, s vele együtt feleségét, IV. Adolf holsteini gróf lányát, Matildot is királynévá. Dániában most először fordult elő, hogy a királyt és a királynét egyszerre koronázták meg. Számos területen a parasztok az adóterhek csökkenését remélték az új uralkodótól, s amikor ez nem következett be, a fríz parasztok fegyveres felkelést robbantottak ki. Az ellenük vezetett hadjárat során 1252 nyarán Ábel király életét vesztette.

Ábel öccse, Kristóf, unokaöccsével (Ábel fiával) Waldemarral szemben (akit apja trónra lépésekor Schleswig hercegévé tett), bejelentette igényét a trónra. **I. Kristóf** (1252–1259) trónra kerülését megkönnyítette az a körülmény, hogy Waldemar herceg ekkoriban a kölni érsek fogságában volt, Kristóf pedig azt az ígéretet tette a dán előkelőknek, hogy kiszabadítja unokaöccsét. A korona így Kristóf fejére került, de az ő uralkodása alatt sem lett nyugalom az országban. Különösen Jacob Erlandsson lundi érsekkel és a dán egyházzal éleződött ki a viszonya. Lund érseke ugyanis a német egyházi fejedelmekhez hasonló tartományúri hatalmat, egyházi fejedelemséget akart létrehozni a gazdag Skåne földjén, s a helyi egyházi szokásjogok helyett kánonjogi normákat és szabályokat akart bevezetni Dániában. Emiatt a dán klérus sem állt egységesen az érsek mellé, a király pedig a nemesség és a szabad parasztság körében is sok támogatóra talált az érsekkel szem-

ben. Rájuk támaszkodva az 1256. évi nyborgi Danehof résztvevőivel kimondatta, hogy egyedül a király joga új törvényeket alkotni, ilyet tehát a lundi érsek sem tehet. Kristóf és Jacob Erlandsson érsek között 1257-ben nyílt harc robbant ki, és a dán egyház legfőbb méltósága kiátkozta a királyt. Ugyanebben az évben örökös nélkül meghalt Schelswig ura, Waldemar herceg. A korona hatalmának erősítése érdekében I. Kristóf, élve azzal a jogával, hogy a nagy koronahűbérek csak az uralkodó engedélyével örökíthetők, nem volt hajlandó elismerni hercegnek Waldemar öccsét, Eriket, és Schleswiget a koronához akarta kapcsolni. Ezzel a lépésével ugyanakkor igyekezett az Ábel-ág trónutódlási jogát is visszaszorítani, és a Kristóf-ág utódlását biztosítani. Ennek érdekében 1258-ban örökösévé és társuralkodóvá akarta koronázni fiát, az ekkor 10 éves Erik Glippinget. Jacob Erlandsson érsek azonban csak súlyos engedményekért cserébe volt hajlandó a koronázásra, ezért a király foglyul ejtette őt. A schleswigi örökségből kizárt Erik Abelsson a holsteini grófok támogatásán túl Rügen vazallus fejedelmével, Jarimarral is szövetkezett, hiszen mindkettőjük érdeke a királyi hatalom gyengülése és az arisztokrácia pozícióinak erősítése volt. A dán előkelők többsége szintén csatlakozott a királlyal szembeni szövetséghez, de Kristóf váratlan halála (1259. május 29.) miatt mégsem robbant ki nagy belháború. (A királyt feltehetően a lundi érseket támogató Ribe ciszterci apátja mérgezte meg borba kevert méreggel.)

A kormányzást kiskorú fia nevében Kristóf özvegye, Pomerániai Margit vette kezébe, s annak érdekében, hogy fia **V. Erik (Glipping)** (1259-1286) számára biztosítsa a trónt, kész volt engedményeket tenni. Szabadon engedte ugyan Jacob érseket, de továbbra sem járult hozzá ahhoz, hogy Skåne földjén nagy önállósággal rendelkező egyházi fejedelemség jöjjön létre, Schleswiget pedig továbbra sem akarta átadni Erik Abelssonnak. 1259 karácsonyán Viborgban megtörtént a koronázás, amelyen azonban az érsek nem vett részt. A szertartást Esyer, Ribe püspöke végezte, aki méltóságában az érsek utáni rangelső jütlandi püspök volt. Jacob Erlandsson kiátkozta az engedetlen püspököt, és egyértelműen kiállt az Ábel-ág jogai mellett. 1260-ban az anyakirályné és az érsek a Szentszéknél perre ment egymással, a Holstein grófja által támogatott Erik Abelsson pedig a Schleswig városától délre eső Lohheide melletti csatában (1261) legyőzte, s fiával együtt foglyul ejtette Pomerániai Margitot. Az anyakirályné és a kiskorú Erik Glipping király csak úgy szabadulhatott, hogy el kellett ismerniük Erik Abelssont Schleswig hercegének. Mivel az Ábel-ág holsteini segítséggel szerezte vissza hercegségét, ez Schleswig tartományra nézve is számos következménnyel járt. Megindult a német kereskedők és iparosok nagyobb arányú bevándorlása, az Eider és Schlei közötti térségben pedig egyre nagyobb számban telepedtek le holsteini nemesi családok és német telepes parasztok. Erik Glipping kiskorúsága idején anyja a király esetleges korai és fiúutód nélküli halála esetére 1263 táján megszerezte IV. Orbán pápa ígéretét ahhoz, hogy a Szentszék a király legidősebb, törvényes házasságból származó lányát ismeri el örökösnek, gyermektelenség esetén pedig legidősebb törvényes lánytestvérét. Az anyakirályné ezzel megerősítet-

te a Kristóf-ág trónutódlását, és igyekezett gyengíteni az Ábel-ág részéről folyamatosan fenyegető trónigény legitimitását. Az 1260-as évek második felétől V. Erik már nagykorú lett, s önállóan kormányzott. Schleswiggel szemben koronája megszilárdításához jelentős számú fegyveresre volt szüksége, ezért sok német lovagot fogadott szolgálatába, akiket hűbér- vagy zálogbirtokokkal, vagy tisztségek adományozásával fizetett ki, tovább gyengítve ezzel a korona hatalmát és gazdasági alapját. A királyi hatalom gyengülését a dán nemesség is kihasználta magánvagyonának, hatalmának és politikai súlyának erősítésére. Egyre nagyobb öntudattal, önálló rendként kezdett fellépni. Számos előkelő – a schleswigi hercegség vagy a lundi érsekség példájára – territoriális önállósági törekvésekkel lépett fel. Amikor kereskedelmi privilégiumaik megnyirbálása miatt 1282-ben Lübeck és a vend Hanza-városok kereskedelmi blokádot rendeltek el Norvégia ellen, ahhoz V. Erik király is csatlakozott. Lépésében nagy szerepet játszott az, hogy a dán hatalom gyengülését a norvégok terjeszkedésre, befolyásuk kiterjesztésére próbálták kihasználni Halland és Skåne területére. A blokádhoz történő csatlakozás háborúval fenyegetett Norvégiával, ezért Erik nagy szükségét érezte belpolitikai helyzetének megerősítését, hátországának biztosítását. Ennek érdekében széles körű engedményeket, kiváltságokat adományozott a dán nemesség egészének, s 1282-ben kiállította a dán „magna chartának" is nevezett nyborgi privilégiumlevelet. Ebben Erik Glipping ígéretet tett, hogy évente pünkösdkor összehívja a Danehof ülését, a *milites*nek nevezett nemesség és az egyházi méltóságoknak a fórumát, azaz a dán rendi gyűlést *(parlamentum, quod hof dicitur)*. A királynak arra is ígéretet kellett tennie, hogy a jövőben nem követel jogtalan járadékokat, adókat, csökkenti a parasztság állami terheit, mérsékli a nemesség katonai szolgálati kötelezettségét, s a thingek ítélete nélkül senkit sem büntetnek meg vagy vetnek fogságba. Meg kellett erősítenie birtokaikban a nemeseket, és vállalta, hogy a jövőben a főnemesek politikai egyetértésével kormányoz. A korona és a rendek viszonyát szabályozó nyborgi kiváltságlevélre a későbbi dán uralkodóknak is mindig fel kellett esküdniük trónra lépésük alkalmával. Mivel az Ábel-ág továbbra is fenntartotta trónigényét, az 1282. évi kiváltságlevél kiadása után a nemesség különböző frakciói között hatalmi harc tört ki, a belső nyugtalanságot pedig tovább erősítette V. Erik pénzügypolitikája. Az adóterhek és a nemesség katonai kötelezettségének mérséklése miatt még nagyobb mértékben kényszerült zsoldosok felfogadására. Fizetésük fedezetét pénzrontással igyekezett előteremteni, ami fokozta a koronával szembeni elégedetlenséget. A főnemesség hatalmi harcában V. Erik király is életét vesztette, amikor 1286. november 22-én Viborg mellett, Finderupban (Jütland) gyilkosság áldozata lett.

Özvegyének, Brandenburgi Ágnesnek sikerült elérnie, hogy 12 éves fia, **VI. Erik (Menved)** (1286–1319) a Danehof megerősítésével dán király lett. A rendi gyűlés kimondta a királygyilkosok bűnösségét és elrendelte üldözésüket. Az Erik Menvedet támogató, a Danehof ülésein hangadó nemesi csoportok Stig Andersen marsallt, Jacob hallandi grófot és négy másik főnemest békétlenséggel, pártütéssel vádolták meg, akik Norvégiá-

ba menekültek. Norvég segítséggel Jacob gróf megerősítette uralmát Hallandban, Stig Andersen pedig a Kattegat szigetein vetette meg a lábát. Az Ábel-ág szintén erősítette hatalmi igényét, amikor az 1287. évi Danehofon sikerült elérnie, hogy a rendek *tutor regni*nek nyilvánítsák Waldemar schleswigi herceget. Amikor Erik Menved nagykorú lett (1289), kiéleződött a viszony a király és a herceg között, és a lundi érsekkel is kiújult a korona viszálya. A vitában VIII. Bonifác pápa Jens Grand érsek javára döntött. Válaszul Erik Menved katonai erővel űzte el Lundból az érseket, aki Rigába menekült (1302).

VI. Erik expanzív külpolitikával igyekezett tekintélyét és belső helyzetét megerősíteni, s megkísérelte a II. Waldemar kori balti-tengeri birodalmat, nagyhatalmi státust visszaállítani. Ehhez azonban nagyon sok zsoldosra volt szükség, ami újra nagyarányú pénzhiányhoz vezetett. A katonai kiadások finanszírozására új adókat vezetett be, ami több alkalommal is felkelésekhez, lázongásokhoz vezetett (1295, 1313). A megemelt adók azonban kevésnek bizonyultak a zsoldosok fizetésére, a katonai költségekre, és a pénzszűke miatt arra kényszerült, amit már az apja is tett: hatalmas koronabirtokokat zálogosított el. Ezzel ördögi körbe került: az ambiciózus külpolitikai lépésekhez szükséges kiadások folyamatos finanszírozására újabb és újabb földeket kellett zálogba adni. Az elzálogosított területekről azonban a kincstárba már nem folytak be adók, bevételek, ezért a korona, hogy pénzhez jusson, újabb zálogosításokra kényszerült. 1317-ben például Fyn szigete teljes egészében III. Erhard holsteini gróf zálogbirtoka lett. A hódító külpolitika katonai szükségletei arra késztették VI. Eriket, hogy 1313-ban, majd 1317-ben megemelje a dán nemesek katonai kötelezettségeit, amit az érintettek határozottan sérelmesnek tartottak. A külpolitikai sikerek persze ideig-óráig feledtették ezt a súlyos árt: 1300-ban Nikolaus rostocki fejedelem, aki a Brandenburggal vívott háborúban szorongatott helyzetbe került, elismerte a dán hűbéri fennhatóságot. 1304-ben I. Albert német király megerősítette II. Frigyes egykori, 1214. évi metzi adományát, amely Dániának adta az Észak-Elba térségét. 1307-ben Lübeck kénytelen volt elismerni a dán királyt védelmező patrónusának, és Erik Menved a holsteini grófokkal is elismertette hűbéri fennhatóságát. A következő évtizedben, az 1310-es években a dán király a gazdag mecklenburgi és pomerán városokért, illetve a Mecklenburg és Pomeránia feletti hatalom megszerzéséért vívott vég nélküli harcokra fordította erejét. Ezzel egyidejűleg Norvégiával is háborúra kényszerült, mert nem fizette ki a Norvégiába férjhez adott királylány hozományát. Sógora, Birger király oldalán beavatkozott a svédországi belső hatalmi viszályokba, aki testvéreivel szemben igyekezett megvédeni trónját (1306). 1319. november 13-án Erik Menved gyermektelenül, örökösök nélkül halt meg. Halálakor a királyság igen siralmas helyzetben volt, pénzügyi értelemben a csőd szélén állt. Észak-Németország számos területe ugyan a dán korona fennhatóságának elismerésére kényszerült, de ennek az volt az ára, hogy a királyság nagy részét el kellett zálogosítani. Az így kialakult nagy zálogbirtokok urai a későbbiekben komoly szerepet játszottak Dánia történetében.

Erik Menvedet a trónon öccse, **II. Kristóf** (1320–1326) követte, akit a rendeknek tett engedmények után (1320. január 25.) a Danehof 1320-ban választott meg királlyá. A kiváltságlevél 37 pontja a nemesség mellett a városok és a parasztság számára is tartalmazott előjogokat. A király kötelezettséget vállalt a „régi jó törvények" megtartására, és az expanzív külpolitika befejezésére is ígéretet tett, illetve arra, hogy a *prelates regni* egyetértése nélkül az uralkodó nem dönt háború és béke kérdésében. Kötelezettséget vállalt arra, hogy a rendek egyetértése nélkül a korona nem vet ki rendkívüli adókat, és nem vezet be új törvényeket. II. Kristóf 1320. január 25-i kiváltságlevele lényegében választási hitlevél volt, s Dániában ettől kezdve gyakorlattá vált, hogy a trónra lépő királyok választási hitlevelet adtak ki. Ígéretével ellentétben azonban Észak-Németországban folytatta Erik Menved politikáját, s ehhez az egyháztól nagyobb anyagi, a nemességtől pedig nagyobb katonai szerepvállalást várt el. Politikája egyre nagyobb belső nyugtalanságot okozott, és a főnemesség ellenállásába ütközött. 1326-ban a dán előkelők szövetkeztek az egyik legnagyobb dániai zálogbirtokossal, III. Gerhard holsteini (rendsburgi) gróffal, aki a schleswigi hercegnek, a fiatal Waldemarnak volt a nagybátyja, és Kristófot elűzték az országból. A koronáját vesztett király Mecklenburgba menekült, és annak fejedelme, II. Henrik támogatásában reménykedett.

1326. június 7-én Viborgban, az ekkor 12 éves schleswigi herceget **III. Waldemar** (1326–1330) néven Dánia királyává választották. Az ország valódi ura, kormányzója azonban nagybátyja, Gerhard gróf lett. A kiskorú királynak megválasztásakor ígéretet kellett tennie arra, hogy a schleswigi hercegségnek és a dán koronának a jövőben nem lehet egyidejűleg ugyanaz a személy az ura *(Constitutio Valdemariana)*. Ő maga mint dán király lemondott Schleswigről, és a hercegséget nagybátyjára ruházta. Az oklevélnek, amely lényegében megegyezett II. Kristóf 1320. évi választási hitlevelével, volt egy olyan passzusa is, amely megtiltotta a királynak, hogy bármelyik fiát társuralkodóvá és jövőbeni királlyá *(„futurus rex")* nyilvánítsa. A *Constitutio Valdemariana* határozottan a nemesség királyválasztó jogát hangsúlyozta. Belpolitikai értelemben III. Waldemarral mélypontjára süllyedt a dán királyi hatalom: a tényleges hatalom a nagy zálogbirtokosok kezén volt, akik lényegében felosztották maguk között az országot. Közöttük is III. Gerhard és unokaöccse, III. Johann von Plön volt a legnagyobb. A zálogbirtokosok egy része Holsteinből származott, és igyekezett a lehető legnagyobb nyereséget, hasznot kisajtolni szerzeményeiből. Az általuk folytatott kizsákmányolás, valamint Gerhard keménykezű kormányzása nagy elégedetlenséget okozott, és Seelandon valamint Jütlandon 1328-ban fegyveres felkelés tört ki. 1328. szeptember 14-én III. Gerhard csapatai Thorslunde mellett legyőzték a seelandi szabadparaszti csapatokat, a jütlandi felkelés azonban már sokkal nehezebbnek bizonyult. Ebben nemcsak a parasztok, hanem az alsóbb nemesség egy része, sőt Ripen püspöke is részt vett. Sokkal veszélyesebb volt, mint a seelandi megmozdulás. A felkelők Jütlandból kiindulva két szabályszerű hadjáratot is vezettek a III. Gerhard kezén lévő schleswigi hercegség ellen. Az első hadjárat során elfoglalták

Haderslevhus várát, Gottorf ostroma azonban kudarcot vallott, mert III. Johann von Plön csapatai felmentették. A jütök második támadását már sikerült megállítania Gerhardnak: Schleswig városától keletre, Hesterbergnél legyőzte a felkelőket. Ezzel megerősítette uralmát Schleswig felett és kormányzói pozícióját, nagyszámú zsoldosa pedig a többi zálogbirtokosra és dán főúrra is fenyegetést jelentett. III. Johann von Plön gróf vezetésével egy Gerhard ellenes szerveződés jött létre, és visszahívták a trónra a Mecklenburgba menekült II. Kristófot (1330). III. Gerhard azonban jelentős katonai erővel rendelkezett, s előbb Johann gróf várát ostromolta Odesloe-ban, majd Schleswig város közelében, Lohheide mellett (az ún. „dán fal" közelében) nagy győzelmet aratott II. Kristóf csapatai felett (1331). A dán király veresége után a két nagy zálogbirtokos holsteini gróf kiegyezett egymással. Jütland és Fyn Gerhard zálogbirtoka maradt, Skåne, Seeland és a délkeleti szigetek pedig III. Johann kezén maradtak. Dánia így gyakorlatilag a két holsteini gróf uralma alá került. II. Kristóf ugyan megtarthatta királyi címét, de tényleges uralma egyedül csak Lolland szigetére terjedt ki. A korábbi király, Waldemar visszakapta a schleswigi hercegséget. Amikor 1332. augusztus 2-án II. Kristóf meghalt, a király halálának már különösebb politikai jelentősége nem volt. A két holsteini zálogbirtokos gróf a mellette álló dán főnemesekkel önállóan kormányozta országrészét, és nem került sor új uralkodó választására. Dániában kezdetét vette az interregnum időszaka. Összeomlott a királyi hatalom, és vele együtt a rendi intézmények is. Hatalmas országrészek kerültek a holsteini grófok uralma alá, s ezzel a dán nemesség előjogai is sok helyen csorbultak. Az ország legtöbb várába, tisztségébe jórészt holsteini német lovagok kerültek, így a dán nemesek politikai befolyása és szerepe lényegében semmivé vált. A holsteini nemesekhez képest másodrendűek lettek. A dán egyház szintén az interregnum, az anarchikus közállapotok kárvallottja volt, mert a holsteini grófok figyelmen kívül hagyták a klérus kiváltságait, és többnyire az egyházi tizedet is ők szedték be. III. Gerhard és III. Johann egyaránt gyűlöletessé vált Dániában. 1332-ben Skåne rendjei a lundi érsek vezetésével Magnus Eriksson svéd királyhoz fordultak, hogy váltsa ki a tartományt a zálogból, és vegye azt koronája fennhatósága alá. A svéd uralkodó 34 000 márka ezüstért váltotta ki III. Johann gróftól Skåne tartományt, és Svédországhoz csatolta. Dánia más részein is formálódtak a holsteini uralommal szembeni erők. II. Kristóf fia, Ottó (legidősebb fia, Erik már 1330-ban meghalt) 1334-ben kísérletet tett a korona megszerzésére, és Lollandról előrenyomult Viborgba, ahol a dán királyokat választották. De Viborg közelében, Tapheide mellett Gerhard gróf legyőzte és foglyul ejtette Ottót (1334. október 6.), aki a fogságban megőrült. Ezután öccse, a bajor udvarban oltalmat talált Waldemar lépett fel trónigénnyel, aki bajor rokonai, a Wittelsbach-ház támogatására számított. A bajor hercegi családdal még II. Kristóf uralkodása kezdetén létrejött a rokoni kapcsolat: 1323-ban a dán király lánya, Margit, Bajor Lajos császár fiának, Lajos brandenburgi őrgrófnak a felesége lett. A Brandenburgot uraló Askanasi-ház kihalása (1320) után Bajor Lajos császár az őrgrófságot saját fiának adta. Ugyanakkor a szomszédos német fejedelmek területi igények-

kel léptek fel, így a Wittelsbachok számára északon a dán király értékes szövetségest jelentett. Waldemar komoly pénzügyi és politikai támogatást kapott a Wittelsbachoktól, akik egyúttal a császári koronát is viselték. Sikerült a Hanza-városokat is maga mellé állítani, akik erős dán királyi hatalomban és kiszámítható dániai közállapotokban voltak érdekeltek, mert ez garantálhatta kereskedelmi kiváltságaikat. Waldemar igyekezett a dán előkelőkkel is egyezségre jutni a holsteiniekkel szemben. Elsősorban a Gerhard gróf gyámsága alól szabadulni kívánó Waldemar schleswigi herceggel próbált megegyezni. 1338-ban lépett fel először aktívan politikai téren, amikor kiváltságlevelet adott Auklam városának, s az oklevélben magát nevezte Dánia királyának: „*Woldemarus dei gratia heres regni Dacie*". A növekvő elégedetlenség, a szaporodó felkelések azt jelezték, hogy Dániában a holsteini grófok uralmának napjai meg voltak számlálva.

1340-ben Jütlandon felkelés tört ki a holsteini grófok uralmával szemben. Gerhard gróf sereggel vonult Jütlandra, de Niels Ebbesson jüt nemes vezetésével egy kisebb felkelő csapat rátört a gróf éjszakai táborára és meggyilkolta Gerhardot. Halálával a serege szétszéledt, Jütland pedig a felkelők ellenőrzése alá került. A holsteini lovagok és fegyveresek csak a városokban kíséreltek meg ellenállást. Gerhard két fia, Klaus és Heinrich bizonytalannak, és nagyon költségesnek ítélte dániai hatalmi pozícióik fenntartását, így hajlottak a tárgyalásokra, a politikai megegyezésre. Apjuk halálával nagyon kedvezőtlen helyzetbe kerültek: Jütland a felkelők kezébe került, dél felől pedig az a veszély fenyegetett, hogy a Kristóf fia, Waldemar, az ugyancsak Waldemar nevet viselő schleswigi herceg, III. Johann gróf, Lübeck és a vend Hanza-városok, valamint a Wittelsbachok szövetséget, koalíciót alakítanak. A tárgyalások előbb a Kristóf-ági Waldemar sógorának fejedelemségében Brandenburg területén, Spandauban folytak, majd a formálódó megállapodást Lübeckben véglegesítették. Ennek értelmében Klaus és Heinrich grófok elismerték Waldemart dán királynak, és szabadon bocsátották bátyját, Ottót. Waldemar kénytelen volt megerősíteni a rendsburgi grófokat zálogbirtokaikban (Jütland, Fyn), amit csak 100 000 márka ezüst ellenében válthatta ki, de a különböző birtokrészek csak meghatározott sorrendben voltak visszaválthatók. A tárgyalásokon a dán rendek képviselői is részt vettek, s rögzítették azt az évi adóösszeget (ún. Bedét), amit a rendek a zálogbirtokok kiváltására ajánlottak meg. Waldemar az Ábel-ággal majd 100 éve tartó trónharcnak s viszálynak is igyekezett véget vetni, amikor a megállapodásban rögzítették, hogy feleségül veszi V. Waldemar schleswigi herceg testvérét, Hedviget. Pontosan számba vették azokat a területeket, amelyek közvetlenül királyi fennhatóság alá kerültek. Ezek kb. csak az ország nyolcadát–tizedét tették ki. A lübecki szerződéssel szabaddá vált az út Waldemar számára a trón felé. Sonderburgban feleségül vette Hedviget, s 1340. június 24-én Viborgban a jütlandi thing királlyá választotta.

IV. Waldemar (Atterdag) (1340–1375)

IV. Waldemar trónra lépésével ugyan megszűnt Dániában az interregnum, de az ország nagy része változatlanul zálogbirtokosok kezén volt. Az új király legfontosabb célként a *regnum* zálogtól történő megszabadítását jelölte meg. A lübecki megállapodáskor a rendek által megajánlott adó (Bede) révén Jütland kiváltása lényegében csak attól függött, hogy hány év alatt gyűlik össze a szükséges mennyiségű pénz, azaz idő kérdése volt. Skåne tartományt a Sund túlsó oldalán már Magnus Eriksson svéd király kiváltotta a zálogból, s ő uralta, a szigetek nagy része pedig a holsteini grófok kezén volt. Waldemar lépésről lépésre, tervszerűen érte el célját. Sorban egymás után igyekezett kiváltani az egyes zálogbirtokokat, de volt olyan is, amit erővel szerzett vissza. A bajor Wittelsbachok és Lübeck katonai segítségével III. Johann gróf néhány holsteini vazallusától visszafoglalta Seeland szigetét (1346). A Svédország felől fenyegető esetleges katonai fellépést azzal hárította el, hogy elismerte a Skåne, Halland és Blekinge tartományok feletti svéd uralmat. Ugyanebben az évben Észak-Észtországot eladta a Német Lovagrendnek, s az így kapott pénz lehetővé tette a korona hitelezőinek kielégítését, így többek között kifizette a Wittelsbachok felé fennálló 10 000 márkányi adósságát. A kezdetektől nagyon fontosnak tartotta az egyház támogatását, ezért a klérus rokonszenvének megnyerése érdekében keresztes fogadalmat is tett, s ennek teljesítésére 1347-ben a Német Lovagrend államába utazott, hogy részt vegyen a pogány litvánok elleni hadjáratban. 1348-ban tért vissza Dániába, s még ebben az évben birtokába vette a Seelandtól délre fekvő szigeteket (Møn, Falster), melyek közül Lolland a kezdetektől a birtokában volt. Kihasználva azt, hogy a rendsburgi grófokkal szemben Holsteinben nemesi ellenzéki mozgalom szerveződött, Nebbegårdban új megállapodást kötött Klaus és Heinrich grófokkal. Ennek értelmében a két holsteini gróf lemondott Fyn-sziget keleti feléről. Egy évtized leforgása alatt a dán szigetek lényegében Waldemar uralma alá kerültek, és már Jütland háromnegyed részét is kiváltotta a zálogból.

1349-ben sógora, (Wittelsbach) Lajos őrgróf oldalán beavatkozott a brandenburgi harcokba, mert az őrgrófságban az ún. Pseudo-Waldemar fellépése miatt igen nehéz helyzet alakult ki. Ez a bizonyos Waldemar ugyanis azt állította, hogy ő az Askani-ház utolsó leszármazottja, azaz a korábbi őrgrófi család mégsem halt ki, ezért jogszerűen őt illeti Brandenburg. Számos német fejedelem, aki a Wittelsbachok ellensége volt, támogatta őt, sőt még az új német uralkodó, a Luxemburg-házi IV. Károly is. Brandenburg lakosságának jelentős hányada szintén elfogadta ezt a Waldemart törvényes fejedelemnek, így az őrgrófságban a Wittelsbach-ház rendkívül szorongatott helyzetbe került. A dán király fegyveres beavatkozása azonban fordulatot jelentett, de a Wittelsbachok és Luxemburgok között megkezdődött tárgyalás (majd megállapodás) szintén ezt a fordulatot erősítette. A bajor herceg és a brandenburgi őrgróf, azaz a Wittelsbach-ház elismerte

IV. Károlyt uralkodónak, és készek voltak neki átadni a Bajor Lajos császár halála óta náluk lévő birodalmi hatalmi jelvényeket. Ennek fejében a Wittelsbachok megtarthatták Brandenburgot, azaz a császár mégsem ismerte el Pseudo-Waldemar örökösi jogait a fejedelemségre. A brandenburgi konfliktus Waldemar dán király számára is kedvezően zárult: II. Albrecht mecklenburgi fejedelem elismerte a dán korona hűbéri fennhatóságát Rostock felett. 1354-ben Jütland utolsó negyedének zálogból történő kiváltásával tervszerűen befejeződött a félsziget visszaszerzése.

A svéd korona belső meggyengülését kihasználva Waldemar 1360-ban katonai erővel visszafoglalta Skåne, Halland és Blekinge tartományokat. Szövetségesnek megnyerte korábbi ellenfelét, a mecklenburgi fejedelmet, valamint Sachsen-Lauenberg hercegét. A Mecklenburggal szorosabbra fűzött viszonyt házassággal erősítették meg: IV. Waldemar idősebb lánya, Ingeborg 1361-ben II. Albrecht herceg fiának, Heinrichnek a felesége lett. Ugyanebben az évben Waldemar megszállta Gotland szigetét, és uralma alá vonta annak központját, Visby városát, amely egyúttal a Hanza-szövetség tagja is volt. Waldemar lépéseit hatalmi-politikai szempontok mellett pénzügyi, fiskális érdekek is motiválták: a rendek által felajánlott, illetve a parasztság által fizetett adókon kívül nagyobb arányban akart támaszkodni a kereskedelemből származó bevételekre, a vámokra, illetékekre, vásári pénzekre. Azt, hogy Dánia visszafoglalta a Sund túlsó partján, a Skandináv-félsziget déli részén fekvő régi területeit, Waldemar régi szövetségesei, a Hanza-városok még tudomásul vették, de azt, amikor már Gotlandot, és egy Hanza-várost, Visby-t is birtokába vette, már nem. A greifswaldi Hanza-gyűlés (1361. szeptember eleje) – amelyen két porosz város (Kulm, Danzig) mellett csak a vend városok vettek részt (Lübeck, Hamburg, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald, Anklam, Stettin, Kolberg) – Visby elfoglalása miatt kereskedelmi blokádot hirdetett Dánia ellen. 1361. szeptember 8-án a Greifswaldban megjelent városok szövetségéhez csatlakozott még Bréma és Kiel, továbbá Svédország és Norvégia is. A szövetség célja az volt, hogy visszaszerezze IV. Waldemar királytól a kereskedelmi és gazdasági szempontból különösen fontos Skåne tartományt és Gotlandot, biztosítsa a szabad hajózást és megerősítse a kereskedelmi kiváltságokat. A Dánia elleni kereskedelmi blokád meghirdetését és a szövetség létrejöttét hamarosan fegyveres összecsapások követték. A vend városok flottája ostrom alá vette a Sund hajóforgalmát ellenőrző Helsingborg várát, de 1362-ben a dán hajóhad győzelmet aratott a Hanza felett, s ezt követően a norvég és svéd uralkodók is békülékenyebb magatartást tanúsítottak, s kiléptek a Dánia-ellenes szövetségből. Norvégia még ezen is tovább lépett, és szövetségesi viszonyt alakított ki Dániával, amit dinasztikus házasságkötéssel erősítettek meg: IV. Waldemar kisebbik lánya, Margit a norvég trónörökös felesége lett. Johann Wittenborg lübecki polgármester ugyan még megkísérelt egy támadást Koppenhága és Helsingborg ellen, de kudarcot vallott, s amikor visszatért Lübeckbe, hadvezetési hibáiért elítélték is kivégezték. 1362 novemberében a vend városok két évre szóló fegyverszünet megkötésére kényszerültek, amit 1364 májusában

újabb két évre meghosszabbították. A Norvégiával történt kiegyezésben, illetve a fegyverszünet meghosszabbításában minden bizonnyal szerepet játszott az, hogy 1363-ban egyetlen fia, Kristóf fiatalon elhunyt.

IV. Waldemar katonai sikerei (Skåne és Gotland elfoglalása, a vend flotta legyőzése) mögött egy stabil és erős királyság állt, amit két évtized alatt teremtett meg. A kiadások finanszírozásában nagy jelentősége volt a *Bede* nevű rendkívüli adónak, mert ebből a nemesség és az egyház is kivette a részét. A kincstári bevételek sorában azonban a szabad parasztok adója jelentette a legnagyobb hányadot. 1355 őszén a király úgy rendelkezett, hogy a szabad parasztok minden háziállatuk után 6 Grote összegű pénzt kötelesek fizetni, és évi 14 napot a korona számára robotolni. Még Waldemar uralkodása kezdetén, 1343-ban – a Szentszékkel folytatott tárgyalásokat követően – VI. Kelemen pápa keresztes háború céljára beszedendő rendkívüli tizedfizetést rendelt el a dán egyház számára, de ezt az összeget nem a pápai udvarba kellett eljuttatni, hanem Waldemar királynak, aki viszont keresztes fogadalmat tett. (Ennek beváltására ment néhány évvel később a litvánok ellen harcolni.) 1349-ben a dán király a korona és a Szentszék között megoszló, öt évente fizetendő egyházi adóról tárgyalt a pápával, s 1351-ben VI. Kelemen kötelezővé tette ezt az adót a dán klérus számára. 1355-ben IV. Ince idején öt év helyett két évente fizetendő adó lett belőle. Más egyházi intézményekhez és világi birtokosokhoz vagy településekhez hasonlóan a dán kolostorok már nagyon régtől fogva kötelesek voltak vendégül látni a királyt és kíséretét (vagy udvarát). IV. Waldemar egyszeri 50 márka ezüst megfizetésével megválthatóvá tette ezt a kötelezettséget. A királyi hatalom gazdasági bázisának erősítésére igyekezett gyarapítani a koronabirtokokat. A vásárláson, zálogba vételen túl a korábban elidegenített királyi javak jogszerűségének felülvizsgálatát és a jogtalanul bitorolt birtokok visszavételét is elrendelte (1355).

Az ország igazgatásában és hatalmának kiépítésében IV. Waldemar minden elődénél jobban támaszkodott a királyi várakra és várkörzetekre, sőt több új várat is építtetett. Helyi szinten a várak voltak az igazgatási, közrendfenntartási központok, az adók és járadékok begyűjtési helyei. Legfontosabb funkciójuk természetesen katonai volt. Egy-egy vár viszonylag kevés fegyveressel is lehetővé tette adott területek ellenőrzését és védelmét. Uralkodása alatt Waldemar a királyi várak széles hálózatát építette ki Dániában, ami nem kevés anyagi- és robotterhet rótt a parasztságra. Különösen erős pozíciókat sikerült kialakítania Seeland szigetén. A várak élére leghűségesebb embereit állította, és a fontosabb várak kapitányai egyben a királyi tanács tagjai is voltak. A kapitányokat viszonylag gyakran helyezte át az egyik várból a másikba, hogy ne alakuljanak ki szorosabb kötődések lokális érdekcsoportokkal. Wordingborg várában (Seeland) például 20 év alatt öt várkapitány szolgált, azaz egy-egy átlagosan négy évet töltött a posztján: 1351–1356 között Arnold Knap, 1356–1362 között Fikle Moltke, 1362–1364 között Peder Nielsen, 1364–1369 között Hans Tyborg, 1369–1376 között pedig Konrad Moltke. A források adatai alapján abból a 70 főből, akik IV. Waldemar idején a várak élén álltak, 23 külföldi,

túlnyomó többségében a király szolgálatába szegődött holsteini német volt. A várkapitányok kötelesek voltak meghatározott összeget befizetni a kincstárba. Pontos elszámolást kellett vezetniük a vár és a várkörzet bevételeiről, kiadásairól, munkájukért pedig rendszeres fizetést kaptak a királytól.

A királyi hatalom erősödése a rendek politikai súlyának csökkenését eredményezte, és a mindenkitől megkövetelt adók, új terhek, és különösen a birtok felülvizsgálatok Jütlandon három nagy nemesi felkelés kirobbanásához vezettek (1351–1353, 1357–1360, 1368–1372). Mivel a félszigeten fordultak elő legnagyobb arányban törvénytelenül elbitorolt koronabirtokok, melyek visszavétele számos nemesi klánnál okozott érdeksérelmet, s itt volt a legnagyobb arányú a szabadparaszti réteg is, amelyet az új adók és terhek hátrányosan érintettek, érthető miért itt robbant ki háromszor is fegyveres felkelés. A második jüt felkelést követően, az 1360-ban Kalundborgba (Seeland) összehívott Danehof ülésén politikai kiegyezés született a korona, a nemesség, a klérus és a szabadparaszti réteg között. Ez adta azt a politikai stabilitást, amelyre támaszkodva IV. Waldemar 1360-ban hódító külpolitikára vállalkozhatott, majd győzedelmeskedett a vend Hanza-városok felett (1362). A konfliktus azonban az észak-német kereskedővárosokkal továbbra is megmaradt, és újabb katonai összecsapással fenyegetett, mert a dán király nem mondott le a Hanzára nézve hátrányos új vámokról és kereskedelmi korlátozásokról, sőt a dán példát Waldemar veje, Håkon norvég király is követte országában. Az 1367. június 24-i Hanza-gyűlés még egyszer megkísérelte tárgyalások révén rendezni a Dániával és Norvégiával fennálló konfliktust, ez azonban nem járt sikerrel. Három héttel később a porosz és az északi-tengeri városok (Kampen, Stavern, Harderwijk, Elborch, Zierikzee, Amszterdam és Dordrecht) a következőkben állapodtak meg: Skåne és Bornholm földjén, illetve Dánia és Norvégia egyéb részein is megtiltják a kereskedelmet és halfeldolgozást, azaz kereskedelmi embargót léptetnek életbe a szóban forgó két országgal szemben, akikkel a szerződésben szereplő városok közül egyik sem köthetett külön megállapodást, különbékét. A szerződést aláíró városok 1367 novemberében, Kölnben tartott gyűlésükön a további lépésekről egyeztettek. Azt követően, hogy Mecklenburg hercege és Holstein grófja is támogatást ígért, 1357. október elején a vend városok rostocki találkozóján úgy döntöttek, hogy csatlakoznak a porosz és északi-tengeri városok szövetségéhez. 1367. november 19-én Kölnben a vend, a porosz és az ún. németalföldi városok képviselői létrehozták a kölni konföderációt. Hadihajók felszereléséről döntöttek, s arról, hogy 1368 elején az északi-tengeri városok flottája a Sund-szorosnál egyesül a balti-tengeri flottával. A 11. cikkely világosan kifejezésre juttatta a konföderáció támadó jellegét, mert lehetségesnek tartotta, hogy a szövetség még akár területeket is képes szerezni az északi királyságban. A kölni gyűlésen arról is határoztak, hogy a háború költségeinek fedezésére bevezetik a *Pfundzoll*nak nevezett értékvámot: a kereskedelmi áruk értékének 0,33‰-ét és a hajó értékének 0,16‰-ét kellett megfizetni. 1368. február 2-án lejárt a Waldemar királlyal kötött fegyverszünet. Három nap múlva

Lübeck, Wismar, Rostock és Stralsund a vend Hanza nevében Mecklenburg hercegével külön szövetséget kötött, és katonai célként Skåne, Gotland és Seeland területén dán várak megszerzését fogalmazta meg. Ugyanezen a napon, ez a négy város Holstein grófjával és a jütlandi nemesi ellenzékkel - két évre szólóan - ugyancsak szerződést kötött a dán és a norvég királlyal szemben. Svédország, ahol a nemesség 1364-ben Albrecht mecklenburgi herceg másodszülött fiát választotta meg királynak, szintén a Waldemar-ellenes tábort erősítette. A svéd koronát birtokló mecklenburgi hercegi ház a háborútól Skåne és Gotland visszaszerzését, a Hanza kereskedői régi előjogaik és kiváltságaik visszaállítását és gyarapítását remélték, Heinrich holsteini gróf pedig schleswigi és jütlandi területeket akart szerezni. Az ellene szerveződő, fenyegető koalíciót látva 1368 tavaszán a dán király Brandenburgba és Pomerániába utazott, hogy ő is szövetségeseket keressen. Távollétét kihasználva Jütlandon újabb fegyveres felkelés robbant ki, amit kívülről a holsteini gróf és a Hanza flottájának támadása támogatott. A holsteini erők elfoglalták Koldingot, a Hanza bevette Koppenhágát, és végigdúlta a dán és dél-norvég partvidékeket. A holsteini sereg végigmasírozott Jütlandon, bevonult Viborgba, Heinrich gróf pedig magát nyilvánította a félsziget urává *(„domini Jucie")*, és ebben a minőségében kiváltságleveleket állított ki dán híveinek és az itteni városoknak. II. Albrecht mecklenburgi herceg fia, a svéd trónt megszerző Albrecht, aki koronájához tartozónak tekintette Skåne tartományt, privilégiumokat adott a Hanza-városoknak. Az 1368-ban kirobbant háború elején a kölni konföderációnak és szövetségeseinek rövid időn belül sikerült Dánia nagy részét ellenőrzése alá vonnia. A király távollétében kormányzó dán országtanács szorult helyzetében fegyverszünetet kért a Hanzától, és kész volt elfogadni a kereskedővárosok feltételeit. 1370. május 24-én Stralsund városában Dánia és a Hanza békét kötött egymással. A király nevében a dán országtanács megerősítette a Hanza kereskedelmi kiváltságait a dán királyságban. Gotland és Skåne dán uralom alatt maradt, viszont a Sund forgalmát és a skånei heringkereskedelmet ellenőrző négy fontos vár és azok bevételei (Halsingborg, Malmö, Skanör és Falsterbo) zálogként 15 évre a Hanza irányítása alá került, és döntő szava lett a dán királyválasztásnál. Tekintettel arra, hogy Waldemar királynak nem volt fiú utóda, a Hanzának a királyválasztásnál gyakorolható egyetértési joga nagyon komoly politikai eredményt jelentett. A stralsundi békével a Hanza az észak-európai térség számottevő hatalmi tényezőjévé vált. A békét a király nevében a dán országtanács kötötte, de Waldemar még öt évvel később sem erősítette azt meg nagypecsétjével, s csak titkára látta el kézjegyével nem sokkal a király halála előtt. Norvégiával 1370. július 1-jén kötött a Hanza öt évre szóló fegyverszünetet, majd annak lejárta után békét.

Dániába történő visszatérése után Waldemar tiszteletben tartotta a Hanzával kötött stralsundi békét, de a Jütlandot megszállva tartó rendsburgi (holsteini) gróf és az őt támogató jüt felkelők ellen hadat vezetett. 1372-ben leverte a lázadókat, és a következő évben megkötött flensburgi békében (1373) Heinrich rendsburgi gróf is kénytelen volt feladni Jütlandot. Mecklenburgot Waldemar azzal vette rá a háborúskodás befejezésére,

hogy 1371. október 30-án szerződést kötött annak fejedelmével. Ennek értelmében idősebb lányának, Ingeborgnak a fiát nyilvánította a dán trón örökösévé, így a mecklenburgi hercegi háznak már nem állt érdekében Dánia gyengítése.

Uralkodása utolsó éveiben Waldemar a schleswigi hercegséget igyekezett megszerezni, mert örökös híján bármikor várható volt az Ábel-ág kihalása. A két Waldemar, a dán király és a schleswigi herceg azonban ugyanabban az évben, 1375-ben halt meg.

A dán–norvég perszonálunió

Waldemar Atterdag halálát követően az utódlás kérdése ismét konfliktussal fenyegetett, mert nem volt fiúörökös, viszont mindkét lányától volt fiúunoka. A trónutódlásra vonatkozó, Mecklenburggal kötött 1371. évi szerződést azonban a Danehof – mivel a megkötést követően sem emelte jogerőre – nem tartotta érvényesnek. IV. Albrecht mecklenburgi herceg dán trónigényét a Hanza-városok többsége sem támogatta. Az, hogy Mecklenburg, Svédország és Dánia egy fejedelmi ház kezébe kerüljön, nem volt a Hanza érdeke, viszont a stralsundi béke értelmében döntő szerepe lett a királyválasztásban. Waldemar kisebbik lánya, Margit, Håkon norvég király felesége, maga mellé tudta állítani a dán trónbetöltésben meghatározó szerepet játszó dán előkelőket és a Hanza-városokat, hogy az ő fia, Olaf trónigényét támogassák. A dán főnemeseket adományokkal, és azzal nyerte meg, hogy elismerte teljes körű, korlátozások nélküli királyválasztó jogukat, a Hanzának pedig Dániában és Norvégiában egyaránt kereskedelmi privilégiumokat ígért. II. Albrecht trónigényének érvényesítésére fiával, a svéd királlyal együtt katonai előkészületeket tett, és szövetkezett a holsteini grófokkal, akik Waldemar halálát kihasználva a megürült schleswigi hercegséget szerették volna megszerezni. Mecklenburg fenyegetése ellenére a Danehof, a Hanza egyetértésével, Waldemar Atterdag kisebbik unokáját, Margit norvég királyné fiát, az ekkor ötéves **Olaf**ot (1375–1387) választotta meg dán királynak (1375. május 3.), a tényleges hatalmat azonban az országtanács gyakorolta. A következő év nyarán a mecklenburgi herceg csapatai partra szálltak Dánia szívében, Seelandon, de az unokájával kapcsolatos elutasító Hanza álláspont óvatossá tette, és hadműveletek helyett tárgyalásokat kezdett Margittal és férjével, Håkon királlyal. Mivel mindkét fél ragaszkodott gyermeke, illetve unokája számára a dán koronához, a tárgyalások eredménytelenül végződtek. Mecklenburg nem tartotta elegendőnek Holstein és Svédország támogatását egy esetleges háborúhoz Dánia, Norvégia és a Hanza ellen, így nem tört ki fegyveres konfliktus. Albrecht herceg azonban kalózháborút indított Dániával szemben, ami a dán hajók és kikötők fosztogatásán túl a Hanza kereskedőket is súlyosan érintette. A mecklenburgi kikötők, mint Rostock és Wismar, biztos támaszpontot,

bázist jelentettek a kalózoknak. A fejedelmi támogatás oltalmában mecklenburgi nemesek, gazdag polgárok is gyakran felszereltek egy-egy kalózhajót, gyors meggazdagodást remélve. Margit királyné viszont a közös ellenséggel szemben igyekezett szorosabbra fűzni a kapcsolatát a Hanzával, s 1376. augusztus 14-én fia, Olaf nevében megerősítette a stralsundi békét. A kalózok fenyegetése miatt a Hanza-városok a hadihajók fegyverben tartása továbbra is beszedték a *Pfundzoll*t, amit eredetileg a Dánia elleni háború finanszírozására vezettek be. 1379-ben meghalt II. Albrecht herceg, 1380-ban pedig VI. Håkon norvég király is, így fia, Olaf Norvégia uralkodója is lett. A kiskorú király helyett régensként mindkét országban anyja, Margit kormányzott. Az 1380-ban létrejött dán–norvég perszonálunió egészen 1814-ig fennállt.

1385-ben lejárt a 15 évnyi zálogidőszak, ameddig a Sund-szoros várai a Hanza fennhatósága alatt álltak, s visszakerültek a dán koronához. Még ugyanebben az évben 20 kalózkapitány különbékét kötött a Hanzával és Dániával, majd Margit királyné szolgálatába szegődött. 1387. augusztus 3-án 17 évesen meghalt Olaf király, és mindkét országban új uralkodót kellett választani. Margit azonban elérte azt, hogy a dán és a norvég országtanácsok egyaránt elismerték (1387, 1388) őt élete végéig szólóan régensnek, így a király halála a kormányzásban semmilyen fennakadást sem okozott. A dán és a norvég előkelők döntésében nagy szerepet játszott az a körülmény, hogy Olaf halálával unokabátyja, IV. (Mecklenburgi) Albrecht lett az egyedüli örökös, de őt egyik országban sem akarták királynak. Margit királynő 1388-ban nővérének, Ingeborgnak egyik unokáját, a pomerániai Stolp fejedelmének, Wartislawnak a legidősebb, ekkor ötéves fiát, Bogislawot ajánlotta fia, Olaf utódául, akit a következő évben Norvégiában el is fogadtak örökösnek, és aki felvette az Erik nevet, amit a skandináv országokban számos király is viselt. (Anyja, Mecklenburgi Mária Ingeborgnak és férjének, Mecklenburgi Heinrichnek volt a lánya.)

A kalmari unió

1388 márciusában, Svédországban a III. (Mecklenburgi) Albrecht uralkodásával elégedetlen előkelők trónfosztottnak nyilvánították eddigi királyukat, és az ország régensévé választották Margit királynőt. Még ugyanebben az évben meghalt a dán trónra igényt formáló IV. Albrecht herceg is. A svédországi fejlemények szükségképpen háborúhoz vezettek III. Albrechttel és Mecklenburggal, ezért Margit megpróbálta biztosítani a hátát. A schleswigi hercegséget átengedte Holsteinnek, az 1340-ben meggyilkolt III. Gerhard unokájának, majd hadat küldött Skåne tartományba. 1389 februárjában Falköpingnél Margit királyné dán, norvég és svéd serege legyőzte III. Albrechtet, aki fiá-

val együtt fogságba esett, Svédország nagy része pedig Margit uralma alá került. Csak Stockholm és Kalmar vidéke maradt a mecklenburgiak és az Albrecht-pártiak kezén. (Mindkét város jelentős német lakossággal rendelkezett.) A körbezárt Stockholm és Kalmar a tengeren keresztül, mecklenburgi kikötőkből, kalózhajókon kapott utánpótlást. A mecklenburgi fejedelem megbízólevelével rendelkező ún. vitalinus-testvérek egyre szélesebb körű kalózkodást kezdtek folytatni a Balti-tengeren, ami egyre nagyobb károkat okozott a Hanzának, és a távolsági kereskedelem egészének. A rostocki és wismari hajókon kívül lényegében minden más hajót megtámadtak, sőt parti városokat is kifosztottak: 1391-ben feldúlták a dán koronához tartozó Bornholm szigetét, két évvel később pedig Skåne kikötőit és a norvégiai Bergent. 1394-ben felprédálták Malmö városát, Albrecht von Peckatel mecklenburgi nemes vezetésével pedig Stockholmból kifutott egy vitalinus-flotta, és meghódította az 1361-től dán uralom alatt álló Gotland szigetét, és Visby városát. Ezzel a kalózhajók újabb támaszpontra tettek szert, amely centrális fekvése révén még veszélyesebb volt a kereskedelemre. Margit királyné Sven Sture lovag vezetésével egy flottát küldött Gotlandra, és a kőfalakkal védett Visby kivételével visszaszerezte a szigetet. A város a mecklenburgiak (és a szolgálatukban álló vitalinusok) kezén maradt. (A vitalinus elnevezés eredete bizonytalan. Egyes vélekedések szerint a francia-vallon „vitailleurs" szó átvételéből származtatható, amely rablásból, fosztogatásból élő fegyverest jelentett. Mások a Stockholmba szállított élelmiszerekből, a latin *victus* = „élelem" szóból eredeztették.) A kiterjedt kalózkodás miatt 1392-től jelentősen visszaesett Skåne kereskedelmi forgalma, ami nemcsak a Hanzának okozott jelentős károkat, de a dán korona bevételeit is visszavetette, a piacokon pedig megemelkedett a fontos élelmiszernek számító hering ára. A vend Hanza-városok közvetítésével 1393-tól tárgyalások kezdődtek Dánia és Mecklenburg között, de megegyezésre csak két évvel később, Lübeck erőteljes nyomására került sor. 1395 nyarán a Skåne tartományban fekvő Lindholmban a fogságban lévő Albrecht és Margit királynő szerződést kötött egymással. Ennek értelmében Margit a fiával együtt szabadon engedte Albrechtet, aki viszont ígéretet tett arra, hogy három éven belül kifizet 60 000 márka ezüst váltságdíjat, ellenkező esetben önként visszatér a fogságba. Amíg a váltságdíjat ki nem fizeti (azaz három évre szólóan), biztosítékul Stockholm városa zálogként a Hanza ellenőrzése alá került. A szerződés értelmében, ha Albrecht nem teljesíti ígéretét, a Hanza átadja a svéd fővárost Margit királynénak. Gotlandra vonatkozóan a fennálló *status quo* lett a megegyezés alapja: Visby a mecklenburgiak, a sziget többi része pedig a dánok fennhatósága alatt maradt. Mecklenburg ígéretet tett, hogy a jövőben nem támogatja a tengeri kalózokat és lezárja előttük kikötőit. A békekötés után a mintegy 2000–3000 vitalinus között nem volt egységes álláspont arról, hogy a jövőben mit tegyenek, és hat nagyobb csoportra szakadtak. Egy részük Klaus Störtebecker és Gödeke Michels vezetésével áthelyezte tevékenységét az Északi-tengerre, és Kelet-Frízföld homokzátonyai, szigetei között találtak menedékre. Támaszpontjukat Marienhavenben rendezték be. Két másik csoportjuk Gotlandon tevé-

kenykedett: egyik mecklenburgi, másik pedig dán szolgálatban, és a lindholmi szerződést figyelmen kívül hagyva hamarosan szembe kerültek egymással és fegyveres harcokat vívtak. Negyedik csoportjuk, mintegy 400 fő, a Finn-öböl és a Néva-folyó térségében német (Hanza) és orosz (novgorodi) kereskedőket fosztogatott. A vitalinusok emberben és hajókban legjelentősebb része Arnd Stucke kapitány vezetésével Stockholm térségében maradt, komoly aggodalmat okozva a Stockholmot zálogként birtokló Hanza-városok körében, akik Margit királynéval együtt éltek a gyanúperrel, hogy a háttérben titokban a mecklenburgiak buzdították erre a kalózokat. A vitalinusok hatodik, legkisebb csoportját egy svéd nemes, Algot Magnusson fogadta szolgálatába, aki Margit királynő híve volt. Mivel jelentős számú kalóz szegődött el dán szolgálatba, már nem lehetett egyértelműen azt állítani, hogy a balti-tengeri rablókat kizárólag Mecklenburg pártfogolja, így Gotland kérdésében szembe kerültek egymással a porosz és a vend Hanza-városok. Lübeck és a vend városok Dánia oldalára álltak, a porosz városok pedig inkább Mecklenburgot támogatták. Mindkét oldal a vele szemben álló felet egyszerűen tengeri rablónak tartotta. 1396. szeptember elején a Svédországból elűzött, és a fogságból alig egy éve szabadult III. Albrecht Mecklenburgból Gotland szigetére küldte fiát, Erik herceget, aki jelentős katonai erővel megtámadta a Sven Sture vezette dán sereget. 1397 tavaszára a mecklenburgi herceg legyőzte Sven Sturét, és saját ellenőrzése alá vonta Gotlandot. Ezt követően Sven Sture hátat fordított Margit királynőnek, és hűséget esküdött Mecklenburgi Eriknek. A Gotland elleni mecklenburgi támadás összefüggésben volt azzal, hogy 1396-ban Dániában és Svédországban is elismerték Margit királynő jelöltjét, Pomerániai Eriket jövőbeni királynak, s így lehetővé vált a három északi ország perszonálunióban történő egyesítése. III. Albrecht azonban nem nyugodott bele svéd koronája elvesztésébe, és Gotland megszerzésével támaszpontot akart létrehozni egy Svédország elleni támadáshoz. 1397. június 28-án fia, Erik herceg 42 hajóból álló flottával és 1200 fegyveressel jelent meg Stockholm előtt, hogy érvényesítse trónigényét, de már elkésett. 1397. június 20-án ugyanis a svédországi Kalmar városában a három északi királyság országtanácsai közös ülésükön közös uralkodójukká választották az ekkor 14 éves Pomerániai Eriket, egyúttal azonban megerősítették Margit élethossziglani kormányzói (régensi) tisztségét is. Margitnak és Eriknek ígéretet kellett tennie, hogy mindegyik országban a rendekkel együtt fognak kormányozni, és megerősítik a rendek kiváltságait. A koronázási oklevélben rögzítették, hogy a három ország a későbbiekben is mindig közös uralkodót fog választani, ha Pomerániai Eriknek lesz egyenes ági leszármazottja, akkor azt, ha nem, akkor a három királyság országtanácsainak a maga belátása szerint kell az uralkodó személyéről dönteni. Az unió királya háború és béke kérdésében köteles volt a királyságok rendjeivel együtt határozni. Belügyeiket tekintve mindegyik ország megőrizte saját törvényeit, jogrendjét, közigazgatását, pénzrendszerét, politikai intézményeit. A kalmari unió létrehozásában s később fenntartásában jórészt mindhárom ország nagybirtokos főnemesi családjai érdekeltek voltak. A koronázási ún. „uniós dokumen-

tumban" foglaltak lényegében az ő elvárásaikat tartalmazták. Margit a skandináv előkelők megnyerésével tudta létrehozni az északi országok perszonálunióját. Közjogi értelemben azonban az „uniós dokumentum" ratifikálása egyik országban sem történt meg, így a kalmari unió *de iure* soha nem emelkedett jogerőre. A Kalmarban rögzítettek irányadó szokásjogi normák lettek a későbbiekben is, de korántsem érvényesültek maradéktalanul. Így annak a lehetősége, hogy az unió felbomlik, komoly realitást jelentett Észak-Európa 15. századi történetében. Az unión belül Dánia és Norvégia kapcsolatai mindig is szorosabbak voltak, mint a Svédországhoz fűződő szálak, így nem csoda, hogy az unió a dán–norvég relációban több mint négy évszázadon át fennmaradt, míg a svéd reláció csak egy évszázadot élt meg.

A kalmari királyválasztás és koronázás hírére Mecklenburgi Erik Stockholmtól visszatért Gotlandra, ahol alig egy hónap múlva váratlanul meghalt. Halála zűrzavaros állapotokat teremtett a szigeten. Özvegye a korábban dán szolgálatban álló Sven Sturét kinevezte a vitalinusok kapitányává, és további kalózokat is hívott a szigetre. A zsákmány feléért felajánlotta Gotlandot a kalózok támaszpontjául. A balti-tengeri kalózkodás így még jobban virágzott, mint korábban. A Hanza-városok vagy a Német Lovagrend nagymesterének panasza, tiltakozása ez ügyben III. Albrechtnél semmit sem ért. A volt svéd király, mecklenburgi herceg érdemi lépéseket nem tett a fennhatósága alá tartozó sziget kalózainak megfékezésére. Margit királynő viszont 1397 végén tárgyalásokat kezdett Mecklenburgi Erik özvegyével, hogy megszerezze Gotlandot. A kalmari unió létrejötte önmagában megváltoztatta a Balti-tenger térségének hatalmi viszonyait, így annak további növekedését a Balti-tenger keleti és délkeleti partvidékét (Hátsó-Pomerániától a Finn-öbölig terjedő térséget) uraló Német Lovagrend már nem nézte tétlenül, s 1398-ban 84 hajóból álló flottával, 4000 főnyi sereggel, egy gyors hadjárattal (1398. március 20–április 5.) 15 nap alatt meghódította Gotlandot, és teljesen szétzúzta a vitalinusok hatalmát a Balti-tenger térségében. A szigetre azonban a lindholmi szerződés értelmében III. Albrecht és Margit királynő is igényt formált. A Német Lovagrend nem vitatta el a dán korona jogát, de úgy vélte, hogy csapatai nem a dánokat, hanem a kalózokat űzték ki, ezért ha Dánia igényt tart birtokára, a Rend teljes joggal várja el tőle a hadjárat költségeinek megtérítését. A nagymester a katonai kiadások megtérítése fejében kész volt visszaadni Dániának Gotlandot. Margit királynő azonban nem volt hajlandó kifizetni a kért tetemes összeget, de abba sem akart belenyugodni, hogy a kalmari unió elveszítse a balti-tengeri hajóforgalomban oly fontos szerepet játszó szigetet. 1399 tavaszán Marienburgban, a Német Lovagrend nagymesterének udvarában már azzal számoltak, hogy Gotland miatt előbb vagy utóbb újra háborúzni kell. 1402. július 25-én Margit királynő az északi monarchiák előkelőinek kalmari gyűlésén Gotland ügyében minden döntőbíráskodást elutasított, és háborúval fenyegetett. 1403. november 12-én egy dán–svéd flotta – amelyben a korábban elűzött vitalinusok is ott voltak – érte el Gotlandot, és a kalmari unió expedíciós serege Abraham Brodersson dán királyi tanácsos, Halland leghatalmasabb

földesura vezetésével megszállta a szigetet. Visby városát azonban egy hónapi ostrom után sem tudta bevenni. 1404. március 9-én az ostromlott város kikötőjébe befutottak a Német Lovagrend hajói, és csapatai április végére, súlyos harcok árán visszafoglalták a szigetet, majd a lovagrendi flotta büntetőakciót indított Öland szigete ellen, március közepén pedig megtámadta Kalmar kikötőjét, és szétverte az ott gyülekező dán flottát. A lovagok Gotland feletti hatalmát ezután már nem fenyegette a kalmari unió. Az 1404. évi újabb hadjárat, valamint a szigeten állomásozó haderő fegyverben tartása jelentősen megterhelte a Német Lovagrend kincstárát, s mivel egyre feszültebbé vált a viszonya a lengyel–litván állammal, korábbi álláspontját feladva a nagymester tárgyalásokat kezdeményezett Margit királynővel a sziget visszaadásának felvételéről. Hosszas huzavona után végül 1408-ban Ulrich von Jungingen nagymester 9000 angol Nobel összegű kártérítés ellenében visszaadta Gotlandot a kalmari uniónak. (Ez az összeg azonban még egy gotlandi hadjárat kiadásait sem fedezte, nemhogy kettőét. A Német Lovagrend 1398. és 1404. évi hadjáratai összesen kb. 40–50 000 Nobelt tettek ki.) Észak-Európában először a gotlandi háborúkban alkalmaztak tűzfegyvereket (ágyúkat) a Német Lovagrend erői.

Ugyanabban az évben, amikor az északi unió elveszítette Gotlandot (1404), Gerhard, Holstein és Schleswig ura elesett Dietmarsch szabad parasztjaival vívott harcban. Margit igyekezett ezt a helyzetet kihasználni arra, hogy minél több schleswigi várat és birtokot szerezzen vissza. Külpolitikai téren Margit királynő az Angliához fűződő kapcsolatokat igyekezett erősíteni. Ehhez kapcsolódóan Pomerániai Erik 1406-ban feleségül vette IV. Henrik angol király lányát, Philippát, de házassága gyermektelen maradt. Erik húga, Katherina Ruprecht császár egyik fiának, Felső-Pfalz fejedelmének, Johannak lett a felesége. Ezekkel a dinasztikus kapcsolatokkal Margit királynő egyrészt az unió külpolitikai helyzetét igyekezett megerősíteni, másrészt a Hanza befolyásának mérséklésére angol kereskedők nagyobb arányú balti-tengeri jelenlétét és aktivitását szorgalmazta. 1410-ben a Schleswig körüli viszály fegyveres konfliktushoz vezetett: Pomerániai Erik betört a hercegségbe és elfoglalta Flensburgot. 1411-ben Margit még kompromisszumos megoldással véget vetett a harcoknak, de a következő évben, 1412. október 28-án a három skandináv királyságot magába foglaló kalmari unió megteremtője, Észak királynője meghalt.

Margit halála után Erik nehézségek nélkül vette kezébe a kalmari unió kormányzását. Ő maga nagy ambíciókat dédelgetett: a kalmari uniót a Balti-tenger térségének vezető politikai és gazdasági hatalmává akarta tenni. Terveit arra, az ő szempontjából szerencsés fejleményre alapozta, hogy a Balti-tenger feletti hatalom kérdésében a katonai téren fő konkurens, a Német Lovagrend az 1410. évi grünwaldi (tannenbergi) vereség és a Lengyelországgal vívott háború (1409–1411) után már nem tűnt veszélyesnek. A lovagrend és Lengyelország konfliktusában – érthető módon – a kalmari unió Jagiello Ulászló király szövetségese volt, sőt Erik visszakövetelte a nagymestertől a IV. Waldemar által közel 100 éve eladott Észak-Észtországot, hogy megszerezze a Finn-öböl déli partja feletti ellenőrzést is, mert az öböl északi partvidéke már régóta a svéd koronához tartozott. A Finn-öblöt így minden oldalról a kalmari unió királyának uralmi területei határolták volna, s így lehetősége lett volna ellenőrzése alá vonni a novgorodi kereskedelmet. Unokaöccsét, Bogislawot, akit gyermektelensége miatt utódának szánt, Jagiello Ulászló lengyel király lányával akarta összeházasítani, hogy ezzel a friggyel – mivel Jagiellónak ekkor még nem volt fia – a kalmari unió három országát és a lengyel–litván unió két országát egy uralkodó jogara alatt egyesítse. Erik király igényt támasztott Schleswigre, és 1413-ban ugyanígy foglalt állást a Danehof is. 1415-ben a konstanzi zsinaton Luxemburgi Zsigmond császár is megerősítette Pomerániai Erik schleswigi igényeinek megalapozottságát. A köztük lévő viszonyt rokoni kapcsolat is erősítette: Zsigmond anyja, Pomerániai Erzsébet (IV. Károly császár 4. felesége) Erik apjának volt a testvére, azaz a dán–norvég–svéd uralkodó és a német–magyar király unokatestvérek voltak. Észak királya így elszigetelte Holsteint, melynek ura nem fogadta el a császár Schleswigre vonatkozó döntését, de Lübecket és a vend Hanzát is aggasztották Pomerániai Erik hatalmi törekvései. Hamburg és Lübeck közvetítésével a felek 1418-ban három évre szóló fegyverszünetet kötöttek. Ennek lejárta után 1421-ben ismét kiújultak a Schleswigért folyó harcok. A vend Hanza-városok ugyan nem voltak hadviselő felek, de politikai és pénzügyi téren Holstein urait támogatták. Magatartásukban nagy szerepet játszott az a körülmény is, hogy Pomerániai Erik igyekezett megkönnyíteni az angol és németalföldi kereskedők részvételét a balti-tengeri kereskedelemben, ami jelentősen sértette a Hanza érdekeit. Landskrona városát például a Sund keleti partján azért alapította Erik király, hogy ott holland és angol kalmárok telepedjenek le. Skåne déli részén Malmö városát jelentős kereskedelmi kiváltságokban részesítette, ahogyan Seeland szigetén Koppenhágát is, amit 1417-ben vett birtokba (addig a roskildei püspök birtoka volt), és megtette uralkodói székhelynek.

1423-ban számos Hanza-privilégiumot visszavont, így nyílt fegyveres harc robbant ki az észak-német városokkal. A Sund mindkét partján egy sor várat építtetett, hogy ellenőrizni és adóztatni tudja a szoros hajóforgalmát. A Balti-tenger bejáratának tervszerűen kiépített ellenőrzése tette lehetővé, hogy 1429-ben bevezesse az ún. Sund-vámot. Minden, a szoroson áthaladó hajó 1 Nobel összeget fizetett az áthaladásért. Ez a vám - számos módosulással - egészen 1857-ig fennállt, és a dán korona legfontosabb bevételévé vált. Ekkorra már jelentős változás következett be Erik király külpolitikájában. 1421-ben Ulászló lengyel király nem az uniós király által kiszemelt kalmari trónörökösnek, hanem a brandenburgi őrgróf másodszülött fiának, Hohenzollern Frigyesnek adta feleségül Hedvig nevű lányát. A Lengyelország-Brandenburg közötti szövetség alapvetően a Német Lovagrend ellen irányult, de Erik ambiciózus terveit is keresztülhúzta. 1423 szeptemberében szövetség jött létre a Német Lovagrend és Dánia között, ami Pomerániai Erik számára azzal az előnnyel járt, hogy a nagymester utasításának megfelelően a porosz Hanza-városok távol tartották magukat a vend Hanza-városok Dánia elleni háborújától. A Lübeck vezette Hanza flotta a hosszú éveken át tartó harcokban nem tudott komolyabb sikereket felmutatni. A holsteini erők eredményesebbnek bizonyultak: 1431-ben visszafoglalták a schleswigi hercegség északi védelme szempontjából kulcsszerepet betöltő Flensburg és Duburg várát. De Erik politikájára és hatalmára nem ez, hanem a Svédországban kirobbant Engelbrekt Engelbrektsson vezette felkelés (1434) jelentett súlyos csapást. A Hanzával és a Schleswigért vívott hosszú háború nemcsak súlyos adóterhekkel jártak, hanem komoly gazdasági válságot is okozott. A Hanza kereskedelmi embargója különösen érzékenyen érintette a svéd bányavidék exportra termelő népességét, mert jelentősen visszavetette a réz- és vaskivitelt. Az elégedetlenség mindhárom északi országban komoly méreteket öltött: a dán, svéd és norvég nemesség egyaránt sérelmezte a király adó- és pénzpolitikáját, a hosszú háború okozta gazdasági következményeket. Az egyház is egyre határozottabban fordult szembe a koronával, mert a katonai kiadások finanszírozására a király egyházi forrásokat is igénybe vett. A kalmari unió mindhárom országára kiterjedő elégedetlenség - melyek közül a svéd volt a legnagyobb, s legveszélyesebb méretű - megingatta Pomerániai Erik hatalmát. A svéd rendek 1435 elején, amikor országos kapitánnyá választották a felkelés vezetőjét, Engelbrektet, gyakorlatilag megfosztották hatalmától a királyt. Az általános elégedetlenség és a svédországi fegyveres felkelés hatására Erik király békére kényszerült Holsteinnel és a Hanzával. A Vordingborgban megkötött szerződésben (1435) elismerte VIII. Adolfot Holstein és Schleswig hercegének (azaz lemondott Schleswigről), és visszaállította a Hanza-városok kiváltságait, melyek közül a legfontosabb az volt, hogy a szövetség hajóit mentesítette a Sund-vám fizetése alól. Azt remélte, hogy a vordingborgi békével szabad kezet kap a svéd felkelés leverésére, és az elégedetlenkedők megfékezésére, de csalatkoznia kellett.

Nem ért el sikert Svédországban, és még a hátországát, Dániát is elveszítette: 1436-ban itt is kirobbant a rendek felkelése, és a dán nemesség megtagadta az engedelmességet Eriknek. 1438-ban a svéd rendek – Erik beleegyezése nélkül, de a dán rendek tudtával és beleegyezésével – kormányzóvá választották Karl Knutsson marsallt (kizárva ezzel a kormányzásból a királyt), és új uniós szerződésről egyeztek meg. Pomerániai Erik Gotland szigetére húzódott vissza, abban a reményben, hogy a svéd nemességen belüli pártharcokat kihasználva visszaszerezheti hatalmát.

Pomerániai Erik házassága gyermektelen maradt, ezért már 1416-ban unokatestvérét, Bogislawot jelölte trónörökösnek, a dán országtanács azonban sem akkor, sem pedig később nem mutatott hajlandóságot arra, hogy elfogadja őt utódnak, mert Bogislawot semmilyen vérségi kapcsolat nem fűzte a régi dán királyi házhoz. Mivel Erik a dán rendek akarata ellenére is ragaszkodott Bogislaw trónutódlásához, 1439 nyarán a dán országtanács megfosztotta koronájától, azaz királyi méltóságától Pomerániai Eriket. 1439 őszén a svéd, 1440-ben pedig a norvég rendek is követték Dánia példáját, és letették a trónról a királyt. A dán, svéd és norvég rendek szembefordulását a koronával a maga eszközeivel a Hanza is támogatta, s cserébe a vordingborgi békében foglaltak elismerését, valamint a holland és angol kereskedők térnyerésének visszaszorítását kérte. Gazdasági téren így újra megerősödött a skandináv országok függősége a Hanza-szállításoktól. Ezekre a fejleményekre a hollandok a dán és német hajók elleni kalózháborúval reagáltak. Ugyanezt tette a Gotland szigetére visszahúzódott Pomerániai Erik is: a vitalinusok aktív támogatásával igyekezett ellenfeleiknek minél több kárt okozni, és szövetségeseket keresett a Német Lovagrendnél, a porosz városoknál és pomerániai rokonainál egyaránt. Ugyanakkor Dániában, Jütlandon parasztfelkelés is kirobbant a nemességgel szemben, ami jelentősen meggyorsította a trónutódlással kapcsolatos tárgyalásokat. A dán rendek Pomerániai Erik egy másik unokatestvérét, a Wittelsbach-házból származó Kristófot hívták meg a dán trónra, aki nőágon rokonságban állt a dán királyi házzal (1440). (Anyja, Erik húga, Katalin, IV. Waldemar ükunokája volt.) 1441-ben a svéd, 1442-ben pedig a norvég rendek is Kristófot választották királlyá, így újra helyreállt a kalmari unió. A trónról letett Pomerániai Erik egészen 1449-ig még birtokában tartotta Gotlandot, és kalózakciókat irányított a Balti-tengeren. Rablótámadásai miatt még 1448-ban is a Német Lovagrend nagymestere azt javasolta, hogy bizonyos ideig a Hanza függessze fel a Pomerániával folytatott kereskedelmet. Miután Gotlandról kiszorult, Erik szülőföldjére, Pomerániába menekült. Ott halt meg 1459-ben.

III. Kristóf azt, hogy mindhárom északi országban megválasztották királynak, a rendeknek tett széles körű engedményeknek köszönhette, ami jelentősen leszűkítette politikai mozgásterét. Mindegyik királyságban csak helyi tisztségviselőkkel kormányozhatott, a főnemesség befolyása pedig az eddigi rendkívüli adók megszavazásán, vagy a királyválasztáson túl a vámok megállapításának kérdésére is kiterjedt. A holland kalóztámadások egyre komolyabb károkat okoztak Dániának, és egyre több nemesi érdeket is sértettek, ezért 1441-ben a dán korona újra megnyitotta a Sundot a holland kereskedők előtt. Ez viszont a Hanza érdekeivel volt ellentétes, így a Hanza esetleges ellenlépéseivel szemben a hollandok támogatást ígértek III. Kristófnak. Ez azonban nem a Hanza egészét, hanem alapvetően csak Lübeck és a vend városok érdekeit sértette, mert a porosz Hanza-városoknak a 15. században Hollandia már az egyik legfontosabb kereskedelmi partnere volt. 1427-ben például a Sundon átmenő danzigi hajók és áruk értékének 40%-a Hollandiába, 35%-a Flandriába és 25%-a Angliába irányult. III. Kristóf, akinek mozgásterét trónra lépésekor jelentős korlátok közé szorították a rendek, egyre komolyabb pénzzavarba került, s hét évi kormányzás után végül 1447-ben az előkelők hozzájárulása nélkül döntött a Sund-vám és a paraszti adók emeléséről. Emiatt széles körű elégedetlenség bontakozott ki az országban. III. Kristóf 1448 januárjában, 32 éves korában bekövetkezett váratlan halála miatt azonban ez az elégedetlenség nem mérgesedett el, nem vált fegyveres mozgalommá. Kristóf utód nélkül hunyt el, így a dán királyi háznak nőágon is magva szakadt.

Az 1397. évi uniós dekrétum közös uralkodóra vonatkozó része az országtanácsok szabad választására bízta az új király személyéről történő döntést, de III. Kristóf halála után már ez az egyeztetés sem működött. A svéd előkelők 1448 nyarán a korábbi kormányzót, Karl Knutssont választották Svédország királyává, míg Dániában az országtanács a fiatal oldenburgi grófot, **Krisztiánt (Keresztélyt)** (1448-1481) ültette a trónra, s vele kezdődött Dánia történetében az Oldenburg-dinasztia kora, amely egészen 1863-ig tartott. I. Krisztián (Keresztély) anyja révén Erik Glipping király leszármazottja volt, ami az országtanács választásán túl még némi dinasztikus legitimitást is biztosított számára. Megválasztásában nagy szerepe volt nagybátyjának, VIII. Adolfnak, Holstein és Schleswig urának, aki Krisztián anyjának az öccse volt. Adolf hercegnek nem született saját örököse, így unokaöccse volt két hercegségének egyedüli örököse, s tőle várta a család dicsőségének kiteljesítését. Minden követ megmozgatott Krisztián királlyá választása érdekében, s a dán rendek körében sokat nyomott a latban az a körülmény, hogy az oldenburgi gróf trónra kerülésével lehetővé válik Schleswig és Holstein egyesítése Dániával.

A svédországi és dániai kettős királyválasztással felbomlott a kalmari unió. Trónra lépését követően Karl Knutsson és I. Krisztián (Keresztély) között fegyveres konfliktus robbant ki. Mindketten igényt tartottak a norvég koronára, és természetesen a másik koronájára is, azaz a kalmari unió uralkodójának méltóságára. Krisztián (Keresztély) azzal igyekezett belpolitikai helyzetét megerősíteni, hogy választási hitlevélben ígéretet tett a rendek privilégiumainak megerősítésére, elismerte az országtanács korlátozások nélküli királyválasztó jogát, megígérte, hogy az előkelőkkel együtt fog kormányozni, s országos tisztségekbe (kincstárnok, kancellár, marsall stb.) vagy a királyi várak (és birtokok) élére idegeneket nem ültet. Elődje özvegyét, Brandenburgi Dorotheát vette el feleségül, biztosítva ezzel a Dániához közeli német választófejedelemség szövetségét. A norvég országtanács 1450 tavaszán I. Krisztiánt (Keresztélyt) választotta meg királlyá, s nyár végén Trondheimben meg is koronázták. Ezzel együtt a dán és norvég előkelők Bergenben új perszonáluniós szerződést kötöttek a két ország között. Ebben a két önálló és egyenrangú ország örök időkre szóló egységét mondták ki, közös királyválasztással, azaz a perszonálunió fennállása független a mindenkori király személyétől. Amíg a svédekkel vívott háborút a dán–norvég király finanszírozni tudta az egyre jelentősebb méreteket öltő kereskedelmi- és vámbevételekből, illetve ezeket a bevételeket kellő fedezetként korabeli pénzpiacok is elfogadták és hiteleket nyújtottak, addig Karl Knutsson sokkal kedvezőtlenebb helyzetben volt. A dánok képesek voltak megakadályozni, vagy jelentősen megnehezíteni a svéd exportcikkek (vas, réz, fa, bőr stb.) piacra jutását, ezért a svéd király a kiviteltől nem remélhetett jelentősebb bevételeket. A háború finanszírozására vissza akarta venni az elődei által a nemeseknek átengedett koronabirtokokat, és különadókat vetett ki. Intézkedései széles körű elégedetlenséget váltottak ki Svédországban, s 1457-ben nyílt felkelés robbant ki ellene. Az uppsalai érsek vezette svéd országtanács letette a trónról Karl Knutssont, és miután követeléseiket elfogadta, I. Krisztiánt (Keresztélyt) ismerte el svéd királynak. Majd egy évtized után ezzel a döntéssel ismét helyreállt a kalmari unió.

1460-ban Krisztián Schleswig hercege és Holstein grófja lett, de az itteni rendek azt a feltételt támasztották, hogy a tartományok önállósága megmarad, és perszonálunió formájában kapcsolódnak a dán koronához. Schleswig-Holstein rendjei a hercegi s grófi méltóság betöltésekor szabadon választhattak a herceg/gróf gyermekei és egyéb rokonai közül, de magának a dinasztiának az öröklését nem vonták kétségbe. A svéd háború lezártával Krisztiánnak törlesztenie kellett a felvett kölcsönöket, így hamarosan komoly pénzügyi gondokkal nézett szembe. A pénzszűke miatt nem csökkentette Svédországban az adóterheket, és az ő kormányzása is legalább olyan szigorú és keménykezű volt, mint ami Karl Knutsson bukását okozta. Ahogyan 1457-ben elődjével szemben, úgy hat évvel később, 1464-ben Krisztián (Keresztély) királlyal szemben is felkelés tört ki Svédországban, és a felkelők „az elnyomó dán hatalom" miatt visszahívták a trónra Karl Knutssont (1464–1465). Ez a helyzet mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy a svéd arisztok-

rácián és nemességen belül mekkora törésvonalak húzódtak, s milyen ádáz hatalmi küzdelem folyt. 1465-ben ismét a „dán-barát" erők kerekedtek felül, és letették a trónról Karl Knutssont. A „dán-ellenes" tábor viszont két év múlva, 1467-ben harmadszor is trónra emelte őt (1467–1470). 1468-ban I. Krisztián lánya, Margit feleségül ment III. Jakab skót királyhoz, s hozományként apja – mivel minden pénzét felemésztette a svéd háború – zálogba adta a norvég koronához tartozó Orkney- és Shetland-szigeteket. Amikor Karl Knutsson 1470-ben meghalt, a korábban őt támogató főurak unokaöccse, Sten Sture mögött sorakoztak fel, míg az Oxenstierna-család körül csoportosuló előkelők, s nemesek Krisztiánt támogatták. 1471-ben a dán király seregével partra szállt Stockholmban, hogy megerősítse svéd híveinek táborát, és csapást mérjen Sten Sture seregére. A brunkebergi csatában azonban a dánok súlyos vereséget szenvedtek. Maga Krisztián (Keresztély) is csak egy hajón tudott elmenekülni, és visszatérni Dániába.

A jövőt illetően lemondott a kalmari unió erőszakos helyreállításáról, de igényét a svéd trónra fenntartotta. A brunkebergi csata ugyan jelentősen megerősítette Sten Sture táborát, de belpolitikai megfontolásokból ő maga nem lépett fel trónigénnyel, hiszen az ellentáborban olyan nagyhatalmú főnemesi családok voltak, mint az Oxenstierna- vagy Vasa-klán. A kisnemesi, szabadparaszti rétegre és a városokra támaszkodva az 1477. évi strängnäsi országgyűlésen sikerült elérnie, hogy a rendek érvénytelennek minősítették I. Krisztián (Keresztély) svédországi trónigényét, azaz kimondták trónfosztását. Svédország elvesztését, ha nem is ellentételezte, de némileg kárpótolta, hogy 1474-ben III. Frigyes császár a Birodalomhoz tartozó Holstein grófságot hercegséggé emelte és feloszthatatlannak mondta ki egységét Schleswiggel.

Krisztián (Keresztély) király halálát követően fiát, **Hans**ot (1481–1513) Dániában és Norvégiában egyaránt a rendeknek tett engedmények után választották uralkodóvá (1481), s két évvel később Kalmar városában a svéd rendek is elfogadták királyuknak (ún. halmstadi határozat). Ezzel *de iure* ismét helyreállt a kalmari unió, *de facto* azonban Svédországban továbbra is Sten Sture kezében volt a kormányzás, amelyről nem állt szándékában lemondani. Hans öccse, Frigyes Schleswig és Holstein hercegségek ura lett. Miután 1487-ben Hans király kiterjesztette uralmát Gotlandra, a svéd területek kormányzását is szerette volna a saját kezébe venni, de ehhez katonailag meg kellett törnie Sten Sturét. Ennek érdekében 1493-ban szövetséget kötött III. Iván moszkvai nagyfejedelemmel, aki Karélia irányába akarta kiterjeszteni uralmi területeit, és ezzel svéd érdekekbe ütközött. Lényegében Svédország-ellenes dán/norvég és orosz szövetség alakult. 1495-ben az orosz hadak felvonultak a Finn-öböl északi partvidékén, és ostrom alá vették Viborg várát. A hadakozó felek 1497-ben a korábbi *status quo* alapján békét kötöttek, ami nagyon jól jött Sten Sturénak, hogy szembe tudjon szállni Hans király Svédországba benyomuló német zsoldosseregével, de Rotebro mellett súlyos vereséget szenvedett (1497). Győzelmét követően Hansot még ebben az évben svéd királlyá koronázták. (Korábban csak választott svéd uralkodó volt, nem pedig ténylegesen megkoronázott.)

Sten Sture is elismerte őt királynak, akit Hans azzal próbált megbékíteni, hogy megtette Finnország urának. Ahogyan korábban, úgy Hans uralkodása alatt is a háborúk pénzügyi terhei elégedetlenséget okoztak, az Eider és az Elba közötti területen a dithmarschi fríz szabadparasztok pedig fegyvert is fogtak, és Hemmingstedt mellett győzelmet arattak a király serege felett (1500). Ezt követően Svédországban ismét lázadás tört ki. 1501-ben a svéd államtanács Hans király szemére vetette, hogy idegeneket (azaz nem svédeket) állított a skandináv királyi várak és vérbirtokok élére, törvénytelenül emelte az adókat, eltűrte az oroszok karéliai térnyerését, ezért letették a trónról. Sten Sturét ismét kormányzóvá választották, de már nem sokáig irányíthatta a svéd ügyeket, mert 1503-ban meghalt. De a küzdelem a kalmari uniót támogató és azt ellenző nemesi táborok között tovább folytatódott. A svéd önállóságot képviselők Svante Nilsson Sturét választották meg kormányzónak (1504), aki neve ellenére nem volt Sten Sture rokona. Svante Nilsson Sture haláláig (1512) folytatta a háborút Dániával. Halála után a svéd országtanácsban előre törtek a dán-barát erők, akik Erik Trollét akarták a király helyi képviselőjévé, kormányzóvá tenni. Az utolsó középkori dán uralkodó, Hans nem sokkal élte túl ellenfelét, Svante Nilsson Sturét: a következő évben ő is meghalt (1513). A trónon **II. Krisztián (Keresztély)** (1513–1523) követte.

Társadalom és gazdaság

A dán társadalom már a viking korban tagolt és differenciált volt, amit számos helyi sajátosság színezett. A források királyokat, előkelőket, szabad parasztokat, szolgákat említettek, de számos olyan csoport is volt, amelyik az említett társadalmi kategóriák között helyezkedtek el. A dán társadalom alján a szolgák *(traelle, thrael, servi)* álltak, de ez a réteg is tagolt volt. Egyes szolgák például tarthattak fegyvert vadászatra, vagy uruk védelmére, katonai akciókra. Ha az általános fegyverbe szólításkor az ilyen szolgák a harcban megöltek egy ellenséget, felszabadultak, s szabaddá váltak. Általában adósság, kereskedelem vagy fogság révén lett valakiből szolga, és természetesen a szolgák gyermekei is szolgák maradtak. A szolgával kötött házasságból származó gyermek is szolga lett, és anyja urának tulajdonává vált. Számos viking hadjárat kifejezetten abból a célból indult, hogy rabszolgákat szerezzenek, mert a korai középkorban nem önmagában a földterület nagysága, hanem az azt megművelni képes emberek feletti hatalom jelentette a gazdagság alapját. A rabszolgák ekkoriban egész Európában, így Skandináviában is a legfontosabb kereskedelmi áruk voltak. A szolgák többsége a hadifoglyok közül került ki. Általában a háztartásban és a ház körül alkalmazták őket *(mancipia)*, s ők végezték a legnehezebb vagy legpiszkosabb házi munkákat (tőzegásás, favágás, trágyahordás stb.),

és részt vettek a mezőgazdasági munkákban, a földek megművelésében vagy a háziállatok ellátásában. A vagyonosabbak kifejezetten szolgákra alapozták gazdálkodásukat, s az is gyakran előfordult, hogy birtokukból leválasztottak néhány parcellát, és arra egy-egy szolgacsaládot ültettek, akik meghatározott terményhányaddal tartoztak uruknak, de a telket nem örökíthették. A háztartásban alkalmazott szolgák mozgatható vagyontárgyak voltak, a telekre ültetettek azonban már nem: a föld, a telek tartozékává váltak. A viking kori dán hosszúházak végében, az istálló után volt a rabszolgák szállása. A Hedeby-nél és Osebergnél előkerült leletek szerint az előkelőket, vagyonosabbakat haláluk után gyakran szolgáikkal és egyéb vagyontárgyaikkal együtt temették el. A magángazdaságokban betöltött szerepükön túl a rabszolga munkaerőt maga a királyi hatalom is igénybe vette. A *Thrael/Traelle* tagokkal rendelkező helységnevek például arra utalnak, hogy ott jelentősebb kényszermunka táborok, szolgaszállások voltak, ahol nagyobb szabású munkák elvégzésében számos rabszolgát is alkalmaztak. A Kékfogú Harald által építtetett *Trelleborg* nevű sáncvárak (Seeland és Skåne területén) például annak az emlékét őrzik, hogy itt a földmunkálatoknál számos szolgát alkalmaztak. A rabszolgaság intézménye a kereszténység felvétele után is megmaradt, de egy észak-jütlandi rúnakő tanúsága szerint, amit Hørningnál emeltek az ezredforduló táján, Istennek tetsző, keresztényi, jámbor cselekedetnek számított, ha valaki felszabadította szolgáját. II. Waldemar király idején Andreas Sunesen lundi érsek skånei törvénykönyvében viszont az szerepelt, hogy „ahol csak egy uraság megtalálja elszökött rabszolgáját, legyen az bár a király vagy az érsek színe előtt, jogában áll erős kézzel fogságba vetni". A szolgaság intézménye Dániában (és egész Skandináviában) végig fennmaradt a középkorban.

A szolgáknál jobb helyzetben voltak a félszabadok *(leti, liti, lati, lassi)*. Míg a szolgáknak csak meghatározott ára volt (általában egy marha árával azonos), a félszabadot már vérdíj *(wergeld)* illette meg, tehát nem számított vagyontárgynak. Vérdíja általában a szabad ember vérdíjának felét tette ki, amit azonban – gyilkosság esetén – nem rokonságának, hanem a felette hatalmat gyakorló törzset vagy népet megtestesítő királynak kellett fizetni. A félszabadok rétege a háborúban alávetettekből alakult ki, akiket nem hurcoltak el fogolyként rabszolgának, hanem meghagyták korábbi lakóhelyén és földjén, ami után adót fizetett és szolgáltatásokat teljesített, s nem költözhetett szabadon más helyre. A félszabadok és szabadok nem köthettek érvényes házasságot, illetve az ilyen kapcsolatból származó gyermek mindig anyja jogállását örökölte és anyjánál maradt. Ingatlan javaik felett nem rendelkezhettek, ingóságaik felett azonban igen. A keresztény dán királyság évszázadaiban röghöz kötött paraszti réteget alkottak.

A társadalom túlnyomó többségét a szabad parasztok *(ingenuus)* alkották, akik hosszú ideig egyúttal a hadsereget is jelentették. A kisbirtokos szabadok széles rétege az egész középkor folyamán fennmaradt, sőt még rendi képviseleti joguk is volt az országos rendi gyűlésen. Ez annak a minden szabadot megillető jognak a továbbéléséből következett, amely a társadalom teljes jogú tagjainak (azaz a földtulajdonnal rendel-

kező szabadoknak) biztosította a részvételt a népgyűléseken *(thing)*. A korai középkorban Dánia néhány száz kisebb-nagyobb nemzetségi, kláni *(aett)* körzetből *(herud, herreder)* állt, melyek az adott települési terület bírói, jogi, fegyvereseket kiállító szervezeti keretét *(herreder)* és annak gyűlését is jelentette. A körzeti thingeken a szabad, fegyverforgatásra képes férfiak gyűltek össze, hogy a szokásokra, íratlan társadalmi normákra épülő jognak érvényt szerezzenek, ítélkezzenek, és az egész közösség érdeklődésére számot tartó kérdéseket megvitassák. A dán állam kialakulásának idejére három nagyobb szokásjogi, és ahhoz kapcsolódó törzsi- vagy regionális térség (tartomány) jött létre: a Jütland-félsziget, a dán szigetek és Skåne. E tartományok gyűlésein *(landthing)* hozták meg az országos jellegű döntéseket, mint például a királyok megválasztása vagy a háború és béke kérdése. Mindegyik nagy regionális gyűlésnek kialakult az állandó helyszíne is: a jütlandinak Viborg, a seelandinak (azaz a dán szigeteknek együtt) Ringsted, Skåne tartományban pedig Lund. A *landthing*ek jogi-bíráskodási téren egyfajta fellebbviteli fórumként szolgáltak: azoknak az ügye, akik nem fogadták el a helyi gyűlés döntését, a landthing bírósága elé került. A népgyűlések döntése szerint a vitás kérdéseket általában párviadallal *(holmganga)*, vagy tűzpróbával *(jarnburdr)* döntötték el, azaz hosszas vizsgálódás helyett végső soron az istenek ítéletére bízták az ügyek eldöntését. A nagy landthingek, mint egyfajta tartományi rendi gyűlések és bírósági intézmények, végig a középkorban megmaradtak. A keresztény dán királyságban egy előkelő, nemes származású bíró *(landsdommer)* vezette a landthinget, amely a király és az országtanács döntéseinek megerősítő fóruma is volt. Így az uralkodói rendelkezések csak akkor emelkedtek törvényerőre, ha Lund, Ringsted és Viborg tartományi gyűlései azt elfogadták. A landthingek felett azonban országos rendi gyűlés nem állt. Dániában – ahogyan a két másik skandináv országban is – hiányzott az országos rendiség intézményesült rendszere. A királyságot nem egy rendi parlament jelenítette meg, hanem az országtanács, az ún. *Danehof*, amely egyházi és világi előkelőkből, főméltóságokból állt. Általában évente ülésezett, üléseit a király hívta össze, és a legfőbb törvényhozói és bírói fórum volt. A királyi hatalom meggyengülése idején az uralkodóknak kiváltságlevélben kellett garantálniuk a Danehof rendszeres összehívását. Nem törvényben meghatározott szervezetként, hanem inkább nemesi bíróságként, egyfajta legfelsőbb fellebbviteli fórumként működött, de az országtanács jóváhagyásával lehetett csak emelni az adókat, vagy rendkívüli adókat kivetni. Politikai súlyát tekintve a királyi tanács riválisaként szerepelt. A királyok, érthető módon, ez utóbbinak a súlyát próbálták erősíteni, s 1377-ben Margit királynő elvette a Danehoftól a bíráskodási feladatokat, és azokat a királyi tanácsra ruházta. Az országtanácsba az előkelők nem rangjuk, származásuk alapján kerültek be, hanem kizárólag a király kinevezésének köszönhetően. Emiatt a Danehof, mint önálló politikai intézmény és hatalmi ellensúly, soha nem tudott megszerveződni. Kizárólag az egyházi méltóságok voltak a Danehof állandó tagjai, a világi főurak nem. Alapvetően ez volt az egyik fő oka annak, hogy a dán

belpolitikában miért játszottak nagyobb szerepet a püspökök, mint az arisztokraták. A kalmari unióval, az 1397. évi tárgyalásoknak köszönhetően, a 15. századtól jelentősen megnövekedett a Danehof politikai súlya és hatalma. A svédországi Engelbrekt-féle felkelés, Pomerániai Erik trónfosztása és III. (Bajor) Kristóf megválasztása után az országtanács politikai vezető szerepre tett szert. Olyan intézménnyé vált, amelyik ténylegesen az országot kormányozta, illetve megtestesítette magát a királyságot.

A dán állam létrejöttekor Kékfogú Harald király az ősi települési, szervezeti körzetekből, a *herreder*ekből ún. *syssler*eket szervezett: három herreder alkotott egy hajó felszerelésére szolgáló, és katonaállító körzetet. Az itt élő szabadok a korona felé kötelesek voltak meghatározott fegyverest kiállítani és azok szállítására egy hajót felszerelni (ún. Ledung-kötelezettség). Hosszú időn keresztül erre a Ledung-kötelezettségre épült a dán királyság hadszervezete. Ily módon a népgyűlések lényegében a fegyveresek, azaz a hadsereg gyűlései is voltak, emiatt Dániában (és egész Észak-Európában) a szabad paraszti rétegnek komoly politikai súly volt a középkorban. A Waldemar-korban a Ledung kezdett átalakulni rendszeres állami adóvá, és a középkorban ez az adó jelentette a korona bevételeinek legnagyobb hányadát. A szabad parasztság széles rétege csak a késő középkorban, a 14–15. század folyamán kezdett csökkenni, összefüggésben az ország politikai és gazdasági nehézségeivel és a dán uralkodók nagyravágyó külpolitikai törekvéseivel. A korona többnyire a szabadokra kirótt Ledung-kötelezettségek és rendkívüli adók emelésével finanszírozta a hódító külpolitikát, a hadi kiadásokat. Az így beszedett adó tette lehetővé a kialakuló páncélos lovas haderő fenntartását és zsoldosok alkalmazását. Más európai országokhoz képest azonban a lovagi haderő felállításának üteme, a nehézpáncélos hadviselés fejlődése elmaradt.

A 13–14. század fordulóján a földek kb. 25%-a volt a szabad parasztok tulajdonában, a korona 5%-ot birtokolt, s a többi 70%-on az egyház és a nemesség osztozott, birtokaikon függő helyzetű jobbágyi népességgel. A 14. század folyamán ez az arány az egyházi és világi előkelők javára tovább módosult, s a század végén a roskildei püspökség például már 4000 paraszti gazdaság birtokosa volt. Ez Seeland összes gazdaságának negyedét tette ki. A 14–15. század folyamán a szabad parasztság részesedése a földből jelentős mértékben csökkent. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy számos kisbirtokos egy-egy nemes fennhatósága alá helyezkedve ura javára lemondott földjének tulajdonjogáról, majd azt évi járadék fejében, mint „bérlő" *(faestebonde)* kapta vissza. Személyében tehát továbbra is szabad maradt, s nem függő helyzetű jobbágy, de földtulajdon hiányában elveszítette szabadparaszti státusát, és így nem kellett megfizetnie a koronának járó állami adót. A nemesi földbirtok ugyanis adómentességet élvezett, ezért az egykori szabad „bérleménye", mint ennek az adómentes birtoknak a része, kikerült az adóköteles földek köréből. Számos szabad paraszt földtulajdonáról lemondva szabadult meg az állami adóterhektől.

A 13. század második felétől jelentkező klímaváltozás, az egyre erőteljesebb lehűlés Dániában is súlyos következményekkel járt. 1291–1310 között viharos, hűvös esztendők követték egymást, sok csapadékkal. 1303-ban és 1306-ban olyan hideg volt, hogy befagyott a Balti-tenger. 1310, 1314, 1315 és 1316 egész Északnyugat-Európában rendkívül csapadékos, viharos és szokatlanul hideg esztendők voltak, melyek súlyos éhínséget okoztak. A hosszú, zord telek komoly károkat okoztak a gabonavetésekben, a hűvös, csapadékos nyarakon a belvíz, a magas talajvíz és árvíz nehezítette, vagy tette lehetetlenné a szántóföldi termelést. A klímaváltozás következtében egyre többször fordult elő gyenge termés, ami nemcsak súlyosan visszavetette a paraszti gazdaságok jövedelmezőségét és adófizető képességét, de gyakran éhínségeket is okozott. Ilyen körülmények között nem volt meglepő, hogy a szabad parasztok az adóterhek alól igyekeztek kibújni, s ezért lemondtak földtulajdonukról. A 14. század közepén az egész Európát sújtó pestisjárvány, a Fekete Halál Dániát is elérte, és a népesség kb. harmada, azaz mintegy 250–300 000 ember vált áldozatává. A demográfiai visszaesés és elnéptelenedés néhány régióban egészen súlyos, máshol jóval kisebb méreteket öltött. A kevésbé termékeny nyugat-jütlandi területeken már a rosszabbra fordult időjárási viszonyok jelentős pusztásodást váltottak ki, míg a termékenyebb területek, mint a szigetek, a pestis pusztítása után is viszonylag gyorsan benépesültek. A pusztásodás, elnéptelenedés Skandinávia legtermékenyebb térségében, Skåne földjén volt a legkisebb. A Fekete Halál 1350 után többször is visszatért Dániába (1360, 1368–1369, 1379, 1412–1413, 1460). A lakosság számának visszaesését mutatja, hogy a 15. század végéig például Jütlandon a templomok harmadát már nem használták, azaz kb. ugyanennyi település vált néptelenné. Annak következtében, hogy sok paraszt „bérlővé" vált, és hogy a pestis áldozatai között is számos paraszt volt, ami tovább csökkentette e rétegnek a számát, a korona adóbevételei drasztikusan visszaestek. Emiatt az uralkodók többször is próbálkoztak az előkelőkkel szemben a szabad paraszti adó- és munkaerő visszaszerzésével, ami mindig belpolitikai feszültséget keltett, de eredménye nem volt. Margit királynő például vásárlással igyekezett visszaszerezni a nemesektől földbirtokokat, és ezzel együtt adófizető parasztokat.

A szabad paraszti réteg vagyona alapján nagyon differenciált volt. A nagyobb birtokokkal rendelkező, tehetősebb gazdák *(bonde)* például akár az alsóbb nemesség, az ún. *frälse* sorába is emelkedhettek, ha képesek voltak a lovas katonai szolgálathoz szükséges csataló, fegyverzet és felszerelés kiállítására. A dán állam létrejöttének és első évszázadának korában a föld általában családi-nemzetségi tulajdonként csak korlátok között volt elidegeníthető. Ha egy család tagjai például el akartak adni egy földdarabot, előbb egy nyilvános ceremónián *(skødning)* érvényteleníttetniük kellett a szóban forgó földre vonatkozó jogaikat, s csak ez után kerülhetett sor az eladásra. A 10. századból fennmaradt rúnakövek szerint ekkoriban, összefüggésben a dán állam létrejöttével, annak politikai megszervezésével, számos helyen fogalmazódtak meg aggodalmak a földtulajdonra vonatkozó jogokkal kapcsolatosan. Ezeknek a köveknek az elrendeződése a birtokvi-

szonyokba történő királyi beavatkozásokra utalnak. Minden bizonnyal ez a körülmény alakította ki a szélesebb nemzetség tulajdonjogát. A szabad birtokosok azzal igyekeztek megvédeni vagyonukat, hogy azt ráruházták az egész rokonságra. Ahol ilyen fenyegetés nem volt, ott ez a birtoklási forma sem alakult ki. Így például az angliai Danelaw földjén sincs nyoma annak, hogy az itt megtelepedett dán parasztok a rokonság által korlátozott, elidegeníthetetlen tulajdont hagytak volna utódaikra. A rokonság által korlátozott tulajdonjog a 13. század utolsó harmadáig meghatározó volt Dániában. 1274-ben fogadták el a landthingek és a Danehof azt a törvényt, mely a törzsöröklést erősítette, és szűkítette a tágabb rokonság jogosultságát. 1376-ban Margit királynő fia, Olaf nevében törvényben erősítette meg az ekkorra már általánossá vált gyakorlatot: a szabad parasztok a nemesek védelme és fennhatósága alatt állnak, de adózniuk, robotot teljesíteniük vagy katonáskodniuk a korona felé kellett. A földesúri fennhatóságból következett, hogy a parasztok a piacon nem értékesíthették termékeiket (gabona, állat, bőr stb.), csak uruknak adhatták el, s ezután a nemesek értékesítették azokat tovább a kereskedőknek (döntően a Hanzának). A földtulajdonnal nem rendelkező, létszámában folyamatosan gyarapodó paraszti bérlők *(faestebonde)* személyükben szabadok voltak, szabad emberként álltak kapcsolatban földesurukkal. A bérleti viszony lejárta után maguk dönthettek arról, hogy megújítják-e azt, vagy sem. Az esetek többségében persze egzisztenciális okokból nem nagyon maradt választási lehetőségük, így nagyon könnyen uruk függésébe kerülhettek, és a földesúr felé is lett robotkötelezettségük *(hoveri)*, de terheik még így is kisebbek voltak, mintha a szabad parasztok adóját fizették volna a koronának. A nagyobb földterületek bérlőinek gazdasági helyzete általában jobb volt, mint a kisebb gazdaságok tulajdonosainak. A 15. század folyamán egyre több helyen került sor a bérlők röghöz kötésére *(vornedskab)*, és fölöttük a földesúr alsó fokú bíráskodási jogának bevezetésére. Ugyanakkor a nagyobb földterületeken (15–65 hektár) gazdálkodó bérlők *(villici)* (elsősorban a főnemesek birtokain fordultak elő) maguk is igénybe vették az általuk bérelt földhöz, gazdasághoz tartozó, függő helyzetű jobbágyok *(colonii)* és zsellérek *(inquilini)* munkáját, szolgáltatásait. A bérlők rögzített cenzus vagy felesbérlet formájában fizették a bérleti díjat. A tőlük függő parasztok ennél jóval kevesebb cenzussal tartoztak a bérlőknek, és évi 4–8 napi robottal. A zsellérek évi 20 napot voltak kötelesek robotolni, azaz elsősorban ők jelentették a mezőgazdasági munkaerőt. Mivel a paraszti társadalmat alapvetően személyükben szabad emberek (földtulajdonosok vagy bérlők) alkották, és nem volt európai értelemben vett földesúri rendszer, a paraszti elégedetlenségek, lázongások nem a földesurak, hanem sokkal inkább a korona és az egyház ellen irányultak, s a király adóemelései, rendkívüli adói, vagy az egyházi tizedfizetéssel kapcsolatos kérdések váltották ki. De a Hanza kereskedelmi politikája is kiválthatott paraszti zavargásokat, elégedetlenséget. Így például 1472-ben Schleswig nyugati részén azért robbant ki parasztlázadás, mert a Hanza a hollandokkal fennálló viszálya miatt kereskedelmi tilalmat hirdetett Hollandiával szemben. I. Krisztián (Keresztély) királynak a svédek elleni hábo-

rújához szüksége volt a Hanza támogatására, ezért csatlakozott a Hollandia elleni kereskedelmi embargóhoz, és megtiltotta Dániából a gabona- és marhakivitelt. Ez a tilalom közvetlenül és hátrányosan érintette a paraszti világot.

Ahogyan egész Skandináviában, úgy Dániában sem alakult ki feltételhez kötött birtoklási forma, azaz hűbéri jellegű adomány, s a föld minden esetben magántulajdonnak számított. Ez azonban nem jelentette azt, hogy mindenki egyforma jog alapján rendelkezett volna ingatlanával. Így például azok a tehetősebb szabadok, akik képesek voltak lovasként hadba vonulni, mentesültek a Ledung-kötelezettség, illetve a különböző különadók fizetése alól. A 13. század második felében már markánsan elkülönült az adófizető és az adó alól mentesülő szabadok köre. Ez utóbbiakat, a lovas katonai szolgálatra képes szabadokat kezdték nemesnek tekinteni. Ezzel együtt a „nemességen" belül viszont különbséget tettek a nehézfegyverzetben hadba vonuló lovagok *(milites)*, azaz vagyonosabb réteg, és a „hadakozók" *(herremaend, frälse, alies armigeri)* között. A nemesség katonai szolgálattal tartozott a koronának, és tagjainak többsége magának a királyi kíséretnek, a *hird*nek is tagja volt, így külön személyes hűséggel kötődött az uralkodóhoz. Hűbéri-vazallusi viszonyok gyakorlatilag csak Schleswig földjén alakultak ki, Jütlandon, a dán szigeteken vagy Skåne területén nem volt hűbériség. A nemességen belül az előkelők kiterjedt földbirtokokkal rendelkeztek, amit házassággal, adományokkal, zálogba vétellel, vásárlással, szabad paraszti felajánlással vagy akár hatalmaskodással is igyekeztek folyamatosan gyarapítani. Amikor például IV. Waldemar 1355-ben Jütlandon felállított egy öt fős testületet annak megvizsgálására, hogy az itteni nemesek jogosan birtokolnak-e minden földet, a királyi bírák többek között megállapították, hogy Erik Nielsen marsall törvénytelenül, erőszakkal szerzett meg paraszti földeket. A földbirtok azonban az anyagi állapoton, a gazdagságon kívül – eltekintve a rendelkezésre álló javakból fenntartható katonai kísérettől – önmagában még nem jelentett hatalmi státust. A társadalmi hierarchiában elfoglalt hely alapvetően a betöltött tisztségektől, s nem a vagyontól függött. Már a dán királyság korai időszakában létezett az ún. *jarl* méltóság, amelyhez országrésznyi terület kormányzási feladata kapcsolódott, majd német mintára a 12. században a déli határoknál, Schleswig földjén létrejött a még nagyobb önállóságot jelentő *herceg* tisztség. Ezt a méltóságot csak a királyi család tagjai tölthették be, általában a másodszülött fiúk, míg a jarl esetében ilyen korlátozás nem volt. Az országos tisztségek közül a *marsall* és a *kancellár* számított a legfontosabbnak. A marsall szólította hadba a király parancsára a nemességet, és irányította a hadsereget, a kancellár pedig a folyó kormányzati ügyeket és az adminisztrációt irányította. Az udvari tisztségek sorában az *udvarmester* volt a legrangosabb, mert gyakorlatilag ő volt a király helyettese, ő felelt a pénzügyekért, az udvar, a hadsereg és a flotta ellátásáért. A központi hatalomgyakorlás területi egységei a várak, és a hozzájuk kapcsolódó várkörzetek, az ún. *len*ek voltak, melyeket többnyire nemesek irányítottak, akik ezt a tisztséget, helyi hatalmi pozíciót igyekeztek a maguk javára fordítani. A várak kapitányait tetszése szerint a király nevezte ki

és váltotta le, így ez a tisztség nagyon előkelő helyet foglalt el a nemesi társadalomban, ahogyan a koronabirtokok igazgatásával megbízottak is. (Az uralkodó még akár külföldi, idegen híveit is magas tisztségekbe ültethette.) Ezekhez a tisztségekhez fizetés, vagy külön rögzített jövedelem tartozott, így tisztes egzisztenciális helyzetet biztosított birtokosaiknak. Általában a tisztségeket betöltő nemesek voltak tagjai az országtanácsnak és a koronatanácsnak. A 14. században például Stig Andersen jütlandi előkelő nemcsak Bjørnholm várának kapitánya, hanem a koronatanács tagja is volt. A nagy főnemesi családok a birtokgyarapítás és az országos tisztségek betöltése mellett a fontosabb egyházi méltóságokat is igyekeztek megszerezni. Így például az egyik leghatalmasabb jütlandi családból, a Thrugot-házból került ki Lund első két érseke, Ascer és Eskil. I. Waldemar uralkodása idején a seelandi Hvide-család befolyása erősödött meg. Ebből a nemesi házból származott a király legfontosabb tanácsosa, Absalon roskildei püspök, vagy Andreas Sunosen lundi érsek. IV. Waldemar alatt számos seelandi nemesi ház sarja lett kanonok valamelyik dán püspökségben. Nagy nemesi földbirtokok elsősorban a termékeny Seeland, Fyn és Skåne területén alakultak ki, míg a mezőgazdasági művelés szempontjából kedvezőtlenebb adottságú Jütlandon sokkal nagyobb arányban maradt meg a szabad paraszti és alsóbb nemesi birtok. 1430 táján a Danehof formálisan is meghatározta azokat a feltételeket, amelyek alapján az arisztokráciához tartozónak nyilvánítottak valakit. A 15. században így már jogi értelemben is különbséget tettek a főnemesség és az alsóbb nemesek között. De a nemesi családok el is veszíthették birtokaikat. A királlyal szembeni lázadásnak, felkelésnek, azaz a hűtlenségnek általában ez volt a következménye. Jütland északnyugati térségében például a IV. Waldemar ellen fellázadt nemesek elveszítették birtokaikat. Ugyanígy a korona kezébe kerültek a király ellen fordult, s emiatt kivégzett Jakob Baerger vagy Esger Kreg birtokai is 1366-ban, illetve 1367-ben. Hasonló okból kellett Seelandon Bo Ivarsennek is földjeinek egy részét átadni a királynak (1356): apja, Ivar Ivarsen szembeszállt az uralkodóval, s fia még örülhetett, hogy nem teljes jószágvesztés következett be. Ugyanilyen okokból adta át Niels Absalon özvegye is földjeit a koronának.

A középkori dán társadalomban a városlakók aránya eltörpült a parasztság mellett. Már a viking korban voltak jelentős kereskedelmi központok, városias jellegű települések, ami a királyi, központi hatalom erősödését jelezte, hiszen a kereskedelem és ipar biztonságos közlekedést, szállítást, védett piacokat igényelt, amit csak erős hatalom tudott garantálni. Ugyanakkor cserébe vámokat, illetékeket szedett, s ezzel újabb kincstári bevételre tett szert. Ilyen összefüggésben érthető, hogy a 9. század elején a Dániát először egyesítő Godfred nevéhez fűződik a kora középkori északi világ egyik legfontosabb kereskedő helyének, Hedeby-nek (Haithabu) az alapítása. A 10. században a dán egységet tartósan megteremtő, és a királyi hatalmat megszilárdító Gorm és Kékfogú Harald idején jött létre Jütland nyugati partján Ribe városa. A 11. században újabb városias települések születtek: a *landthing*nek helyet adó Viborg, az ősi helyi, körzeti gyűlés helyszínéül

szolgáló Odense, továbbá Århus, Ålborg, Slagelse, Roskilde és Lund. A városok többsége egyben a dán egyház püspöki vagy érseki központjai is lettek, ami további impulzust adott fejlődésükhöz. Már a 11. században Brémai Ádám az északi világról szóló beszámolójában azt írta, hogy Dánia olyan ország, ahol sok városias település *(civitates)* létezik. Természetesen ezt a kijelentést némi fenntartással kell kezelnünk, hiszen a térség későbbi története ezt nem támasztotta alá, Dánia nem lett a középkori Európa figyelemre méltóan urbanizálódott térsége. Brémai Ádám leírása csak a svéd és norvég állapotokkal összehasonlítva nyer értelmet. Településszerkezet szempontjából a középkori Skandinávia két nagy tájegységre tagolódott: a tanyákból, önálló majorokból, udvarházakból álló településvidékre, valamint a falusi területekre. Norvégia és Svédország nagy része az első, Dánia pedig a második típushoz tartozott, így Brémai Ádám korában az ottani települések „városias jellegűnek" számítottak a tanyákhoz képest. A dán városfejlődés a 12–13. század fordulójától, a Waldemar-kortól vált jelentősebbé. A *-borg* („vár") és *-købing* („vásár") végződések egyértelműen azt mutatják, hogy ezek a városok királyi várak mellett, vagy korábbi, időszakos kereskedő helyeken jöttek létre. A városfejlődés, és ezzel együtt a kézműipar és kereskedelem jelentőségének növekedése összefüggött azzal, hogy a skandináv térségben, városias településeken egyre nagyobb számban telepedtek le németek, akik komoly befolyást gyakoroltak a gazdaságra, a település belső életére, jogviszonyaira. Még az is előfordulhatott, hogy egy-egy városban a felső réteg szinte teljes egészében német volt. II. Waldemar korában közel 40 olyan városias település volt Dániában, melyek adminisztratív, jogi, társadalmi és gazdasági szempontból környezetük fölé emelkedtek. Uruk túlnyomórészt maga a király volt, és a koronabirtokokhoz *(kongelev)* tartoztak. Koppenhágát viszont nem az uralkodó, hanem Roskilde püspöke alapította. Ezek a „városok" azonban nem rendelkeztek olyan kiváltságokkal, önállósággal, gazdasági erővel vagy népességgel, mint a korabeli Nyugat- és Dél-Európa valóban figyelemre méltó városai. A dán városokat még nem választott elöljárók (bíró, polgármester) és tanácsosok irányították, hanem királyi tisztségviselők, várnagyok *(advocatus)*. Voltak ugyan az önkormányzatiságnak bizonyos jelei, amelyek szorosan összekapcsolódtak a gildékkel, de ezek még messze álltak az autonómiától. A távolsági kereskedőket I. Waldemar szervezte a Szent Knut gildébe, melynek ő maga is tagja lett. A városi települések tanácsát, melyek az ott székelő királyi várnagyok irányítása alá tartoztak, a Szent Knut gilde tagjai alkották, így a korona ezeken a *senior*okon és közvetlen tisztségviselőjén, a várnagyon keresztül komoly befolyással volt mindennapjaikra. A 13. század első felében például Schleswig városát a királyi várnagy vezetésével egy gilde négy *seniores* tagja irányította. A 13. század közepétől kezdték a dán királyok engedélyezni, hogy néhány városban lübecki jogot vezessenek be, s ezzel együtt sokkal nagyobb önállóságra tegyenek szert. Ebben nagy szerepe volt az egyre nagyobb számban beköltöző német telepeseknek. Az észak-német városok nemcsak az önkormányzat és jog terén jelentettek mintát, hanem a kézműves céhek szerveződésében, vagy a dán városok építészetében is.

A dán városok lélekszáma alig érte el az 1000 főt. Európai mértékkel nézve a skandináv, köztük a dán városok kicsik voltak. A középkor végén például Koppenhága (Seeland szigetén) 5000–6000 lakossal rendelkezett. Skåne tartományban Malmö a maga 4500 főnyi lakosságával ugyancsak jelentősebb északi városnak számított, ahogyan a sorban őt követő, pár ezres lakossággal rendelkező Ribe, Roskilde vagy Lund is. A dán városok magisztrátusába kizárólag a kereskedők alkotta patríciusok kerülhettek be, a kézművesek ki voltak rekesztve a városi tanácsokból. 1422-ben ezt királyi törvénybe is foglalták.

A középkorban a három skandináv ország közül Dániának volt a legnagyobb népessége: a 10. század végén kb. 600 000, a 13. században mintegy 800 000, a 14. század közepére pedig hozzávetőlegesen 1 millió fő. A népességnövekedés összefüggésben állt a 9. század elejétől a 13. század derekáig tartó kedvező európai időjárási és átlaghőmérsékleti körülményekkel. Meleg és enyhe időjárású, szélsőségektől mentes esztendők követték egymást, ami kedvezett a gabonatermelésnek. A viszonylag kiegyensúlyozott terméseredmények miatt többé-kevésbé elegendő táplálék termett, javult a földek eltartó képessége. Ezzel együtt növekedett az élelmiszerszükséglet, melynek kielégítésére, ahogyan szerte Európában, úgy Dániában is új földeket vettek művelés alá. A belső kolonizáció során erdőt irtottak, mocsarakat csapoltak le, és folyamatosan növelték a művelt területek *(bol)* arányát. Az új falvak és tanyák többségét a 12–13. században alapították, és a telepes mozgalommal együtt, ahol a talajviszonyok ezt lehetővé tették, terjedt a háromnyomásos művelési rendszer is. A dán szigeteken, Jütland keleti részén és Skåne földjén a virágzó középkorban a háromnyomásos gazdálkodás vált meghatározóvá. A 13. század második felében, végén bekövetkezett klímaromlás, a belső és külső háborúk, a királyság 14. századi pénzügyi összeomlása és a pestisjárványok véget vetettek a belső kolonizációnak, a településterület és a gazdaság extenzív növekedésének. Roskilde püspökségben például 1330–1370 között a gabonatermelés 75%-kal esett vissza. A népességpusztulás és gazdasági (elsősorban agrár) krízis egészen a 15. század közepéig, második feléig tartott, melynek következtében számos település, gazdaság és művelt terület néptelenedett el. A nagyarányú népességcsökkenés következtében visszaesett az agrártermékek iránti kereslet, s ezzel együtt a mezőgazdasági termékek ára, míg a kézműipari és kereskedelmi árucikkek árai emelkedtek. A késő középkori gazdaság változásai Dániában a városokat erősítették és a földesurak, a nemesek pozícióit rontotta. A lélekszám visszaesése ugyanis nemcsak a gabonaárakat vetette vissza, hanem ezzel együtt sok helyen munkaerőhiányt is okozott. Jütland és Schleswig (Holstein) számos térségében ezt oly módon oldották meg, hogy a nagyobb munkaerőt igénylő szántóföldi művelés helyett a sokkal kevesebb emberrel is megoldható szarvasmarha tartásra álltak át. A 14–15. század fordulójától hatalmas marhacsordákat tereltek Dániából, Schleswigből és Holsteinből az Észak-Elba vidékére, elsősorban a hamburgi piacra, továbbá Hollandiába. A 15. század végén a dán marhaexport Közép- és Dél-Németországig is kiszélesedett. Egy 1488-ból származó feljegyzés szerint hesseni kereskedők Frankfurt am Main és Worms piacán

dániai marhákat vásároltak. Egy 1492. évi adat szerint Kölnben dán és fríz jószágokat kínáltak eladásra. A csordák terelési útvonalain sokan a rendszeres szarvasmarhahajtásokhoz kapcsolódó tevékenységre alapozták megélhetésüket (fogadósok, kézművesek, kalmárok, takarmányszállítók stb.). A piaci értékesítési célú marhatartás előfeltétele a nagy földbirtok, kiterjedt legelőterület volt, azaz főleg a nemesek és módos parasztok tudták kihasználni a dán vágóállatok iránti növekvő észak-német és holland keresletet. Persze szarvasmarhát nemcsak eladásra tartottak, mert Dánia nyugati sávjában, ahol csak gyengén termő homoktalaj volt, mindig is az állattartás jelentette a megélhetést. De a jobb talajadottságú részeken sem lehetett mindig földet művelni. Ott, ahol olyan mocsaras, vizenyős területek voltak, melyeket lefolyástalanságuk miatt nem lehetett lecsapolni, ugyancsak a szarvasmarha maradt a gazdaság létalapja. A skandináv országok közül Dánia rendelkezett a legjobb adottságokkal a szántóföldi műveléshez: Jütland keleti részén, a szigeteken és Skåne földjén egyaránt alkalmas volt az éghajlat és a talaj a földművelésre. A korai középkorban, de sok helyen még később is, a szimmetrikus könnyűekét, ún. túróekét (*ardr*, német: *Haken*) használtak. A virágzó középkor folyamán fokozatosan Dániában is tért hódított az asszimmetrikus eke (*plog, Pflug, carruca*), s ezzel együtt a korábbi négyzettömb alakú szántókat felváltották a hosszú nadrágszíjparcellák. A szimmetrikus ekével ugyanis *in transverse* („keresztirányban") és *in longo* („hosszában") is meg kellett szántani a földet, az asszimmetrikus fordító ekével azonban már nem. A legkorábbi időktől a legfőbb gabona az árpa volt, de már a 9. századtól termeltek rozsot és zabot is. A rozs jobban bírta a hidegebb és nedvesebb éveket és jobb szalmája is volt a házak zsúptetőihez, vagy az állatok téli etetéséhez.

Dániában a korai középkortól fontos szerepe volt az iparosoknak, hiszen kohászok, kovácsok, hajóácsok, páncélkészítők, fegyverkovácsok, vitorlakészítők vagy kötélverők nélkül aligha kerülhetett volna sor a viking portyákra. De a mindennapi élethez szükséges szerszámok (balta, fűrész, ásó, kapa, eke, sarló, kasza, olló, edények, ruhák stb.) nélkül sem létezhettek volna. Az Északi-tenger melletti fríz területeken sólepárlással is foglalkoztak. Mivel a középkorban a só volt a legfontosabb tartósítószer, a sólepárlás fontos mesterségnek számított. A különböző termékek szárazföldi szállításához szükség volt szekerekre, azaz kerékgyártókra, szekérkészítőkre. A kora középkori iparosok egyúttal saját gazdasággal, földdel, jószággal is rendelkező parasztok voltak. A mezőgazdasági termeléshez kevésbé kapcsolódó kézművesek csak a virágzó középkorban, a dániai városfejlődés következtében jelentek meg. Többségük nem is dán, hanem német területekről érkezett bevándorló volt, akik otthonról hozott minták alapján Dániában is meghonosították a céhes kereteket, szervezeti formákat. Az állam- és egyházszervezet kiépülésével, valamint az egyre erőteljesebb német hatásokra kezdett tért hódítani a kő- és téglaépítészet. Templomokat, kolostorokat, várakat, a városokban lakóházakat, középületeket emeltek. Mindehhez kapcsolódóan számos új iparág és mesterség is megjelent: kőművesek, kőfaragók, cserép- és téglakészítők, mészégetők, üveg gyártók stb.

Már a viking korban nagy szerepe volt a kereskedelemnek. Nemcsak rablott javak cseréltek gazdát a skandináv kereskedőhelyeken *(wic, vig, vicus)*, hanem békés kereskedelem révén távolabbi vidékek termékei is. A 10. században például a fríz textilkereskedelem Hedeby városán keresztül az egész Balti-tengerre kiterjedt, délen elért Kölnig, Mainzig, sőt egészen a Felső-Rajna térségéig is. A Ruhr melletti Werden kolostor például a 11. század elejére évente 437 vég fríz posztót vásárolt. A fríz sólepárlásból származó só ugyancsak fontos és keresett árucikknek számított, hiszen Skandináviában és a Balti-tenger térségében egyetlen komoly sóbánya sem volt, és a Balti-tengerből sem lehetett sót nyerni, mert vizének alacsony a sótartalma. Az északi területekhez és a dán határokhoz viszonylag közel a szász hercegséghez tartozó Lüneburg volt az egyetlen, valóban jelentős sókitermelő hely. Az itteni salinát már a 10. században ismerték, de jelentősebb arányú kitermelés csak a 13. századtól kezdődött, amikor a szász hercegi ház bérbe adta a sóbányát egy magánvállalkozói társaságnak. A bérleti díj a kitermelt só tizenhatod része volt. A 14. század elejére a lüneburgi sókitermelés volumene kb. 15 000 Tonne (= 2 500 000 kg) volt. A középkorban a lüneburgi sókereskedelmet Lübeck gyakorlatilag monopolizálta, így Dániába is csak Lübecken keresztül juthatott el az itt kitermelt só. A korabeli Európában Dánia volt az egyik legnagyobb sófelhasználó, ami összefüggött a Skåne partjainál folyó nagy volumenű heringhalászattal. A középkorban a heringek legfontosabb ívási helye Skåne déli, délnyugati, valamint Jütland északkeleti partvidéke volt. A heringhalászat július végétől november elejéig tartott. A 14. században évente már átlagosan 300 000 Tonne (= 36 millió kg) halat fogtak ki és sóztak be. Saxo Grammaticus leírása szerint a 12. században is halásztak már Skåne vizeiben, de nagyobb mennyiségű só híján ekkor még nem tudták a heringet tartósítani és távolabbi piacokra szállítani. A 13. századtól megnövekedett lüneburgi sótermelés és sóimport tette lehetővé, hogy a hering Dánia legfontosabb exportcikkévé váljon (4–5 hordónyi heringhez 1 hordó sóra volt szükség a tartósításnál.) A 13. században átlagosan évente mintegy 750 halászhajó és 3500 halász jelent meg Skåne partjainál. Számuk később, a 14–15. században tovább gyarapodott, s duplájára, majd háromszorosára emelkedett. A halászokon kívül nagy számban érkeztek halfelvásárló kereskedők is, elsősorban az észak-német Hanza-városokból, legfőképpen a sókereskedelmet kézben tartó Lübeckből. A középkor folyamán a Hanza elérte azt, hogy a dán (skånei) vizekből származó halkereskedelem gyakorlatilag szintén az ő kezébe került. Skåne vidékén a dán lakosság halászatból élt, a halfeldolgozás (tisztítás, sózás) és halkereskedelem azonban a Hanza előjoga lett. Kiváltságai között szerepelt például, hogy a Hanzán kívüliek 6 Tonne (= 1000 kg) heringnél többet nem tartósíthattak, azaz kizárólag a saját szükségletükre szolgáló mennyiséget sózhatták be, értékesítési, kereskedelmi céllal már nem. A sózott hering nagy szerepet játszott a középkori táplálkozásban. A Hanza által forgalmazott sózott hering egész Európában kapható volt: Bécs vagy Prága piacain éppúgy meg lehetett találni, mint Észak-Itáliában, a Rajna-vidéken vagy éppen Franciaországban. A dán halá-

szok zsákmányukat az idegen (döntően német) kereskedők skånei telephelyein, az ún. *Vitten*ben értékesíthették. A Hanza-városok kiváltságot nyertek a dán koronától, hogy a halászvizeknél – Skanörben és Falsterboban – állandó, az uralkodó által meghatározott nagyságú területen, saját telephelyeket hozzanak létre. A Vitten területén belül táborozhattak, itt dolgozhatták fel a halászzsákmányt, lakó- és halfeldolgozó épületeket emelhettek, saját templomuk és plébánosuk, sőt még külön temetőjük is lehetett. A halak kibelezéséhez, tisztításához, sózásához minden évben nagyszámú idénymunkás – köztük sok nő – érkezett az észak-német városokból. 1267-ben például egy Rostockból érkezett hajóval 40 nő érkezett a város skånei telephelyére. A sózott heringgel megrakott hordókat szintén német kádárok zárták le s tették alkalmassá a szállításra. A halászatot és halfeldolgozást a dán király tisztségviselője, az ún. *gaelkaer* felügyelte. Igen magas tisztségnek számított, viselője egyúttal a Danehofnak is tagja volt. Legfőképpen arra kellett figyelnie, hogy az uralkodói jogok ne csorbuljanak. Az egyes Hanza-városok telephelyeinek napi életéért, rendjéért, a bíráskodásért, az ott folyó munkákért a Vittent birtokló város magisztrátusa által kinevezett *advocatus* (Vogt) felelt. A viszonylag kis területre összezárt, gyakran italozó, lerészegedő férfiak között nem kis feladat volt fenntartani a rendet. De nemcsak halfeldolgozók és kereskedők jöttek nagy számban Németországból a heringhalászati szezon hónapjaiban Dániába, hanem sörkereskedők, mutatványosok, prostituáltak, szerencsejátékosok is.

A skånei heringvásárok központja a 14. században Skanör, a 15. században pedig inkább már Falsterbo volt. Amikor 1370 és 1385 között, 15 évig a Hanza zálogbirtokosként politikai fennhatóságot is gyakorolt Skåne felett, ezt az időszakot arra használta fel, hogy visszaszorítsa az idegen kereskedőket. A Hanzának a skånei heringkereskedelem monopolizálására irányuló politikája hosszabb távon a dániai heringkivitel visszaesését eredményezte. A németalföldi kalmárok, halászok a dániai vizek helyett egyre inkább más halászhelyeket kerestek, elsősorban a norvég partoknál. A Lübeck által ellenőrzött lüneburgi só helyett Franciaországból származó tengeri sóval tartósították a norvég heringet. A tengeri só olcsóbb volt, mint a lüneburgi, így a hollandok által forgalmazott norvég hering fokozatosan versenyképesebb lett, mint a dán. Az északi-tengeri hering a 15. század közepétől Európa északnyugati piacain elkezdte kiszorítani a balti-tengeri heringet. Persze Dánia középkori kereskedelmében a Hanza-városokon kívül a helyi kalmárok is részt vettek. Már a 12. század második felében a dán kereskedők a Balti-tengeren egészen Gotlandig hajóztak. Az ide látogató kereskedőket I. Waldemar a korona által felügyelt Szent Knut gildébe szervezte, amelyben ő maga is tag volt. A dán korona alattvalói által folytatott kereskedelem így uralkodói ellenőrzés és irányítás alatt állt.

Földrajzi helyzetéből adódóan Dánia kulcsfontosságú helyzetben volt, hiszen ellenőrizni tudta a Balti- és Északi-tenger közötti áruforgalmat a Sund-szorosnál vagy a Nagy-Beltnél. Ezt kihasználva a dán királyok mindig is igyekeztek megvámolni a kereskedelmet, s ez gyakran okozott konfliktusokat a kiváltságait féltékenyen védelmező Hanza-városokkal.

A tényleges kereskedelem megvámolásán túl, 1429-ben Pomerániai Erik a hajóforgalmat is megadóztatta, s bevezette az ún. Sund-vámot. Minden hajó, amelyik áthaladt a szoroson, 1 Nobel összeget fizetett. Ez a vám, amely egészen 1857-ig létezett, a kora újkortól a dán korona legfontosabb bevételévé vált.

A középkori Európában a pénzkibocsátás, a pénzverés a szuverén hatalmat alkotó jogok egyike volt, amely elsősorban bevételi forrást, kincstári jövedelmet jelentett, így a pénzverés és az ehhez kapcsolódó egyéb jogok (mint például a *cambium*, azaz a pénzváltás) általában rendszeres regálébevételek voltak. Ugyanígy volt ez Dániában is, ahol az önálló pénzverés - s nem a Karoling-kori dorestadi vagy angolszász érmék másolása - az államszervezéshez kapcsolódóan Hegyesszakállú Sven uralkodása idején jelent meg. Az általa veretett érmék voltak Skandináviában az elsők, amelyeken északi király arcmása látható. Sven fia, Nagy Knut uralkodása alatt már számos pénzverde működött Dániában: Lund (Skåne), Roskilde, Ringstad és Slagelse (Seeland), Odense (Fyn-sziget), valamint Ribe, Viborg és Ørbaek (Jütland). A 11. század második harmadáig, Sven Estridsson király (1047–1074) uralkodásának végéig Jütlandon még Hedeby, Aarhus, Randers és Aalborg településeken működtek pénzverdék. Az érméken ekkoriban még feltüntették a pénzverők nevét (ami e tevékenység különösen megbecsült jellegét mutatta), így a 11. századból számos *monetarii* (pénzverő) neve maradt fenn. Azt sajnos nem tudjuk, hogy ezek a pénzverők a király szolgálatában álló fizetett alkalmazottak voltak, vagy a koronától pénzverési jogot kapott önálló mesterek. A korai dán királyság dénárainak egyik érdekessége az volt, hogy az uralkodó arcmása és a keresztény szimbólumok (kereszt, isten báránya, galamb) mellett alkalmanként még ősi, pogány jelképeket is tartalmaztak. A 11. század végére ötre csökkentették a pénzverdék számát: Skånéban Lund és Tumatorp, Seelandon Roskilde és Slagelse, Jütlandon pedig Viborg. Az ekkor vert dénárok általában 0,8–0,9 grammot nyomtak. 10 dénár tett ki 1 *örtug*ot, ami kb. 8–9 grammos súlyegység, valamint számolópénz volt. 3 örtug volt 1 *öre* (kb. 24 gramm), 8 öre pedig 1 *márka*. 1 öre így 30 dénárnak felelt meg. A dán (és az egész skandináv) pénzrendszer alapvetően tizes számrendszerű váltási arányai így eltértek a Karoling-kortól szokásos európai értéktől, amely 12 dénárt számolt 1 solidusnak, és 20 solidust 1 fontnak. A középkori uralkodók, így a dán királyok is, bevételeik növelésére gyakran éltek a pénzrontás eszközével. A pénzrontás Szent Knut és utóda, Olaf Hunger idején kezdődött, amikor 1 öre már nem 30, hanem 36 dénárt ért, így 1 örtug sem 10, hanem 12 dénár lett. A pénzrontás - szükségképpen - összekapcsolódott a gyakori pénzváltással, pénzújítással *(renovatio moneta)*, s a 12. században Dániában - a legtöbb németországi pénzverde gyakorlatát követve - évente (néha ennél is gyakrabban) új pénzt bocsátottak ki, a régit pedig bevonták. Az ebből származó bevétel általában 25% volt, azaz 16 régi dénárért 12 újat adtak. Az évenkénti pénzújítás már önmagában a vert pénz egy év alatti 25%-os leértékelődését jelentette, s ha az új érméket ugyanolyan névértékkel, de kevesebb nemesfémtartalommal bocsátották ki, a pénzrontással tovább lehetett növelni a kincstár

bevételeit. A 14–15. században, amikor a korona többnyire komoly pénzzavarban volt, a királyok gyakran igyekeztek ily módon szert tenni bevételre. A német egyházi fejedelmek mintájára a dán püspökök is vertek pénzt, különösen a 13. századtól. A késő középkorban a Hanza ugyancsak hatást gyakorolt a dán pénzverésre. Az 1388-ban, Lübeckben kibocsátott, 6 dénár (= 0,5 solidus/Schilling) értékű ún. hatos *(sechsling)* pár évtizeddel később Dániában is megjelent, s 1424-től már itt is készítettek ilyen értékű pénzérméket.

Egyházszervezet

Dániában a 9. század első felében jelent meg a kereszténység. Jámbor Lajos császár megbízásából Ebo, Rheims érseke 823-ban hozzálátott a pogány dánok megtérítéséhez. Az első sikert 826-ban könyvelhette el, amikor Harald Klak, a frankok támogatását kérő jüt trónkövetelő felvette a kereszténységet. Erre azonban a Karoling-birodalomban került sor, így Dániára nézve ennek semmilyen hatása sem volt. A kereszténység dán földön történő terjesztése szempontjából sokkal jelentősebb volt Ansgar hamburg-brémai érsek tevékenysége, akinek sikerült elérnie, hogy I. Horik király jóváhagyásával egy templomot építhetett Hedeby-ben. II. Horik korában már viszonylag sok dán tért át a kereszténységre, de a régi, pogány hit uralma a társadalomban megingathatatlannak tűnt. A Brémai Ádám krónikájában említett két, Odinkar nevű missziós feladatot teljesítő klerikus neve egyértelműen jelzi a régi hitvilág és szokások erejét, hiszen keresztényként, egyházi személyként is megtartották az ősi pogány istenvilágot idéző nevüket. Widukind szász krónikaíró leírása szerint Kékfogú Harald király is pogány felfogás alapján vált kereszténnyé: egy Poppo nevű keresztény pap izzó vasat vett kezébe, ami nem égette őt meg. Ezzel bizonyította, hogy Krisztus hatalmasabb minden germán istennél. Ettől fogva a király is Krisztust tartotta egyetlen istenének. A korból fennmaradt rúnafeliratok közül a nagyobbik jellingi kő arról tanúskodik, hogy Kékfogú Harald a maga érdemei között tartotta számon a kereszténység dániai bevezetését. Az, hogy a kereszténység felvételének, elterjesztésének érdemét ősi pogány írásjelekkel (rúnákkal), s nem latin betűkkel örökítették meg, jól mutatja milyen lassú folyamat volt Dánia kereszténnyé válása. A krisztianizációt alapvetően külső, és nem belső tényezők erősítették. Nem Kékfogú Harald, hanem I. Ottó német uralkodó volt az, aki északon politikai befolyásának erősítésére megalapította az első dán püspökségeket (Schleswig, Ripen, Aarhus). A Német–római Császárság létrejötte (962) jelentette azt a hatalmi változást, ami után már a dán király sem zárkózhatott el a kereszténység felvételétől (és ezzel együtt a császár előtti hódolattól). Kékfogú Harald fia, Hegyesszakállú Sven (aki meghódította Angliát) közömbös maradt a kereszténységgel szemben, és az egyház kérdéséhez politikai szempontokat

mérlegelve viszonyult. Az I. Ottó által létrehozott dán püspökségek a hamburg-brémai érsekséghez tartoztak, ez biztosította a császárság befolyását. Hegyesszakállú Sven ugyan fellépett a birodalmi egyházhoz, azaz a császársághoz hű dán püspökökkel szemben, de nem a kereszténységet támadta. A hozzá hű egyháziakat (mint például Odinkar jütlandi püspököt) határozottan támogatta. Fia, Knut, Anglia és Dánia (majd később még Norvégia) uralkodója viszont nemcsak politikai megfontolásból, hanem belső meggyőződéséből fakadóan is buzgó keresztény volt. A dán egyháznak a német birodalmi egyházszervezethez fűződő kapcsolatán azonban ő is igyekezett lazítani, és angolszász klerikusokra támaszkodott (mint például Wulfstan yorki érsekre). Hamburg-Bréma helyett Canterbury egyházi fősége alá akarta kapcsolni a dán püspökségeket.

A dán egyház megerősödése (II.) Sven Estridson uralkodásának idejére esett, aki csak nőágon kötődött a Jelling-dinasztiához, ezért legitimitásának erősítésére nagymértékben támaszkodott az egyházra, és szorgalmazta, hogy Dánia Szent Péter – azaz a pápaság – hűbérese legyen. Sven Estridson alatt épült ki a dán püspökségek végleges rendszere. Dánia nyolc egyházmegyére oszlott: Schleswig, Ribe, Århus, Viberg, Vendsyssel, Odense, Roskilde, Lund. Fiai is erőteljesen támaszkodtak az egyházra, és nagy birtokadományokban részesítették. A klérus rendszeres jövedelmének biztosítására II. Knut vezette be a tizedfizetés kötelezettségét, öccse, Erik Ejegod király pedig Rómába is elzarándokolt, s elérte, hogy bátyját, II. Knutot szentté avassák, Lundot pedig érsekséggé emeljék (1103). Dánia ezzel függetlenedett a német birodalmi egyháztól, kikerült a hamburg-brémai érsekség fősége alól. Annak érdekében, hogy a keresztes háborúban résztvevők egyházi elismeréséből, spirituális tekintélyéből részesüljön, 1103-ban Erik Ejegod maga is felvette a keresztet és elzarándokolt a Szentföldre. Ebben bizonyára szerepet játszott az, hogy 1100-ban, majd 1102-ben pápai legátus járt Dániában, illetve ezt megelőzően, már az első keresztes hadjárathoz kapcsolódó különtized kivetésekor Skandináviát (így Dániát is) besorolták az ennek begyűjtésére szolgáló pápai kollektori rendszerbe. A három északi ország együttesen alkotott egy kollektori egységet. A kereszténység elterjedése alaposan átformálta a dánok hétköznapjait. A böjtökre vonatkozó egyházi előírások hatással voltak a táplálkozásra, a kereszténység eltörölte a poligámiát, a királyi hatalom pedig a keresztény vallás érvényre jutása érdekében büntetés terhe mellett, fokozódó szigorúsággal megkövetelte a vasárnapi munkaszünetet és istentiszteletet.

A 12. században a dán királyok egyre nagyobb szerepet vállaltak a balti-tengeri pogány szlávok elleni küzdelmekben, melyek a kezdetektől a keresztes háborúk rangjára emelkedtek, és egyúttal Dánia területi gyarapodását is szolgálták. Erik Lamm, aki szintén nőági jogcímen került a trónra, helyzetét – elődeihez hasonlóan – ugyancsak az egyház támogatásával igyekezett megerősíteni. Mivel Lund érseke és a dán klérus a gregoriánus egyházreform oldalán sorakozott fel, a dán korona is ebbe a táborba állt. I. Waldemar viszont, aki I. (Barbarossa) Frigyes politikai támogatását élvezte, szembefordult Rómával, és a császárság oldalán sorakozott fel. Ezzel Dániában is kiéleződött az állam és egy-

ház közötti viszony, és konfliktus alakult ki a korona és Eskil lundi érsek között (1159). Ugyanakkor a Waldemart támogató Hvides-ház tagja, Absalon, Roskilde püspöke, érsekével szemben a király odaadó híve volt. Néhány évvel később (1166) Waldemar politikai érdekből kiegyezett a gregoriánus irányzattal, és elismerte III. Sándor pápát, aki viszont szentté avatta a dán király apját, Knut Lavardot, és utasította a lundi érseket, hogy szentelt olajjal kenje fel és fiával együtt koronázza meg Waldemart. Ezt megelőzően a dán királyok trónra lépéséhez nem kapcsolódott egyházi felkenés és koronázás. A dán király és a Szentszék között rendeződő kapcsolatokat jelezte, hogy a dán érdekszférának számító Észtország megszerzésének előmozdítására III. Sándor pápa 1171. szeptember 11-én keresztes hadjáratra szólított fel az észtek ellen, Eskil lundi érsek pedig észt missziós püspökké szentelte Fulco francia ciszterci szerzetest. Már Erik Lamm uralkodása idején Skåne földjén, Herrevadban ciszterci kolostort alapítottak, I. Waldemar trónra lépése után (1158) pedig Jütlandon, Esromban telepedtek meg a ciszterciek. 1170 táján Seeland szigetén egy johannita rendház is létesült Anvorskovban. Az a tény, hogy egy – a kereszténység fegyveres védelmének feladatát élethivatásul választó – egyházi lovagrend telepedett meg Dániában, a dán koronának a Balti-tenger keleti, pogányok lakta térségébe irányuló expanzív szándékának erősödését jelezte. Ahogyan I. Waldemar és VI. Knut uralkodása alatt a dán befolyási övezet egyre nagyobb lett a Balti-tenger déli partvidékén, úgy terjedtek kelet felé a dán alapítású cisztercita kolostorok előbb Mecklenburgban, majd Pomerániában: Dargun (1172), Kolbatz (1173), Oliva (1186), Eldena (1188). I. Waldemar az 1168-ban meghódított Rügen szigetét a roskildei püspökséghez csatolta.

Amíg az ún. Waldemar-kor uralkodói a napi kormányzati teendőkben is számíthattak az egyház támogatására, IV. Erik már szembe került az időközben nagy önállóságra, vagyonra és hatalomra szert tevő, a gregoriánus reformpápaság programját magáévá tevő dán klérussal. I. Kristóf és Jacob Erlaudsson lundi érsek között 1257-ben fegyveres konfliktus robbant ki, ami Erik Menved király és Jens Grand érsek között is megismétlődött (1302). III. Waldemar idején a holsteini zálogbirtokosokkal és III. Grehard gróf régensi kormányzatával szembeni jütlandi felkelésben (1328) a dán egyház egy része is részt vett: Ripen püspöke a felkelő jüt szabad parasztok és kisnemesek mellé állt. A 14. század közepe táján a dán klérus állásfoglalását egyre inkább az a körülmény határozta meg, hogy az egyház az interregnum anarchikus állapotainak kárvallottja lett. A holsteini zálogbirtokosok ugyanis figyelmen kívül hagyták az egyházi kiváltságokat és a maguk hasznára szedték be a tizedet. Emiatt került sor arra, hogy 1322-ben a lundi érsek vezette azt a politikai, rendi mozgalmat, amely elérte azt, hogy Magnus Eriksson svéd király Skåne tartományt kiváltotta a zálogból és a svéd koronához csatolta. A holsteini grófok uralmával szembeni rendi összefogás emelte a trónra 1340-ben IV. Waldemart, akit azonban nem koronáztak meg, jóllehet I. Waldemar korától már minden dán királyt megkoronáztak és felkentek, ami különleges szakralitást adott a királyságnak. A középkori felfogás

szerint a koronázással az uralkodót maga Isten ültette a trónra, aki így *„minister et servus Dei"* (Isten szolgálója és szolgája) lett. IV. Waldemar azonban – aki ifjúkorát Dániából történő menekülése (1326) után Münchenben, Bajor Lajos császár udvarában töltötte – szakított az eddigi tradícióval. Ahogyan Bajor Lajos elegendőnek tartotta uralkodói méltóságához, annak legitimitásához a fejedelmek választását, és a császári címhez sem tartotta nélkülözhetetlennek a pápai koronázást, úgy a belháborúkkal, viszályokkal terhes hosszú évtizedek után Waldemar számára is elegendő legitimitást jelentett a rendek választása. Számára a rendek választása közvetítette az Úr akaratát *(„Vox populi, vox Dei")*, s nem az egyház, annál is inkább, mert maga a dán klérus feje, Lund érseke volt az élharcosa annak, hogy Skåne elszakadt a dán koronától és Svédország része lett. Az egyházi koronázás mellőzésével Waldemar bővebbre szabhatta politikai mozgásterét, és csökkentette a dán egyház feletti pápai befolyást is. Dániában a püspöki méltóság egyfajta királyi tisztség lett, a püspökök a királyi kíséret tagjai voltak s udvari-katonai szolgálattal tartoztak. Az egyházi birtokok így végső soron a korona felügyelete alá kerültek. A koronázás elutasítását követően – keresztényi elkötelezettségének megkérdőjelezhetetlenségét deklarálva – Waldemar keresztes fogadalmat tett, s így biztosított magának komoly egyházi (vallási) legitimációt és szakralitást. 1364-től Waldemar azt is elérte az avignoni pápaságnál, hogy minden dán káptalanban ő nevezhette ki a kanonokokat. Az avignoni Kúria állandó pénzszükségletére alapozva elérte azt, hogy VI. Kelemen öt évente fizetendő adót tett kötelezővé a dán klérus számára, ami fele-fele arányban oszlott meg a korona és a Szentszék között (1351). IV. Ince pápa úgy rendelkezett, hogy ezt az adót öt év helyett két évente kell fizetni (1355). Fél évszázaddal később, Pomerániai Erik uralkodása idején a korona még nagyobb mértékben vette igénybe az egyházi forrásokat, így 1434-ben a dán klérus is csatlakozott a királlyal szembeni általános elégedetlenséghez, ami végül Erik király trónfosztásához vezetett. A 14. századtól a koldulórendek (ferencesek, johanniták) is megjelentek Dániában.

Művelődés, kultúra

Észak-Európában már a viking kor kezdetén századok óta ismerték a 24 betűből, írásjelből álló ősi, rúnaírást, rúna-ábécét *(futhark)*, a „hosszú rúnasort". A viking korban azonban egy rövidebb, 16 betűjeles rúnasort használtak. A rúnákat ugyanakkor mágikus erejű varázsjeleknek is tekintették, ezért fegyverekre, ékszerekre is felvésték. A korai középkorban azonban a rúnaírást leggyakrabban arra használták, hogy emléket állítsanak valakinek, vagy valaminek. Gorm király feleségének, Kékfogú Harald pedig apjának és saját magának állított emléket. Dániában a legtöbb rúnakő a 950–1050 közötti időszak-

ból származik. Legsűrűbben Skåne délnyugati területén és Kelet-Jütlandban (például Randers, Aarhus, Schleswig) fordulnak elő. Ezeken a rúnaköveken pogány és keresztény jelképek, tartalmak egyaránt szerepeltek. A kereszténység és az egyházszervezet megszilárdulásával a 11. század második felétől már egyre kevesebb rúnakövet állítottak, és a 12. század folyamán ez a gyakorlat meg is szűnt. Ezzel párhuzamosan a rúna-ábécét felváltotta a latin betűs írás.

A középkori északi kultúra legelterjedtebb alkotásai a *sagák* voltak. Ezek a versekkel színezett prózai szövegek írásos formájukban a virágzó és késő középkorban, a 12–15. század közötti időszakban keletkeztek. A legismertebb dán saga, királykrónika, a *Knytlinga saga* is csak a 13. század végén született. A középkori dán történelem másik ismert sagája, a *Danske Rimkrönike* a középkor végén, 1495-ben íródott, és egy Koppenhágában letelepedett németalföldi nyomdász, Gottfried von Ghemen adta ki. A virágzó- és késő középkorban írt sagák a kortárs udvarok szórakoztatását szolgálták, így szerzőiket nem az érdekelte, hogy pontosan, a történeti valóságnak megfelelően adják vissza műveik több száz évvel korábbra helyezett eseményeit. Az 1230 körül íródott *Ragnar saga lodbrokar* ezt kitűnően példázza.

Amíg a sagák prózai művek voltak, a *hősköltemények* ún. régi mértéket *(fornyrdislag)* követték. Az ősi északi versmérték úgy épült fel, hogy egy hosszú sor két rövid sorból állt, melyek mondatot vagy félmondatot alkottak; egy teljes strófa 8 sorból, 4 sorpárból állt; a sorok szótagszáma nem volt megszabva, 2–12 szótag között ingadoztak, de egy versen belül vagy csak rövidebb, vagy csak hosszabb sorok fordultak elő. A skandináv hősköltemények epizódokból, párbeszédekből, sehol el nem mesélt történetekre történő utalásokból állnak. Szerzőik kerülték az egyenes elbeszélést. Az ősi dán történelem egy szeletének emlékét őrző, legismertebb hősköltemény a *Beowulf-ének.* A kortárs eseményeket, különösebb elbeszélés nélkül, kevés utalással a távolabbi múltra, a *skaldikus versek* örökítették meg. Az 1020 körül született *Lidsmannaflokkr-versek* például I. Knut 1015–1016-os angliai győzelmét és az előző évtized háborúit örökítette meg.

Az egyházszervezet megszilárdulásával a 12. században a latin nyelvű irodalom is megjelent Dániában, és Szent Knut (azaz II Knut király) valamint a szintén szentté avatott Knut Lavard kultuszával összefüggésben legelőször hagiográfiai írások születtek. A 11. század végén íródott a Szent Knutról szóló *Passio sancti Kanuti regis et martiris.* Az 1120-as években egy Aelnoth nevű egyházi nevéhez fűződött a *Gesta Swenomagni regis et filiorum eius et passio gloriosissimi Canuti regis et martyris* című mű. Nem sokkal Knut Lavard meggyilkolása után, az 1140-es években írta Robert von Ely a *De vita et miraculis S. Canuti ducis libri III.* című munkáját. Néhány évtizeddel később, Seeland szigetén, Ringstedtben – ahol Knut Lavard sírja volt – keletkezett a *Historia S. Kanuti ducis et martyris.* A középkori dán történetírás legfontosabb helye az 1140-es évektől az érseki székhely, Lund volt. Itt készültek a legkorábbi történeti évkönyvek *(Annales Lundenses).* Ekkoriban, az 1140-es években egy névtelen roskildei szerzetes megírta az

első latin nyelvű dán történeti krónikát, az ún. Roskildei Krónikát *(Anonymi Roskildensis Chronica Danicum)*, amely Harald Klak 826. évi megkeresztelkedésétől 1138-ig foglalta össze a dán történelmet. A dán történetírás a Waldemar-korban virágzott fel. A 12. század végén egyidejűleg alkotott Sven Aggesen, Saxo Grammaticus és Wilhelm von Aebeholt. A dán történelem első átfogó ábrázolása Sven Aggesen érdeme volt. Annak a befolyásos jütlandi nemesi családnak, a Thurgot-klánnak volt a sarja, amelyből az első két lundi érsek, Ascer és Eskil is származott. Részt vett VI. Knut 1185. évi vendek elleni hadjáratában és I. Bogislaw pomerán fejedelem meghódoltatásában. Az általa írt *Historia* 20 fejezetből állt, és Kékfogú Harald korától Niels királyig terjedő időkeretet ölelte át. Seeland szigetén Aebeholt ágoston rendi kanonokrend apátja, Wilhelm írta a *Geneologia regum Danorum* című művet, amely a dán királyok genealógiáját mutatta be Kékfogú Haraldtól VI. Knutig. Saxo Grammaticus munkája, a *Gesta Danorum* volt a legrészletesebb dán középkori történeti munka. Művét még egy ismeretlen szerző a 14. század közepén *Compendium Saxonis* címmel át is dolgozta.

A hagiográfiai és krónikairodalom mellett néhány teológiai-vallási tárgyú mű is született a középkori Dániában. Ilyen volt például Andreas Sunessen lundi érsek munkája, a *Hexaemeron*.

Ahogyan a történeti eseményeknek volt dán és latin nyelvű megörökítése (sagák, hősköltemények, skaldikus versek valamint évkönyvek, krónikák geszták formájában), úgy az írásba foglalt tartományi szokásjogoknál is előfordult, hogy a mindenki által ismert s értett népnyelvi szövegváltozaton kívül latin fordításban is elkészítették. Mivel a törvényszövegeknek gyakorlati jelentősége volt a hétköznapi életben, a dán törvénykönyvek mindegyikét népnyelven kodifikálták. A legkorábbi az 1203–1212 között összeállított, 225 cikkelyből álló skånei joggyűjtemény volt *(Skånske Lov)*, melynek latin változata *Lex Scaniae provincialis liber legis Scaniae* címen ismert. A latin változat Andreas Sunesson lundi érsek érdeme volt. Az 1220/30-as években foglalták írásba a szigetek szokásjogát, a seelandi jogot *(Valdemars saellandske Lov)*, majd 1241-ben a jüt törvénykönyvet *(Jyske Lov)*. A királyság kormányzásában az írásbeliségnek nemcsak a törvények írásba foglalásakor volt szerepe, hanem a királynak tartozó kötelezettségek és szolgáltatások, illetve a korona privilégiumainak és bevételeinek számba vételében is. Az első ilyen tartalmú országos összeírás, az ún. *Jordebog* vagy *Liber Census Daniae* 1231 táján készült.

A jogi képzés szempontjából Észak-Európa számára Bologna, a teológiai ismeretek esetében pedig Párizs egyeteme volt a legfontosabb. A Dániából érkezett hallgatók az angol *natio*ba voltak besorolva. A 14. században a németországi, csehországi és lengyelországi egyetemalapítások már nem tették feltétlenül szükségessé, hogy Skandináviától egészen Itáliáig utazzanak a tanulni vágyók, s amikor a 15. században a Balti-tenger déli partvidékén is egyetemek jöttek létre (Rostock, Lübeck, Wismar, Greifswald), Dániából még könnyebben elérhetőkké váltak a felsőfokú tanulmányok. Végül 1479-ben Dániában is alapítottak egyetemet, Koppenhágában.

Németországi feltalálást követően (1456) a szomszédos Dániában is hamar meghonosodott a könyvnyomtatás. A rostocki származású nyomdász, Johann Snell az 1470-es évek elején települt át Odensébe, ahol ő nyomtatta az első dán nyelvű könyvet. (Az 1480-as évek kezdetén Dániából Svédországba, Stockholmba költözött.) A dán klérus a 15. század második felében a számára szükséges könyvek többségét még nem odahaza, hanem külföldön, jórészt az észak-német városok, elsősorban Lübeck nyomdáiban rendelte meg. Így például a dán püspökségek és kolostorok többnyire Stephan Arndes lübecki nyomdájától szerezték be a vallási tárgyú egyházi műveket, melyek közül sok már nem is latin, hanem alnémet nyelven jelent meg. Stephan Arndes nyomdájának fő műve az illusztrált, alnémet nyelvű Biblia-fordítás volt, ami két évtizeddel a reformáció előtt, 1494-ben került ki a nyomdából.

A középkori Dániában olyan lovagi-udvari kultúra és irodalom, mint amilyen Nyugat- és Dél-Európában kialakult, nem volt. Maga a lovagság, lovagi értékrend és életmód is sokkal később, jelentős fáziskéséssel jutott el ide. A források szerint például az első ünnepélyes lovaggá ütés 1287-ben volt, míg az első dániai lovagi tornákra csak közel egy évszázaddal később került sor (Stege és Køge – 1352; Roskilde – 1355). A lovagi hősiességet, vitézséget megörökítő európai irodalom ugyan nem volt ismeretlen a dán királyi és főnemesi udvarokban, de az érdeklődést sokkal inkább a sagák, hősköltemények ekkoriban – azaz a 13. században – kezdődő lejegyzése, összeírása, összeszerkesztése, kiegészítése, továbbköltése elégítette ki. Emiatt a középkori dán lovagi irodalomnak nem volt név szerint ismert kiemelkedő képviselője.

NORVÉGIA

A földrajzi környezet

A norvég elnevezést, amely a Kattegat partjaitól, egészen a Lofoten-szigetektől északra élő népességet jelentette, először a 10. század utolsó harmadában jegyezték le, és azt jelentette, hogy „az északi útvonal *(Nor – vegr)* mentén élők". A norvég történeti hagyomány azonban inkább egy legendás királytól eredeztette az ország nevét: a *Historia Norvegiae* leírása szerint egy bizonyos Nor király nevéből származik az ország neve. A latin nyelvű krónika mellett a *Saga Olafs Tryggvasonar* is szólt a mondabeli Nor királyról. Az életfeltételek, a természetföldrajzi adottságok miatt az emberi települések elsősorban a hosszú, tengerparti zónában *(zona maritima)* koncentrálódtak, a mély fjordok, meredek partok és magas hegyek közé ékelődve. Ma is a tenger melletti területek a legsűrűbben lakottak. Norvégia Európa leghosszabb és legkeskenyebb országa. Észak-déli irányban légvonalban számított legnagyobb távolsága 1760 km. Délen széles (434 km), északon viszont elkeskenyedik, s van olyan hely – Narvik közelében –, ahol a norvég-svéd határ és a tenger közötti távolság mindössze 6 km. Mai területe 324 000 km^2, de ahogyan a múltban nem volt, úgy a jelenben sem magas a népessége, vagy a népsűrűsége. A tenger több ezer kilométeres szakaszon ostromolja a partokat, s százegynéhány fjorddá szerteágazva, mélyen bent hullámzik a szárazföld testében. Partvidéke meredek sziklafalú, és hosszú, keskeny, szerteágazó öblökkel (fjordokkal) csipkézett. A fjordok nélkül számított partvonala 2650 km lenne, a számtalan fjord miatt azonban ténylegesen közel 20 000 kilométert tesz ki a norvég tengerpart, ami a Föld kerületének felével egyenlő. A fjordok között több olyan is van, amely 100 kilométernél hosszabb. A Sogne-fjord például 220 km, a Hardanger-fjord 172 km, de a Trondheim- vagy Oslo-fjordoknál is a tenger közel 100 kilométerre benyúlik a szárazföldbe. Területének nagy része magashegység, ami csak nagyon kemény életfeltételeket kínál. A belső hegyvidéki területek nagy része úgyszólván lakatlanok voltak, s ma is csak nagyon kevesen élnek itt. Az ország délnyugati részén Josterdøbsbree firnmező (fagyott hó) például több mint 1000 km^2 kiterjedésű, és itt, ezen a környéken emelkednek a Skandináv-félsziget legmagasabb hegycsúcsai is: a Göldhöping (2468 m), a Glittertind (2481 m) és a Snehätta (2286 m). Szántóföldi művelésre lényegében csak a déli, Oslo környéki síkvidék és a Norvégia középső

részén Trondheim környéke alkalmas, de egyik sem annyira termékeny, mint például Skåne földje. Az emberek az ország keleti részén az erdős folyóvölgyekben, nyugaton pedig a partszegélyen és a fjordok mentén telepedtek meg.

Norvégia legfontosabb természeti adottsága a tenger volt. A nyugati partvonal mentén kb. 150 000 kisebb-nagyobb szigetecske *(skår)* húzódik (összterületük 22 500 km²), melyek természetes „hullámverőként" védik a part menti hajózást. Közülük a legjelentősebb a Lofoten-szigetcsoport, ma is itt halásszák a legtöbb tőkehalat. A tengernél a partok a tengerszintnél 40–50 méternél nem magasabbak, s 50–60 km széles szegélyt („stannflet") alkotnak a magashegyek előtt. Ahogyan ma, úgy a középkorban is itt élt a lakosság többsége. A megtelepedésre alkalmas tengerparti szegélyeket fjordok, meredek sziklafalak, az óceán fölé magasodó hegyek szabdalják kisebb-nagyobb részekre, és egyúttal el is zárják őket egymástól. Ezért a norvégok már a kezdetektől hajókkal, vízi úton közlekedtek s érintkeztek egymással, mert ez gyorsabb és kényelmesebb volt, mint megmászni a nagy hegyeket, sziklákat. De emiatt egy-egy megtelepedésre alkalmas, tengertől és hegyektől körülvett partszegély hosszú ideig önálló politikai egységet, hatalmi körzetet is jelentett. Minden ilyen helyi főnök által irányított körzetben megtalálható volt a norvégok mindennapi életét alapvetően meghatározó négy ökológiai zóna: a külső („hullámtörő") szigetek *(skerrier)*, a belső tengerparti rész, a hegyi legelők, fennsíkok és a magashegyi erdők. Ezek voltak a forrásai a halászzsákmánynak, a gyér szántókon megtermelt árpának, a hegyi legelőkön tartott háziállatoknak, valamint a hajó- és házépítéshez szükséges szálfáknak.

Norvégia éghajlatában rendkívül nagy a különbség a nyár és a tél között. Ez a különbség azonban a Golf-áramlás klímaenyhítő hatására nem észak–déli irányban mutatkozik meg, hanem a tengertől való távolság mértékében. Az időjárási viszonyok így rövid távolságon belül igen jelentősen változnak. A partvidék hőmérsékleti viszonyai kiegyensúlyozottabbak, mint a tengertől távolabbi vidékeken. A hőmérsékleti viszonyokhoz hasonló a csapadék eloszlása is. A nyugati partszegélyen évente 2000, sőt helyenként 3000 mm csapadék is hullik, a belső körzetekben azonban csak 500–800 mm. Észak-Norvégiában a hótakaró nyugat–keleti irányba, Trondheimtől délre pedig a Skandináv-hegység magasabban fekvő részei felé növekszik. A változás itt is hirtelen és rövid távolságon belül következik be. A délnyugati partszegélyen, valamint Bergen térségében még egy hónapig sem borítja hó a földeket (az eső viszont annál bőségesebb), de a partoktól alig 10–15 km távolságban a hegyekben viszont hat hónapnál is tovább megmaradt a hó. Mindez azért érdekes, mert például Bergen valamivel északabbra fekszik, mint Grönland déli csúcsa. A nyugati tengerpart mellett ugyan kevés a napsütéses órák száma és a napsugárzás hőösszege, de az enyhe tél és hűvös nyár miatt a +6⁰C feletti hőmérséklet évente átlagosan 200 napig tart, azaz a mezőgazdaság szempontjából nézve itt hosszú a tenyészidő. Keletebbre, és a Skandináv-hegység túloldalán, Oslo környékén, már kevesebb az évi csapadék, több a napsütéses órák száma, nagyobb a tél és a nyár közötti hőmérséklet

különbség. A napsugárzás hőösszege azonban azonos a nyugati partokéval, de itt csak 140 napos a tenyészidő. Norvégia folyói rövidek és zuhatagosak. Vízválasztó vonaluk közelebb van a tengerpartokhoz, mint a mai svéd határhoz. A vízválasztótól nyugatra óceáni, attól keletre kontinentális hatások érvényesülnek az időjárásban, ez magyarázza a nyugati és keleti részek napsütésének azonos hőösszegét, de eltérő tenyészidejét.

Természeti és gazdaságföldrajzi szempontból Norvégia területe négy nagyobb körzetre osztható: Észak-, Nyugat-, Dél- és Kelet-Norvégiára. (Érdekes, hogy a középkori Norvégiában is négy nagyobb tartományi szokásjogi terület volt, ám ezek nem estek egybe ezzel a földrajzi tagolással.) A Trodheim-fjordtól északra fekvő országrész, azaz Észak-Norvégia az ország területének kb. 33%-át teszi ki. Ma is csak a lakosság alig egytizede él itt, a középkorban pedig szinte lakatlannak számított, oly gyér volt a népessége. Területének háromnegyed része a Sarkkörön túlra esik. Éghajlata zord, s még a legdélebbi részén is az év 365 napjából csak 52 nap fagymentes. A Golf-áramlatnak köszönhetően azonban Észak-Norvégia jégmentes kikötőkkel (Narvik, Tromsø, Bodø, Hammerfest, Vardø) rendelkezik, melyek egész évben hajózhatók. Ez régen és most is azért fontos, mert az itteni lakosság évszázadokon át alapvetően halászatból élt. Nyugat-Norvégia a Trondheimfjord tágabb térségét, Trøndelagot és a szegény hegyvidéki Vestlandot foglalta magába. Mezőgazdasági művelés szempontjából Trøndelag viszonylag még kedvező adottságú volt, ezért nem véletlen, hogy Trondheim Norvégia legrégibb alapítású városa, és a középkorban az ország politikai s egyházi központja, mondhatni „fővárosa" volt. Norvégia második városa, az 1070-ben alapított Bergen is ehhez a körzethez tartozott. Kedvező földrajzi fekvéséből következően a 14. században már nemcsak a Hanza legészakibb kereskedelmi telephelye, hanem egész kereskedelmének alapját, pillérét jelentő négy nagy kontor egyike volt London, Brügge és Novgorod mellett. Nyugat-Norvégia az ország területének kb. 30%-át tette ki. A közlekedési lehetőségek itt különösen nehezek, s gyakorlatilag sok helyet egyedül csak vízi úton lehet megközelíteni. A hosszú fjordok két pontja között, vagy egyik fjordtól a másikba könnyebb tengeri, mint szárazföldi úton eljutni. A Skandináv-hegység déli lejtőit és a Skagerrak keskeny partszegélyét magában foglaló Dél-Norvégia az ország területének csak 7%-át tette ki. Az itteni partszakaszt már nem szegélyezi annyi kis sziget, mint nyugaton, és a fjordok sem oly hosszúak. Ma egyetlen jelentősebb városa van, Kristiansand. Kelet-Norvégia (az Oslo-öböl körüli síkvidék és a Skandináv-hegység délkeleti, keleti térsége) szintén az ország területének kb. 30%-ára terjedt ki. Az Oslo környéki síkvidék az ország legfontosabb mezőgazdasági vidéke, így régen és most is ez a legsűrűbben lakott országrész.

A középkorban számos észak-atlanti sziget is Norvégiához tartozott. Közülük a 103 000 km^2 nagyságú **Izland** volt a legjelentősebb, amely mintegy középúton helyezkedik el Európa és Amerika között, de néhány száz kilométerrel azért közelebb esik Európához, ezért Európa részének tekintik. Az ún. Észak-Atlanti-hátságon emelkedik ki a tengerből, ahol az amerikai és európai nagy kőzetlemezek egymástól távolodnak,

ezért a tengerfenéken a lemezek közötti részekből gyakran erős vulkánkitörést is produkálva fel-feltör a magma. Izland Európa második legnagyobb szigete, nyugat-keleti irányban kb. 500, észak-déli irányban pedig mintegy 300–320 km. Területének 13%-át (13 500 km^2) gleccserek, 6,5%-át (6700 km^2) pedig fiatal lávaképződmények borítják. A vulkáni tevékenységgel kapcsolatos a nagyszámú hőforrás, kénes forrás, iszapvulkán, gejzír jelenléte, és gyakoriak a földrengések is. A legkiterjedtebb vulkanikus terület a 3500 km^2 nagyságú Odadhahraum, mely a szigetnek majdnem a közepén, a Vatnajökull gleccservidéktől északra helyezkedik el. A hatalmas jéggel borított területek, a kialudt és működő vulkánok, lávaképződmények, sziklák és hegyek miatt a sziget háromnegyed része semmiféle gazdasági tevékenységre sem alkalmas. Izland területének csupán 7%-a alföldi jellegű, a síksági részek a tengerpart mentén és a folyóvölgyekben húzódnak, de egy részük vizenyős, lápos. Partvonala öblökkel és fjordokkal sűrűn csipkézett, nagy része sziklás és meredek falú. Hajók kikötésére a legalkalmasabb a 70 km hosszú Ísa-fjord. Ahogyan a norvég partokat, úgy Izlandot is melegíti a Golf-áramlás (pontosabban annak egyik ága, az Irminger). A meleg tengeráramlás klímaenyhítő hatása nélkül Izland lakatlan lenne. Amíg az Irminger a sziget déli és nyugati partvidéken érezteti kedvező hatását, az északi és északkeleti partokat a hideg kelet-izlandi áramlás hűti. A hideg és meleg áramlások találkozása miatt a planktonban gazdag Izland környéki tenger gazdag halászó hely. A part menti vizek csaknem egész évben hajózhatók, de ha mégis befagy, akkor is inkább csak a hidegebb keleti és északi oldalon, délen és nyugaton kevésbé.

Az **Orkney-szigetek** 1468-ig tartoztak a norvég koronához, majd I. Krisztián (Keresztély) dán–norvég király lányának, Margitnak a hozományaként zálogként III. Jakab skót király fennhatósága alá került. A szigetcsoport közel fekszik Britannia északi csücskéhez. Legdélebbi pontját 18 km választja el Skóciától, és Norvégia is csak 1–2 napi hajóútra feküdt tőle. Az Orkney-szigetek éghajlata kedvez a mezőgazdaságnak, mert itt szintén érvényesül a Golf-áramlat jótékony hatása.

A **Shetland-szigetek** (Orkney-vel együtt kerültek Skóciához) éghajlata már szelesebb, hűvösebb, mert északabbra fekszenek: 80 kilométerre Orkney-től. Jóllehet a Golf-áramlat ezt a szigetcsoportot is fűti, a talaja mégis soványabb, mezőgazdasága kevésbé termelékeny. Vizei azonban halban gazdagok, ezért a megélhetésben minden korban nagy szerepe volt a halászatnak.

A harmadik szigetcsoport, a **Feröer-szigetek** még távolabbiak: 320 kilométerre észak felé Orkney-től és 640 kilométerre nyugat felé Norvégiától. Nagyjából a norvég tengerpart két legnagyobb városa, Bergen és Trondheim közötti földrajzi szélességen helyezkednek el, így klímája óceáni. Északibb fekvése miatt itt a vegetációs időszak rövidebb, mint az Orkney- vagy Shetland-szigeteken. Területe viszonylag kicsi, ezért az állandó szél mindenhol sós tengeri párával borítja be. Ennek következtében nem nőnek rajta fák, nincsenek erdei. A bőséges csapadék miatt viszont szinte az egész szigetcsoport egyetlen nagy legelő, ahol régen és napjaikban egyaránt a juhtartás biztosítja a megélhetést.

Földrajzilag már az amerikai kontinenshez tartozik a föld legnagyobb szigete, **Grönland** (2 175 600 km^2), amely a középkorban szintén a norvég korona fennhatósága alatt állt. Területének túlnyomó részét állandó jég és hó borítja, így 99%-a lényegében ma is lakatlan. Csak délnyugaton, az északi szélesség 61. és 64. foka között, vagyis kicsivel a sarkkörtől délre, nagyjából egy magasságban a norvégiai Trondheimmel (Izland szigete ettől északabbra fekszik) van két olyan fjord, melyek mentén a meredek partfalak védelmében, azok között megbújik néhány laposabb, zöld mezőkkel borított terület. A fjordok belső részeire már nem ér el az itteni hideg tengeráramlat, a jéghegyek hűtő hatása, a sós vízpermet és a szél. Ennek a két fjordnak a környéke volt az, ahol a Norvégiából vagy Izlandról kivándoroltak megtelepedtek, és csaknem 500 éven át éltek. Míg Izlandot, Norvégiát vagy az Észak-Atlanti-szigeteket melegíti a délről jövő Golf-áramlat, Grönland nyugati partvidékére az északról délre tartó hideg tengeráramlás van hatással, ezért Grönland éghajlata, még a norvég kolóniáknak otthont adó fjordok vidéke is, sokkal zordabb, mint az északabbra fekvő Izlandé. Klímája szeszélyes, szeles, hideg és ködös. Közvetlenül a nyugati parton a nyári átlaghőmérséklet –5–5^{0}C, beljebb a fjordokban esetleg 1–2 fokkal magasabb. A sziget jéggel borított belső részei felől gyakran fúj a szél, ahonnan finom, ködszerű jégport hoz magával, ami beteríti a partvidéket. A fjordok vizét időnként jéghegyek torlaszolják el. A gyorsan változó időjárás és az úszó jég, jéghegyek miatt gyakran hajózni sem lehet. A rendkívül töredezett part miatt azonban a régi korokban gyakorlatilag a hajó volt az egyedüli közlekedési eszköz. A két grönlandi viking telep észak–déli irányban egymástól kb. 500 km távolságra feküdt, de nem északinak és délinek, hanem nyugatinak és keletinek hívták őket. A déli („keleti") telepen számottevően több volt a melegebb napok száma, és ezzel a megélhetés szempontjából oly fontos vegetációs időszak is hosszabb volt: itt a napi középhőmérséklet hét hónapig maradt fagypont felett, míg az északi („nyugati") telephelyen (fjordnál) csak öt hónapig.

A norvég állam születése

A Nor-vegr, azaz az Északi Útvonal mentén, a tagolt partvidéken évszázadokon át kisebb-nagyobb helyi főnökök, előkelők sora gyakorolta a hatalmat. Az ökológiai körülmények, szűkös megélhetési viszonyok sokkal inkább kiélezték az egyes körzetek, nemzetségi szállásterületek közötti viszonyt, s kevésbé ösztönöztek együttműködésre. A 9. században kb. 30 önálló, helyi vezér, kiskirály volt a norvég partokon. Itt ekkor még nem alakult ki olyan monarchikus hatalom, mint amilyet például Godfred teremtett Dániában. (Igaz, olyan külső fenyegetettség sem volt, mint amilyet a frankok jelentettek a dánokra.) A 10. század első felében Délnyugat-Norvégiában Rogaland királya, egy bizonyos Harald

tett szert vezető szerepre, de számos terület (Sogn, More, Romsland, Hordaland stb.) így is megőrizte önállóságát. Ahogyan a dán vezérek, helyi előkelők rablóakciókkal is igyekeztek növelni hatalmukat, gazdagságukat és tekintélyüket, úgy a norvég előkelők is ezt tették, és számos harcos, szabad fegyveres csatlakozott hozzájuk a zsákmány és hírnév megszerzésének reményében. A szűkös norvégiai létfeltételek miatt azonban a viking akciókban, hadjáratokban a kezdetektől a megtelepedésre alkalmas új helyek birtokba vétele is fontos szerepet játszott, vagy egyszerűen csak a Norvégiából kiáramló migrációs mozgásokban. Így például az Orkney- és Shetland-szigeteknél (ahol kis létszámú pikt népesség élt) már a 8. század végén megjelentek a norvégok. Az Atlanti-óceán viharos északi részeire rajtuk kívül mások nem is merészkedtek ki. Nem sokkal azután, hogy a Hebridák térségében feltűntek az első viking telepesek, 807-ben egy csoport norvég fegyveres Írországba ment, s bekapcsolódott az ír királyok közötti háborúskodásba. 839-ben egy Turgeis nevű vezér sereget toborzott, és nagy flottával Írországba hajózott. 841-ben ő alapította Dublint, pontosabban azt az erődöt, amely a későbbi Dublin alapja lett. 844-ben Turgeis elesett az írekkel vívott harcokban. Az ír belháborúkba a norvégokkal szemben a dán vikingek is bekapcsolódtak, s 851-ben érzékeny vereséget mértek a norvégokra. Az anyaországból azonban hamarosan egy újabb vezér érkezett: Fehér Olaf, aki elűzte a dánokat, visszafoglalta Dublint, és helyreállította annak tágabb térségében a norvég uralmat. Jó két évtizedig testvérével, Ivarral együtt kormányozta dublini királyságát. A 9. század utolsó harmadától Írországban megtelepedett norvégok a helyi ír vezéreken kívül gyakran kerültek konfliktusba az észak-angliai dánokkal, s ezek a folyamatos harcok felőrölték erejüket. 901-ben az írek visszafoglalták Dublint, de a confey-i (916) és climashogue-i (919) csatákkal a norvégok újra stabilizálták uralmukat Írországban, de alig fél évszázad után végleg elveszítették azt. 980-ban súlyos vereséget szenvedtek az ír egységet megteremtő Brian Boroimhe-tól.

A 10. század végén Norvégia középső részén, a hosszú Trondheim-fjord vidékén Håkon jarl épített ki komolyabb hatalmat, s az ott él birtokos szabadokat ún. *fylkir*be, azaz fegyvereseket kiállító körzetekbe szervezte, amely körzetek háború esetén egyúttal hajókat is felszereltek, és a hajóhoz kapcsolódó szolgálatot *(skipsysla, skipreida)* láttak el. Ahogyan Dániában a régi *herreder*ek *syssler*ekbe szervezése alapozta meg Kékfogú Harald és a Jelling-dinasztia hatalmát, úgy Norvégiában is a politikailag szervezett *fylkir*ek (a dán *herreder*ek megfelelői) vetették meg az alapját annak, hogy később Trondheim térségére támaszkodva létrejöhetett egy nagyobb földrajzi térségre kiterjedő monarchikus hatalom. Ez a folyamat **Széphajú Harald**nak (870?–936) a Hafrs-fjordnál aratott győzelmével kezdődött. Hogy mikor is volt ez a csata, ma is vitatott kérdés. A legáltalánosabban elfogadott időpont valamikor a 870-es évek első felében volt, feltehetően 872-ben. Harald ekkor még kiskorú lehetett, azaz az ország egyesítését ténylegesen felnőtt korú rokonai indították el, amikor a fiú megörökölte apja, Fekete Halfdan trónját. A hagyomány szerint Harald onnan kapta későbbi melléknevét, hogy fogadalmat tett: addig

nem vágatja le a haját, amíg nem egyesíti az országot, így a hajvágásig a „Loncsos, Kócos" melléknevet kapta. Amikor legyőzte ellenségeit és egyedüli király lett, levágatta haját, s innentől kezdve nevezték „Széphajúnak". Családfáját Yngvi-Frey istenig vezette vissza. A mitikus származás, isteni eredet hiedelme önmagában is komoly tekintéllyel ruházta fel a norvég Yngling-házat, a hatalmának erősödését megakadályozni akaró vezérek, helyi kiskirályok feletti Hafrs-fjordi győzelem (872) pedig mindenki számára bizonyította, hogy tetteiket szerencse és isteni jóindulat kísérte. Az Észak-Atlanti-szigetek norvég kolonizációja is részben Széphajú Harald keménykezű ország egyesítő politikájának a következménye volt. Legyőzött ellenségei, az uralmával elégedetlenek elhagyták Norvégiát, vagy maga Harald űzte el őket az országból az Északi-tengeren túlra. A Feröer-szigetek telepeseinek sagája *(Faereyinga Saga)* szerint például az első, aki háznépével és rokonaival megtelepedett a szigeten, Grimr Kamban volt, akit sokan mások is követtek, mert elmenekültek Norvégiából Harald király zsarnoksága elől. A Trondheim-vidék mintájára Széphajú Harald az uralma alá tartozó Norvégiát katonaállító körzetekbe *(fylkir)* szervezte, egy-egy nagyobb tartomány élére – amelyek több körzetet is magukba foglaltak – hozzá hű *jarl*okat állított. A jarlok személyes hűséggel tartoztak a királynak, amit esküvel biztosítottak, és a királyi kíséret tagjai voltak. A fennhatóságuk alá tartozó körzetekben – szükség esetén – hadba szólították a katonáskodó szabadokat. Ez általában egyet jelentett egy fegyveresekkel teli hajó felszerelésével és kiállításával *(leidang, ledung)*.

A germán szokásjognak megfelelően a királyok fiai, apjuk halála után megosztották egymás között az apai örökséget, azaz magát az uralmi területet. Ebből következett, hogy Norvégia hosszú időn keresztül számos kis „királyságból", uralmi körzetből állt. Az ország jelentős részét saját uralma alatt egyesítő Széphajú Harald számára is súlyos problémát jelentett a trónutódlás, mert a sagák szerint feleségeitől, szeretőitől és ágyasaitól összesen húsz fia és két lánya született. Az egyesített ország újbóli szétforgácsolódásának megakadályozására Harald szakított az öröklésre vonatkozó szokásjogi normákkal, és fiai közül csak egyet nevezett meg örökösének: Véresbárdú Eriket, aki egy jüt király lányával, egy bizonyos Ragunhilddel kötött házasságból származott. Harald fiai közül így ő volt az egyetlen, aki anyja oldaláról egyetlen norvég előkelő nemzetséghez sem kötődött, ráadásul mindkét szülője királyi származású volt, így a királyi karizmát, varázserőt átörökítő vérségi, leszármazási elv nagyon hangsúlyos szempontot jelentett apja döntésében. Maga Erik is királyi vérrel kötött házasságot: a dán Jelling-dinasztiát és a dán királyságot megalapító Gorm király lányát, Gunhildet vette feleségül, ami szintén magasan a testvérei fölé emelte őt. De Erik igen hamar komoly harcos hírnévre is szert tett. Olyan vezér képe alakult ki róla, aki származásából eredő „szerencséje" folytán mindig győzelmeket arat. A viking korban és a középkori Skandinávián szokás volt az előkelő családok fiúgyermekeit nevelőszülőkhöz adni. A *Heimskringla* szerint Harald fiát, Eriket egy Tore Roladsson nevű ember nevelte, aki *herse*, azaz „hadvezér" volt. Erik tőle tanulta a hadakozást és a hadvezetést, majd 12 éves korában apja öt hajót bízott a vezetésére.

Flottájával négy évig a Baltikumban, négy évig pedig Skócia és Írország partjainál kalandozott, fosztogatott, és jelentős zsákmányra (s ennek köszönhetően számos fegyveresre) tett szert. A többi fiú trónigényének érvénytelenítésére Harald király a norvég tartományi *thing*ekkel is megerősíttette Erik egyedüli öröklési jogát. Széphajú Harald igen szép kort élt meg: 936-ban halt meg.

Halála után, akaratának megfelelően **Véresbárdú Erik** (936–945) követte a trónon, de testvérei nem nyugodtak bele az ősi szokásjog felrúgásába, Erik kizárólagos öröklésébe, és fegyverrel fordultak ellene. A kirobbanó belháborúban Erik több testvére is életét vesztette. Véresbárdú Erik helyzete akkor rendült meg, amikor megromlott a viszonya apja korábbi hű emberével, az ország középső részének, Trøndelagnak a jarljával, Sigurddal. Nem tudjuk, hogy legfiatalabb féltestvére, Håkon ezt a helyzetet használta-e ki arra, hogy trónigénnyel lépjen fel, vagy a Sigurd jarl és a körülötte kialakult Erik-ellenes tábor kérte őt erre. Håkon születésekor Széphajú Harald már közel 70 éves volt. Angliában, Aethelstan király udvarában, keresztényként nevelkedett fel. Hazatértekor nemcsak Sigurd jarl állt mellé, hanem nagyon sok támogatóra talált, és harc nélkül sikerült elűznie Eriket Norvégiából (945). Széphajú Harald fiaként az ősi öröklési jogra hivatkozva lépett a trónra, s ezt a legitimitást az egyes területi *thing*ek is megerősítették. **I. (Jó) Håkon** (945–960) tehát a tartományi népgyűlések választása révén nyerte el a Norvégia királya címet, s későbbi rendelkezésével visszavonta apjának a trónutódlás meghatározásáról szóló rendelkezését, ami jelentősen megnyirbálta a *thing*ek hatáskörét. A régi jó törvények, a szokásjog visszaállítása azt jelentette, hogy a királyi nemzetség minden tagja jogcímet formálhatott a trónra, de népgyűlések joga lett, hogy az ország egységének megőrzése érdekében közülük egyet válasszanak. A régi normák visszaállítása miatti általános elégedettség magyarázza, hogy miért kapta a „Jó" melléknevet.

A Norvégiából elűzött (vagy elmenekült?) Véresbárdú Erik Britanniába ment, ahol – a források szerint – más viking vezérek elfogadták őt királyuknak. Udvarát Yorkban rendezte be, és Northumbria felett uralkodott. Mivel Erik harc nélkül engedte át Norvégiát öccsének, s lett nagyon rövid idő alatt York ura, elképzelhető, hogy a két testvér jól előkészített megegyezés alapján cserélt helyet. Erik a sokkal népesebb és gazdagabb Northumbriáért átengedte a szegény és gyér lakosságú Norvégiát testvérének. Ezt a feltételezést erősíti a *Heimskringla* leírása is, mely szerint korábban Erik sorra gyilkolta meg testvéreit a különböző csatákban, és korábban sem futamodott meg ellenségei elől. (Nem véletlenül kapta a „Véresbárdú" nevet.) Ilyen előzmények után nehezen hihető Erikről, hogy – ha csak nyomós oka nem volt rá – harc nélkül elhagyja Norvégiát és átengedje a trónt öccsének. De a későbbi fejlemények is elgondolkodtatóak: a Håkont trónra segítő, őt támogató Sigurd jarl Erik halála után annak özvegyével szövetkezett Håkon ellen. Véresbárdú Erik 954-ben, majd 10 évvel azután, hogy elhagyta Norvégiát, a stainmore-i csatában vesztette életét, ahol Eadred, Nagy Alfred unokája (946–955) legyőzte a vikingeket, és az angol koronához csatolta Northumbriát. Erik özvegye, Gunhild,

Kékfogú Harald dán király nővére, visszatért Dániába, és rávette testvérét, hogy hadat indítson Håkon norvég király ellen. A nagyobb önállóságra törő, korábbi hatalmi pozíciójuk visszaállítására törekvő norvég előkelő családok – köztük Sigurd jarl is – szövetkeztek a dán királlyal, de a 955/56. évi támadásuk kudarcot vallott. Jó Håkon válaszképpen feldúlta Skåne, Seend és Jütland területét. 959-ben Kékfogú Harald dán királynak sikerült kiűznie országából a norvégokat, majd megtámadta Norvégiát. Hordalandnál legyőzte Håkont, aki maga is elesett (960). Kékfogú Harald ugyan felvette a Norvégia királya címet, de a norvég területeken csak a neki hűséget esküdött Sigurd jarl révén gyakorolta a hatalmat. Norvégia lényegében a jarl kormányzása alá került.

Véresbárdú Erik egyik fia, **Szürkebundás Harald** (960–965) azonban magát tartotta a norvég trón jogszerű örökösének, és kíméletlenül lépett fel jogai érvényesítéséért: a dán koronához hű Sigurd jarlt máglyán égettette meg. A kivégzett jarl fia, Håkon, Kékfogú Haraldhoz menekült, és az ő segítségét kérte. 965-ben, a Lim-fjordban vívott csatában Szürkebundás Harald életét vesztette, a győztes dán király pedig három uralmi területre osztotta Norvégiát. Az északi részeket hűségéért jutalmul Håkon jarl kapta. A nyugati területek dán vazallus tartományok lettek, melyek kormányzását Kékfogú Harald hű emberére, Håkon jarlra bízta. A déli részeket a dán király koronájához csatolta és maga kormányozta. Norvégia nagy része így a jarl fennhatósága alá került. Hegyesszakállú Sven dán király, aki fegyverrel szerezte meg apjától a trónt, a Kékfogú Haraldnak hűséget esküdött norvégiai jarlban fenyegetést látott saját hatalmára, ezért a Joms-vikingeket küldte Håkon hatalmának megtörésére, de kudarcot vallottak. 990-ben a nyugat-norvégiai Hjørungavåg mellett vívott tengeri ütközetben a norvég jarl legyőzte a Jomsborgi harcosokat. Sven király egy sikeres Anglia elleni hadjárattal akarta visszaszerezni tekintélyét, és megerősíteni hatalmát. A gazdag zsákmány reményében egy norvég vezér, Olaf Tryggvason is csatlakozott hozzá, majd miután az Aethelred angol királytól kicsikart 16 000 fontnyi *danegeld*et megosztották, visszatért Norvégiába (995). Az Angliában szerzett vagyonnak köszönhetően számos fegyveres csatlakozott hozzá, és a sereg Håkon jarl ellen vonult. Håkont meggyilkolták, Trøndelag népe pedig elismerte királynak **Olaf Tryggvason**t (995–1000). Olaf azonban a dán korona fennhatósága alá tartozó déli területek felett is uralkodni akart, emiatt szembe került korábbi szövetségesével, Hegyesszakállú Sven királlyal. A dán uralkodó feleségül vette Győzedelmes Erik svéd király özvegyét, így az új svéd király, Olaf Skötkonung („Ölbeli") (994–1022) Sven király mostohafia lett, és Dánia mellett sorakozott fel Norvégia kérdésében. A meggyilkolt Håkon jarl két fia, Erik és Sven – norvég híveik nem kis táborával – szintén a dán uralkodó hívei közé tartozott. Hegyesszakállú Sven azzal is igyekezett magához kötni őket, hogy Sven Håkonssonhoz adta feleségül mostohafia nővérét, saját lányát pedig a megölt Håkon jarl másik fiával, Erikkel házasította össze. 1000-ben, a svolderi tengeri csatában a dán uralkodó nagy győzelmet aratott, és Olaf Tryggvason is elesett. A nyugati

és északi területek kormányzása a két testvér kezébe került: Svené lett Vestland, Eriké pedig Trøndelag. Dél-Norvégia viszont ismét közvetlenül a dán korona része lett.

A norvég királyság megszilárdulása

Nem mindegyik norvég előkelő nyugodott bele az újbóli dán uralomba. Egy dél-norvégiai klán fejének, Harald Grenskinek a becsvágyó és egyúttal fanatikus keresztény fia, Olaf, trónigénnyel lépett fel, de a túlerő elől el kellett menekülnie az országból. Ugyanakkor származása komoly tekintélyt adott neki: a családfájukat a pogány istenektől eredeztető Yngling-ház, így Széphajú Harald családjának egyik utolsó sarja volt. Amikor Hegyesszakállú Sven dán király Anglia elleni hadjáratra indult (1013), norvégiai vazallusai közül Trøndelag ura, Erik jarl is vele tartott. Sven király és egyik fontos norvégiai támaszának távollétét kihasználva Olaf visszatért az országba. A szerencse úgy hozta, hogy Hegyesszakállú Sven a következő évben meghalt (1014), így Norvégiában csak Sven jarllal kellett szembenéznie. Dél-Norvégiában, az Oslo-fjord bejáratánál, Nesjarnál, ahol családi birtokai és nemzetségének földjei terültek el, egy nagy tengeri csatában legyőzte Sven jarl flottáját, és Norvégia királyává nyilvánította magát.

Olaf Haraldsson (1015–1030) számított arra, hogy Hegyesszakállú Sven nagyobbik fia, a dán–norvég trónt öröklő Harald előbb vagy utóbb támadást indít norvégiai hatalmának visszaszerzésére, ezért szövetséget kötött Olaf Skötkonung svéd királlyal, akihez a lányát is feleségül adta. De nemcsak egy norvég–svéd szövetséggel akarta megerősíteni helyzetét Dániával szemben, hanem igyekezett a Német–római Birodalommal is jó kapcsolatokat kialakítani. Ennek jegyében a hamburg-brémai érsektől (azaz a birodalmi egyháztól) kért országába püspököket. Harald dán király gyermektelen halála (1018) után öccse, Anglia ura, Knut lett Dánia királya, aki 1025-ben barátsági szerződést kötött II. Konrád császárral. Olaf Haraldsson a Knut felől fenyegető veszély elhárítására Dánián belül keresett szövetségeseket, és sikerült Knut sógorát, aki a király nevében Dániát kormányozta, a maga oldalára állítani. Egyúttal megerősítette Olaf Skötkonung fiával és utódával, Anund Jakabbal a norvég–svéd szövetséget. A külpolitikai szövetségeket azonban nem érezte elegendőnek trónja biztosítására, ezért Norvégián belül erős kézzel, határozottan igyekezett megszilárdítani hatalmát. Ebben erőteljesen támaszkodott az egyházra, és folytatta az elődje, Olaf Tryggvasson által megkezdett térítéseket. Emiatt viszont nyílt konfliktusba került a norvég előkelőkkel, vezető klánokkal, így amikor 1028-ban Knut király angol–dán flottája megjelent Norvégia partjainál, és a norvég nemzetségek többsége fegyvert fogott, Knut lényegében harc nélkül megszerezte az országot.

Olaf Haraldsson keletre, a Rusz területére, Bölcs Jaroszláv kijevi fejedelem udvarába menekült. Anglia, Dánia és Norvégia királya, Knut 1029-ben visszatért Angliába, Norvégia kormányzását családja hű norvég vazallusának, Erik jarlnak a fiára, Håkonra bízta, aki azonban alig fél évvel később váratlanul meghalt. Helyére Knut saját törvénytelen fiát, az ekkor még kiskorú Svent állította, aki helyett anyja, az angolszász Aelfgifu kormányzott. A száműzetésben élő Olaf Haraldsson ezt a helyzetet trónja visszaszerzésére akarta kihasználni, s 1030-ban svéd csapatok támogatásával visszatért Norvégiába. A svédországi Jämtland tartományon keresztül, szárazföldi úton vonult nyugat felé, hogy elfoglalja Trøndelag földjét. Serege mintegy 2000 fegyveresből állt. Az itt élők azonban jól emlékeztek Olaf király keménykezű kormányzására, amit még súlyosbított szinte fanatikus keresztény vallásossága, ezért fegyvert ragadtak. Két helyi előkelő, Kalf Arnason és Thori Hund vezetésével 1030. július 29-én a Stiklestadnál vívott csatában legyőzték Olaf seregét, s maga a volt király is elesett. A csatában féltestvére, az ekkor 15 éves Harald is részt vett, de ő túlélte az ütközetet, és bátyjához hasonlóan Rusz területre menekült, ahol Olaf családja is élt. De Aelfgifu (és a gyermek Sven) kormányzása ekkorra ugyancsak népszerűtlenné vált, s ezzel párhuzamosan a harcban elesett, szigorúan keresztény hitű Olaf Haraldssont Norvégiában kezdték egyre többen szentként tisztelni. Halála után személyéhez hamar hozzákapcsolódtak azok a toposzok, amelyek már az angolszász szent uralkodók kultuszában jelen voltak. Kihulló vérét azonnal gyógyerejűnek tartották, testét Krisztushoz hasonlóan dárdával döfték át, haja, körme a halála után is nőtt, és elestét követően napfogyatkozás, aszály, rossz termés következett. A csatamezőn fényoszlop jelezte holttestét. Az Aelfgifu gyámi kormányzásával és a dán uralommal elégedetlenek, Knut hívének, Håkon jarlnak mellőzött nagybátyja, Einar vezetésével szervezkedni kezdtek Olaf fiának, a Bölcs Jaroszlav udvarába menekült Magnusnak a visszahívására. Szándékaik politikai megerősítése érdekében ők voltak azok, akik a legkorábban igyekeztek előmozdítani Olaf kultuszát.

1035-ben Magnus visszatért Norvégiába, és az őt támogató erőkkel kiszorította az országból Nagy Knut fiát, Svent. Sikerében nagy szerepe volt annak, hogy ebben az évben az északi birodalom ura, Knut meghalt. **Magnus** (1035–1047) lett Norvégia királya. Amikor a dán–angol trónon Knut utóda, Hardeknut is meghalt (1042), és vele véget ért a dán Jelling-dinasztia, Magnus kiterjesztette uralmát Dániára is. Nagy Knut lánytestvérének, Estridnek a fia, Sven (mint a dán uralkodóház nőági leszármazottja) meghódolt a norvég király előtt, aki kinevezte jarlnak és rábízta Jütland kormányzását. 1043-ban még együtt hadakoztak Dél-Schleswigben a vendek ellen, de egyre nagyobb lett köztük a gyanakvás és a feszültség. Magnus tartott attól, hogy Knut nőági unokaöccse, Sven Estridson előbb vagy utóbb a dán trónra tör, Sven Estridson pedig attól félt, hogy ez a gyanú akár az életébe is kerülhet, ezért 1045-ben Svédországba menekült. Ugyanebben az évben apja féltestvére, Keménykezű (Haarderaade) Harald (aki Kijevből Bizáncba ment, és évekig a császár szolgálatába szegődött) visszatért északra, és igényt támasztott a norvég

koronára. A bizánci szolgálatban megkeresett vagyonnak köszönhetően – ahogyan egykor Olaf Tryggvasonnak is – igen sok híve, követője támadt. Magnus a polgárháború elkerülése érdekében kiegyezett nagybátyjával, és megosztották egymás között az országot. 1047-ben balesetet szenvedett (leesett a lováról) és belehalt sérüléseibe.

Keménykezű Harald (1047–1066) azonnal Norvégia királyává kiáltotta ki magát, s ezzel egyidejűleg – kihasználva a belső norvég helyzetet – Sven Estridson pedig elfoglalta a dán trónt. Magnus örököseként azonban Harald igényt formált a dán királyi címre, és másfél évtizeden át tartó háborúba kezdett Sven Estridsonnal. 1050-ben felperzselte a kora középkori skandináv világ legjelentősebb kereskedelmi központját, a dániai Hedeby városát. Brémai Ádám 12. századi krónikás művében „Észak villámának" nevezte Keménykezű Haraldot. A harcok csak 1064-ben fejeződtek be, amikor Harald Vilmos normandiai herceg szövetségeseként már az Anglia elleni hadjáratra készült. Az Orkney-szigeteken gyűjtötte össze hadait, és csatlakozott hozzá Tostig earl, Harald, angol király öccse, aki fellázadt bátyja ellen. Keménykezű Harald flottája 300 hajóból állt, tehát a kor viszonyai között jelentős hadsereggel indult a hadjáratra. 1066 nyarán serege partra szállt Észak-Angliában, és York felé indult. 1066. szeptember 20-án Fuldordnál véres csatában legyőzte a helyi angolszász erőket, de öt nappal később a Stanford Bridge-nél vívott ütközetben súlyos vereséget szenvedett Harald angol királytól, és a csatában maga a norvég király és Tostig earl is elesett. Flottájából alig két tucat hajó maradt.

Keménykezű Haraldnak két fia volt, s apjuk halálát követően mindketten trónigénnyel léptek fel. Súlyosabb harcok azonban mégsem robbantak ki, mert az idősebb testvér, Magnus Haraldsson – akit **II. Magnus**nak (1066–1069) is neveztek – három évvel apjuk halála után meghalt, így öccse, **III. Olaf (Kyrre)** (1066–1093) elvitathatatlanul egész Norvégia királya lett. Uralkodása alatt belső és külső béke jellemezte az országot, ezért is kapta a „Békés" melléknevet. Közel három évtizedes kormányzása eredményeként megerősödött a királyi hatalom. Olaf részt vett apja angliai hadjáratában, átélte a stamford bridge-i vereséget, ami súlyos tekintélyveszteséget okozott a norvég királyi háznak. Hazatérése után ezért a dinasztia presztízsének helyreállítására az elhunyt nagybácsi, Szent Olaf kultuszát igyekezett erősíteni, és ehhez az egyházra támaszkodott. Trondheimben (régi nevén Nidaros) ő építtette az első keresztény kőtemplomot. Uralkodása alatt délen Oslo is püspöki székhely lett. 1070-ben a Feröer-szigeteken Kirkjuböur, az Orkney-szigeteken pedig Birsay vált egyházmegyei központtá. Az északi szigeteken és Norvégiában ekkoriban jórészt Angliából érkezett bencések jelentették a klerikusokat. III. Olaf alapította Bergen városát, amit szintén püspöki székhellyé emelt. Az ő idejében épült fel a Trondheim-fjordban fekvő Munkholmen szigetén, Nidarholmban az első norvég bencés kolostort.

Az Olaf Kyrre által teremtett politikai stabilitásra és megerősödött királyi hatalomra támaszkodva utóda, fia **III. („Mezítlábas") Magnus (Berrføtt)** (1093–1103) ismét hódító hadjáratokra vállalkozott, s uralmát kiterjesztette az Orkney-szigetekre, a Man-

szigetre, és Írországba is hadat vezetett. Itteni hadjárata során vesztette életét. Ő volt az utolsó norvég viking-király. Uralkodása alatt kemény kézzel verte le az egyházi szolgáltatások miatt elégedetlen trøndelagi parasztok felkelését. Halála után három törvényes fia felosztotta egymás között az országot. A legfiatalabb, Olaf Magnusson 1115-ben, a másik testvér Øystein Magnusson pedig 1123-ban meghalt, így a harmadik fiú, **Sigurd Magnusson (Jorsalfar)** (1103–1130) az egyedüli uralkodó maradt. Ahogyan Olaf Haraldsson óta mindegyik elődje, úgy ő is az egyházra és a kereszténységre támaszkodva szilárdította meg trónját. 1125-ben megalapította Stavenger városát, amit püspöki központtá is tett. Míg a korábban alapított norvég püspökségek (Trondheim, Oslo, Bergen, Hamer) a hamburg-brémai érsekséghez tartoztak, Stavanger az 1104-ben érsekséggé emelt Lund egyházi fennhatósága alá került. Sigurd Jorsalfar vezette be Norvégiában az első állandó, mindenki által fizetendő adót, az egyházi tizedet, ami biztos jövedelmet garantált a klérusnak, s ezzel együtt nagyobb függetlenséget is a világi hatalomtól. A norvég egyház a kezdetektől a cluny-i, majd gregoriánus egyházreform-mozgalom támogatója volt. Elődeihez és kortársaihoz hasonlóan Sigurd is számos hadjáratot vezetett, hogy katonai sikereivel erősítse tekintélyét és hatalmát. Két nagy vállalkozása révén vált különösen híressé: ő volt az első európai uralkodó, aki személyesen vállalkozott szentföldi keresztes hadjáratra és jeruzsálemi fegyveres zarándoklatra (1108–1111). Innen kapta a Jorsalfar („Jeruzsálemet megjárt") melléknevet. Ezzel teljes bűnbocsánatot nyert és részesült a laikusok által elérhető spirituális tekintélyből. 1123-ban Dél-Svédország ellen vezetett hadat. Petrus Venerabilis cluny-i apát szerint ez a hadjárat pogányok elleni keresztes vállalkozás volt. Ugyanezt állította a saga-irodalom is: Sigurd Jorsalfar király célja a dél-svédországi pogány Småland és Kalmar tartományok megtérítése volt. Valójában a hadjárat hatalmi ambíciókkal, a svéd trón megszerzésére irányuló törekvésekkel állt összefüggésben, mert Småland és Kalmar lakosságának jelentős része már régóta felvette a keresztény hitet. Sigurd király felesége, Malmfrid a svéd király, Inge Stenkilsson svéd király unokája volt, így felesége révén fogalmazta meg trónigényét. A svéd területekre irányuló hatalmi elképzeléseivel függött össze az is, hogy a keleti svéd partoknál, a Kalmar-szoros térségében megakadályozza a vendek kereskedelmi, gazdasági hegemón helyzetének kialakulását. A hadjárat – amelyről sajnos nem sokat tudunk – ez utóbbi célt minden bizonnyal elérte, de a svéd trón megszerzésére irányuló terve kudarcot vallott.

Sigurd (Jorsalfar) Magnusson házasságából csak egy lány született, Kristin Sigurdsdatter, ugyanakkor volt egy törvénytelen, házasságon kívül született fia is: Magnus Sigurdsson. De Sigurd királynak volt még egy féltestvére: Magnus Berrføttnak 1103-ban ír szeretőjétől született egy fia, Harald Magnusson Gille, aki ugyan ígéretet tett Sigurdnak, hogy nem fog trónigénnyel fellépni, s elismeri a király törvénytelen fiát, Magnust örökösnek, ígéretét azonban nem tartotta meg. Amikor 1130-ban Sigurd meghalt, belháború robbant ki a hatalomért. Norvégiában hosszú trónharc kezdődött az egymással rivalizáló előkelő családok, nemesi csoportok és tartományok között. A belháborúban a fiatal **IV. Magnus (Sigurdsson)** (1130–1135) legyőzte nagybátyját, de Harald Gille Erik Emune dán király támogatásával visszavágott. 1135 elején rajtaütött a Bergenben tartózkodó IV. Magnuson és foglyul ejtette, majd megvakíttatta, kiheréltette, kolostorba záratta, és maga ült a trónra. A norvég belháborút kihasználva 1135 augusztusában Pomerániából egy nagy vend sereg kelt át a tengeren, és elpusztította a norvég Kungahälla városát, ahol Sigurd Jorsalfar csapatai gyülekeztek az 1123. évi hadjárat alkalmával. De **IV. Harald (Gille)** (1135–1136) sem örülhetett sokáig győzelmének, mert III. (Berrføtt) Magnusnak újabb törvénytelen fia, egy újabb féltestvér, Sigurd Slembediakn lépett a színre, és állt elő trónköveteléssel. Az újból kirobbant fegyveres küzdelemben Harald Gille életét vesztette. Három fiút hagyott hátra: a legnagyobb Øystein Haraldsson ekkoriban viking zsákmányolóként Skóciában tartózkodott, két öccse (féltestvére) Sigurd és Inge pedig még kiskorú volt. Harald Gille özvegye, Ingrid Ragnvaldsdatter híveikre támaszkodva elérte, hogy a tartományi thingek két kiskorú fiát elismerték királynak: **Sigurd**ot Trøndelag, **Ingé**t pedig Viken tartomány urának. Trónkövetelő nagybátyjuk, Sigurd Slembediakn kihozta a kolostorból az egykori királyt, a vak és kasztrált IV. Magnust, de a Harald Gille családját támogató erők döntő győzelmet arattak felettük az Oslo-fjordban, Holmengrå (a mai svédországi Strömstad) közelében vívott csatában (1139. november 12.). Sigurd Slembediakn és a vak Magnus is elesett. Halálukkal azonban nem értek véget a trónharcok, hatalmi küzdelmek. 1142-ben fegyvereseivel Skóciából Norvégiába jött Øystein Haraldsson, és részt kért féltestvéreitől a hatalomból s területi osztozkodásból. Sigurd és Inge elismerték társuralkodónak, és az országot három részre osztották.

A norvég egyház – saját hatalmi pozícióinak erősítése érdekében – lényegében a kezdetektől az egyházreformok politikája mellett állt ki. Az ország három részre osztása, illetve a trónharcok miatt meggyengült királyi hatalom még kedvezőbb helyzetet teremtett a norvég klérus számára az egyházi befolyás növelésére, amit a pápaság magától értetődően támogatott. 1152-ben III. Jenő pápa Nicolaus Breakspear bíborost (aki két évvel később IV. Adorján néven pápa lett) pápai legátusként Norvégiába küldte, hogy ott egy új érsekséget hozzon létre, azaz a norvég egyházat kivegye a hamburg-brémai (német) és a

lundi (dán) érsekségek fennhatósága alól. Ezt alapvetően az tette lehetővé, hogy a pápa követe Harald Gille mindhárom fiával eredményes tárgyalásokat folytatott, majd ezután olyan, a királyság egészét reprezentáló nagy gyűlést hívtak össze, amilyen eddig még sohasem volt Norvégiában. A Trondheimbe (Nidarosba) összehívott országos gyűlésen részt vettek a három országrész királyai, a királyi fegyveres kíséret előkelői, főbb vazallusai, az öt püspökség püspökei és klerikus küldöttei, valamint mindegyik püspökségből a szabad parasztok 12–12 képviselője. A gyűlés egyetértésével és megerősítésével a bíboros bejelentette a norvég érsekség megalakulását Trondheimben, Szent Olaf városában. Stavanger eddigi püspökét, Jon Birgerssont szentelte fel érsekké. A gyűlés azt is elfogadta, hogy az érsek utódait a kánonjog alapján a székeskáptalanoknak kell megválasztani, abba a világi hatalomnak semmilyen beleszólása sem legyen. Az öt norvég püspökséget (Trondheim, Bergen, Oslo, Stavanger, Hamar), valamint az Atlanti-óceán északi szigeteinek egyházmegyéit is az új érsekséghez rendelték. Egyházszervezetileg így a trondheimi érsekséghez kerültek a Feröer- és Shetland-szigetek (Kirkjuböur püspöki székhellyel), az Orkney-szigetek (ahol a püspökség központját Birsay-ból áthelyezték Kirkjuvågba, a mai Kirkwallba), a Man-sziget (egyházi székhelye Poel), ami eddig az angliai yorki érsekséghez tartozott, a két izlandi püspökség (északon Hólar, délen Skalholt) és a Grönland délnyugati partján fekvő Gardar püspökség. A közvetlenül a Szentszék alá tartozó norvég egyházszervezet létrejöttével jelentősen megerősödött a norvég klérus hatalmi helyzete. Ebben az ország három részre szakadása, a világi hatalom meggyengülése mellett nagy szerepe volt a Haarderaade-ház korábbi királyainak, akik már generációk óta jelentősen támogatták az egyházat. Harald Gille három fiának uralkodása idején lényegében a norvég egyház és a trondheimi érsek lett a királyság egységének és hatalmának letéteményese. A *Provincia Nidrosiensis*, azaz a trondheimi (nidarosi) érsekség egyházi téren már egy észak-atlanti birodalom, az ún. *Norgesvelde* létrejöttét készítette elő, ami majd egy évszázaddal később a norvég királyság expanziója nyomán született meg. A trondheimi érsekség felállításakor ugyanis Izland és Grönland még független, szabad államok, egy-egy *thing* által irányított „köztársaságok" voltak.

Az 1150-es évek első felében Inge király egymás ellen játszotta ki testvéreit. A kiújuló belháborúban előbb Sigurd esett el (1155), majd Øystein (1157). Inge azonban így sem tudta megerősíteni hatalmát, mert Sigurd fia, Håkon tovább folytatta a harcot, és Øystein fegyveres kísérete is mellé állt. 1161 januárjában Håkon Sigurdsson (akinek „Szélesvállú" volt a mellékneve) az Oslo-fjord befagyott jegén nagy győzelmet aratott Inge király felett, aki maga is elesett.

II. Håkon Sigurdsson (1161–1162) nem sokáig ülhetett a trónon, mert Inge Király egyik fő vazallusa, Erling Ormssen nem hódolt meg és tovább harcolt. Erling, aki még Sigurd Jorsalfar idején részt vett annak keresztes vállalkozásaiban, és az akkor szerzett sérülése miatt nem tudta a fejét egyenesen tartani, s ezért a „Ferdenyakú" (Skalke) melléknevet kapta, Sigurd Jorsalfar király lányát, Kristin Sigurdsdattert vette feleségül, aki-

től egy fia született, Magnus Erlingsson. A nőági leszármazás jogán a fia számára igényt formált a trónra. Célja érdekében szövetkezett I. (Nagy) Waldemar dán királlyal. 1162-ben a Romsdals-fjordban vívott tengeri ütközetben elesett II. (Szélesvállú) Håkon, és a nyolc éves **V. Magnus Erlingsson** (1162–1184) lett a király. Mivel csak anyja révén, nőágon származott a szent őssel is rendelkező királyi családból, apja szükségét érezte annak, hogy legitimitását keresztény rituálé szerinti felkenéssel és koronázással erősítse meg. 1163 húsvétján Øystein Erlendsson trondheimi érsek Bergenben királlyá koronázta V. Magnust. A koronázással egyidőben, szintén Bergenben került sor a második országos gyűlésre, amely ugyancsak elismerte Magnust királynak, és hűséget esküdött neki. A koronázáskor apja, Erling (Skalke) Ormssen és a királyság 12 legfőbb világi előkelője arra is esküt tett, hogy az új király a későbbiekben is mindig meg fogja tartani az ország és az egyház törvényeit. Az 1163. évi norvég királykoronázás nemcsak Norvégiában, hanem egész Skandináviában is az első ilyen szertartás volt. Az egyházi felkenéssel és szentesítéssel trónra került V. Magnus Istennek és a dinasztia védőszentjének, Szent Olafnak ajánlotta a királyságot, amit ő és utódai ezentúl „hűbérként" kaptak vissza egy koronázási ünnepség keretében. Szent Olaf így Norvégia örökös „királya" lett *(rex perpetuus Norvegiae)*, a mindenkori hús-vér királyok pedig a szent vazallusai. Ily módon a norvég királyokkal szembeni fellépés, pártütés Szent Olaf jogainak és hatalmának kétségbe vonását jelentette. A királyi méltóság keresztény szakralitást nyert. Ugyanakkor ezzel együtt a koronázással jelentősen megnőtt az érsek politikai súlya, befolyása, tekintélye. Az ő katedrálisában, Trondheimben volt Szent Olaf sírja, és ezentúl ott őrizték a királyi koronát és a koronázási ékszereket is. A koronázáshoz kapcsolódott még az első, írásban rögzített trónutódlási törvény is. Ebben rögzítették, hogy Norvégiában ezután csak egy király uralkodhat, azaz tilos az ország megosztása társuralkodók között. A királyt legidősebb fia követi a trónon, ha pedig az elsőszülött fiú meghalna, életkorban a soron következő fiú lesz a király. Törvényes örökös hiányában az országos gyűlésnek kell királyt választani. Az eddigi két bergeni országos gyűlés gyakorlatát törvényben is rögzítették, azaz a gyűlésekre az öt norvég püspökség területeiről meg kell hívni 12–12 szabadot, gazdát. A koronázás, valamint a bergeni gyűlés azt jelentette, hogy az egyház és a norvég világi társadalom képviselői megerősítették V. Magnust a trónon, s deklarálták, hogy rajta kívül senki mást nem ismernek el királynak.

Az 1170-es években V. Magnus Erlingsson uralkodásával és apja, Erling (Skalke) Ormssen kormányzásával szemben kirobbant az ún. Birkebeiner („Nyírfalábúak")-felkelés, melynek során a lázadó előkelők deklasszálódott parasztokkal szövetkeztek. Az ő melléknevük, ti. hogy lábbeli hiányában nyírfakéreggel borították lábukat, az egész felkelésnek nevet adott. A felkelő parasztok többsége az egyházi tized fizetése ellen fogott fegyvert, amit a legnehezebb időkben, rossz termésű években is be kellett szolgáltatni. Az előkelők, lázadó nemesek elégedetlenségét V. Magnus kormányzatának központosító politikája okozta. A „Nyírfalábúak" élén Harald Gille unokája, Øystein Haraldsson

egyik fia állt, akit szintén Øysteinnek hívtak, és nőies kinézete miatt a Møyla („Kislány") melléknevet kapta. 1176-ban flottája Trondheimbe hajózott, és elfoglalta a királyság központját. Több ezer főre növekedett hadával ezután dél felé indult. 1177 elején Reben, Tønsbergnél rajtaütött V. Magnuson, aki elmenekült. A csatában azonban Øystein Møyla is elesett (a *Heimskringla-saga* ezzel a történettel ér véget). A „Nyírfalábúak" felkelését viszont egyáltalán nem törte derékba vezérük halála, s élükön hamarosan új vezér tűnt fel: a svédországi Värmlandból jött Sverre, aki maga is királyi házból származott. Harald Gille unokája, Sigurd Haraldsson egyik fia, azaz Øystein Møyla unokatestvére volt. Vezetésével a felkelők 1177-ben újra elfoglalták Trondheimet. Az érsek Magnus királyhoz menekült, aki apjával együtt 1179-ben megkísérelte elűzni a „Nyírfalábúakat" a fővárosból. A Kalvskinnet mezőn vívott csatában a felkelők legyőzték a királyi sereget. V. Magnusnak ugyan sikerült elmenekülnie, apja azonban elesett. Erling (Skalke) Ormssen sírjára Sverre Sigurdsson – a saga szerint – a politikai korszakhatár érzékeltetésére a következő feliratot vésette: „Egy férfi lép most három helyébe: a király (= V. Magnus Erlingsson), a jarl (= Erling Ormssen) és az érsek (= Øystein Erlendsson) helyébe, és én (= Sverre Sigurdsson) vagyok az a férfi." De a vesztett csata ellenére a király és az érsek is életben volt, s továbbra is számottevő hatalommal rendelkeztek. Trøndelag térségének kivételével még jelentős erőket tudtak mozgósítani, és a dán király támogatására is számíthattak. A katonailag jóval gyengébb, de sokkal mozgékonyabb „Nyírfalábúakra" V. Magnus nem tudott megsemmisítő csapást mérni. 1184. július 15-én a Sogne-fjordban, Fimreite-nél (Leikanger közelében) vívott tengeri csatában Sverre Sigurdsson nagy győzelmet aratott, és maga a király, V. Magnus is elesett.

A Sverre-ház

V. Magnus halálát követően **Sverre Sigurdsson** (1184–1202) ült a trónra, s vele egy új királyi ház lépett a színre, de az előző uralkodói család felett győzedelmeskedők sorában hamarosan új trónkövetelők tűntek fel. Az Oslo-fjordban fekvő Hovedøya szigetéről, az ottani cisztecita kolostorból jött az a szerzetes, aki Sverréhez hasonlóan szintén IV. Harald Gille unokájának, Inge Haraldsson fiának vallotta magát, és bejelentette trónigényét. Jonnak hívták, és a „Csuhás" (Kurlung) melléknevet kapta. Viken és Vestlandet tartományokban széles támogatottságra talált. Háromszor is támadást indított Trondheim ellen, de 1188 decemberében Sverre Sigurdsson Bergen közelében győzelmet aratott felette. Az első Birkebeiner („Nyírfalábú") király számára különösen veszélyes volt az a helyzet, hogy a norvég egyház, élén Øystein Erlendsson érsekkel, az új királlyal szemben a korábbi Haarderaade-házat támogatta, ezért menekülnie kellett Trondheimből. Hatalma

stabilizálása érdekében azonban Sverre királynak is szüksége lett volna az egyházi koronázásra és felkenésre. 1183-ban békét kötött az érsekkel, aki elismerte Sverrét törvényes királynak, cserébe visszatérhetett Szent Olaf városába, érseki székhelyére. 1188-ban meghalt Øystein érsek, utóda a kánonjog szerint megválasztott és a pápa által elismert, felszentelt Erik Ivarsson lett, aki eddig Stavanger püspöke volt. Az új érsek a norvég egyház korábbi politikai súlyának, hatalmi pozíciójának visszaállítására törekedett. Annak érdekében, hogy ezt elérje, mindaddig megtagadta Sverre Sigurdsson megkoronázását, amíg ahhoz a pápa beleegyezését nem adta. A királlyal kiéleződő viszonya miatt 1190-ben kénytelen volt elmenekülni Norvégiából. Dániába ment, ahol Absalon lundi érsek adott neki menedéket. Norvégiában Nikolas Arnesson, oslói püspök vezetésével és a dán király támogatásával komoly egyházi ellenállás, politikai mozgalom bontakozott ki, az ún. „Bagler" felkelés. (A mozgalom neve a latin *baculus*, azaz „püspöki pásztorbot" szóból származott.)

A konfliktusokkal teli helyzetet egy újabb trónkövetelő is igyekezett kihasználni. Sverre Sigurdsson második nagy ellenfele 1193 nyarán az Orkney-szigetekről érkezett: az 1184-ben elesett V. Magnus király fia, Sigurd Kongsson („a király fia"), mint korábban Jon Kuvlung, Viken földjén vetette meg a lábát. Sverre királynak csak egy évi háború után sikerült Bergen előtt egy tengeri csatában legyőznie. Az ütközetben Sigurd Kongsson is életét vesztette. A saga-irodalom szerint az oslói püspök és a Bagler-mozgalom támogatta Sigurd Kongssont. Miután vereséget szenvedett és elesett, Sverre király arra kényszerítette a norvég püspököket, hogy megkoronázzák. 1194 nyarán a pápa felhatalmazta a lundi száműzetésben élő trondheimi érseket, hogy egyházi átok alá helyezze a „Nyírfalábúakat", novemberben pedig kiátkozta azokat a püspököket, akik részt vettek Sverre Sigurdsson megkoronázásában. Sverre király élete végéig (1202) kemény küzdelmet vívott az egyházzal, s úgy halt meg, hogy a Bagler-felkelést nem tudta leverni. A trónharc, a belháború az egyházzal szemben álló erők („Nyírfalábúak") és az egyházat támogatók („Pásztorbotosok") között halála után is folyatódott.

Utóda fia, **III. Håkon Sverresson** (1202–1204) lett, akinek V. Magnus másik fiával, Inge Magnussonnal kellett szembe néznie, de szerencséjére a trónkövetelő Inge még 1202 folyamán meghalt. Az új király igyekezett véget vetni a belharcoknak, ezért hajlott az engedményekre, s lehetővé tette Erik Ivarsson érseknek, hogy visszatérjen Trondheimbe. III. Håkon 1204 elején halt meg, utóda kiskorú unokaöccse, **Guttorm Sigurdsson** (1204) lett, de néhány hónap múlva ő is meghalt. A trónra Sverre Sigurdsson nőági unokája, lányának, Cecilia Sigurdsdatternek a fia, a koronával kiegyezett érsek által is támogatott **II. Inge Bårdsson** (1204–1217) lépett. A Baglerek V. Magnus Erlingssonnak egy másik fia, Erling Magnusson Steinvegg („Kőfal") mögött sorakoztak fel, aki a dán király támogatásáért hűségesküt tett II. Waldemar előtt. Viken tartomány elismerte őt Norvégia királyának, Trøndelag és Vestland azonban Inge Bårdssont fogadta el uralkodónak. A polgárháború így tovább folytatódott. 1207-ben meghalt Erling Magnusson

Steinvegg. A Nikolas Arnesson oslói püspök vezette Bagler-táborban a püspök unokaöcscsét, Filippus Simonssont ismerték el királynak. Az oslói püspök tárgyalásokat kezdett az Inge Bårdsson mögött álló új érsekkel, Tore Gudmundssonnal. A két tábor közötti hosszú tárgyalásokkal elért megbékélés elismerte II. Inge Bårdssont királynak, a kiegyezést pedig házassággal erősítették meg: Filippus Simonsson feleségül vette Sverre Sigurdsson másik lányát, Kristin Sverresdattert, így beházasodott a királyi családba. Amikor 1217-ben Filippus Simonsson meghalt, a Bagler-tábornak is vége lett. Ugyanebben az évben II. Inge király is elhunyt.

A királyság fénykora

II. Inge Bårdsson király utóda III. Håkon Sverresson törvénytelen fia, az ekkor 13 éves **IV. Håkon Håkonsson** (1217–1263) lett, aki később a Gomle („Öreg") melléknevet kapta. Törvénytelen származása kezdetben nagyon bizonytalanná tette jogcímét a trónra. Sokan még azt is megkérdőjelezték, hogy valóban III. Håkon volt az apja. 1218-ban a bergeni országos gyűlésen anyja tűzpróbát (istenítéletet) vállalva bizonyította királyi származását, és a következő, 1223. évi országgyűlés immár fenntartások nélkül elismerte őt királynak. Mindezek ellenére Håkonnak jelentős részt (az ország harmadát) kellett átengednie a hatalomból egyik fő ellenlábasának, Skule Bårdsson jarlnak, aki az elhunyt II. Inge Bårdsson király testvére volt. Skule jarl uralmi területeit a Ribbungerek („rablócsapatok") fenyegették, akiket Erling Steinvegg fia, Sigurd Erlingsson vezetett. Skule Bårdssonnak sikerült a Ribbungereket egészen a keleti határterületekre szorítani. Nikolas Arnesson püspök közvetítésével Sigurd Erlingsson tárgyalásokat kezdett Skule jarllal, s megbeszéléseik végére Håkon-ellenességük és hatalmi ambícióik végül egy táborba sodorták őket. Skule Bårdsson például az ország kormányzója szeretett volna lenni, de az 1223. évi bergeni országgyűlésen ezt nem tudta keresztülvinni. 1226-ban IV. Håkon király sikeres hadjáratot vezetett a keleti határvidékekre a Ribbungerek ellen. Ez volt a norvég történelem első nagyobb szabású szárazföldi, katonai vállalkozása, amikor egyáltalán nem vették igénybe a flottát. A győzelmet követően Sigurd Erlingsson már nem jelentett fenyegetést, hatalmi tényezőt. Egyedül Skule jarl hatalmi törekvéseivel kellett számolni, aki végül 1239-ben nyílt felkelést robbantott ki a király ellen. Elégedetlenségének fő oka az volt, hogy megnyugtató módon a végéhez közeledtek Håkon király egyházi koronázásával kapcsolatos tárgyalások, ami végérvényesen legitimálta és megerősítette volna uralmát. 1239/40 telén Skule jarl fegyveres kíséretével délre vonult, ahol elfoglalta Oslót. 1240 elején azonban Oslónál megjelent Håkon király flottája, ezért a jarl – a túlerőt látva – meghátrált. A katonai konfliktus kilátástalanságát felmérve fel-

oszlatta seregét, s ő maga a Trondheim melletti Ágoston-rendi kolostorban, Elgeseterben keresett menedéket. Egy „Nyírfalábú" sereg azonban felgyújtotta a kolostort, és megölte Skule Bårdssont.

Annak, hogy trónra lépésétől számítva ennyire elhúzódott Håkon ünnepélyes egyházi koronázása és felkenése, politikai okai voltak. Amikor IV. Håkon – akinek a származásával kapcsolatban korábban felmerült aggályok miatt is nagy szüksége lett volna trónja egyházi megerősítésére – pápai jóváhagyást kért koronázásához (1219), a norvég klérus éppen annak az Øystein érseknek a szentté avatásán fáradozott, aki szembe fordult Sverre Sigurdsson királlyal, és menekülnie is kellett Trondheimből. Håkon viszont éppen Sverre unokája volt, így a Szentszék hosszú ideig nem foglalt állást a norvég kérdésben. 1239-ben azonban különösen kiéleződött IX. Gergely pápa és II. Frigyes császár küzdelme, s a pápa ki is átkozta a császárt. Ilyen körülmények között a Szentszékkel jó viszony kialakítására törekvő norvég király kérését szívesen fogadták Rómában. IX. Gergely halála (1241) azonban néhány évvel ismét elodázta Håkon egyházi koronázását. Végül 1247. július 29-én, Szent Olaf napján Bergenben Wilhelm von Sabina bíboros, pápai legátus ünnepélyesen megkoronázta IV. Håkont, akinek hosszú uralkodása alatt a fjordok országának történetében egy olyan korszak kezdődött, amit a történetírás „fénykornak" vagy a „nagyság korának" *(Storhetstid)* nevez. Ez volt a norvég expanziós politika kora, melynek eredményeként létrejött a *Norgesveldé*nek nevezett észak-atlanti birodalom.

IV. Håkon a királyi saga szerint birodalmát „messzebbre terjesztette ki, mint ahogyan a nap látszik". Székhelyét nem Trondheimben rendezte be, mint a korábbi norvég királyok, hanem a dinamikusan fejlődő kereskedővárosban, Bergenben. A tengerparton végig ki akarta terjeszteni uralmát észak felé, ahogyan a trondheimi érsekséghez tartozó szigetekre is. Mindkét hódítási irány megfelelt a régi viking hagyományoknak s hajózási irányoknak. Északi irányú terjeszkedése során a Lyngen-fjord vidékén Novgorod érdekszférájába ütközött. 1251-ben békeszerződést kötött Alekszander Nyevszkij novgorodi fejedelemmel, amelyben elhatárolták befolyási övezeteiket és megállapodtak a határok kérdésében. Ugyanakkor mindkét uralkodó fenntartotta magának azt a jogot, hogy a Lyngen-fjord és a Fehér-tenger közötti térségben élő nomád lappokat (semeneket) megadóztassa. Ez az egyezség egészen haláláig megmaradt és jól működött. Az északi területekre, a sarkkörre norvég vadászok és halászok kezdtek költözni. IV. Håkon uralkodása végére az Észak-Atlanti-szigetek is mind a norvég korona fennhatósága alá kerültek: a Feröer-, Shetland-szigetek, Izland és Grönland, míg az Orkney-szigetek és Man már korábban, III. Magnus idején a norvég királyság része lett. Egyik esetben sem kellett nagy hadjáratokat vezetni, súlyos harcokat vívni, mert a szigetek mind sorra, önként behódoltak. Grönland lakói 1261-ben döntöttek úgy, hogy a norvég király alattvalói lesznek, és ennek elismeréseként készek évi adót fizetni. Az izlandi népgyűlés egy évvel később, 1262-ben döntött ugyanígy.

Egyházi koronázásától Norvégia egyre több szállal kapcsolódott az európai kontinentális politikához. Amikor 1247. február 16-án meghalt Heinrich Raspe (Ragyás Henrik) thüringiai tartománygróf, akit a Szentszék II. Frigyes császárral szemben ellenkirályként léptetett fel, a császár ellen fordult rajnai fejedelmek számára nem volt könnyű új ellenkirályt találni. A szóba jöhető jelöltek között az angol király testvére, Cornwalli Richárd, és IV. Håkon norvég király neve is szóba került. Håkon egyik lánya Alfonz kasztíliai király testvérének, Fülöpnek a felesége lett. A norvég király kereskedelmi szerződéseket kötött Lübeckkel, s ezzel nemcsak országa gazdasági helyzetét erősítette meg, hanem a korona belpolitikai pozícióját is, mert Norvégia lakosságának gabonaellátása az észak német kereskedővárosok, a Hanza szállításaitól függött. A belső béke biztosítása, a trónharcok megelőzése érdekében 1260-ban Håkon megerősítette V. Magnus Erlingsson egy évszázaddal (1163) korábbi öröklési törvényét, ami rögzítette, hogy kizárólag a királyi családon belül, az elsőszülött fiúval kezdődik a trónutódlás. A királyság stabil belpolitikai helyzetében ez a törvény megteremtette az örökletes monarchiát. 1261-ben III. Sándor skót király igényt támasztott Man-szigetre és a Hebridákra, s a következő évben megtámadta a Nyugat-Hebridákhoz tartozó, Skócia északnyugati partjainál fekvő Skye-szigetét. 1263 nyarán IV. Håkon 120 hajóból álló flottával jelent meg Skócia északnyugati vizein, de a tomboló vihar Largs előtt tönkretette a norvég hajóhadat (1263. október 2.). Håkon visszahúzódott az Orkney-szigetekre, ahol megbetegedett és az év végén a kirkwalli püspöki rezidencián meghalt.

Utóda másodszülött fia, **VI. Magnus Håkonsson** (1263–1280) lett, aki apja politikáját folytatta, s még jobban megszilárdította a királyi hatalmat. (Az eredeti trónörökös, a bátyja, Håkon Håkonsson Unge [„a fiatal"] ugyanis 1257-ben meghalt. A király IV. Håkon ezért kapta az „öreg" melléknevet.) VI. Magnus belátta, hogy a Skóciától nyugatra, északnyugatra fekvő Hebridákat és a Man-szigetet katonailag nem lehet megtartani, ezért tárgyalásokat kezdett a skót királlyal, és 1266. július 2-án Perth-ben békét kötöttek. Norvégia lemondott a Hebridák és Man feletti fennhatóságról, Skócia pedig elismerte, hogy a partjaihoz közel fekvő Orkney-szigetek a norvég koronához, a *Norgesveldé*hez tartoznak. VI. Magnus a „Lagabøte" („törvényjobbító") melléknevet kapta, mert a szokásjogok alapján országosan egységes törvénykönyvet, országos jogot *(Landsloven)* alkotott (1274), majd két évvel később országos érvényű általános városjogot *(Byloven)* is hozott. A 13. század utolsó harmadára tehát a norvég király nemcsak a hatalom legfőbb birtokosa, a rend és a törvényesség fenntartója, a legfőbb katonai vezető volt, hanem egyedüli törvényalkotó és legfőbb bíró is lett, azaz a korona átvette a régi *thing*ek szerepét és jogkörét. Az 1273. évi bergeni országos gyűlésen ismertette a vazallusok és szolgálattevők, katonai kísérethez tartozók újra szabályozott jogait, kötelezettségeit, megerősítette az apja által hozott öröklési rendet, és idősebbik fiát, Erik Magnussont meg is nevezte utódául. Az 1276. évi városi törvényekkel a norvégiai városfejlődést akarta előmozdítani, különösen a korabeli nemzetközi kereskedelemben ekkor már fontos szerepet játszó Bergenét. Rendelkezései

a külföldi kereskedők számára szabtak korlátokat, ezzel igyekezett kedvezőbb helyzetbe hozni a norvég kereskedőket. Előírta, hogy azok a külföldi kereskedők, akik az egész évet egy-egy norvég városban töltik, azonos jogállásúak a helyi kereskedőkkel, s kötelesek ott tizedet és adót fizetni. Ez alapvetően a Hanza-kereskedők kiváltságait sértette, és – érthető módon – a Hanza-városok ellenkezését váltotta ki. A következő évben Tønsbergben konkordátumot kötött a norvég érsekkel, amelyben újra szabályozta a tizedfizetést. Eddig ugyanis csak a parasztoknak kellett az egyházi tizedet fizetni, az 1277. évi konkordátum viszont a városlakóknak, sőt a nemeseknek is kötelezővé tette ennek fizetését. Egyéb adók fizetése alól viszont mentesítette a nemességet. A tønsbergi konkordátum elismerte a norvég egyház széles körű kiváltságait, azaz a koronától független egyházi törvényalkotási jogot, az egyházi bíráskodást, az egyházi birtokok adómentességét és az egyházi tisztségek betöltésének kánonjogi szabályozását.

Az 1276-os és 1277-es esztendők rossz termésű évek voltak Norvégiában, s emiatt éhínség alakult ki. Az ország számára valóban létkérdéssé váltak a németországi gabonaszállítások. Ennek előmozdítására 1278-ban Magnus király tárgyalásokat kezdett a Hanzával, és Tønsbergben kiváltságlevelet állított ki, amelyben minden más idegen kereskedőhöz mérten sokkal nagyobb kereskedelmi szabadságot és szélesebb körű kiváltságokat adott a német kalmároknak. A két évvel korábbi városi törvényeknek a Hanzára nézve sérelmes passzusait visszavonta. Ezeket a kiváltságokat a norvég korona – egy rövid időszaktól eltekintve – később már nem csorbította, hanem ellenkezőleg: a Hanza a későbbiekben további privilégiumokat szerzett Norvégiában, és meghatározó befolyást szerzett az ország kereskedelmében, gazdaságában.

VI. Magnust halála (1280) után fia, **Erik Magnusson** (1280–1299) követe a trónon, akit apja már az 1273. évi bergeni országgyűlésen örökösként mutatott be. Trónra lépésekor még kiskorú volt (csak 1282-ben lett nagykorú), s helyette az országtanács kormányzott, amelyben komoly súlya volt a világi előkelőknek, akiknek a viszonya az egyházzal korántsem volt felhőtlen. Leginkább a klérus megerősödött és kiváltságos helyzetét sérelmezték, azt, hogy a tønsbergi konkordátum megtiltotta a földesúri magánegyházak létesítését. Az egyházi tisztségek betöltéséből és az egyházi ügyek intézéséből kiszorultak a nemesi családok, s természetesen a tizedfizetést is méltatlanak érezték. Az előkelők egyházzal kapcsolatos álláspontját a lakosság széles rétege támogatta, s amikor 1282-ben Jon Raude érsek növelni akarta az egyházi tized mértékét, az általános elégedetlenség fegyveres mozgalommá vált, és elűzték az országból az érseket, aki menekülés közben meg is halt. A régenskormányzat intézkedései alól a király sem tudta kivonni magát, mert a történéseket óhatatlanul összekapcsolták az ő személyével. Nem véletlen, hogy Erik Magnusson később a „Papgyűlölő" melléknevet kapta. Az új érsek kompromisszumokra kényszerült: lemondott a tized emeléséről és elfogadta a plébániák felett a nemesek patrónusi jogát. A régenskormány 1282-ben visszavonta a Hanzának tett kiváltságokat, s megtiltotta, hogy a Norvégiában telelő *(Vintersittere)*

idegen kalmárok élelmiszert vásároljanak fel. Aki ezt a tilalmat megszegte, annak elkobozták árukészletét, hajóját. Ez az intézkedés alapjaiban érintette a Hanza norvégiai kereskedelmét, amely arra épült, hogy az általuk hozott árukért (döntően gabona) cserébe a németek tőkehalat vásároltak. A halfelvásárlást többnyire a téli időszakban intézték, amikor a kereskedelmi hajózás szünetelt, s a hajózási idényben már azonnal teli rakománnyal indulhattak haza Bergenből. A régenskormány korlátozó intézkedése hosszú vesztegelésre kényszerítette a Hanza hajóit a norvég kikötőkben, mert nem raktárkészletből, hanem ottani vásárlásból kellett feltölteni a hajókat. A számukra hátrányos norvég döntések miatt a vend Hanza-városok képviselői Wismarban ellenlépésekről döntöttek és kereskedelmi blokádot hirdettek. Leálltak a Norvégia számára létfontosságú gabona-, liszt- és maláta-szállítások, így néhány évvel később Erik király és kormánya meghátrálásra kényszerült. A svéd király közvetítésével 1285-ben a norvég korona és a Hanza között létrejött a kalmari szerződés, amely megerősítette és gyarapította a német kereskedők norvégiai kiváltságait és kedvezményeit, elszenvedett káraikért pedig kártérítést ígért. Az ezt követő évek tárgyalásai végül alig egy évtizeddel később, 1294-ben oda vezettek, hogy a Hanza kereskedői nemcsak teljes kereskedelmi szabadságot nyertek az északi országban, hanem az összes, korábban még fizetendő kötelezettségeik alól is mentesültek. Abban, hogy a Hanzának ilyen széles körű kedvezményeket sikerült szereznie, nagy szerepet játszott az ekkor zajló norvég–dán háború, amikor Erik király inkább szövetségeseit igyekezett gyarapítani, nem pedig ellenségeit. Ennek meg is lett az eredménye: Észak-Halland földjén, a Kungsbacka-fjordban fekvő Hunahals várát a norvégok elfoglalták a dánoktól, ahogyan a Kattegat jütlandi partjánál fekvő megerősített Hjelm szigetét is. Norvégia ezzel fontos lépést tett a Kattegat forgalmának ellenőrzése felé. A norvég sikereket (VI.) Erik Menved dán király fegyverszünet megkötésével (1295. szeptember) ismerte el.

Nyugat felé Erik Magnusson apja, VI. Magnus politikáját követte, és a skót–norvég kapcsolatokat igyekezett erősíteni. Még 1281-ben (kiskorúként) feleségül vette III. Sándor skót király egyik unokáját, az ekkor hétéves Margitot. A házasság ugyan megköttetett, de a királyné Skóciában élt nagyapja udvarában, s 1290-ben, amikor az Orkney-szigetekre utazott, meghűlt, és meg is halt. Két évvel később Erik Magnusson (immár nagykorúként) a befolyásos skót Bruce-klán egyik tagját, Isabellát vette feleségül.

Amikor 1299-ben II. Erik Magnusson király gyermektelenül meghalt, testvére **V. Håkon Magnusson** (1299–1319) követte a trónon. Ő volt a középkori norvég királyság utolsó jelentős alakja. Uralkodói székhelyét Bergenből áthelyezte délre, Oslóba. A királyi központ megváltozása a külpolitikai orientáció átalakulását jelezte. A politikai figyelem az Északi-tenger térségéről Dániára és Svédországra irányult. De már házasságkötése is ezt előlegezte: 1299-ben, még trónra lépése és bátyja halála előtt, II. Wizlaw rügeni fejedelem (1260–1302) egyik lányát, Eufemiát vette feleségül. Rügen fejedelme viszont a dán korona hű és fontos vazallusa volt. Ez a politikai házasság abba a norvég külpolitikai

tervbe illeszkedett, amely a Kattegat feletti ellenőrzés megszerzését tűzte ki célul, és az emiatti dán tiltakozásokat és ellenlépéseket visszafogja, blokkolja. A Balti- és Északi-tenger közötti hajóforgalmat eddig egyedül Dánia ellenőrizte a Sundnál, ezért a dánok rossz szemmel nézték azokat a norvég törekvéseket, amelyek a Kattegatnál Norvégiát is hasonló helyzetbe hozták volna. 1306-ban újabb norvég–dán háború kezdődött, amely három évvel később, 1309-ben ért véget úgy, hogy a norvég pozíciók szemernyit sem javultak, s megmaradt a háború előtti *status quo.*

V. Håkonnak a rügeni hercegnővel, Eufemiával kötött házasságából csak egy lány született, Ineborg Håkonsdatter. Håkon királynak más gyermeke nem volt, így ez a körülmény egyúttal a „Nyírfalábú"-dinasztia végét is jelentette. 1302-ben már arra tett intézkedéseket, hogy lányát és az ő utódait elfogadtassa, elismertesse Norvégia jogszerű örökösének. Arra az esetre, ha még azt megelőzően halna meg, hogy lánya fiút szülne, vagy ha ez a fiú az ő halálakor még kiskorú lenne, legszűkebb tanácsosaiból és híveiből kijelölt egy régenstanácsot. (A későbbiekben ebből fejlődött ki a norvég országtanács.) Még ugyanebben az évben (1302) eljegyezte lányát Birger Magnusson svéd király (1290–1318) öccsével, Erik Magnusson herceggel. Az eljegyzéssel Dánia-ellenes norvég–svéd szövetség jött létre. 1312-ben Ingeborg Håkonsdatter – ahogyan eredetileg is tervezték – feleségül ment Erik svéd herceghez, és 1316-ban fiút szült: Magnus Erikssont.

A norvég királyok között V. Håkont „várépítőként" is számon tartják, mert elődeihez képest a királyi hatalom megerősítésére számos várat, megerősített várost épített. A dánokkal szemben a Varanger-fjord partján határvárként emelte Vardøhus várát, de Göta Älv és Tønsberg erődítményei is az uralkodása alatt épültek. A Kattegat partján Håkon király alapította Marstrand városát. Az országot négy nagy központi adókörzetre, illetve közigazgatási területre osztotta, melyeknek Oslo, Bergen, Tønsberg és Trondheim volt a székhelye. A hajó- és katonaállító körzetek *(sysler)* tisztségviselői, a *syslemen*ek a nagy adókörzetek kincstárnokainak számoltak el a beszedett adókkal.

A norvég–svéd perszonáluniótól a norvég–dán unióig

Amikor 1319-ben V. Håkon Magnusson – alig néhány hónappal nagy ellenfele, Erik Menved dán király előtt – meghalt, korábbi intézkedéseinek megfelelően hároméves unokája, Ingeborg fia, Magnus örökölte a trónt, akit Svédországban is királlyá választották (1319). **Magnus Eriksson** (1319–1374) trónra lépésével perszonálunió jött létre Norvégia és Svédország között. A kiskorú király helyett s nevében mindkét országban az előkelők alkotta országtanácsok kormányoztak, de az 1318-ban megözvegyült anyakirályné, Ingeborg is egyre nagyobb beleszólást szeretett volna az államügyekbe. A gyász-

idő lejártát követően egy dán arisztokratához, az önálló tartományúri hatalom kialakítására törekvő Knut Porse-hoz ment feleségül, akinek Halland tartományban voltak a birtokai, ezért a dán korona mellett a svéd régenskormányzattal is számos konfliktusba keveredett. Ingeborg és férje politikai helyzetük erősítésére II. Heinrich mecklenburgi fejedelemmel szövetkezett, s ezt házassággal erősítették meg. 1321-ben Ingeborg az Erik svéd herceggel kötött házasságából származó lányát, Eufemiát a mecklenburgi herceg fiához, II. Albrechthez adta feleségül. Az anyakirálynénak az a törekvése, hogy – egy dán főúr hitveseként – átvegye a régenskormányzatok szerepét, a norvég és svéd nemesség körében egyaránt visszatetszést és felháborodást váltott ki, s Norvégiában az országtanács már 1323-ban úgy döntött, hogy a jövőben teljesen mellőzni fogja Ingeborgot.

Magnus Eriksson, akit a norvég trónon a VII., a svéd trónon pedig II. Magnusnak hívtak, 1331-ben lett nagykorú, s vette kezébe mindkét ország kormányzását. Namur grófjának lányát, Blanche-ot vette feleségül, akitől két fia született: Erik és Håkon. A dán interregnumot, zűrzavaros belső helyzetet hatalmának növelésére, területi terjeszkedésre igyekezett kihasználni, és Skåne rendjeinek kérésére kiváltotta a holsteini grófoknak elzálogosított Skåne, Halland és Bleinge tartományokat a zálogból. Mindehhez rengeteg pénzre volt szüksége, amit jórészt a svéd kincstárból fizetett ki, mert a zálogterületek kiváltását (és a svéd koronához csatolását) a norvég előkelők élesen ellenezték, és akár a perszonálunió felbontására (azaz Magnus király trónfosztására) is készek lettek volna. Fokozta az elégedetlenséget, hogy a hatalmas zálogösszeg kifizetése után néhány évvel keleten, a finn területeken kiújult a háború Novgoroddal (1337), s Magnus király mindkét országától pénzt és katonákat kért. Mivel a norvég nemességet semmilyen érdek sem fűzte a finnországi hódításokhoz, itt az elégedetlenség az 1340-es években sokkal nagyobb volt. A király 1343-ban kinyilvánította, hogy elsőszülött fia, Erik Magnusson a svéd, kisebbik fia, Håkon pedig a norvég koronát fogja örökölni. Az elégedetlen norvég egyháziak és nemesek egyre erőteljesebben kezdték követelni, hogy az uralkodó adja át fiának, Håkonnak az ország kormányzását, amit Magnus király a következő évben (1344) teljesített is. Ezzel lényegében visszaadta az országtanács kezébe a hatalmat, mert fia, Håkon még kiskorú volt. Amikor az újabb Novgorod elleni háború (1348–1351) sem járt sikerrel, és Magnus király nem tudta ellenőrzése alá vonni az orosz kereskedelmet, Svédországban is erősödött a koronával szembeni ellenérzés.

1355-ben **VI. Håkon Magnusson** (1355–1380) nagykorú lett, és mint apja társuralkodója ténylegesen kezébe vette Norvégia kormányzását. Ezzel véget ért az első, Svédországgal kötött perszonálunió. Ugyanakkor apjával szemben Svédországban jelentős erők kezdtek szervezkedni: a trónörökös Erik herceg (akinek a hiúságát sértette, hogy öccse lényegében már király), az elégedetlen nemesek és szabadok széles rétege, illetve Magnus sógora, Albrecht mecklenburgi herceg (1348-tól). 1356-ban nyílt felkelés tört ki, és a felkelők svéd királlyá választották az elsőszülött Erik herceget, a királyt pedig arra kényszerítették, hogy megossza a fiával a királyságot (1357). 1359-ben Magnus

király kisebbik fiával, Håkon norvég királlyal szövetkezett idősebb fia, a mecklenburgi herceg és a svéd felkelőkkel szemben. Ez a szövetség azonban nem sokáig állt fenn, mert a svéd társuralkodóvá választott Erik ugyanebben az évben (1359) meghalt. A svéd belpolitikai viszonyokat kihasználva IV. Waldemar dán király visszafoglalta Skåne, Blekinge és Halland tartományokat (1360). Ehhez korábbi ellenfelét, II. Albrecht mecklenburgi fejedelmet nyerte meg szövetségesnek, s ezt az új kapcsolatot házassággal pecsételték meg: Waldemar idősebb lánya, Ingeborg a mecklenburgi hercegi trón örökösének, Heinrichnek a felesége lett (1361). A Dániától elszenvedett katonai kudarcok, területi veszteségek miatt Magnus királlyal szemben újra nagy lett az elégedetlenség Svédországban. A helyzetet kihasználva 1361 őszén Håkon norvég király hadsereggel vonult be Svédországba, hogy maga szerezze meg a koronát. Elfogatta apját, és Kalmar várába záratta. 1362. február 15-én a svéd országtanács svéd királlyá választotta Håkont, aki ezt követően kibékült apjával, s elismerte őt társuralkodónak. Tudomásul vette, hogy Skåne, Blekinge és Halland visszakerült Dániához, így a *status quo* elfogadásával rendeződtek a kapcsolatai IV. Waldemar királlyal. A dánokkal kötött békét házassággal erősítették meg: 1363-ban Håkon norvég–svéd király feleségül vette IV. Waldemar kisebbik lányát, Margitot. De a svéd arisztokrácia jelentős része, ahogyan korábban, úgy most sem fogadta el, hogy a dánok visszaszerezték a déli területeket, és végleg szembe fordult Håkonnal és apjával, Magnus-szal. 1364-ben a svéd rendek Magnus sógorának, Albrecht mecklenburgi hercegnek a kisebbik fiát, Albrechtet hívták meg a svéd trónra, aki anyja, Eufemia révén jogot formálhatott a koronára. Magnust és fiát trónfosztottnak nyilvánították, s 1365 elején hadat vezettek ellenük. Alrecht herceg mögé sorakozott fel a Hanza is, mert az észak-német kereskedővárosokkal szemben bevezetett dániai korlátozó intézkedéseket IV. Waldemar veje, Håkon király is követte Norvégiában. A mecklenburgiak Hanza támogatással kezükbe kaparintották Stockholmot, és foglyul ejtették Magnust. Håkon arra kényszerült, hogy erőivel visszavonuljon Norvégiába, így Svédország Mecklenburgi Albrecht fennhatósága alá került. Apja, Magnus hat évig raboskodott Stockholm várában. A fogságból végül fia, a norvég király váltotta ki 12 000 márka (= kb. 2520 kg) ezüstért (1371). A hányatott sorsú öreg király 1374-ben Norvégia partjainál, a Bömmel-fjordnál hajótörést szenvedett, és ő maga is életét vesztette. Egy évvel később fiúutód nélkül IV. Waldemar dán király is meghalt (1375), s a dán koronára – nőágon – igényt formált Mecklenburg (ahogyan a svéd korona esetében is tette): a dán király idősebb lánya, a mecklenburgi örökös, Heinrich felesége volt. Kisebbik lánya jogán Håkon norvég király – fia nevében – szintén igényt tartott a dán trónra. A Hanzának, amely öt éve vívta meg sikeresen a maga fegyveres harcát IV. Waldemarral (1367–1370), nem volt érdeke, hogy Mecklenburg, Svédország és Dánia egy fejedelmi ház kezébe kerüljön. Mivel a stralsundi békeszerződés (1370) nagyon komoly jogosítványokat biztosított a Hanzának a dán trón betöltésénél, ez az álláspont azt jelentette, hogy a nagy észak-német kereskedelmi szervezet kész volt elfogadni Margit, dán királylány és VI. Håkon házasságából származó,

1370-ben született fiú, Olaf Håkonsson dániai trónra kerülését. De a dán előkelők, nemesek is támogatták a gyermekkirály trónra lépését, mert ezzel az országtanács kezébe került a tényleges hatalom. Természetesen Olaf szülei is sokat tettek fiúk dán királlyá választása érdekében. A dán főnemeseket adományokkal és kiváltságokkal igyekeztek megnyerni. Így például elismerték az előkelők alkotta országtanács teljes körű, korlátozások nélküli királyválasztó jogát. Még szorosabbra fűzték kapcsolatukat a Hanzával, annál is inkább, mert az észak-német kereskedővárosok a maguk politikai és katonai súlyán túl meghatározó szerepet játszottak Norvégia gazdaságában. Fiúk, Olaf nevében mindkét királyságban újabb privilégiumokkal ruházták fel a Hanzát. A dán korona nőági öröklésének jogával II. Albrecht mecklenburgi herceg is fellépett unokája, IV. Albrecht érdekében, de a dán rendek és a vend Hanza-városok elutasítása óvatosságra késztette. A nyílt háborúskodás helyett kalózháborút kezdett a létrejövő dán–norvég perszonálunió ellen. Margit királyné a közös ellenséggel szemben igyekezett még szorosabbra fűzni a kapcsolatát a Hanzával, s 1376. augusztus 14-én fia nevében megerősítette a starlsundi békét.

1380-ban meghalt Håkon norvég király, így kiskorú fia, Olaf, anyja, Margit gyámsága alatt, Dánia mellett Norvégia királya is lett. 1380-ban norvég–dán perszonálunió jött létre, amely több mint négy évszázadon át fennmaradt, s csak 1814-ben bomlott fel. A norvég történetírásban ezt az időszakot ún. „dán kornak" *(dansketiden)* nevezik.

A „dán kor"

A gyermek **Olaf Håkonsson** (1375/80–1387) dániai, majd norvégiai trónra lépése mindkét országban megerősítette az országtanácsok, azaz a világi előkelők és egyházi méltóságok helyzetét, politikai pozícióját. Olaf 1385-ben vált nagykorúvá, de a kormányzásban továbbra is a világi és egyházi méltóságok, előkelők játszottak meghatározó szerepet, valamint a király anyja, így nagykorúvá válása semmilyen belpolitikai változást sem okozott. A norvég–dán perszonálunió azt követően is stabil maradt, hogy 1387. augusztus 3-án meghalt Olaf, és mindkét országban új uralkodót kellett választani. A legközelebbi férfi rokont, IV. Albrecht mecklenburgi herceget, ahogyan korábban, úgy most sem akarták egyik országban sem királynak. A dánok döntéséhez hasonlóan, akik 1387 őszén Margit anyakirálynét ruházták fel a kormányzás jogával, és élete végéig elismerték régensnek, 1388 elején Oslóban a norvég országgyűlés is ilyen jogokkal ruházta fel Norvégiában, élethossziglani érvényességgel. A norvég országtanács a trónöröklési törvényt úgy változtatta meg (1389), hogy Margit legközelebbi férfi rokonát nevezte meg örökösnek. Ez Margit nővérének, Ingeborgnak egyik unokája, II. Wartislaw pomerán fejedelem

és Ingeborg lányának a házasságából 1382-ben született fiú, Bogislaw volt, aki Skandináviában az Erik nevet vette fel.

1388-ban a (III.) Mecklenburgi Albrecht kormányzásával elégedetlen svéd nemesek Margitot ismerték el Svédország régensének, s amikor 1389. február 24-én Falköpingnél a dán, svéd és norvég csapatok legyőzték és foglyul ejtették Albrechtet, Margit mindhárom skandináv országban kezébe vette a kormányzást. A norvég rendek ekkoriban fogadták el az új trónöröklési törvényt, s ennek megfelelően 1389. szeptember 8-án hódolatot tettek Pomerániai Erik előtt, és elismerték királynak. Koronázására azonban csak három évvel később, 1392-ben került sor Oslóban. Dániában és Svédországban csak jóval később, 1396-ban fogadták el Eriket uralkodónak, s ekkor koronázta őt Lund érseke dán, Uppsala érseke pedig svéd királlyá. 1397. június 17-én Kalmar városában a *de iure* ekkor nagykorúvá vált Eriket a három északi királyság országtanácsai közös ülésükön, Margit királynő jelenlétében egyetlen koronázási aktussal a három skandináv ország közös uralkodójává választották. A koronázási oklevél 67 pecsétjéből 13 volt norvég. Ez a szám is mutatta, hogy népessége, gazdasága, katonai ereje szempontjából Norvégia a két másik északi ország mögött állt, így a kalmari unión belül nem volt meghatározó súlya. Saját jogrendjének, törvényeinek megtartásáért a norvég kancellár felelt, a politikai, kereskedelmi és adminisztratív kérdésekben viszont a Koppenhágában székelő uniós kancellár döntött. Királlyá koronázását követően (III.) Pomerániai Erik személyesen csak egyszer járt még Norvégiában, 1405-ben, amikor Bergenben találkozott a menyasszonyával, IV. Henrik angol király (1399–1413) lányával, Philippával, akivel a következő évben házasságot is kötött. Távollétében Norvégiában egy helyi gazdag és tekintélyes főnemes, Sigurd Jonsson helyettesítette a királyt, kormányozta az országot.

1412. október 28-án meghalt a kalmari unió megteremtője, Margit királynő. A kormányzást saját kezébe vevő Erik király ki akarta terjeszteni uralmát Schleswigre, és meg akarta nyirbálni a Hanza privilégiumait. Az emiatt kirobbant, és elhúzódó háborúhoz sok pénzre volt szüksége, s ahogyan a magas adók miatt Svédországban kitört az Engelbrekt-féle felkelés, és a rendek Dániában is az uralkodó ellen fordultak, ugyanez Norvégiában is bekövetkezett. Erik király hosszú háborúja a pénzügyi csőd szélére juttatta a kalmari uniót. Mivel a háború kizárólag a dán hatalmi érdekekért folyt, azt sem a svéd, sem a norvég előkelők nem nézték jó szemmel. Pomerániai Erik házassága gyermektelen maradt, és felesége, Philippa 1430-ban meg is halt. Ilyen körülmények között unokatestvérét, Bogislawot szánta utódául, aki szintén a pomerán hercegi házból származott. A dán és svéd országtanácsok elutasították ezt, a norvég azonban tudomásul vette, mert a jelölés megfelelt a korábban elfogadott trónutódlási törvénynek. A dán és a svéd rendek egy másik jelölt, Erik király húgának, Kathrinának a fia, a Wittelsbach-házi Kristóf mellett sorakoztak fel. A norvég rendek egy ideig még kitartottak Erik oldalán, de miután 1439 nyarán a dán, 1439 őszén pedig a svéd országtanács is letette őt a trónról, és **Kristóf**ot (1440–1448) ismerte el uralkodónak, 1440 augusztusában a norvég országtanács is trón-

fosztottnak nyilvánította Pomerániai Eriket, és behódolt a Wittelsbach-jelölt előtt, akit azonban csak két évvel később koronáztak meg. A norvég ügyeket az ő uralkodása idején is lényegében Koppenhágából az uniós kancellár intézte. Kristóf 30 éves korában, 1448-ban halt meg, s még ugyanebben az évben kettős királyválasztásra került sor: Dániában az Oldenburg-házi Keresztélyt (Krisztiánt) emelték a trónra, Svédországban viszont a főnemesség soraiból származó Karl Knutssont választották királlyá. Mindkét uralkodó igényt formált Norvégiára, ahol a svéd-párti nemeseknek sikerült elérnie, hogy 1449-ben Karl Knutssont válasszák királlyá. Karl Knuttsonnak azonban nem sikerült uralma alá vonnia Norvégiát, és a dán-párti rendek nyomására az országtanács érvénytelennek nyilvánította Karl Knutsson koronázását, és **Keresztély (Krisztián)** (1450–1481) előtt tett hódolatot, majd 1450 augusztusában, Trondheimben norvég királlyá koronázták. Ezzel ismét megerősödött a dán–norvég perszonálunió, amely a Hanza támogatásával békére kényszerítette Svédországot, ahol az uppsalai érsek vezetésével lázadás tört ki Karl Knutssonnal szemben, s 1457-ben Keresztélyt svéd királlyá választották. Halála után fiát, **Hansot** (1481–1513) Dániában és Norvégiában egyaránt a rendeknek tett engedmények után választották meg királlyá. Ő volt az utolsó középkori norvég király.

Társadalom és gazdaság

A középkori Norvégia lényegében egy paraszti állam volt, ahol a trónra lépéskor az ország lakói hódolatot tettek, és hűséget esküdtek a király előtt *(Konungstekja)*, az uralkodó pedig ígéretet tett a régi szokások és törvények megtartására. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a régi szokásjog maradéktalanul, változások nélkül fennmaradt volna századokon át. Már a norvég államalakítás során, Széphajú Harald korában számos új elem jelent meg a társadalom mindennapi életében. Közülük a legjelentősebb az *odal* lett, amely olyan nemzetségi földet jelentett, amelyet a család, a nemzetség tagjai jogszerűen megörököltek. A norvég klánok *(aett)* elsődleges feladata az *odal* védelme volt, mert azt nem lehetett megosztani vagy kívülállóknak elidegeníteni az egész férfirokonság engedélye nélkül. Az uralkodók hosszú időn át a királyságot is ilyen *odal*nak fogták fel, s ez az államszemlélet szükségképpen a szokásjogból építkezett. V. Hâkon király 1313-ban úgy rendelkezett, hogy az *odal* esetében nincs jogi különbség férfi- és női örökösök között. Ez a törvény kétségtelenül összefüggött azzal, hogy Hâkonnak csak egy lánya volt, nem született fia, így a korona (és a királyság) nőági örökíthetőségére törekedett. Az *odal* tartalmának szélesítésével Hâkon látszólag a szokásjog maradéktalan érvényesülését biztosította, valójában azonban dinasztikus politikai célokat követett. De maga az *odal* sem

volt a mitikus időkig visszanyúló ősi hagyomány, szokásjogi norma. A viking korban még csak nem is említették, s csak később alakult ki az a szokás, gyakorlat, mellyel a család és a klán birtokait akarták megvédeni az egyháznak történő kegyes célú eladományozástól, a kezdetleges földpiactól vagy éppen a királyoktól. Ha ugyanis valahol veszély fenyegette a szabad birtokosokat, azzal védhették meg földjüket, hogy azt ráruházták az egész rokonságra. A norvég költői hagyomány szerint Széphajú Harald számos ellenfele birtokát kobozta el, s ezt követően alakult ki a rokonság, a klán védelme alatt álló nemzetségi földtulajdon. Ez Délnyugat-Norvégiában hat, északon pedig négy generációnál régebb óta birtokolt területekre vonatkozott. Ahol nem fenyegette semmi az egyes emberek és szűkebb családjuk javait, ott az *odal* mint birtokforma nem is jelent meg. Izland szigetén például ennek hiánya azt jelezte, hogy itt a szabad birtokosokat nem fenyegette semmi. Az Orkney-szigeteken viszont az itteni erős jarl-hatalom fenyegetést is hordozott, ezért Norvégiához hasonlóan itt is kialakult a nemzetségi tulajdoni forma.

Már a legrégebbi, 1170 táján lejegyzett történeti munka, a *Historiae Norvegiae* feljegyezte, hogy az ország három nagy természetföldrajzi, s ebből következően három nagy gazdasági térségre tagolódott: a hosszú tengerparti zónára *(zona maritima)*, a hegyvidéki fennsíkokra, felföldekre *(zona montana)*, és a távoli észak néptelen, nagy erdővidékére *(silvae Finnorum)*. A nyugati tengerpart lakóinak nagyobbik hányada nem egyszerűen csak paraszt volt, hanem hajós, halász, fóka- és bálnavadász is. A viking kori hadjáratok résztvevői jórészt közülük kerültek ki. Trondheim és Oslo térségétől eltekintve a fjordokban csak a meredek hegylábaknál volt kevéske termőföld, ami általában csak kevés ember megélhetését biztosította, ezért az önálló tanya, udvarház volt a meghatározó települési forma. A földrajzi adottságok által determinált településszerkezet a kezdetektől lehetetlenné tette az emberek feletti szorosabb állami ellenőrzést vagy földesúri hatalom kialakulását. Az össznépesség 95%-át kitevő paraszti réteg a középkorban mindvégig megőrizte szabadságát, és nem jött létre olyan földesúri rendszer, mint Európa túlnyomó többségén. A 14. század közepén a művelt földeknek (ami az összterületnek alig 1%-át tette ki) kb. 30–35%-a, azaz kb. egyharmad része paraszti tulajdon volt. A régészeti leletek tanúsága szerint a 10. századtól gyarapodni kezdett a tanyák száma, azaz nőtt a népesség, különösen a termékenyebb talajú, mezőgazdasági művelésre alkalmasabb déli, délkeleti területeken, az Oslo-fjord vidékén. Ennek következtében Dél-Norvégiában a középkorban szinte kizárólag paraszti birtokosok voltak, az egyházi, nemesi és királyi birtokok többnyire Nyugat-Norvégia partvidékén, illetve a mezőgazdasági, gabonatermelési szempontból ugyancsak jelentős Trondheim térségében terültek el. Norvégiában a viking kor végén, a 11. században mintegy 31 500 paraszti gazdaság (tanya) volt. Ez a szám a 14. század közepén 73 000-re nőtt, és a településterületek egyre északabbra terjeszkedtek ki. A demográfiai növekedés és a településszerkezet jelentős bővülése összefüggésben állt az északi féltekét a korszakban jellemző kedvező éghajlati viszonyok-

kal. A történeti klímaadatok, gleccserjég-vizsgálatok, pollenanalízisek szerint a 9. századtól egyre jobbak lettek az európai időjárási és átlaghőmérsékleti körülmények. A 13. század derekáig meleg és enyhe időjárású évek követték egymást, ami kedvezett a gabonatermesztésnek. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban észak felé és a tengerszint feletti magasságot tekintve is nagyon széles területekre terjedt ki a szántóföldi gazdaság. A viszonylag kiegyensúlyozott terméseredmények miatt többé-kevésbé elegendő táplálék termett, javult a földek eltartó képessége, s gyors ütemben gyarapodott a népesség. A virágzó középkor századaira jellemző meleg klímafázisban, a 11–12. századi Norvégiában 100–200 méterrel magasabban lehetett gazdálkodni, mint 200–300 évvel később. A pollenvizsgálatok szerint még az északi szélesség 69,5 fokán is termeltek árpát. A 9–12. század közötti általános felmelegedés következtében Grönland déli része valóban „zöld föld" volt, nem borította állandó jégtakaró. Ezért is jöhettek ott létre a 11. század elején norvég (viking) kolóniák.

Az irtások, új földek feltörése, azaz a belső kolonizáció révén létrejött új tanyák, települések számának növekedését a népesség gyarapodásával egyidejűleg az a körülmény is ösztönözte, hogy az örökösök között többnyire felosztották az apai örökséget. A birtokaprózódás következtében gyakran olyan kicsiny gazdaságok maradtak, amelyek már nem tudtak eltartani egy családot, így az többnyire elvándorlásra kényszerült. A nyugati partvidéken és Trondheim térségében különösen erős volt a birtokaprózódás üteme. Mivel az országegyesítés és a királyi hatalom megszilárdulása (s ezzel együtt a koronabirtokok, majd az egyházi javak létrejötte) e térséghez kötődött, a parasztok számára beszűkült a belső kolonizáció lehetősége. A saját földdel nem rendelkezők, vagy csak kis gazdaságok tulajdonosai általában a királyi, nemesi és egyházi birtokokon lettek bérlők. A bérlők *(leiglendinger)* mindvégig szabad emberek maradtak. Társadalmi státusuk oly erős és szilárd volt, hogy esetleges lesüllyedésük a szolgák szintjére elképzelhetetlennek tűnt a kor embere számára. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a szokásjog alapján minden gazdaság, függetlenül attól, hogy magántulajdon volt-e, vagy bérlemény, a birtok méretéhez igazodó módon, ugyanolyan elvek szerint fizetett adót.

Ahogyan Dániában, úgy Norvégiában is az államalapítás korától egy-egy körzet paraszti népességének hajó- és fegyveresek kiállítására vonatkozó kötelezettsége *(Leidang)* alkotta a katonai erőt és hadszervezetet. Háború idején tehát a jórészt szabad parasztokból álló sereg és hadiflotta sorakozott fel a király zászlaja alatt, békeidőben pedig a Leidang körzetekhez tartozó földtulajdonosok és bérlők katonai kötelezettségük helyett meghatározott cenzust fizettek a koronának. Ez a fizetési kötelezettség *de iure* nem minősült adónak, mert adót csak a függő helyzetű „tengeren túli" tartományok népessége fizetett: Shetland, Orkney-szigetek, Feröer, Izland és Grönland lakói. A királyság ezen részeit „adózó tartományoknak" *(Skattlandene)* hívták. 1270 táján a népgyűléseken a korona és a szabad parasztok abban egyeztek meg, hogy békeidőben csak a háború idején teljesí-

tendő kötelezettségek pénzre átszámított értékének a felét kellett befizetni a kincstárba. Az így beszedett jövedelmek tették lehetővé, hogy a királyi hatalom Norvégiában is képessé vált lovas katonai egységek fenntartására.

A 14. századi agrárválság szintén a bérlők helyzetét erősítette, mert a demográfiai visszaesés és gazdasági krízis időszakában a földtulajdonosok kedvezőbb bérleti feltételekkel igyekeztek megtartani birtokaikon a munkaerőt. A bérlők éppúgy teljes jogú tagjai voltak egy-egy tájegység, körzet, tartomány népgyűléseinek, mint a saját földtulajdonnal rendelkező parasztok *(bonde)*. A bérleti díj vagy cenzus *(Landskyld)* általában a termés egyhatod részét jelentette. A bérbe adó földtulajdonosnak egyedül csak erre a bérleti díjra volt joga, egyéb követeléseket (mint például robot) már nem támaszthatott. A földbirtokosnak nem volt bíráskodási joga a bérlő felett, s ha közöttük vita támadt, ügyükben bíróság döntött. A bíráskodás a szabad paraszti társadalom gyűlésein *(thing)* zajlott, amelyeken ugyan jelen volt a királyi bíró *(Lagmann)*, de szerepe inkább csak konzultatív jellegű volt, s nem ítélkező. A bírósági döntést a parasztok közössége hozta. Ez az ősi eredetű bírósági rendszer a középkor folyamán mindvégig megmaradt, sőt Magnus Lagabøtes király 1274. évi országos törvénye éppen ezt erősítette meg. A középkori norvég királyságban a korona joga volt kinevezni az egyes tartományi gyűlésekbe a törvénymondókat *(logmadr)*, és ily módon tudott befolyást gyakorolni a bíráskodásra. Ugyanez az 1274. évi törvény viszont már nem említette a szolgákat, noha más források arról árulkodnak, hogy a szolgaság *(Traellevesen)* maradványai még a virágzó középkorban is léteztek. Sok paraszt bérlő és földtulajdonos is volt egyszerre. A helynévkutatás arra enged következtetni, hogy a norvég paraszti társadalomban gyakori szervezeti forma volt a *gilde*, a testvériség *(bröderschup)*. Ezek a gildék védelmező, oltalmazó közösségekként működtek: tagjai kölcsönösen segítették egymást. A tagság a szülőktől öröklődött az utódokra, és a nők általában éppúgy tagok lehettek, mint a férfiak. A tevékenységükre, működésükre vonatkozó szabályokat több esetben még írásba is foglalták. A legrégebbi norvég paraszti gilde, a *Tröndelagsskraa* szabályzata egy 1250 körüli kéziratban fordult elő, de minden jel szerint az 1200 előtti időkből származott. Ennek előírása szerint a tagok kötelessége volt az elhunyt gilde-tag temetésének költségét közösen állni, és a meghalt társak emlékét közös ünnepségeken, ivászatokon megőrizni, ápolni. A 14. század végén, 1394 táján alakult *Onarheimsgilde* például nyaranta egy-egy hét ünnepet szervezett, és saját közösségi házzal is rendelkezett. Az összejövetelek, lakomák, ivászatok költségeit közösen fizették, s ahogyan egy nemzetség, egy klán, úgy egy gilde is, ha kellett, bosszút állt tagjaiért. A gildék funkciója sok tekintetben azonos volt a nemzetségekével. Amikor Magnus Lagabøters 1274. évi országos törvénye megtiltotta a nemzetségi vérbosszút és önbíráskodást, a tilalom a gildékre is vonatkozott. Annak, hogy a rokonsági keretek szerepét a virágzó- és késői középkorban mesterséges rokonságok, szervezett testvériségek, gildék vették át, a fő oka az lehetett, hogy a birtokaprózódás okozta belső koloni-

zációval az egyes klánok tagjai messze kerültek egymástól, a nemzetségek fokozatosan szétforgácsolódtak, szerepüket egyre inkább a területi, szomszédsági viszonyokra épülő gildék kezdték betölteni.

A paraszti társadalom felső rétege, a helyi előkelők csoportja *(hauldar)*, valamint a nemesség közötti határt nem lehet pontosan meghatározni, az nagyon viszonylagos volt. Európai értelemben vett nemesség valójában nem is létezett Norvégiában. A nemesnek mondott társadalmi réteg csekély számú volt, és szorosan kapcsolódott a koronához, az attól kapott fontos állami tisztségekhez. A középkori norvég államrend a királyi hatalom és a paraszti világ vezető rétege közötti kapcsolatra épült, s ahogyan a nemesség jelentős része, úgy a paraszti közösségek elitje is egyben a királyi katonai kíséret, a *Hird* tagja volt. A középkori norvég uralkodók kísérete alig 300 főt számlált. A Hird csúcsán, a királyhoz legközelebb kb. tucatnyi „főnemes" (báró) állt, akik házassági kapcsolataik révén dán és svéd előkelő családokkal kerültek rokonságba. A kíséret többségét azonban az alsóbb nemesek és gazdag parasztok alkották. Az ország egyedüli ura a király volt, az egyetlen nagyhűbéres pedig az Orkney-szigetek jarlja, aki 1194 és 1379 között egyfajta territoriális hatalommal, széles körű önállósággal, külön kormányzattal rendelkezett. A norvég nemességnek nem voltak jelentős birtokai, így jövedelmét, társadalmi súlyát, presztízsét sem ez adta, hanem az a tisztség *(len)*, amit a király jóvoltából, kegyéből betölthetett. A 12–13. század folyamán általánossá vált a norvég nemességnek ez a „szolgáló" jellege. A királyság 50 területi körzetre *(sysler)* volt felosztva, melyek élén egy-egy királyi tisztségviselő, az ún. *syslemenn* állt. Az ő feladatuk volt körzetükben a törvények betartatása, a közrend fenntartása, valamint a *sysler* katonai védelme, s ők szedték be a koronát illető cenzust is. Ezek a körzetek négy nagyobb területi igazgatási egységbe: Oslo, Bergen, Trondheim és Tønsberg kastellánjainak felügyelete alá tartoztak. A királyi tanácsba csak azok a nemesek kerülhettek, akiket oda a király kinevezett.

A világi nemességnél jóval nagyobb volt az egyháziak aránya. A 13–14. század fordulója táján kb. félmillió ember élt Norvégiában, s ennek 1%-át tette ki a nemesek és a klerikusok aránya. Közöttük 2:1 volt az arány az egyháziak javára, s ugyanez érvényesült a mezőgazdaságilag hasznos területek birtokjogi megoszlásában is: a szántók 40%-a az egyház, s 15–20%-a pedig a nemesség kezén volt. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az országtanácsban nem a világiak, hanem az egyháziak játszottak meghatározó szerepet.

Jóllehet a fjordok melletti tanyák majd mindegyike foglalkozott kisebb-nagyobb árucserével, kereskedelemmel is, és számos kézműves munkát (szövés-fonás, bőrcserzés, ácsmunkák, szerszámkészítés stb.) maguk végeztek el, a viking kor végére már mégis kialakultak azok a viszonylag nagyobb városias települések, amelyek a kereskedelem és kézműipar központjai lettek. A 12. század első harmadában Ordericus Vitalis: *Historia ecclesiastica* című munkájában hat norvég városról *(civitates)* tett említést: Bergen, Konghelle (Kungälv), Trondheim (eredetileg Kaupang, 1170-től Nidaros, majd Trondheim), Borg (Sarpsborg), Oslo és Tønsberg. A 14. század elejéig még hét további településsel

bővült a norvég városias települések köre: Stavanger, Hamar, Lusakaupang (Kaupanger) az Ambla-fjordban, Borgund és Veøy (a későbbi Ålesund és Molde) a Stor-fjord, illetve a Romsdals-fjord bejáratánál fekvő szigeteken, Vågan (később Svolvaer) Lofotenben, és Marstrand a Kattegat partján, amit Håkon Håkonsson király alapított. A norvég városok nem voltak nagyok, lélekszám alapján tulajdonképpen csak négy „nagyobb" városról beszélhetünk: Bergen, Oslo, Trondheim és Tønsberg. Közülük is Bergen volt a legnagyobb: 1300 táján kb. 7000 ember élt itt, ezért „Észak fővárosának" is nevezték. Egész Skandináviában Bergen számított a legnagyobb városnak. Trondheim és Oslo nagyjából 3000–3000 lakossal rendelkezett, Tønsberg pedig 1500-zal. A többi norvég város lélekszáma ehhez képest sokkal kevesebb volt, alig néhány száz fő, de a tanyákból álló norvég településszerkezetben ezek is figyelemre méltó népességkoncentrációt jelentettek. A norvég városok (hasonlóan a másik két skandináv országhoz) nem rendelkeztek a nyugat-európai értelemben autonómiával. Nem a polgárok által választott magisztrátus és polgármester irányította őket, hanem egy-egy, az uralkodó által kinevezett városgróf *(gjaldker)*, de döntéseihez ki kellett kérnie a polgárok gyűlésének egyetértését. Ahogyan a tartományokban megmaradtak a helyi népgyűlések, a *thing*ek, ezek mintájára a városokban is létrejöttek a helyi gyűlések.

A városok elsősorban kereskedelmi helyek voltak, s ez különösen Bergen esetében volt tetten érthető, ahol a Hanza-városok állandó jelleggel saját kereskedelmi lerakatot, telephelyet, ún. *kontor*t működtettek. Ugyanakkor a városok a királyok hatalmi érdekeit is szolgálták. A saga irodalom szerint a városok az uralkodók ösztönzésére, királyi alapítással jöttek létre. Ezek voltak a királyok székhelyei, s egyúttal megerősített katonai erődöknek is számítottak. Már Sverre Sigurdsson idején Beregen és Trondheim városoknál külön várat építettek. Különböző időszakokban ugyan, de Trondheim, Bergen és Oslo egyaránt királyi székhely volt, s Tønsberggel együtt az ország négy nagy közigazgatási térségének a központja is. Ebben a négy városban székeltek a királyi kincstárnokok, akiknek a *syslemen*ek elszámoltak az általuk beszedett adóval. A városokban a vidéki, paraszti gildék mintájára alakultak meg az első testvériségek *(fraternitas)*, majd a beköltöző, döntően német iparosok hatására a céhek. A bergeni cipészek céhszabályzata *(wilkore)* például 1412-ben született. Bergenbe jórészt Lübeckből költöztek külföldi kézművesek és kereskedők, Oslóba pedig főleg Rostockból és Wismarból. Bergentől északra a külföldi kereskedők és hajósok már nem mehettek, így Trondheimben sem német kalmárok, sem német iparosok nem fordultak elő. A források – jórészt hőskölteményekszerint a 11–12. század folyamán a norvég királyok a városokon belül kijelöltek, leválasztottak egy-egy olyan részt, ahol a külföldi távolsági kereskedők és a helyi lakosok kereskedhettek egymással. Királyi védelem alatt álló vásárterek jöttek létre.

A 13. századtól egész Európában a krónikák és évkönyvek egyre több olyan esztendőt jegyeztek fel, amikor szélsőséges volt az időjárás. Ezek az események már a klíma megváltozásának folyamatát jelezték. 1303-ban és 1306-ban befagyott a Balti-tenger.

A középkori klímaváltozás heves viharokkal, szélsőséges időjárási viszonyokkal járt szerte Európában. A lehűlés a 14. század első évtizedeiben rendkívül gyors volt, és tartós maradt. A hűvösebbé váló klíma következtében az Alpok térségében és Skandináviában, döntően Norvégiában a gleccserek mélyebbre nyomultak a völgyekben, és alacsonyabbra szorult vissza az erdőhatár. Az északabbra fekvő skandináv területeken megszűnt a gabonatermelés, és az északi világ egész területén összezsugorodott a szántóterület. A lecsökkent szántókon a klímaváltozás következtében egyre többször fordult elő gyenge termés, ami súlyos élelmezési válságot okozott. Élelmezési szempontból az 1315–1317 és 1320–1321 közötti időszak volt a legsúlyosabb: egész Európára kiterjedő éhínség támadt. 1316-ban Håkon norvég király, tekintettel az élelmiszerhiányra, megtiltotta a szárított tőkehal *(klippfisk)* és a vaj kivitelét országából. A gyenge és rossz termésű évek átlagban háromévente tértek vissza, és 10 évente jártak jelentősebb éhínséggel Európa valamennyi régiójában. Ez azt jelentette, hogy az élelmiszer-ellátás állandó problémává vált, s a kontinens kénytelen volt tartósan együtt élni az éhséggel. Európa éhezéstől és betegségektől (influenza, dizentéria, tífusz stb.) legyengült, rossz fizikai állapotú népességét a 14. század közepén egy viharos gyorsasággal terjedő, óriási pusztulással járó járvány sújtotta: a pestis. Skandináviát 1350-ben érte el, és Norvégiában különösen nagy pusztítást okozott. Becslések szerint a népesség 30–50%-a vált az áldozatává, így nagyon sok tanya, gazdaság lett gazdátlan, elhagyatott. Mivel a pestis a későbbiekben is gyakran felütötte a fejét (1370, 1371, 1379, 1391, 1392, 1452, 1459, 1500), újra és újra derékba törte a szerény népességregenerálódást. A Bergen melletti Munkeliv kolostorhoz tartozó 160 paraszti gazdaságból például még 1463-ban is minden hatodik gazdátlan volt. Norvégia északabbra fekvő részein, Trondheim vidékén a középkor végén érte el mélypontját a válság: a pusztulás mértéke ekkor az 50%-ot is meghaladta (54%). A magasabban fekvő vidékeken, ahol ellehetetlenült a gabonatermelés, az egykori irtásföldek újra beerdősödtek. Csak a 16. században kezdett ismét lassan növekedni a népesség és a településhálózat.

Skandináviában a mezőgazdaság jóval kisebb szerepet játszott, mint Nyugat- vagy Közép-Európában, és Norvégiában a két másik északi országhoz viszonyítva még annál is kisebbet. A paraszti gazdaságok elsősorban állattartással foglalkoztak, és a hegyekben, a felföldeken *(setr)* található legelőket használták a viszonylag rövid, szezonális legeltetésre. Itt a *setr*en táboroztak egész nyáron, s rendszeresen fejték, védelmezték a marhákat. Norvégiában kevés volt a mezőgazdaságilag hasznosítható földterület, ezért a tanyákhoz közelebb fekvő földeket *(akr)* lényegében „állandó művelés" alatt tartották, és trágyával, a jószágok teleltetéséből megmaradt szénával, valamint a tengerparton gyűjtött hínárral és mocsári humusszal javították. Oslo és Trodheim vidékén, ahol bővebben voltak szántóföldek, a tanyáktól távolabb eső parcellákat ugaroltatással regenerálták. Norvégiában azonban (ahogyan Jütlandon is) nemcsak a hegyi legelőkön (*setr*en), hanem a part mentén és a savas földű hangásokon is legeltettek. A Bergentől északra eső

területen a hangát téli takarmánynak is használták, s összegyűjtötték. A hangával borított földeket rendszeresen fel kellett égetni, hogy elősegítsék a legeltethető friss hajtások növekedését. A szűkös szántóföldeken árpát, rozsot és kölest termeltek, a legelőkön pedig lovat, szarvasmarhát, juhot és kecskét tartottak. A délebbi területeken, az Oslo-fjord vidékén, ahol még tölgy- és bükkerdők is voltak, sertéseket is tartottak.

Az egyes paraszti gazdaságok azonban csak a mezőgazdaságból nem tudtak volna megélni, így a földművelés és állattartás mellett vadásztak és halásztak is. A vadászat során szerzett hús fontos részét képezte a mindennapi tápláléknak, ahogyan a folyókban vagy a fjordokban folytatott halászat is. A nagyobb mennyiségű eladásra szánt halászzsákmány kifogása már több embert igényelt, mint amennyit egyetlen tanya, paraszti gazdaság el bírt volna tartani, így az ilyen halászatokra rendszeresen több tanya egyesítette erejét. Ugyanakkor a norvég partok melletti tenger halbősége lehetővé tette a kizárólag halászatból élő települések létrejöttét is. A legjelentősebb halászhely az északnyugati partvidék volt, különösen a Lofoten-szigetek térsége. A 11. századtól a norvég halászok megjelentek a Barents-tengernél, ahol Vagar közel 200 évre az északi halászat és halkereskedelem központja lett. Az itt fogott hal nagy részét Angliába exportálták. A norvég halkereskedelemben a fő szerepet azonban Bergen kikötője játszotta, és a norvég halexportban a Hanza vált meghatározó szereplővé. A Hanza négy fő külkereskedelmi, külképviseleti lerakata közül az egyik éppen Bergen volt, ami önmagában is mutatja, milyen fontos szerepet töltött be Norvégia a Hanza kereskedelemben. Az itteni ún. „német híd" *(tyskebrüggen)* mintegy 30 lakó- és raktárépületet, valamint egy templomot foglalt magába. A bergeni kontorban a Hanzán belül a vend városoknak, s különösen Lübecknek volt meghatározó szerepe, a norvégiai halkereskedelmet lényegében lübeckiek tartották kézben. 1300 körül Norvégia mintegy 225 000 kg halat exportált évente, s ennek nagy részét (kb. 80%) Lübeckbe. A norvég kivitel nagyarányú növekedése összefüggött Håkon Håkonsson király Lübeckkel kötött kereskedelmi szerződésével (1250). 1294-ben a norvég korona úgy rendelkezett, hogy a külföldi kereskedők csak Bergenbe jöhetnek árukért, és saját rakományukat is csak ott értékesíthetik. Nem véletlen, hogy a Hanza is itt, Bergenben alakította ki kereskedelmi telephelyét. A norvég – német (azaz Hanza) kereskedelem alapvetően a hal – gabona cseréjére épült. 1446-ban Lübeck Norvégia gabonaszükségletének szállítása fejében előre lekötötte magának az ország következő évi halászzsákmányát, így ezzel az előhitelezési formával a saját kezébe összpontosította a norvég halkereskedelmet. Az esetek többségében ez az előhitelezési rendszer úgy működött, hogy a tőkeszegény norvég kereskedők áruhitelt kaptak az észak-német kalmároktól (többnyire gabonát, lisztet, malátát és sört) azzal a kötelezettséggel, hogy a következő évben meghatározott mennyiségű halat fognak leszállítani. A norvég fél azonban nem mindig tudta adott időre szállítani a szerződött mennyiséget, tartozása állandósult, és így tartósan a Hanza kiszolgáltatottja lett. Bergenben a Hanzának elővásárlási joga is volt: addig, amíg az általa kívánt mennyiségű árut be nem szerezte, más kereskedők

nem vásárolhattak norvég exporttermékeket. Míg az idegenek csak a nyári hónapokban kereshették fel Norvégiát, és csak norvég városi polgároknál szállhattak meg a vendégbarátság szokása alapján, a Hanza-kereskedők bármikor felkereshették az országot, és külön telephelyükön lakhattak.

Az 1294. évi rendelkezésben a norvég korona kizárólagos jogot formált az Észak-Atlanti-szigetekkel (Grönland, Izland, Shetland, Feröer- és Orkney-szigetek) folytatott kereskedelemre, mert az innen származó termékek alapvetően a felső rétegeknek szóló luxuscikkek, exkluzív ritkaságok (rozmáragyar, izlandi sólyom, prémek), vagy hal és bálnazsír voltak. A II. Frigyes német–római császár által írt „Sólymászkönyv" például külön foglalkozott az északi sólymokkal. Az Észak-Atlanti-szigetekre tehát csak a norvég hajók mehettek, külföldiek nem. Ez a monopólium a 14. század folyamán végig érvényben maradt, a 15. századtól azonban megszűnt, és a távoli északi vizeken a Hanza hajói is megjelenhettek. Izlandról elsősorban hamburgi kereskedők importáltak tőkehalat. Míg Bergenben elsősorban Lübeck, az Oslo-fjord kikötőiben (Oslo, Tønsberg) Wismar és Rostock kereskedői játszottak meghatározó szerepet. A bergeni Hanza kontor gyakorlatilag lübecki jog szerint működött, s így lényegében Lübeck döntött a kontor elöljáróinak, de még az ottani plébánosnak a személyéről is. Az észak-német kereskedővárosok komoly pénzkölcsönzői is voltak a norvég koronának, és a késő középkorban a norvég királyok jelentős adósságokat halmoztak fel.

A norvég kereskedők – hasonlóan a többi skandináv országhoz vagy az észak-német kalmárokhoz – általában gildékbe, azaz testvériségekbe szerveződtek. Az 1300 körül alakult *Bartholinsskraa* gilde tagjai például olyan távolsági kereskedők voltak, akik kölcsönös fegyveres védelmi közösséget alkottak. Egy 1325. évi oklevél Bergenben egy Grönlanddal kereskedő gildéről tett említést.

Bergenben és Dél-Norvégia kikötőiben német kézművesek, iparosok is megtelepedtek, északabbra azonban – az 1294. évi szabályozás értelmében – már nem. A német vargák, cipészek például Bergenben már 1330 táján létrehozták a maguk céhes szervezetét, de céhszabályzatuk csak 1412-ből maradt fenn. A norvég városok ipari termelése elsősorban a helyi, lokális szükségletek kielégítésére irányult, s nem exportra. A partvidéken mindenhol, tehát nem csak a városokban, a paraszti, helyi hajózás és a hozzá kapcsolódó hajóépítés is jelentős maradt. De nemcsak a városi kereskedők és a partvidéken élő parasztok foglalkoztak kereskedelemmel, hanem a norvég nemesek és egyháziak is.

A norvég pénzrendszer hasonló volt a dánhoz: 1 márka = 8 öre = 24 örtug = 240 dénár. Egy öre tehát 30 dénárt ért, s kb. 24 grammot nyomott, azaz 1 norvég márka 192 gramm volt. Az örtug azonban csak számolópénz volt, vert formában egyedül Svédországban fordult elő.

Norvégiában a kereszténység szélesebb körben, nagyobb arányban Olaf Haraldsson (1015–1030) király uralkodása idején jelent meg, aki mélyen hívő keresztény volt, de politikai érdekei is a kereszténység norvégiai terjesztésére és az egyházszervezet kiépítésére ösztönözték. Dánia fenyegetésével szemben igyekezett jó kapcsolatokat kialakítani a német–római császársággal, és a birodalmi egyháztól, Hamburg-Bréma érsekétől (azaz végső soron a császártól) kért országába püspököket. A norvégok többségét erőszakkal kényszerítette az új hit felvételére. Az egyház jelentőségét a korona hatalma szempontjából utódai is felismerték, ezért az egyházszervezet kiépítésén és megerősítésén túl a kereszténységet bevezető Olaf királyt Norvégia védőszentjévé tették.

A 13. századra kiépült a norvég egyházszervezet, amely öt püspökségből állt. Trondheim, Oslo, Bergen és Hamar püspökségek egyházszervezetileg a hamburg-brémai érsekséghez (azaz a német birodalmi egyházhoz), az 1125-ben alapított Stavanger pedig az alig két évtizede érsekséggé emelt dániai Lund érsekséghez tartozott. Az egyház anyagi alapjainak biztosítására Sigurd Jorsalfar (1093–1130) király vezette be az egyházi tizedfizetési kötelezettséget, de csak a parasztságra (azaz a népesség 95%-ra) vonatkozóan. Az 1277. évi tønsbergi konkordátum azonban a városi polgárokra és a nemesekre is kiterjesztette a tizedfizetési kötelezettséget. Elődje, III. Olaf (1066–1093) építtette Norvégia első kőtemplomát Trondheimben. 1152-ben III. Jenő pápa Trondheim központtal önálló norvég érsekséget hozott létre, és a norvég püspökségeket ez alá rendelte, sőt az észak-atlanti-szigeteki püspökségeket – Kirkjuböur (Feröer- és Shetland), Kirkjuvåg (Orkney-szigetek), Poel (Man-sziget), Holar és Skalholt (Izland), Gardar (Grönland) – is a trondheimi érsekséghez kapcsolta.

Az alacsony népsűrűség és ritka városhálózat miatt Norvégiában viszonylag kevés kolostor jött létre. Az első bencés kolostor csak a 11. század utolsó harmadában, III. Olaf uralkodása idején épült fel Nidarholmban (Trondheim-fjord). Stavangerben Sverre Sigurdsson király idején egy Ágoston-rendi kolostort alapítottak. A kereskedelem fellendülésével növekedésnek indult a városokban (Bergen, Oslo, Stavanger) a 14. században megjelentek a ferencesek és domonkosok is. A középkori Norvégiában összesen 30 kolostor volt, melyekben néhány száz szerzetes és apáca élt. Az érseken és püspökökön kívül mintegy 100 magasabb egyházi tisztség volt, az alsópapság pedig kb. 2000 plébánosból, és azok segítőiből állt. A klérusnak jóval nagyobb volt az aránya és társadalmi súlya, mint a világi nemességnek. A mezőgazdaságilag hasznosítható területek kb. 40%-a az egyház birtokát képezte, amit bérlőknek adtak ki megművelésre.

A pestisjárványok okozta nagyarányú népességpusztulás a norvég klérust sem kímélte, és a 14. század második felétől komoly paphiány lépett fel. E probléma megoldására a Szentszék engedélyezte, hogy a papnak jelentkezők esetében eltekintsen azoktól a ká-

nonjogban rögzített kritériumoktól, melyeket máshol be kellett tartani. Hasonló eljárásra, az általános egyházi normától történő eltérést lehetővé tevő kivételre a norvég klérus gyakorlatában már korábban is volt példa. 1237-ben ugyanis a norvég főpapok azzal a kéréssel fordultak a pápához, hogy az istentiszteleteknél a misebor helyett – ami ebben az országban teljesen hiányzik – a engedélyezze a régi hagyományokkal rendelkező sör használatát.

A középkori Európa egészét érintő pápaság–császárság küzdelmében a norvég egyház – saját hatalmi, politikai szerepének, súlyának erősítése érdekében – az egyházreformok támogatója volt. Politikai szerepének felértékelődését leginkább az jelezte, hogy az első, egyházi szertartás keretei között lebonyolított királykoronázás (1163) után (ami egész Skandináviában az első volt) normaként rögzült, hogy az uralkodókat Szent Olaf koronájával Trondheim érseke trónra lépésük előtt megkoronázta. A norvég egyház hatalmi pozíciója tette lehetővé azt is, hogy egy évszázadon keresztül fegyveres harcot tudott vívni az V. Magnus után trónra került új uralkodói dinasztiával, a Sverre-házzal.

Művelődés, kultúra

Norvégiában a korai középkortól a sagák, a hősköltemények voltak a legelterjedtebbek. Az ezredforduló után a régebbi családi, nemzetségi sagák mellett megjelentek a keresztény királyok, egyházi méltóságok (érsekek, püspökök) vagy latin szentek életrajzából átírt szentek sagái is. A 13. században különösen IV. Håkon (Håkonsson) bergendi udvara, a 14. század elején pedig V. Håkon (Magnusson) oslói udvara volt az irodalmi élet, a világi művelődés központja. A királyi kancellária maga is tevékeny részesese volt ennek, mert ott keletkezett IV. Håkon király és fia, VI. Magnus sagája, amely műfaját tekintve sokkal inkább királytükör *(Konnungs skuggsia)* volt, mintsem hősköltemény.

A bergeni és oslói királyi udvar közvetítette Norvégiába a nyugat-európai lovagi-udvari irodalom alkotásait, és alapvetően ez volt a közönsége a helyi alkotásoknak is. A hosszú időn keresztül szájhagyomány útján hagyományozódó s terjedő hősköltemények, énekek, történetek, elbeszélések kultúrája mellé a 12. század végétől jelent meg az eseményeket írásba foglaló, önálló történetírás és hagiográfiai irodalom. A norvégiai latin nyelvű hagiográfia az 1160–1185 között íródott *Passio et miracula beati Olavi* című művel kezdődött, amit Eystein trondheimi érsek írt. 1200 körül keletkezett az ún. *Régebbi Olafsaga*, a *Nagy Olafsaga* pedig 1230 tájáról származik. Az 1180–1230 közötti fél évszázadban a norvég történelem átfogó, összefoglaló ábrázolását tartalmazó művek is születtek. Az első ilyen művet egy bizonyos Theoderich nevű szerzetes írta a 12. század végén *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* címmel. Az érseki székhelyen, Trondheimben volt

szerzetes, és Franciaországban tanult. Nevének norvég formája (= Thorir) alapján később vagy Hamar ilyen nevű püspökével (1189–1196), vagy Trondheim ilyen nevű érsekével (1206–1214) volt azonos. A *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* Széphajú Harald király korától Sigurd Jorsalfar uralkodásáig követte végig Norvégia történetét. Szintén a 12. század végén keletkezett a *Historia Norwegiae* és a norvég királyok történetét elbeszélő királysaga, az *Ágrip af Nóregs konunga sogun*. Ez utóbbi 59 fejezetből áll, és Fekete Halfdantól (Széphajú Harald apjától) Sverre Sigurdsson 1177. évi fellépéséig írta meg a norvég történelmet. Szerzőjét egyiknek sem ismerjük. A legismertebb „norvég történet", a középkori skandináv történeti irodalom remeke a *Heimskringla* volt. Szerzője Snorri Sturlusson számos régebbi, korábbi alkotás összeszerkesztésével, kiegészítésével vagy újjáírásával rakta össze művét. A mitológiai kezdetektől Sverre Sigurdsson uralkodásáig terjedő korszakot örökítette meg. Snorri 1178/79 táján született Izland nyugati részén. A 13. század elejétől (1202) már *goden* méltóságot töltött be és a sziget egyik legbefolyásosabb politikai személyének számított. Szoros kapcsolat fűzte a norvég udvarhoz, ahol kétszer is huzamosabb ideig megfordult (1218–1220, 1237–1239). A Heimskringla 16 önálló, külön sagából áll, súlypontját az *Olafs saga Helga* képezi, amely az egész szövegnek kb. harmadát teszi ki. Ez foglalkozik a norvég királyok ősi, isteni eredetével, a Yngling-dinasztia szakrális eredetével, mítoszával, és az isteni őssel, Njörddel. A saga szerint a dinasztia megalapítása óta 28 generáció telt el. Ez a hosszú genealógiai lánc a királyság szakrális eredetét és jellegét volt hivatva bizonyítani.

Az Észak-Atlanti-szigetek

Az **Orkney-szigetek** egészen közel fekszenek Britannia északi csücskéhez (kb. 18 km) és Norvégiától is egy napi hajóút választotta el. A talaj itt termékeny volt, és viszonylag jelentősebb pikt népesség lakta. 800 körül a Norvégiából érkezett telepesek önálló politikai hatalmi szervezetet, egyfajta államot hoztak létre a szigeteken, melynek élén egy jarl állt. A 840-es években az Orkney-szigeteknek már saját püspöke volt. Természetesen a híveket ekkor még a pikt őslakosok jelentették, s nem a vikingek. A Norvégiától független szigetcsoport termékeny talajával és éghajlatával kedvező feltételeket kínált a mezőgazdasági művelés számára. Az itt előállított élelmiszer (hús, sajt, tojás stb.) a középkori Orkney fontos kiviteli cikkét jelentette. A szigetek ugyanakkor bázisul szolgátak a közeli brit és ír partokra irányuló rabló hadjáratokhoz. Az Orkney-szigetek urának gazdagsága alapvetően ezekre a zsákmányolásokra épült. A régészeti leletek szerint hatalmas ezüstkincsekkel rendelkezett (egy 950-ből származó rétegben például 5 kilogrammos ezüstlelet került elő). Ez a gazdagság lehetővé tette, hogy a jarl jelentős számú fegyve-

res kíséretet tartson, s így hatalmát a szigeteken belül, és a tágabb térségben egyaránt megerősítse. Az itt uralkodó valamennyi jarl közül Kövér Sigurd volt a leghatalmasabb a 10–11. század fordulóján, aki Malcolm, skót király lányát vette feleségül. Uralmát kiterjesztette az észak-skóciai Caithnessre, a Hebridákra és a Man-szigetre. 1014. április 23-án halt meg a Clontarfnál vívott csatában, amikor Brian Boroimhe ír király szövetségeseként Dublin norvég királyával, Selyemszakállú Sigtryggel ütközött meg. A csatában Brian Boroimhe és Kövér Sigurd is elesett, de az írek győztek, habár Dublint nem foglalták el, így Sigtrygg továbbra is trónján maradt. Kövér Sigurd szigetekre épülő tengeri birodalma részekre hullott. A 11. század közepén Malcolm király egyik leszármazottja, Thorfinn lépett fel az Orkney-szigeteken trónigénnyel, és rövid idő leforgása alatt a szigetek ura lett, majd fennhatóságát Skócia egész északnyugati részére kiterjesztette. A Man-szigeten az izlandi származású Godred Crovan (1080–1095) épített ki saját hatalmat, s uralmát még Dublinra is kiterjesztette. A 11. század végén III. Magnus norvég király (1093–1103) a norvég koronához csatolta az Orkney-szigeteket, a Hebridákat és Man-szigetét. Maga Magnus király 1103-ban írországi (ulsteri) hadjárata során vesztette életét. A norvég fennhatóság alá került szigetek központjában, Kirkjuvågban (a mai Kirkwall) a skóciai Durham impozáns székesegyházának mintájára építették a 12. században a Szent Magnus katedrális. 1468-ban a kalmari unió királyának, I. Keresztélynek a lánya, Margit III. Jakab skót király felesége lett, s hozományként az Orkney-szigetek Skóciához kerültek (1472).

A szintén piktek által lakott **Shetland-szigetek**re a 9. században telepedtek meg a vikingek. Itt az éghajlat már szelesebb, a talaj pedig soványabb volt. Míg az Orkney-szigetek dús legelőin jelentős szarvasmarha tenyésztést folytattak, Shetlandon csak juhokat lehetett tartani, és nagy szerepe volt a halászatnak. A szabad paraszti norvég telepesek közössége lényegében monarchikus hatalom nélkül, ősi szokásjogra épülő közösségben éltek, ahogyan például Izlandon is. 1472-ben Margit királylány hozományaként ezek a szigetek is Skócia fennhatósága alá kerültek.

Az Orkney-től 320 kilométerre északra és Norvégiától 640 kilométerre nyugat felé fekvő **Feröer-szigetek**en a jelentősebb távolság miatt már nem élt számottevő pikt népesség, legfeljebb csak néhány ír remete. A szigetek benépesülését megörökítő saga szerint egy bizonyos Grimr Kamban és a vele együtt a Széphajú Harald zsarnoksága elől elmenekültek voltak az első viking telepesek. A 17 lakható sziget félúton fekszik Norvégia és Izland között. Egyiken sem volt jó termőtalaj, legelőterület, vagy jelentősebb természeti kincs. Az ide költözött norvégok Shetlandhoz hasonlóan szabad paraszti közösségeket hoztak létre, és ezek kormányozták a szigeteket. Olyan jarl-hatalom, mint amilyen az Orkney-szigeteken létrejött, sem Shetlandon, sem a Feröer-szigeteken nem volt. Az 1260-as évek elején mindkét szigetcsoport a norvég korona uralma alá került.

A történeti hagyomány szerint a 800-as évek közepén a Hebridákon megtelepedett norvég Naddodr volt az, aki hajójával messze nyugatra sodródva felfedezte **Izland** szigetét. Más források a Gardar Svavarsson és Floki Vilgerdarson vezette hajósokhoz kapcsol-

ták a sziget felfedezését. A legelső telepesek, mint például Ingolfr Arnarson, nem sokkal 870 táján jelentek meg Izlandon. Ingolf Arnarson a sziget nyugati partvidékén telepedett le, amely az ott fakadó gőzölgő meleg forrásokról kapta a Reykjavik, azaz „Füstölgő Öböl" nevet. A 9. század végén és a 10. század elején lezajlott izlandi betelepülésről szóló legfontosabb forrás a *Landnamabok* (azaz a Honfoglalók Könyve) mintegy 400 telepes nevét (és családját) örökítette meg, és sok esetben még származási helyüket is megnevezte. A legtöbben Norvégia nyugati részéről származtak, ők Széphajú Harald uralma elől menekültek el, de jöttek az északi skót és ír területekről is. Jóval kevesebben voltak, akik Kelet-Norvégiából vagy Svédországból jöttek, Dániából pedig senki sem költözött Izlandra. Az izlandi honfoglalás, megtelepedés 60 év alatt, 870 és 930 között ment végbe. Ezen idő alatt mintegy 15 000–20 000 fő lett a sziget népessége, majd a következő évszázad alatt ez a szám kb. 60 000-re nőtt. Az itteni telepes közösség a norvég szokásjog szerint élt. A sagák szerint az izlandi viking kolónia egy Ulfljet nevű embert hazaküldött Norvégiába, hogy tanulmányozza a törvényeket és a bíráskodás módszereit. Izlandon a megtelepedés és egzisztenciális boldogulás terén az „előbb jött, előbb kap" elve érvényesült, így a minél régebbi bevándorlás, betelepedés ténye biztosította a családoknak a legjobb földeket és az általános társadalmi elismerést. A korábban megszerzett javak, erőforrások idővel még jobban felértékelődtek, és a 10. század első felében kialakuló szabadparaszti társadalmi és politikai rendszer ennek megőrzésére épült ki. Ulfljot lett az első törvénymondó *(løgsøgumadr)* Izlandon. 930-ban jött létre az *Althing*, az izlandiak törvényhozói és bíráskodási fóruma, amit ezután évente összehívtak. Az Althinget nyaranta a sziget délnyugati részén, egy Thingvellir nevű helyen tartották, ami a „gyűlés mezejét" jelentette. (A mai Reykjaviktól 48 kilométerre található.) Az Althing két fő részből állt: a törvényhozó testületből *(løgretta)* és a bírákból. A *løgretta* élén a törvénymondó állt, a testületet pedig az izlandi társadalom felső rétegét jelentő *gode*-k csoportja alkotta. Üléseiket az ún. „törvénysziklánál" *(Løgberg)* tartották. A törvényhozás mellett a bíráskodó testületet is *gode*-k alkották, azzal a megkötéssel, hogy ha egy *gode* részt vett a törvényhozói testületben, akkor nem bíráskodhatott. Ilyenkor kíséretének egyik tagját küldte el bírónak, aki őt képviselte. Az Althing bírói testületének összetétele az izlandi megyerendszeren és a „tavaszi" gyűléseken alapult. Izlandon négy megye (vagy tartomány) volt: egy déli, egy nyugati, egy északi és egy keleti. A déli, nyugati és keleti megyének 3–3, az északinak 4 ún. „tavaszi" gyűlése volt, amelyeket 3–3 *gode* vezetett. Összesen tehát ez a 39 *gode* alkotta Izland felső rétegét és a sziget politikai berendezkedésének meghatározó intézményét, az Althinget. Az ő kezükben volt a tényleges hatalom, így a sziget oligarchikus jellegű köztársaságként működött. A négy országnegyedben (megyében) külön-külön *thing*eket is tartottak, amelyek az Althing alá voltak rendelve. Két típusa volt: az ún. „tavaszi" *(varping)* és az „őszi gyűlés" *(leid)*. A „tavaszi" thingek csak egy-egy országnegyed problémáival foglalkoztak: a bíráskodás mellett itt rögzítették a kereskedelmi termékek árát és a bérek mértékét. Az egyértelmű ügyeket már itt el tudták bírálni, s csak azok a

problémák kerültek az Althing elé, amelyeket a megyék gyűlésein nem tudták megnyugtatóan megoldani. Az „őszi gyűlések" feladata az Althing döntéseinek kihirdetése volt az adott országnegyedben, illetve ha szükségesnek tűnt, akkor azok végrehajtása.

Az izlandi társadalom felső rétegét a földbirtokosok *(baendr)* alkották, akik jórészt a korai betelepülők köréből kerültek ki. A birtokaikon lévő javakkal kizárólag ők kereskedhettek, szolgáik, szabadosaik csupán saját szükségleteikre használhatták fel ezeket. Az izlandi törvények kizárólag egy tagban lévő földtulajdont engedélyeztek, így egy földbirtokosnak nem lehettek a sziget különböző pontjain földjei. A *baendr* réteg nemzetségfői köréből választották az izlandi társadalom csúcsát jelentő 39 *gode*-t, és ebből a 39-ből a legnagyobb közjogi méltóságot, a törvénymondót *(løgsøgumadr)*. Az ő körükben volt a törvényhozói és bírói hatalom, ami az Althingen öltött intézményes formát.

A *baendr* réteg birtokaihoz függő helyzetű, alárendelt paraszti gazdaságok tartoztak. A társadalmi hierarchiában ezt a réteget a földbérlők vagy szabadbérlők *(leiglendingar)* alkották. Ők vagy később érkeztek a szigetre, amikorra már a korábban jött telepesek minden földet elfoglaltak, vagy pedig a földtulajdonosok közül süllyedtek le. A bérlők éves földbérleti díjat fizettek a bérbeadó tulajdonosnak. A bérleti szerződésben általában rögzítették, hogy a bérlő köteles a teljes bérelt földterületet megművelni, illetve gazdaságilag hasznosítani, ellenkező esetben e bérleti szerződés érvényét vesztette. A bérlő nem adhatta tovább „albérletbe" a kezelésében álló földeket. Ugyanakkor a földbérleti viszony sokkal több volt, mint egyszerű üzleti alapú kapcsolat. Sokkal inkább valamiféle kliens-viszonyra emlékeztetett. A földbirtokosoknak ugyanis kötelessége volt segíteni bajba jutott bérlőiknek, akár téli élelem- vagy takarmányhiány esetén, akár jogi természetű ügyekben. Ez a kapcsolat a bérleti viszony lejártáig állt fenn, azt követően ismét – a bérleti szerződés meghosszabbításával – megújították. A földbérlők másik csoportja, a *budsetumenn*, azaz a földművelők rétege a földbérleten túl még robottal is tartozott urának. Minden egyéb vonatkozásban helyzetük a szabadbérlőkéhez volt hasonló.

Elenyésző számban rabszolgák *(praelar)* is voltak Izlandon, de jogállásukat tekintve mégsem minősültek egyszerűen tulajdonnak. Megölésük esetén nem kártérítést kellett fizetni (mint egy vagyontárgy esetében), hanem vérdíjat, mint minden olyan emberért, aki a társadalom részét képezte. Igaz, vérdíjuk csak a szabad emberek vérdíjának tizedét tette ki. Ha nem az ura, hanem valaki más ölt meg egy szolgát, az elkövetőt akár részlegesen ki is taszíthatták a társadalomból. Még szigorúbb volt a jog azokkal szemben, akik úgy öltek meg egy szolgát, hogy az a gazdáját védte. Ilyen esetekben teljes kitaszítás volt az elkövető büntetése. A rabszolgák rétegén belül külön csoportot képviseltek az adósrabszolgák *(løgskudarmenn)*, akiknek helyzete tartozásuk mértékétől függött. Helyzetük ideiglenes volt, csak az adósság kiegyenlítéséig tartott. Ha a szolgákat felszabadították, általában fizetett cselédek lettek uruk birtokán, vagy egy-egy kisebb tanyát vettek bérbe. A felszabadított vagy szabados *(leysingjar)* státusz csak egygenerációs volt, mert gyermekeik már szabadnak születtek. A szabadosok vérdíja a szabad emberek vérdíjának a fele volt.

Az Izlandra települők alapvetően földművesek voltak, de a megélhetésben nagy szerepe lett a halászatnak, vadászatnak és a kereskedelemnek is. A nagy bőségben fogott hal, a rozmáragyar, bálna- és fókazsír, valamint prémek jelentették Izland fő kiviteli termékeit. Az importáruk között a gabona és a fa volt a meghatározó, de a különböző fémek (vas, ezüst), textíliák vagy kész fegyverek, háztartási eszközök ugyancsak gyakran szerepeltek a behozott termékek listáján. A sziget folyóiban, tavaiban sok volt a pisztráng és a lazac, a tengerben pedig a tőkehal. Az izlandiak a partokon fókára és rozmárra vadásztak, a tengeren pedig bálnákra. A megélhetés szempontjából a sziget természetföldrajzi adottságai jelentették a legnagyobb bizonytalanságot és kockázatot. Területének jelentős részét 500 m magasságon felül hatalmas gleccserek borították, amelyek elválasztották egymástól a lakott tengerparti területeket és völgyeket. A gleccserek felől váratlanul a völgyekre zúduló hideg szelek komoly károkat okoztak a mezőgazdasági kultúrában vagy éppen a szénabetakarításban. Ehhez járult még hozzá a vulkanikus tevékenység, ami nemcsak a meleg források pozitívumát jelentette. A Hekla nevű vulkán kitörése például 1104-ben a legnagyobb vulkanikus katasztrófák egyike volt. Ennek következtében teljesen elpusztult a sziget déli részén fekvő, legsűrűbben lakott Thjorsa-völgy.

981-ben egy Thorvald nevű izlandi birtokos egy Friedrich nevű szász pap társaságában tért vissza Európából, de térítő tevékenységük nem járt sikerrel. Több eredménnyel járt az a misszió, amit Olaf Tryggvason norvég király küldött a szigetre Thangbrand vezetésével 997-ben (valamint az Orkney- és Feröer-szigetek megtérítésére), de komolyabb sikert csak két izlandi, Hjalti Skeggjason és Fehér Gizur missziós tevékenysége hozott, s 1000-ben az Althing a kereszténység felvétele mellett döntött. Dánia után így Izland lett a második, hivatalosan is keresztény északi ország. Néhány évvel a kereszténység felvételét követően bencés szerzetesek telepedtek meg a szigeten, és két kis kolostort építettek Thingeyjarban és a Thver-folyónál, Thverarban. A kereszténység elfogadása azonban jó ideig inkább csak elvi, mintsem valós döntés volt, mert pár szerzetestől eltekintve Izlandon nem voltak felszentelt papok, akik miséket tarthattak volna, vagy kiszolgáltathatták volna a szentségeket. A hívők éveken át csak közös zsolozsmázásokon vehettek részt. Éppen ezért a kereszténység felvételében nagy szerepet játszó Fehér Gizur a fiát, Isleifet Németországba küldte, hogy papnak tanuljon. 1056-ban Adalbert hamburg-brémai érsek Izland püspökévé szentelte fel Isleifet. A püspöki székhely a sziget déli részén fekvő Skalholt lett, amely egyébként Isleif magánbirtoka volt. Amikor meghalt (1080) fia, Gizur követte őt a püspöki székben. Gizur püspöksége (1080–1118) alatt a szigeten béke volt, az emberek akár fegyvertelenül is közlekedhettek. Tekintélye olyan nagy volt, hogy „mindenki, öreg és fiatal, gazdag és szegény, férfi és nő a püspök rendelése szerint élt". Ebben minden bizonnyal nagy szerepe lehetett a már említett 1104. évi vulkánkitörésnek, amit a pogány szokások és normák miatt haragra gerjedt Isten büntetésének tartottak. Nem véletlen, hogy 1106-ban Holarban (Izland északi részén) létrehozhatták a sziget második püspökségét. A kettő közül Skalholt volt a rangelső: az ő

egyházi fennhatósága az ország háromnegyedére, azaz a keleti, déli és nyugati megyékre terjedt ki, míg Holar püspökéé csak az északira. A két püspök a *gode*-k mellett kapott helyet az Althingen a törvényhozásban.

A 12. század végétől Izlandot egyre mélyülő belső széttagolódás, a klánok, különböző érdekcsoportok konfliktusa és gyakran fegyveres küzdelme jellemezte. Ez részben összekapcsolódott a *gode*-k közötti viszályokkal, részben pedig egyházi okai is voltak. A gregoriánus egyházreform hullámai – jelentős megkésettséggel – csak ekkoriban érték el Izlandot. A pápaság által képviselt egyházpolitika érvényesítése pedig – amit alapvetően a norvégiai klérus is támogatott (a sziget legfontosabb külpolitikai és kereskedelmi kapcsolatai Norvégiával voltak) – azzal járt volna, hogy a papokat kiveszik az Althing, s így a *gode*-k bíráskodása alól. Az egymással szemben állók, az öt legnagyobb hatalmú, egymással hadakozó család, mind Norvégiában keresett támogatókat, és vezetőik maguk kérték a norvég király fennhatóságát. 1262-ben Izland elismerte Håkon király uralmát maga felett, a király pedig a sziget jogi és igazgatási önállóságának megtartása mellett egy jarlt állított az élére. Az Izlanddal folytatott kereskedelmet a norvég korona által megbízott norvég kalmárok monopóliumává tette, ami csak a 15. századtól változott meg. Az 1400-as években már a Hanza hajói is felkeresték tőkehalért a szigetet.

Grönlandot 900 táján egy Gunnbjörn Ulfsson nevű hajós fedezte fel, aki Norvégiából Izlandra vitorlázott, de a viharos szél elsodorta messze nyugat felé. A felfedezett terület annyira távol esett Skandináviától (és még Izlandtól is), és oly mostohák voltak az életfeltételek, hogy évtizedeken át nem jöttek ide telepesek. Vörös Erik és rokonai, barátai is csak azért telepedtek itt le 982-ben, mert Vörös Eriket gyilkosság miatt száműzték Izlandról. A Grönlandra érkezők két telephelyet hoztak létre. A déli csücsökhöz közeli, a sziget keleti partján fekvő település, Österbygd (azaz „keleti telep") volt a kedvezőbb adottságú, jobb életfeltételeket kínáló hely, így ez lett a sziget politikai központja, s maga Vörös Erik is itt telepedett le. Österbygdben mintegy 190–200, a kedvezőtlenebb fekvésű nyugati telepen, Vesterbygdben – amely jóval északabbra feküdt, és a sziget nyugati, Amerika felé eső oldalán – pedig ennek a fele, 90–100 gazdaság, tanya jött létre a 11. század folyamán. A két grönlandi kolónián kb. 2500–3000 ember élt. Mivel a keleti (déli) telep kétszer akkora népességgel rendelkezett, mint a nyugati (északi), Österbygd volt a grönlandi népgyűlés helyszíne. Az eltérő népességszám a kereszténység felvételét követően az egyházi intézményekben is megmutatkozott. 1300-ig a nyugati telepen 4, a keletin pedig 12 templom, illetve kápolna létesült. Majd 70 évvel azután, hogy Izlandnak saját püspöke lett, és 18 évvel azután, hogy Izlandon a második püspökséget is létrehozták, 1124-ben Sigurd Jorsalfar norvég király Grönlandra szintén küldött egy püspököt. A grönlandi püspökség központja Gardar lett (ma Igaliko), ahol egy Szent Miklósnak szentelt templom, valamint egy kolostor is épült. A saga-irodalom szerint egy Einar Sokkason nevű tekintélyes grönlandi birtokos 1118-ban személyesen utazott Norvégiá-

ba, hogy állandó püspököt kérjen Sigurd királytól, aki ennek hatására intézkedett később a grönlandi püspökség létrehozásáról.

Grönlandon még annyi szántóföldi művelésre sem nyílt lehetőség, mint Izlandon. Az ide települtek állattartásra, vadászatra és halászatra építették életüket. A korabeli norvég feljegyzések szerint a legtöbb grönlandi soha életében nem látott búzát vagy egyéb gabonát, és nem kóstolt kenyeret vagy sört. Ha esetleg termesztettek is egy-egy meredek szikla tövénél fekvő kiskertben ehető növényeket (káposztát, céklát, retket stb.), azok legfeljebb luxusfogásként kerültek a tehetősebbek asztalára. (A sziklák a széltől védték a kerteket és visszaverték a növényekre a napfényt.) Grönland lakói teheneket, juhokat és kecskéket tartottak, elsősorban a tejükért, amiből sajtot, vajat és joghurtszerű ún. *skyrt* állítottak elő. A hideg miatt az állatokat évi kilenc hónapig istállókban kellett tartani. Az átlagos grönlandi téllel számolva egy tehén több tonna szénát igényelt, így nem meglepő, hogy az itteni eknek az egyik legfontosabb nyári munkája a fűkaszálás, gyűjtés, szénaszállítás volt. Ha a nyáron gyűjtött széna télen nem bizonyult elegendőnek, a tengerből szedett hínárral próbálták ezt kiegészíteni. A tél kezdete előtt minden gazda számba vette, hogy a nyáron gyűjtött széna és egyéb takarmány várhatóan hány állatra lesz elég a téli időszakban. Az ezt meghaladó számú jószágállományt levágták. A tél hosszát azonban nem lehetett pontosan megmondani, ezért ha a nem áttelelhető állatok számát túlbecsülték a rendelkezésre álló szénához képest, akkor a kelleténél több jószágot vágtak le, és májusban kevesebb állatuk lett, mint az előző évben (vagy években). Ha viszont túl optimisták voltak, és kevés állatot vágtak le, a tél vége felé a jószágokat éhhalál fenyegette. A vagyoni és társadalmi státusz, ami alapvetően a jószágállományra épült, emiatt bármikor, könnyen megváltozhatott. Természetesen a tejtermékek és a tél előtt levágott háziállatok húsa nem volt elegendő a grönlandi népesség élelmezésére. A vadállatok, elsősorban a rénszarvasok és a fóka húsa vált fontossá a táplálkozásban, sokkal inkább, mint Norvégiában vagy Izlandon. Grönland fő exportcikkét Európába a jegesmedvebőr és a faragott rozmáragyar adta. A grönlandi gazdaság tehát részben az állattartásra, részben pedig a tengerpart és szárazföldi vadászatra épült. Külön-külön egyik ágazat sem lett volna elegendő a viking telepek létfenntartásához, ezért ha a körülmények változásával bármelyik is ellehetetlenült, hiányát a többi nem tudta kompenzálni.

Az éghajlat 13. századtól kezdődő változása, a klíma fokozatos lehűlése egyre súlyosabb életfeltételeket teremtett Grönlandon. Az amúgy is rövid nyarak még kurtábbak, hűvösebbek és nyirkosabbak lettek, így egyre kevesebb szénát tudtak begyűjteni, ami az állatállomány csökkenését eredményezte. A korábbi időkhöz képest sokkal több hóval járó hosszú telek megtizedelték a vadászható rénszarvasokat, a hideg májusi és júniusi időjárás pedig a fjordokban jégtáblákkal torlaszolta el az utat a vándorfókák partszakaszához. Összességében tehát a vadászat is jelentősen megnehezült. Amikor egyre gyakrabban fordult elő, hogy a szűkös szénatermést hozó rövid nyarak után hosszú és

havas telek következtek, kombinálva a fókavadászatot gátló körülményekkel, az amúgy is kedvezőtlenebb adottságú nyugati telep lakóinak – akiknek még a jó években is nagyon meg kellett küzdenie az állatok megfelelő ellátásáért – el kellett hagyniuk lakóhelyüket. A kisebb és szegényebb nyugati telepen élők helyzetét a romló időjárási viszonyok okozta romló megélhetési feltételek mellett a hideg miatt délebbre húzódó eszkimók is nehezítették. Az eszkimók részben ugyanazokat az erőforrásokat vették igénybe, mint a vikingek (rénszarvas- és fókavadászat). Így szükségképpen versenytársak voltak, és harcoltak egymással. Egy norvég pap, Ivar Bardarsson, akit Bergen püspöke küldött Grönlandra, hogy felmérje az ottani egyház helyzetét, 1362-ben beszámolót készített útjáról, amelyben azt írta, hogy „most az egész nyugati telep a skraelingeké (azaz eszkimóké)". A keleti telep még a 15. század első felében is létezett. Egy Thorstein Olafsson nevű norvég hajóskapitány például 1406-ban vitorlázott Grönlandra, ahol négy évet töltött, és ott meg is házasodott. A tőle származó információk nem szóltak arról, hogy a keleti településterületet komoly veszély fenyegette volna. Olafsson 1410-ben tért vissza Norvégiába, s ezután a keleti telep még néhány évtizedig létezett. Úgy tűnik, hogy Ivar Bardarsson jelentését követően a norvég egyház lemondott Grönlandról, mert amikor 1378-ban meghalt az ottani egyházmegye, Gardar püspöke, a trondheimi érsek nem rendelkezett pótlásáról, így ettől kezdve ott új papokat sem lehetett felszentelni. A 15. század közepére a keleti viking telep is megszűnt Grönlandon.

SVÉDORSZÁG

A földrajzi környezet

A középkori Svédország földrajzi kiterjedése jelentősen eltért a maitól: a déli és délnyugati területek (Skåne, Halland, Blekinge) Dániához tartoztak, míg a mai Finnország déli és délnyugati részei a svéd korona fennhatósága alatt álltak. Dániával és Norvégiával összehasonlítva Svédország éghajlata sokkal hidegebb, mert a Golf-áramlat „melegítő" hatása itt már nem érvényesült. A nyár nagyon rövid, a tél pedig hosszú és hideg. Stockholm környékén például mindössze négy és fél hónap fagymentes. Északon csak június közepén szűnnek meg a fagyok, de augusztus végén már ismét jelentkezhetnek. Az ország középső részén 3–4, északon 6–7 hónapig is megmarad a hótakaró. Az évi csapadékmennyiség 400–600 mm, de megoszlása nagyon egyenetlen: tavasszal, amikor a vetések fejlődéséhez vízre lenne szükség, kevés eső esik, ősszel azonban, amikor a széna és a termés betakarításához egyaránt napos és száraz idő kellene, sok csapadék hullik. A mezőgazdaság szempontjából a svéd területeken a nyár túl rövid, a tél túl hosszú, a tavasz túlságosan száraz, az ősz pedig túl csapadékos. A hosszú telek miatt az állattartáshoz szükségképpen hozzá tartozott (s tartozik) az istállózás és takarmányozás, de az állattenyésztés természeti feltételei még így is sokkal kedvezőbbek, mint a földművelésé. A felszínt jobbára gyenge minőségű podzol- és (főleg északon) láptalajok borítják. Termékenyebb barna erdőtalajok csupán a déli részeken (melyek Dániához tartoztak), valamint Östergötlandban fordulnak elő. Az időjárási viszonyok mellett a vékony és gyenge minőségű talajréteg a mezőgazdasági művelés másik akadálya. Svédország közel kétharmadát ma is erdő borítja, a középkorban azonban ez az arány még ennél is sokkal magasabb volt. Míg Norvégiában a folyók rövidek és zuhatagosak, Svédországban a hegyekből viszonylag hosszabb, sebes vizű, de hajózásra és faúsztatásra egyaránt alkalmas, egymással párhuzamosan futó folyók sokasága ömlik a belső területek nagy tavaiba, vagy a tengerbe. A mai Svédország területének 8,5%-át (ma kb. ugyanekkora szántók aránya) tavak borítják. Összesen 96 000 tó található itt, közülük négy, a Vänern, a Vättern, a Mälaren és a Hjälmaren (mindegyik Közép-Svédországban) különösen nagy vízfelületű tavak. A Vänern például 5585 km^2, a Vättern pedig 1912 km^2 területű. Az ország belső részeinek közlekedésében a folyók és tavak kiterjedt hálózata

régen és most is fontos szerepet játszott. A külvilággal a tenger biztosít kapcsolatot, mert a Skandináv-félsziget belsejében észak-déli irányban húzódó nagy hegyvonulatok a szárazföldi közlekedést jelentősen megnehezítették. A mai Svédország nyugati partjainál, a dániai Jütland-félszigettől elválasztó Skagerrak sohasem fagy be, és a Sund-szorosban is csak a legkeményebb teleken képződik jég. A délkeleti s keleti partoknál is a Balti-tenger középső része általában jégmentes, csupán a hullámzástól védett, szélmentes kis öblök fagynak be. Északabbra azonban a Botteni-öböl már a tengervíz befagyása miatt átlag négy hónapig alkalmatlan a hajózásra. Stockholm kikötőjét a jég átlagosan évi 70 napig zárja el a külvilágtól.

A középkori Svédország egy nagyjából ovális alakú, kelet-nyugati irányban kb. 180–200, észak-déli irányban pedig kb. 100–120 km átmérőjű terület volt, amely három nagy törzsi-tartományi területből állt: Upplandból, Västermanlandból és Södermanlandból. Ezek mindegyike körzetekre, ún. századkerületekre, nemzetségi földekre *(hundare)* oszlott. E területek középpontját a Mäleren-tó alkotta, melynek környéke a mitikus eredetű királyok otthona volt, amit *Svithiod* vagy *Suedia* néven emlegettek. A Mäleren-tó tágabb térségét alkotó három nagy tartományban az ún. *svea (sweon, suedi, sviar)* nép élt, ők adtak nevet a későbbi államnak. A Vänern és Vättern tavak vidéke, az ún. Götaland vagy Götland a *göta* vagy *gautar* nép szállásterülete volt, és mindig is megkülönböztették Öster-, illetve Västergötlandot. A két Götland együtt kb. akkora területet tett ki, mint Írország. A Botteni-öböl nyugati partvidéke mentén fekvő terület volt Hälsingland, ahol a svea vidékekről kivándoroltak telepedtek meg, és egy szabad, erdei társadalmat hoztak létre. A *hälsing* állandó szállással, azaz saját gazdasággal rendelkező földművest (telepest) jelentett. Annak ellenére, hogy semmi nyoma annak, hogy a 12. század előtt bármiféle politikai kapcsolatban álltak volna a svéd királysággal, Hälsingland az oda beköltözők kulturális tradíciói, rokoni kapcsolatai, szokásjogi normái stb. révén *Sueonia* részének számított. Ehhez hasonló erdei közösség élt a Vänern-tótól északra elterülő, kb. 15 000 km^2 hegyes-dombos, erdős területen, amit Värmland (azaz „a meleg folyó melletti terület") néven ismertek. A hälsingekhez hasonlóan az itteni gyér népesség sem tartozott a 13. század előtt sem a svéd, sem a norvég koronához. Snorri Sturlusson Szent Olafról szóló sagája szerint Värmlandot a svéd és norvég királyok zsarnoksága elől ide menekültek népesítették be. Värmlandtól északnyugatra, a völgyekkel szabdalt hegyek vidékén, Dalarna tartományban szintén szabad erdőlakók éltek, akik a földművelésen és állattartáson kívül bányászattal is foglalkoztak. Maga a tartomány neve szó szerint azt jelenti, hogy „völgyek". Domborzati viszonyait tekintve Dalarna egyfajta átmenet a szelídebb déli tájak és a zord észak között, mert az észak felé húzódó hegyek innentől kezdődően válnak egyre magasabbá, s végül a Kebnekaise hófödte csúcsában tetőződnek Lappföldön, akiknek lakóit (ti. a lappokat) Brémai Ádám *scritefinni*nek nevezte krónikájában.

Svédország keleti partvidékének két nagyobb méretű szigete van: Öland és Gotland. Öland mintegy 130 km hosszú, keskeny és lapos sziget, amely helyenként alig 6 km széles. A szárazföldhöz, Blekinge tartományhoz egészen közel, 4–5 kilométerre fekszik. Területe 1346 km^2. Lakói már a korai középkorban, azaz a viking időkben 21 sáncvárat emeltek a fosztogatók, rablók ellen. A 12. században a svéd királyok fennhatósága alá került, akik nyolc hajó- és katonaállító körzetbe szervezték az itteni népességet. A sziget nagy része köves, fátlan pusztaság, egy hatalmas mészkőplató. Gotland már távolabb, 90 kilométerre fekszik a svéd partoktól. Területe 3160 km^2, ennek ma 25%-a szántó, 54%-a pedig erdő. Ez az arány a középkorban sem lehetett sokkal különbözőbb, mert a virágzó gotlandi kereskedelemnek hajókra, a hajóépítéshez pedig sok fára volt szükség. A sziget a középkorban hosszú ideig független maradt, s csak a 14. század végén került a Német Lovagrend, majd a dán (pontosabban kalmari uniós) korona fennhatósága alá.

Blekinge tartománytól és Ölandtól északra, Småland tartomány vidékétől apró szigetek sokasága tagolja a partvonalat. A szigetek *(serek)*, félszigetek, öblök és átjárók Stockholm és a tőle 40–50 kilométerre fekvő nyílt tenger között valóságos labirintust alkotnak, s maga a város is 14 szigetre épült. Ezt a Stockholmtól keletre fekvő szigetvilágot Skärgårdennek, azaz „Sziklakertnek" nevezik, mert a nagyobb, erővel borított szigetek mellett ezrével fordulnak elő a kicsi, sziklás szigetek. A mai svéd főváros közelében 24 000 sziget található. A Botteni-öböl bejáratánál, Svédország és Finnország között terülnek el az Åland-szigetek, melyek közül a legnagyobb, Feste Åland méretében a dán Bornholm szigetéhez hasonlatos. A kb. 1000 sziget közül mindössze 80 lakott. A szigetvilág lakosságának száma ma 30 000 körüli, a középkorban azonban alig érte el a 6000 főt. A szigeteken kevés a művelésre alkalmas földterület, megélhetését régen és most is alapvetően a halászat biztosítja.

A középkorban a mai Finnország egy része is Svédországhoz tartozott. Hosszú tengerpartját a Balti-tenger két nagy öble, a Botteni- és a Finn-öböl vize határolja. Partvidéke öblökkel, félszigetekkel tagolt, amit apró sziklaszigetek öveznek. Mindkét nagy tengeröböl vizét télen vastag jégpáncél borítja, így hajózásra ekkor alkalmatlan. Finnország területét régen is, és most is óriási kiterjedésű erdő borítja, s összterületének tizedét tavak teszik ki. Kb. 60 000, alapvetően nagy vízfelületű tó van Finnországban. Az erdők és tavak mellett igen nagy a mocsarak, ingoványok, vizenyős részek aránya is. Művelésre alkalmas területek leginkább csak délen és a Botteni-öböl melletti parti síkságokon vannak, az ország nagy részét gyenge minőségű podzoltalaj borítja. A finn területek népessége három nagyobb népcsoportra oszlott: délnyugaton, Åbo (Turku) térségében éltek a *finn*ek (akikről a svédek, s nyomukban Európa az egész hatalmas területet elnevezték), vagy ahogyan magukat nevezték, a *suomi*k. A mai finn tóvidéken az ún. *tavasten*ek, keleten pedig a Ladoga-tó nyugati partjától egészen a Fehér-tengerig terjedően a *karéliai*ak éltek. A „finn" szó az alnémet „Fen", azaz „mocsár" szóból származik, de maga a „suomi" elnevezés is „mocsarak között lakókat" jelentett.

A mai Svédország középső területén két nagy törzs, a *gautar/göta* és a *sviar/svea* nép élt. A 13. század elején Snorre Strulsson *Heimskringla* című művében azt írta, hogy a sveákat már az 500-as évektől kezdve évszázadokon át az istenektől származó Ynglinga-dinasztiához tartozó királyok vezették. Ez a hosszú genealógia annak az eredménye volt, hogy a svea királyok az évszázadok folyamán az esetek többségében képesek voltak megfelelő tettekkel igazolni az isteni származásból fakadó támogatást. A Ynglingeknél a klán valamennyi tagját Yngvi-Freyr isten egyfajta reinkarnációjának tartották. Természetesen a törzsi mondák kronológiai és történeti szempontból nem megbízható emlékek. Ennek ellenére még a keresztény Brémai Ádám is a 12. században úgy vélte, hogy nincs még egy olyan királyi nemzetség, amely ilyen hosszú leszármazással büszkélkedhetne. Az ősök hosszú listája magas presztízzsel ruházta fel az éppen uralkodó királyokat, és ebből következően nagy elvárásokat is támasztottak velük szemben. Talán nem véletlen, hogy a svéd történeti hagyomány megőrizte néhány olyan király emlékét, akiket azért áldoztak fel, mert különböző csapások sújtották a népet (rossz időjárás, betegségek, állatvész, ínség stb.). A néphit ezt úgy értelmezte, hogy az istenek elfordultak tőlük, a király pedig elveszítette az isteni ősöktől származó oltalmazó varázserejét. Annál is inkább, mert a skandináv pantheon harmadik istenét, Freyrt (aki a Ynglinge-ház őse volt) a termékenység isteneként tisztelték. Svédországban évszázadokon át élt Domaldi király legendája, akit három egymást követő rossz termésű év után feláldoztak, hogy kiengeszteljék az isteneket. Brémai Ádám leírása szerint az uppsalai nagy pogány szentélyben a termékenység istenét, Freyrt hatalmas fallosszal ábrázolták. Fából készült szobrát minden nyáron szekéren körbehordozták a törzs területén, hogy megáldja a jószágokat és a szántóföldeket. Kilenc évente minden élő fajtából Odin tiszteletére feláldoztak kilencet (embert is) és az áldozatokat a szentély körüli fákra akasztották. Az uppsalai nagy pogány fatemplom a sveák fő szentélye volt, és itt székeltek a Ynglinga-házi királyok is. A 700 körül keletkezett Beowulf-eposz (és ennek nyomán a Heimskringla) leírása szerint egy Adils nevű svea király legyőzte a gótákat, és mindkét törzs felett uralkodott. Elképzelhető, hogy valamikor a 7–8. század fordulója táján volt arra példa, hogy a két törzs felett egy uralkodó állt, de az biztos, hogy ez az állapot csak átmeneti volt, rövid ideig állt fenn. A *Svear* és *Götar* területek közötti viszonyt hosszú ideig konfliktus, ellenségeskedés jellemezte, és szó sem volt egységes politikai irányításról. A *Rerum Sveciarum Historia* a 9. század első harmadától őrizte meg a svea királyok nevét. A 824. év mellett, elsőként említett uralkodóként, Brutamundus király neve szerepelt, akit egy III. Sivard nevű uralkodó követett. Nevéből arra következtethetünk, hogy korábban már legalább két Sivard nevű svea király létezett.

A 9–10. században a keleti szláv térség mindkét nagy törzsi terület, Götar és Svear fegyveresei számára komoly aktivitási lehetőséget jelentettek. A Ynglinga-ház megingathatatlan szakrális legitimációja miatt odahaza érvényesülni nem tudó, becsvágyó törzsi előkelők, harcosok a Balti-tenger keleti partvidékén igyekeztek saját uralmi területet kialakítani. 864 táján egy Rurik nevű varég vezér (nem tudjuk, hogy svea vagy göta volt-e) egyesítette uralma alatt az Ilmery-tó vidékén élő szláv törzseket, skandináv harcosainak pedig földeket adományozott, és megalapította a novgorodi fejedelemségeket. Két másik varég vezér, Höskuld és Dyri (Askald és Dir) elégedetlen volt a Ruriktól kapott adományokkal, és dél felé vették útjukat, hogy saját fejedelemséget hozzanak létre. Lehajóztak a Dnyepperen és elfoglalták Kijevet (865). 879-ben meghalt Rurik, utóda fia, az ekkor 12 éves Ingvar (Igor) lett, aki helyett nagybátyja, Helgi (Oleg) kormányzott. 882-ben legyőzte Höskuldot és Dyrit, s egyesítette Novgorodot és Kijevet. A *Rerum Svecicarum Historia* leírása szerint 900-ban II. Inge svea király a ruszokkal háborúzott. Elképzelhető, hogy a Novgorodban megtelepedett skandinávok és a később érkező csoportok között volt valamilyen konfliktus, amit a krónika II. Inge király korához kapcsolt, de semmilyen más forrás sem szól arról, hogy az uppsalai király háborút vívott volna keleten Helgivel. Helgi 912-ben halt meg, a Rusz feletti hatalom az ekkorra már nagykorúvá vált Ingvar (912–944) kezébe került. 944-ben gyilkosság áldozata lett: az adóval elégedetlen drevljan törzs lázadása során vesztette életét. Kiskorú gyermeke nevében felesége, Helga (Olga, Helena) vette kezébe a kormányzást (945–962), aki véresen megtorolta a drevljanok lázadását. 957 táján felvette a kereszténységet, de sem családja, sem környezete vagy kísérete nem követte példáját. Olga és Ingvar fia, Szvjatoszláv (962–972) már szláv nevet viselt, de az ő szolgálatában is sok skandináv – döntően svea és göta – harcos állt. Adófizetővé tette a Kijevtől északkeletre élő vjaticsokat, 965-ben legyőzte a kazárokat és az Al-Dunánál is megvetette a lábát. 970-ben megosztotta hatalmát fiaival: a legidősebbet, Jaropolkot Kijevbe helyezte, Vlagyimirt (Waldemart) Novgorodba, Oleget pedig a drevljanok földjére. Szvjatoszláv 972-ben a besenyőkkel vívott harcokban vesztette életét. Halála után két fia, Jaropolk és Vlagyimir között fegyveres harc tört ki, melyből Vlagyimir került ki győztesen (980). Alapvetően politikai okokból 988-ban Vlagyimir fegyveres kíséretével együtt keresztény hitre tért, alattvalóit pedig hatalmi eszközökkel, erővel kényszerítette a kereszténység felvételére, de ő valamint fegyveres kíséretének nagy része és a megkeresztelkedett alattvalók is csak látszatra voltak Krisztus követői, mert – a források szerint – pogány szokásaikat továbbra is megtartották.

Mivel a Rusz földjén számos skandináv harcos próbált szerencsét, és szegődött el hosszabb-rövidebb időre egy-egy fejedelmi *druzsiná*ba, majd tért haza szülőföldjére, a Rusz a skandináv területekre is hatást gyakorolt. Így például a keleti szláv területeken együtt, egy zászló alatt harcoltak sveák és göták, akik között nem egyszer egy életre szóló fegyverbarátság vagy esküvel fogadott testvériség köttetett, így ezek a példák, személyek s családok, klánok közötti kapcsolatok komoly impulzusokat adtak a svéd politikai

egység létrejöttéhez. Svédország lényegében a göta és svea törzsek egyesülésével jött létre, de nem 700 körül, ahogyan a Beowulfban szerepel, hanem jóval később. Még a 11. század elején is a két törzs területe egymástól elkülönülő, önálló politikai-hatalmi keret volt. Ragnvald Ulfsson jarl például, aki 1016 és 1020 között volt a göták vezetője, önállóan, nem valaki megbízásából Olaf Haraldsson norvég királlyal kötött szövetséget. Ettől függetlenül a norvég király a sveák királyával, Olaf Skötkonunggal is szövetkezett, s ezt a kapcsolatot még házassággal is megerősítették: a norvég király lánya a svea király felesége lett.

A svéd történettudomány alapvetően **Olaf Skötkonung** (994–1022) uralkodásának idejére teszi az egyesített Svédország, a svéd állam létrejöttének kezdetét. Fennhatóságát minden jel szerint a göták is elismerték, ezért nevezik a források a Götar területét irányító Ragnvald Ulfssont jarlnak és nem göta királynak. De az a tény, hogy Olaf norvég király külön-külön kötött szövetséget a göta, illetve svea politikai vezetéssel, azt mutatja, hogy a göta területek Olaf Skötkonung uralkodása idején még nagyon széles körű önállósággal rendelkeztek. A svea és göta földek egyesítését azonban már Olaf király apja, Győzedelmes Erik megkezdte, miután megszilárdította uralmát az uppsalai svea királyságban trónkövetelő unokatestvérével, Styrbjörnnel szemben. Erik halála után özvegye feleségül ment Hegyesszakállú Sven dán királyhoz. Olaf Skötkonung így mostohaapja oldalán részt vett a svolderi tengeri csatában (1000), ahol nagy győzelmet arattak Olaf Tryggvason norvég király felett. Hegyesszakállú Sven halála (1014) után a svéd király Olaf Haraldsson norvég királlyal szövetkezett mostohatestvére, Sven fia, Knut ellen, aki 1018-ban az angol trón mellett a dán trónt is megszerezte, s nagyra növő hatalmát a norvég és svéd királyok is fenyegetőnek ítélték magukra, illetve országukra nézve. A dán és norvég állam kialakulásában, de a Rusz földjén is a fejedelmi hatalom megerősítésében tagadhatatlanul volt szerepe az egyháznak. Nem elképzelhetetlen, hogy ezek a példák Olaf svéd királyra is hatással voltak, amikor országában megengedte a kereszténység terjesztését, és hozzájárult ahhoz, hogy Birka városában keresztény templom épüljön. A helyszín megválasztása nem volt előzmény nélküli. Még a 9. században, amikor Ansgar bencés szerzetes, az első keresztény misszionárius a sveák földjére érkezett (829), az akkori király, Björn engedélyezte, hogy a kor egyik fontos, a Kelet és a Nyugat közötti kereskedelmi központjában, a Mäler-tónál fekvő Birkában a kereszténységet terjessze. Ez az első missziós kísérlet északon Ebo reimsi érsek nevéhez fűződött: 826-ban (amikor Harald Kalk dán trónkövetelő is keresztény hitre tért) egy svea küldöttség arról tájékoztatta Jámbor Lajos császárt, hogy Skandináviában sokan érdeklődnek Krisztus hite iránt, és királyuk, Björn egyáltalán nem akadályozza ezt. Ebo érsek ezért 829-ben a sveák földjére küldte Ansgart, aki másfél évig tartózkodott Birka városában (amely éppúgy királyi alapítású kereskedőhely volt, mint Dániában Hedeby, királyi tisztségviselő irányította, és ugyanúgy sáncfal oltalmazta). A *Vita Anskarii* beszámolója szerint Ansgar megtérítette Birka város kormányzóját, Herigart, és egy templom alapjait

is lerakta. A dán királyokhoz hasonlóan az uppsalai uralkodók is a külföldi kereskedők országukba csábítása érdekében a kikötőkben eltűrték a kereszténységet, de a belső területekre már nem engedték be a hittérítőket. Emiatt a 9. századi térítő tevékenységnek még nem sok eredménye volt. A 10. század végén, 990-ben Győzedelmes Erik király ugyan keresztény hitre tért Dániában, de ahogyan a Rusz földjén még nem volt politikai jelentősége Olga személyes megkeresztelkedésének, úgy ez a lépés az uppsalai svea királyságban sem járt politikai következményekkel. Ugyanakkor a svéd állam létrejöttének folyamatában komoly jelentőséggel bíró cselekedet volt, mert a sveák és a göták közötti közeledést szolgálta. A 10. század utolsó harmadára ugyanis a göták nagy része már keresztény volt. Győzedelmes Erik fia, Olaf Skötkonung 1008-ban keresztelkedett meg, és székhelyét Götar és Svear határvidékén, az egyik királyi birtok szolgáltatásokat begyűjtő csarnokházánál, Husby-ban alakította ki. Felesége, Estrid szláv hercegnő, és fia Anund Jakab is keresztény volt. Második felesége a szigorúan keresztény norvég király, Olaf Haraldsson lánya volt. Olaf Skötkonung lánya, Ingigerd a Rusz fejedelem, Vlagyimir fiának, Jaroszlávnak lett a felesége. Három lányuk született. Egyiket Olaf Haraldsson norvég király öccse, a későbbi norvég uralkodó, Harald vette feleségül. A másikat I. Henrik francia király, a harmadikat, Anasztáziát pedig az Árpád-házi későbbi magyar király, I. András, akinek a fia, Salamon, így anyai ágon Olaf Skötkonung svéd király unokája volt. Ahogyan ezek a házasságok is mutatják, külpolitikájában a dán hatalommal szembeni szövetség kialakítására törekedett, s előbb (az első házasságával) a Balti-tenger déli partvidékén élő, a dánokkal szomszédos vendekkel, majd (második házasságával, illetve lányának férjhez adásával) a norvégokkal és a Kijevi Russzal erősítette kapcsolatát. Birka városától nem messze, a Mäler-tó egyik mélyen benyúló öblénél alapította Sigtuna városát, ahol királyi pénzverdét állított fel, és 1000 körül már önálló svéd pénzt veretett. Uralkodása alatt jött létre az első svéd püspökség, a Vänern és a Vättern tavak között, Västergötlandban fekvő Skara, élén Thurgot püspökkel. (Sigtuna csak fél évszázaddal később, 1060-ban vált püspökséggé.) A skarai egyházmegye a Hamburg-Bréma érsekséghez tartozott.

Az uppsalai (Yngling) királyok

Olaf Skötkonungot fia, **Anund Jakab** (1022–1050) követte a trónon. Ahogyan apja, vagy nagyapja, úgy az ő hatalmát is kettős legitimitás erősítette: a még alapvetően pogány svea területeken a Yngling-ház ősi leszármazásának és isteni eredetének hite, a jórészt keresztény Götar földjén pedig a keresztség szentségével Isten kegyelme *(Dei gratia)* által kapott hatalom eszménye. Anund Jakab megerősítette a dán-ellenes norvég–svéd szö-

vetséget, amit még apja kötött Olaf Haraldsson norvég királlyal. De Knut dán-angol király 1028-ban elűzte Norvégiából Olaf királyt, aki svéd szövetségesének sógorához, Jaroszláv kijevi fejedelemhez menekült, majd két évvel később svéd csapatok segítségével próbálta visszaszerezni trónját. 1030. július 29-én azonban a Stiklestadnál vívott csatában súlyos vereséget szenvedett, és ő maga is elesett a harcban. A dán uralommal elégedetlen norvég erők Olaf Haraldsson fiát, a kijevi udvarban nevelkedett Magnust akarták a norvég trónra ültetni. Ebben Anund Jakab is támogatta őket, mert Knut dán-angol-norvég király túl nagyra nőtt hatalmát fenyegetőnek ítélte országára nézve. Magnus 1035-ben tért vissza Norvégiába, és Knut halálának (1035) köszönhetően visszaszerezte trónját. Azt követően azonban, hogy 1042-ben Knut utóda, Hardeknut dán-angol király is meghalt, s vele kihalt a dániai Jelling-dinasztia, Svédország szempontjából ismét kedvezőtlenül változtak az erőviszonyok. Magnus norvég király kiterjesztette uralmát Dániára, melynek kormányzását a jarlnak kinevezett Sven Estridsonra (Nagy Knut nőági unokaöccsére) bízta. De Magnus tartott attól, hogy a dán uralkodóház nőági leszármazottja trónigénnyel lép majd fel, Sven Estridson pedig félt, hogy e gyanú miatt veszélybe kerülhet az élete, ezért 1045-ben elmenekült Svédországba. Anund Jakab ugyanis kifejezett gyanakvással szemlélte a norvég hatalom gyors növekedését, és érdekei azt diktálták, hogy legyen egy olyan önálló dán királyság, amelyik ellensúlyozni képes Norvégiát. Magnus norvég-dán király hatalmának gyengítése érdekében a svéd uralkodó támogatta Olaf Haraldsson féltestvérének, Keménykezű (Haarderaade) Haraldnak norvégiai trónigényét. Magnus az ország megosztására kényszerült (1045), majd két évvel később meghalt. Norvégia ura Keménykezű Harald lett, Dániában pedig Sven Estridson lépett a trónra, azaz mindkét országban a svédek által is támogatott jelölt szerezte meg a királyi méltóságot. Magnus örököseként Harald igényt formált a dán koronára, így a két ország másfél évtizeden át tartó háborúba keveredett egymással. Anund Jakab szempontjából ez a konfliktus kifejezetten előnyös volt, mert a szemben álló erők tartósan lekötötték egymást.

Uralkodása alatt Anund Jakab igyekezett megerősíteni a svéd egyház helyzetét, ami korántsem volt egyszerű feladat, mert Svear földjén, Uppsala központtal még erősen tartotta magát a pogányság, és ezzel együtt az ősi szokásokra épülő hatalmi-politikai rendszer. Jakabnak nem volt törvényes örököse, így a trónon féltestvére, **Emund** (1050–1060) követte. Trónra lépése évében Keménykezű Harald norvég király felperzselte a dán Hedeby városát, így a kelet-nyugati kereskedelemben felértékelődött a svédországi Birka szerepe. A dán-norvég harcok 1064-ben fejeződtek be, amikor Harald norvég király figyelme már a tervezett angliai hadjáratra irányult. Örököse Emundnak sem volt, így 1060-ban bekövetkezett halálával a több évszázadra visszanyúló genealógiájú Yngling-ház is kihalt.

A Ynglinge-ház kora, annak ellenére, hogy utolsó királyai már keresztények voltak, alapvetően még az ősi pogány, germán múlthoz kapcsolódott. A svéd középkor ennek a dinasztiának a kihalása után, a 11. század második felével, 1060-nal kezdődött. Ebben az évben lett püspökség Sigtuna, ahová Brémából küldték az első püspököt, Adalvardot, aki a kereszténység terjesztése érdekében le akarta rombolni az uppsalai pogány szentélyt. Az erőszakossá váló egyházpolitika mögött egy erős „keresztény párt" sorakozott fel a västergötlandi Stenkil-ház vezetésével, amelyik alapvetően a trónt akarta megszerezni. A Yngling-dinasztia örökébe lépő új király, **Stenkil** (1060–1079) az egyházra és a keresztény Götlandra támaszkodva folyamatos harcot vívott az északi upplandi pogány sveákkal, de a keresztény hitre tért svea területek, mint például a skarai püspökség térsége, ugyancsak mellette álltak. Az uppsalai pogány szentély lerombolása, és ezzel együtt a terület különállását is megtestesítő, ősi szabadság védelmezőjeként fellépő északi vezető pogány klánok, helyi előkelők meghódoltatása **Inge** király (1079–1110) nevéhez fűződött, aki trónra lépését követően hadat vezetett Uppland ellen. Szilárdan megvetette a lábát a Mäler-tó térségében, és az elpusztított uppsalai pogány szentély helyén keresztény templomot építtetett. Uralmi területének nyugati szélét a Göta-folyó torkolata jelentette. 1101-ben itt találkozott a három északi király (Inge svéd, III. Magnus norvég és Erik Ejegod dán uralkodó), hogy tárgyalások útján rendezzék a vitatott határkérdéseket, politikai ügyeket. A királyok találkozója megerősítette az országok közötti békét, ezért is vállalkozott a dán király keresztes hadjáratra, szentföldi zarándoklatra (1103). 1104-ben a pápa érsekséggé emelte Lundot, és a skandináv püspökségeket ehhez az új érsekséghez rendelte. A két svéd püspökség is a hamburg-brémai érsek egyházi fennhatósága alól átkerült Lund érsekéhez. Ezzel lehetővé vált Svédország erőteljesebb bekapcsolása a missziós tevékenységbe, illetve az ottani egyházszervezet kiépítése és bővítése. A Stenkil-házi királyok, s különösen Inge egyházpolitikájának, erőteljes támogatásának köszönhetően a 12. század elejére Svédországban már öt püspökség volt: Skara, Sigtuna, Eskilstune, Linköping, Strängnäs. Ebből Skara Västergötland, Linköping Östergötland területén feküdt, Eskilstuna és Strängnäs a Mäler-tó déli, Sigtuna pedig a tó északi részén. A Stenkil-dinasztia alatt létrejött négy új püspökségből tehát három az erős pogány hagyományokkal rendelkező Uppland térségében volt, s csak egy a kereszténységhez jóval erősebben kötődő Götlandban. Ingét a trónon egy ugyanilyen nevű király, **Ifjabb Inge** (1110–1125) követte. Források hiányában nem tudjuk, hogy a király fia volt-e vagy sem, csak az biztos, hogy ő is a Stenkil-nemzetségbe tartozott. A keresztény Götland és a jórészt még mindig pogány Svear közötti viszályt, fegyveres konfliktust Sigurd Jorsalfar norvég király megpróbálta a maga javára kihasználni, és 1123-ban a dél-svédországi Småland tartomány ellen indított hadjáratot. Petrus Venereabili cluny-i apát szerint ez a

hadjárat a pogány smålandiak elleni keresztes vállalkozás volt, hiszen egy Jeruzsálemet megjárt király szentföldi zarándoklata után sem harcolhatott másokkal, mint pogányokkal. De a Götland szomszédságában fekvő Småland keresztény terület volt, a norvég király pedig a svéd trónt akarta megszerezni, amelyre felesége révén támasztott jogcímet. Sigurd felesége, Malmfried ugyanis Inge Stenkilsson svéd király unokája, illetve a trónon ülő Ifjabb Inge unokahúga volt. A svéd területekre irányuló hatalmi törekvéseivel függött össze az is, hogy a Kalmar-szoros és Öland térségéből elűzte a vend kereskedőhajókat, de a svéd trón megszerzésének terve kudarcot vallott. Sigurd norvég király mellett Niels dán uralkodó fia, Magnus is kísérletet tett a svéd trón megszerzésére, ugyanis anyja, Margit, Inge király lánya volt.

A västergötlandi Stenkil-ház férfiágon 1125-ban kihalt.

A Sverker- és Erik-házak küzdelme

A Stenkil-dinasztia kihalása utáni hatalmi harcból az Östergötlandból származó Idősebb Sverker került ki győztesen, akit a tartományok többségének *thing*jei 1130 körül királlyá is választottak, de nem minden terület lakói fogadták el uralkodónak. **Sverker** (1130–1156) trónra lépésével majd egy évszázadig tartó belháború kezdődött a Sverker-klán és egy másik trónkövetelő nemzetség, az Erik-ház között. A Sverker-klán előkelő östergötlandi nemzetség volt, birtokai a Vättern-tó közelében, Alvastra körül terültek el. A svéd egyház támogatta a Sverkereket, s magára a királyra pedig nagy befolyással bírtak a ciszterciták, akiket ő telepített le az országban, és családi birtokain két ciszterci kolostort is alapított. Sverker uralmával szemben egy upplandi svea előkelő, egy bizonyos Erik lépett fel, de források hiányában szinte semmit sem tudunk róla. Ugyanakkor Västergötland lakói Niels dán király fiát, Magnust ismerték el királynak. A svéd hatalmi küzdelmekben a szemben álló felek nem válogattak az eszközökben. 1156 karácsonyán, amikor Sverker király templomba ment, merénylők támadtak rá, és meggyilkolták. Mivel Magnus Nielsson ekkor már nem élt (1134. június 4-én elesett a forteviki csatában), a merénylet valószínűleg Erik Jedvarsson upplandi trónkövetelő számlájára írható. Tény, hogy Sverker halála után ő következett a svéd trónon.

Erik király (1156–1160) egész Svédországra kiterjesztette uralmát. Mivel mélyen hívő, buzgó keresztény volt, Götland és a déli területek is elfogadták királynak, Dániában pedig éppen belháború dúlt, így olyan, a svéd korona megszerzésére irányuló ambíciók, mint Magnus Nielsson idején volt, most nem fenyegették Svédországot. A több mint 100 évvel később íródott ún. Erik-legenda szerint az új svéd király 1157-ben keresztes hadjáratot vezetett a pogány finn területek ellen. 1160-ban Uppsalában, az Inge király által

építtetett székesegyházban mise közben gyilkosság áldozata lett. A dán királyi házból származó trónkövetelő, Magnus Henriksen herceg ölette meg. Halálát hamarosan mártíromságként kezdték értékelni. Ez, valamint Erik király korábbi keresztes vállalkozása, ami látványosan demonstrálta elkötelezettségét az egyház és a kereszténység mellett, minden bizonnyal nagy szerepet játszott későbbi szentté avatásában. Kultuszának központja az uppsalai dóm lett, és Szent Erik a svéd királyság egységének szimbólumává vált. Az uppsalai merénylet azonban nem vitte közelebb Magnus Henriksent a svéd trónhoz. Az 1156-ban meggyilkolt Sverker király fia, Karl Sverkersson haddal vonult a dán trónkövetelő ellen, és 1161-ben az Örebro melletti csatában legyőzte Magnus Henriksent, aki maga is elesett.

A hatalmat megszerző és trónra lépő **Karl Sverkersson** (1161–1167) IV. Viktor pápánál elérte azt, hogy a Szentszék érsekséggé tette Uppsalát, és a Sverker-klán székhelyén alapított alvestrai ciszterci kolostor egyik szerzetesét, Stephant nevezte ki Uppsala első érsekévé (1164. augusztus 5.). A dániai Lund (1104) és a norvégiai Trondheim (1152) után Svédországnak is saját érseke lett, ezzel függetlenedett a lundi érsekségtől és önálló egyháztartománnyá vált. 1167. április 12-én az Uppsalában meggyilkolt Erik Jedvarsson király fia, Knut Eriksson a Vättern-tó mellett, a Sverkerek birtokainak közvetlen közelében, Näs várában rajtaütött a királyon, meggyilkolta Karl Sverkerssont, és maga lépett a trónra.

Knut Eriksson királlyal (1167–1196) ismét az Erik-ház kezébe került az uralkodói hatalom. A korábbi királyokkal összehasonlítva igen hosszú ideig, közel 30 évig ült a trónon. E három évtized alatt öltött formát Szent Erik legendáriuma és kultusza. 1187-ben pogány baltikumi hajósok, tengeri rablók – minden bizonnyal észtek – felperzselték a Mäler-tó melletti Sigtuna városát, rátörtek Uppsalára, és meggyilkolták annak érsekét. Az 1187. évi fiaskót leszámítva Knut Eriksson uralkodása alatt stabilizálódott a királyság helyzete. Erősödtek a svéd–német gazdasági kapcsolatok, különösen a vend Hanza-városok fejével, Lübeckkel. A tengerpart védelmére őrtornyokat, várakat építtetett. A kormányzásban egy széles jogkörrel felruházott, bizonyos értelemben az egykori frank majordomusokra emlékeztető jarl, Birger Brosa segítette a királyt.

Knut Eriksson halála után ismét a Sverkerek szerezték meg a hatalmat, s a meggyilkolt Karl Sverksson fia, **Sverker Karlsson** (1196–1208) lépett a trónra. Az Erik-ház nem nyugodott bele a trón elvesztésébe, és fegyveres harcot kezdett a Sverkerek ellen. Sverker Karlssont a hatalma csúcsán álló Dánia, II. Waldemar király is támogatta, ám ennek ellenére a Knut Eriksson fiai által vezetett svéd ellenzéki erők 1208-ban a västergötlandi Lena mellett nagy győzelmet arattak. Letették a trónról Sverker Karlssont, és újra az Erik-ház került hatalomra.

Erik Knutsson (1208–1216) az immár több mint fél évszázada folyó belső hatalmi küzdelmek tapasztalata alapján igyekezett erősebb politikai legitimációt teremteni a királyi méltóságnak, s ehhez – ahogyan a dán vagy norvég uralkodók is tették – az egyház

támogatását igyekezett biztosítani. E törekvés része volt az, hogy a svéd uralkodók sorában ő lett az első, akit egyházi szertartással koronáztak meg és szentelt olajjal kentek fel. Már elődje olyan törvényeket hozott, amelyek erősítették a svéd egyház helyzetét és gyarapították kiváltságait. Ezeket a törvényeket Erik Knutsson is megtartotta és megerősítette. 1210-ben a Sverkerek megkísérelték fegyveres erővel visszaszerezni a királyi hatalmat, de próbálkozásukat Erik király leverte, és a harcokban Sverker Karlsson is életét vesztette. Erik király halála (1216) után azonban az 1210-ben elesett Sverker Karlsson száműzött fia visszatért Svédországba, és megszerezte a koronát.

Johann Sverkersson (1216–1222) uralkodása alatt figyelmét és erőit koronája megtartására fordította. Halálával kihalt a Sverker-ház, és a trón újra az Erik-klán kezébe került. Erik Knutsson fia, **Erik Eriksson** (1222–1229, majd 1234–1250) egy nyugtalan, lázongó ország királya lett, akinek számos helyi elégedetlenséggel, zavargással, felkeléssel kellett szembe néznie. Azok az előkelők, nemesek, akik korábban a Sverkereket támogatták, a dinasztia kihalásával nem akartak belenyugodni korábbi pozícióik elvesztésébe. Feltehetően ezzel bizonytalan belső helyzettel, nyugtalansággal függött öszsze az, hogy a korábban a Sverkerek hátországának, bázisának számító Götar nyugati részeinek, Västergötlandnak 1225 táján írásba foglalták jogrendjét, szokásjogi normáit *(Västergötalagh)*. Amikor az Erik-klán ellenfelei összefogtak, és dán támogatással az 1220-as évek végén letették a trónról Erik királyt, egy dán jelöltet, **Knut Holmgersson**t (1229–1234) fogadták el királynak. Az Erik-ház hívei ekkoriban jelentősen megfogyatkoztak, de amikor Götland egyik legnagyobb klánja, a Folkung-nemzetség (amely rokonságban állt a Sverkerekkel) egyértelműen Erik Eriksson királysága mellett állt ki, ez a Sverkerek korábbi götlandi híveit azzal kecsegtette, hogy a Folkungok mögé beállva előnyösebb helyzetbe kerülhetnek, mint Knut Holmgersson híveiként. 1234-ben a Folkungok vezette szövetség visszahelyezte a trónra Erik Erikssont, aki ezt követően haláláig (1250) király maradt. Az ország kormányzása a Folkung-ház kezébe került: a klán feje, Birger megkapta a jarl méltóságot. Emellett rokonságba került a királlyal, mert feleségül vette Erik Eriksson húgát. A Sverkerekkel való rokonságon túl ezzel a házassággal a Folkungok megalapozták jövőbeni trónigényüket. A svéd nemesi klánok katonai aktivitásának és ambícióinak kielégítésére Birger jarl az egykori Szent Erik király-féle politikát folytatva 1238-ban hadjáratot vezetett a pogány finn területekre, majd két évvel később megkísérelte ellenőrzése alá vonnia a Néva-folyó vízi útját, s így a novgorodi külkereskedelmet. Alekszander novgorodi fejedelem azonban 1240. július 15-én győzelmet aratott a svédek felett (ezt követően kapta a Nyevszkij melléknevet). Birger jarl, aki a királyság belső helyzetének konszolidálását külső hódításokra, sikeres expanzióra alapozta, az oroszoktól elszenvedett kudarc után sem adta fel a finn területek meghódításának tervét. A Néva-folyó melletti vesztes csata ugyanis nem érintette a már eddig megszerzett finn földek feletti politikai fennhatóság kérdését: a Finn-öböl északnyugati és északi partvidéke, Tavastland (finnül Häme) már az 1238. évi hadjárattól egyértelműen a svéd

korona része lett. A svéd uralmat Birger jarl újabb, 1249. évi hadjárata még jobban megerősítette. A hadjárat eredményét várak építésével és csoportos svéd betelepítéssel igyekezett tartóssá és stabillá tenni. E telepítés nyomai olyan helynevekben is fennmaradtak, mint például Helsinki/Helsingfor, melynek neve annak emlékét őrizte meg, hogy lakói a svéd Hälsingland területéről érkeztek. A már régtől fogva svédek által lakott Åland-szigetektől kb. 30 kilométeres sávban a finn partvidéken svéd telepek jöttek létre, s velük együtt terjeszkedett a svéd egyházszervezet is. A svéd egyház már Szent Erik korától egyre nagyobb figyelmet szentelt a finn missziókra, és a nyugati finn partoknál, Åboban (Turku) a 12. század végétől svéd missziós püspökség létesült. A svéd koronához tartozó területeken ez volt a hetedik püspökség. Amíg a finn területeken Tavastland és Nyland svéd uralom alá került, addig a keletre fekvő Karélia Novgorod befolyási övezete lett. Az eddigieknél nagyobb szabású 1249. évi hadjárat finanszírozásához a különböző körzetek hajó- és katonaállító kötelezettségét, az ún. *Ledung* szolgáltatást Birger jarl állandó állami adóvá akarta átalakítani. A régebbi hagyományokhoz erőteljesebben ragaszkodó Uppland vidékén ez nagy felháborodást váltott ki, és fegyveres felkelés tört ki. Birger jarlnak 1247-ben sikerült legyőznie a lázadókat Sparrsätra mellett, ami után a királyság minden tartományában bevezették a régi Ledung helyett ezt az új kötelezettséget.

A kincstár bevételeinek gyarapítása érdekében Birger jarl támogatta a városfejlődést és a kereskedelmet is. Svédország ekkoriban került szorosabb kapcsolatba a Hanza-városokkal, melyben nagy szerepet játszottak a svéd ércbányák. A kitermelt fémet (vasat, rezet) – melyek a svéd gazdaság legfontosabb kiviteli termékét jelentették – a német kereskedők exportálták, az ő hajóik szállították az európai piacokra. Birger jarl adományozta Lübecknek és Hamburgnak az első kereskedelmi kiváltságokat. Ekkoriban vett nagyobb lendületet a svéd városfejlődés is, ami alapvetően német mintára és befolyásra történt, így a svéd városoknak számottevő német lakossága is volt.

A Folkungok kora

1250-ben meghalt Erik Eriksson király, s vele az eddig uralkodó Erik-ház is kihalt. A korábbi uralkodóházakkal legközelebbi rokonságban a Folkung-nemzetség állt, és a tényleges kormányzati hatalom is az ő kezében volt. Erik Eriksson halála után Birger jarl legidősebb fiát, az elhunyt király unokaöccsét, az ekkor 12 éves **Waldemar Birgersson**t (1250–1275) választották királlyá, és a linköpingi dómban koronázták meg. Az uralkodóváltás a kormányzásban semmilyen változást sem okozott, s a monarchiát továbbra is Birger jarl kormányozta, egészen 1266-ban bekövetkezett haláláig. Nem sokkal Waldemar megválasztása után a svéd előkelők egy csoportja – elsősorban az Uppland

vidékéről származók – fellázadt a Folkungok ellen, de a Kolbäck-folyó torkolatánál, a Mäler-tó mellett súlyos vereséget szenvedtek Birger jarltól (1250). A győzelmet követően a jarl megalapította Stockholm városát. Külpolitikai téren a dán kapcsolatokat igyekezett erősíteni. Fia, Waldemar király 1260-ban benősült a dán uralkodóházba: az 1250-ben meggyilkolt IV. Erik király egyik lányát, Sophia hercegnőt vette feleségül, míg apja, Birger jarl Ábel dán király († 1252) özvegyét, Mechtildet vette nőül. Birger jarl a korona hatalmának erősítése érdekében támogatta az egyházat, és ezzel összefüggésben igyekezett általánossá tenni a társadalomban az egyházi normákat és törvényekkel felszámolni a pogányság továbbélő szokásait. Így például megtiltotta a nőrablást és a nemi erőszakot, valamint az otthon és a templom nyugalmának megzavarását.

1266-ban meghalt Birger jarl, s Waldemar megkezdte önálló kormányzását, de hamarosan konfliktusa támadt öccseivel, elsősorban Magnusszal, aki apjuk halála után megkapta a jarl méltóságát. A kirobbant testvérharcban 1275-ben a hercegek, Magnus, Erik és Bengt (aki Linköping püspöke volt) legyőzték bátyjukat, s Waldemart megfosztották a koronától, aki Norvégiába menekült.

Az új király **Magnus Birgersson** (1275–1290) lett, aki a dániai királyi házon belül az Ábel-ágat támogató holsteini gróf lányát, Hedviget vette feleségül (1276), míg bátyja, a norvégiai száműzetésbe menekült Waldemar a Kristóf-ági dán király, az ekkor még kiskorú (VI) Erik Menved anyjától, Brandenburgi Ágnestől remélt támogatást trónja visszaszerzéséhez. 1288-ban Magnus elfogatta bátyját és bebörtönözte Nyköpingshus várába. (Waldemar Birgersson ott is halt meg 1302-ben.) Magnus király alatt tovább erősödött a svéd egyház, amit a korszakban indult nagyszámú templomépítés mindenki számára nyilvánvalóvá tett. Az egyháznak köszönhetően a svéd jogrendbe számos római jogi elem került be, melyek lehetővé tették, hogy az uralkodóval szembeni ellenkezéseket, fellépéseket, elégedetlenségeket felségsértésnek minősíthessék és kivégzéssel, valamint vagyonelkobzással büntethessék. Magnus király ennek alapján tudta kivégeztetni több ellenfelét is 1280 táján. A királyi hatalom erősítésére Magnus király országszerte számos várat építtetett, és ezek a várak lettek egy-egy tágabb ún. várkörzet igazgatási és adóbehajtási egységei. Ekkoriban építették Visingö, Stockholm, Örebro, Västerås, Kalmar, Lödölse, Jönköping és Bergholm várát. A viking-időktől ismert Ledung-kötelezettség rendszeres, évi állami adóvá történő alakítását már apja, Birger jarl megkezdte, de véglegesen csak Magnus király idején vált általánossá. Öland parasztsága például 1281-től Bergholm várának fenntartására fizetett adót. Ez ellen az 1270-es évek végén újabb paraszti lázadás tört ki, melynek leverése után a király a politikai nyugalom és stabilitás megteremtése érdekében szabályozta a paraszti társadalom kötelezettségeit, jogait, belső viszonyait, valamint a katonáskodási kötelezettséget. 1280-ban Alsnö szigetén az ország előkelőinek, valamint a thingek küldötteinek gyűlésén eltörölte a parasztok *descensus* kötelezettségét, azaz megtiltotta, hogy világi és egyházi előkelők, vagy akár maga a király erőszakosan és fizetés nélkül beszállásolják magukat a parasztok birtokai-

ra. A rendszeres állami adó bevezetésével párhuzamosan tehát a korona oltalmat is nyújtott a paraszti társadalomnak a hatalmasok önkénye ellen. Emiatt kapta Magnus király a Ladulås („Csűrzáró") melléknevet. Ugyanezen a gyűlésen született az a rendelkezés is, amely világos választóvonalat húzott a parasztság és a világi kiváltságos réteg között. Mindenki, aki képes volt lóval hadba vonulni, azaz lovasként katonáskodni, mentesült az állami adók alól. Lényegében ekkor jött létre az ún. *frälse*, azaz „megváltott" réteg, a szélesebb értelemben vett svéd alsóbb nemesi társadalom. Magnus a világi és egyházi előkelőkből létrehozta az államtanácsot, s így lényegében beemelte őket a kormányzati hatalomba. Ezzel a felső réteg nagy részét is a koronához kötötte, megelőzve így a korábbi királyok leszármazottainak hatalomból kiszorult családjainak szervezkedését, hatalmi törekvéseit. 1281. július 29-én Sönderköpingben a királynét, Holsteini Hedviget is megkoronázták, ami a király megerősödött helyzetét mutatta. Ugyanebben az évben a svéd klérus egyházi ügyekre vonatkozó bíráskodási kérdésekben messzemenő önállóságot nyert a koronától. Megerősödött belpolitikai helyzetét kihasználva 1284-ben királlyá koronáztatta négyéves fiát, Birgert, így 1290-ig, Magnus haláláig *de iure* két királya volt Svédországnak. A koronázással a király biztosítani akarta fia öröklését, azaz dinasztikussá kívánta tenni a trónt. Hatalmának megszilárdítását követően az 1280-as évek második felében apjához, Birger jarlhoz hasonlóan Magnus király is tervezte a keleti, finn területekre irányuló svéd expanzió folytatását. A hadjárat előkészítésével leghűségesebb emberét, Tyrgil Knutsson katonai főparancsnokot bízta meg, és halála előtt őt nevezte ki fia és utóda, Birger gyámjává.

Birger Magnusson (1290–1318) 10 évesen lett egyedüli uralkodó. Gyámja, Tyrgil Knutsson és az általa képviselt főúri csoport határozta meg az elkövetkező évek politikai döntéseit Svédországban. Régensi hatalmát Tyrgil Knutsson a finn földek teljes elfoglalására akarta felhasználni. A hadjárat lehetőséget kínált a svéd nemesség lekötésére, birtokszerzési vágyának keletre terelésére, és a gyermek király uralkodásának megerősítésére. A háború kirobbanását siettette az a körülmény is, hogy a svéd fennhatóság alá tartozó finn területekre, Tavastlandba (Häme) egyre gyakrabban törtek be a Novgorod támogatását élvező, annak politikai befolyási övezetébe tartozó karéliaiak. 1291-ben a hadjárat előkészületei a végéhez közeledtek, és a következő évben már egy kisebb támadásra is sor került a Finn-öböl keleti területein. 1293-ban Tyrgil Knutsson személyesen vezette az újabb, immár harmadik svéd keresztes hadjáratot a finnek, pontosabban a Novgorod fennhatósága alatt álló karéliaiak ellen. A Finn-öbölben a Vuoksi-folyó torkolatánál a svéd uralom alá tartozó finn területek védelmére, a novgorodiak és karéliaiak támadásával szemben felépítette Viborg várát. 1300-ban előretolt helyőrségként a Néva-folyó torkolatánál is építtetett egy erősséget, amely egyúttal ellenőrzése alatt tarthatta a Novgorod és a Hanza kereskedelmét. Ezzel valóra váltotta a svéd külpolitikának azt a régi törekvését, hogy fennhatósága alá vonja az orosz területekkel folytatott, igen jövedelmező kereskedelmet. Tyrgil Knutsson katonai sikerei alapjaiban fenyegette Novgorod

gazdasági és politikai érdekeit, ezért komoly erőkkel vonult fel a Néva torkolatvidékére, és elfoglalta az itt felépített svéd erődöt (1302). Ebben kétség kívül szerepet játszott az, hogy Tyrgil Knutsson figyelmét a svéd királyi házon belül kirobbant hatalmi harc kötötte le. A király öccsei, Erik és Waldemar önálló uralmi területeket követeltek, sőt Erik még a koronára is igényt támasztott. Erik hatalmi ambícióit erősítette, hogy jegyese, Ingeborg Håkonsdatter révén V. Håkon norvég király vejeként lépett fel. Ugyanakkor Birger király Erik Menved dán uralkodó testvérét, Mártát vette feleségül. A két fiatalabb testvérnek sikerült a klérust is a maga oldalára állítani, mert a püspökök sérelmezték, hogy Tyrgil Knutsson a finn háborúhoz az egyháztól is katonaállítást és adókat követelt, semmibe véve annak előjogait. Az egyház magatartását Birger király komoly politikai veszélyként értékelte, s igyekezett kiegyezni öccseivel. A testvérek közötti megegyezés a két fiatalabb herceg becsvágyainak részbeni kielégítésére alapult. Erik és Waldemar egy-egy hercegség urai lettek, ahol szinte önálló uralkodói autoritással és hatalommal rendelkeztek, és uralmi területeiket szabadon örökíthették. A megbékélés másik feltétele a főparancsnok, Tyrgil Knutsson leváltása és hatalomtól való megfosztása volt. 1305. december 6-án foglyul ejtették Tyrgil Knutssont, s két hónappal később, 1306. február 10-én kivégezték. A király legfőbb támogatójának, a hadsereg parancsnokának eltávolítása után Erik és Waldemar hercegek ismét bátyjuk ellen fordultak, s 1306 szeptemberében rajta ütöttek a Håtuna királyi birtokon tartózkodó uralkodón, és családjával együtt elfogták. Egyedül Birger legidősebb fiát, Magnust mentette meg egy szolgáló, s vitte el apja sógorához, Erik Menved dán királyhoz, aki sógora és húga megsegítésére hivatkozva beavatkozott a svéd belháborúba. A dán csapatok betörtek Västergötland földjére és feldúlták a tartomány déli részeit (1307). 1308-ban a dánok újabb hadjáratot indítottak a hercegek ellen, akik meghátrálásra kényszerültek. A háborúba Håkon norvég király is bekapcsolódott jövendő veje, Erik herceg oldalán. Elhúzódó háború helyett azonban mindkét tábor inkább a megegyezésre hajlott, s a hercegeknek tett nagy engedmények árán a királyi pár kiszabadulhatott Nyköpinghus várából, ahol eddig raboskodott. Erik és Waldemar a korábbiakhoz képest még nagyobb területeket kapott, de Erik hercegnek ez is kevés volt, ő a koronát akarta, így meghiúsult a testvérek közötti béke. 1308-ban újból kitört a polgárháború, amelyben mindkét oldal komoly külpolitikai szövetségessel rendelkezett. Az 1309-ben megkötött norvég-dán béke a svéd királyt és a hercegeket is megegyezésre késztette. 1310-ben a testvérek Hålsingborgban békét kötöttek egymással, s lényegében felosztották egymás között az országot. Gyakorlatilag megszűnt az egységes svéd monarchia. Birger király csak „első az egyenlők között" lett. A hercegek örökíthető országrészek urává váltak, s amikor 1312-ben Erik feleségül vette a norvég trón örökösét, Håkon király egyetlen gyermekét, Ingeborgot, hatalmi pozíciója még jobban megerősödött. Ugyanebben az évben öccse, Waldemar is egy norvég hercegnőt vett feleségül: Håkon király egyik unokahúgát, akit szintén Ingeborgnak hívtak. 1316-ban Eriknek fia született, Magnus Eriksson, ami kétségtelenné tette, hogy országrészét lesz kire hagynia,

azaz visszafordíthatatlanná válik a svéd királyság szétdarabolódása. Német származású tanácsosa, Johann Brunkow javaslatára a király tőrbe csalta öccseit. 1317 karácsonyára vendégségbe hívta őket a nyköpingshusi várba, ahol a lakoma után bebörtönözte őket. De hiába vetette fogságba testvéreit, hatalmát mégsem tudta megerősíteni. A hercegek hívei felkeltek a király ellen, s újra polgárháború robbant ki. A fogságot egyik herceg sem élte túl, de a belháború Birger királyságának is véget vetett. 1319 májusában meghalt Håkon norvég király, és országát hároméves unokájára, a börtönben meghalt Erik herceg fiára, Magnusra hagyta. A halott hercegek hívei Mats Ketillmundsson vezetésével legyőzték Birger csapatait, és menekülésre kényszerítették a királyt, aki előbb Gotlandra, majd onnan Dániába hajózott. (Ott is halt meg 1321-ben.) Birger király fia, Magnus az Erik-ág híveinek fogságába esett. 1319. július 8-án a Mats Ketillmundsson vezette nemesi-főnemesi és egyházi tábor Svédország királyának ismerte el a gyermek **Magnus Erikssont** (1319–1364), és így perszonálunió jött létre Norvégia és Svédország között. Még ugyanazon a napon, amikor Magnust a svéd trónra emelték, az őt támogató szűkebb főnemesi és főpapi csoport a király nevében ígéretet tett, hogy az uralkodó a jövőben mindig tiszteletben fogja tartani a nemesség és az egyház szabadságát, s új adókat, kötelezettségeket csak az ő egyetértésükkel fog kivetni. Az 1319. évi nagy szabadságlevél azt is előírta, hogy a királyválasztáskor az uralkodó is köteles esküt tenni az alattvalók felé. A belháborúknak, belpolitikai változásoknak a legfőbb haszonélvezője tehát az arisztokrácia volt, s a király nevében lényegében saját maga számára állította ki ezt a kiváltságlevelet, amit a történetírás többnyire „svéd magna charta" néven emleget, ami jelentősen megerősítette a nemesség helyzetét, politikai súlyát. Az oklevél például kimondta, hogy Svédországban nincs dinasztikus öröklés, a királyt mindig választani kell. Ezzel a rendelkezéssel a jövőbeni királyok számára is megkerülhetetlenné vált a svéd nemesség, különösen az arisztokrácia.

A hároméves Magnus Eriksson megkoronázása után a mögötte álló főurak és főpapok egyetértettek abban, hogy az elűzött király fiát, Magnus Birgerssont – aki trónkövetelőként léphetett volna fel – az újabb polgárháború megelőzése érdekében ki kell végezni. Az ítéletet 1320. október 8-án hajtották végre Stockholmban. Svédországot az egyházi és világi méltóságokból álló országtanács kormányozta, és ez a tanács volt a gyermek király gyámja is. Az özvegy Ingeborg királyné azonban saját udvarát, ahol Magnus Eriksson nevelkedett, önálló hatalmi központtá igyekezett kiépíteni, és mint a király anyja, maga akarta kormányozni az országot. Férje, Erik herceg halála után, a gyászidő lejártával feleségül ment egy nagyravágyó dán arisztokratához, Knut Porse-hoz, akinek Halland tartományban voltak birtokai. Ingeborg új férjével együtt II. Henrik mecklenburgi herceggel szövetkezett politikai céljai eléréséhez, és szövetségüket házassággal erősítették meg. 1321-ben Ingeborg első férjétől, Erik hercegtől született lánya Eufémia feleségül ment a mecklenburgi herceg fiához, Alberthez. Az anyakirálynénak az a törekvése, hogy a régenstanácsok helyett a maga kezébe vegye a kormányzást, a svéd és norvég ren-

dek körében egyaránt felháborodást keltett. 1322-ben a svéd, 1323-ban pedig a norvég országtanács döntött úgy, hogy a jövőben teljesen mellőzni fogja az anyakirálynét, Ingeborgot a politikai döntések meghozatalában.

A közel két évtizedig tartó svéd belháború miatt kevés figyelem jutott a finn területekre, az oroszokkal folyó háborúra. 1311-ben a novgorodi csapatok betörtek a svédek fennhatósága alatti területekre, és akciójukat a következő években többször is megismételték, sőt 1318-ban egészen Åbo (Turku) váráig, azaz a Botteni-öbölig előrenyomultak. Ugyanakkor a svédek szilárdan a kezükben tartották Viborg várát, ahonnan komolyan fenyegethették a finn területekre betörő novgorodi erők utánpótlási vonalait. Az elhúzódó svéd–novgorodi háború az érintett feleken túl komoly zavarokat okozott a Hanza kereskedelmében is. Mivel érdemi döntést, katonai eredményt sem Svédország, sem pedig Novgorod nem tudott elérni, a Hanza közvetítésével 1323-ban Nöteborgban békét kötöttek. Ennek értelmében a finn területek Svédország, Karélia pedig Novgorod fennhatósága alá került.

Magnus Eriksson 1332-ben 16 évesen lett nagykorú. Egészen eddig a Matts Ketillmundsson vezette főúri csoport kezében volt az ország kormányzása. Namur grófjának lányát, Blanche-ot vette feleségül, akitől két fia született: Erik és Håkon. 1332-ben Karl lundi érsek vezetésével a dán koronához tartozó Skåne tartomány rendjeinek küldöttsége kereste fel Kalmar városában a svéd királyt, és alattvalói hódolatot tettek előtte, azaz a svéd királyt ismerték el uruknak. Skåne, Halland és Blekinge tartományok ekkor Holstein grófjának, Johannak a zálogbirtokában voltak, és a skånei küldöttség azt kérte Magnus Erikssontól, hogy váltsa ki földjüket a német zálogból és csatolja azt koronájához. A zálog kiváltásának összege 34 000 márka ezüst volt. Ennek előteremtéséhez nagy mértékben meg kellett adóztatnia Svédországot: különadókat vetett ki, csökkentette a pénzlábat, azaz a pénzrontás eszközéhez nyúlt és a dénárok ezüsttartalmát 6%-ra szállította le. Magnus Eriksson uralkodása alatt a svéd pénzérmék gyakorlatilag rézpénzekké váltak. De a kincstárba befolyó összeg még így is kevésnek bizonyult, s arra kényszerült, hogy a lübecki bankároknak zálogba adja a koronaékszert. A nagy adóterhek és a király pénzpolitikája széles körű társadalmi nyugtalanságot okoztak: a parasztok megnövekedett terheiket sérelmezték, a nemesség pedig az 1319. évi nagy kiváltságlevél megsértését. A paraszti társadalom elégedetlenségének mérséklésére 1335-ben a király megerősítette a *descensus* (vendégül látás) kötelezettség eltörlését és a hatalmasok erőszakoskodásának, önkényeskedésének tilalmát. A kincstár helyzetét súlyosbította, hogy 1337-ben keleten kiújultak a harcok Novgoroddal, melyek további kiadásokkal jártak. Ahogyan korábban, úgy most sem sikerült egyik félnek sem kivívni a győzelmet, így két évvel később a régi feltételekkel megújították a békét. 1343-ban Magnus Eriksson békét kötött az új dán királlyal, IV. Waldemarral, aki tudomásul vette a kialakult helyzetet, és lemondott Blekinge, Halland és Skåne tartományokról. Ugyanebben az évben – kihasználva a külpolitikai téren elért tekintélynövekedését – nagyobbik fiát, Eriket elismertette svéd,

kisebbik fiát, Håkont pedig norvég királynak. 1344-ben Magnus király uppsalai rendeletében maximálta, hogy a főurak és főpapok mekkora kísérettel utazhattak az országban. Uralkodói engedély nélkül senki sem utazhatott komolyabb fegyveres kísérettel, azaz magánhadsereggel. A püspököknek 30 lovast, a király tisztségviselőinek, azaz a különböző állami méltóságokat betöltő nemeseknek 45 lovast engedélyezett. A rendelkezéssel Magnus király és kormányzata azt akarta megakadályozni, hogy a pénzügyi nehézségek miatti széles körű társadalmi elégedetlenséget ne lovagolhassák meg a különböző világi érdekkörök, és hogy a főurak esetleges pártütésük esetén se egyesíthessék erőiket, azaz még a csírájában el lehessen fojtani a magánhadseregek felvonulását. Az uppsalai oklevél felségsértőnek mondott ki mindenkit, aki nem tartotta be az abban meghatározott létszámot.

A korona pénzügyi nehézségeinek fokozódása miatt Magnus király a Novgorod felé irányuló kereskedelem feletti ellenőrzés megszerzésétől várta a kincstár helyzetének javulását, ezért 1348-ban újabb hadjáratot indított a Néva torkolatvidéke felé, a pogány karéliaiak ellen. A közel három évig tartó háború Novgoroddal nem tudta megváltoztatni a fennálló status quót, így 1351-ben végül a korábbi feltételekkel kötötték meg a békét Narva (Tartu) városában, ami csak pár éve került át dán kézből a Német Lovagrend fennhatósága alá. A Novgorod elleni költséges, de alapvetően sikertelen háború aláásta a király tekintélyét. A svéd monarchia tartós pénzügyi válságba került, amelyen Magnus és kormányzata a korábban már alkalmazott módon szeretett volna úrrá lenni: koronabirtokok, váruradalmak és adóbevételek (alapvetően vámjövedelmek) elzálogosításával. Új adókat vetett ki a skånei halászatra és halkereskedelemre, ami viszont súlyosan sértette a Hanza, s különösen a vend városok és Lübeck gazdasági érdekeit. Magnus a királyság belső egységének megteremtésével igyekezett mérsékelni az elégedetlenségből származó politikai veszélyeket, és az 1340-es évek második felében (1347) az egész országra érvényes, egységes törvénykönyvet készíttetett. Östergötland és Uppland szokásjogi normái adták az alapját az új, immár egységes országos jognak, amely kétség kívül nagy szerepet játszott az egyes tartományok közötti különállás megszűnésében, az ország tényleges belső egyesítésében. 1350-ben a korona a városi jogokat is egységesítette.

Az Európát sújtó nagy pestisjárvány, a Fekete Halál a 14. század közepén Svédországot sem kerülte el, és komoly pusztítást okozott. 1349/50 előtt az ország népessége kb. 600 000 fő lehetett, a pestis következtében azonban ez a szám visszaesett 400 000 körüli értékre. A vissza-visszatérő járványok következtében a demográfiai regenerálódás nagyon hosszú időt vett igénybe. Svédország népessége csak a 16. század elején érte el a pestis előtti szintet. A nagyarányú mortalitás súlyosan érintette az ország adózó- és katonaállító képességét, így a Novgorod elleni háború sikertelenségében, illetve a kincstár tartós pénzügyi krízisében a pestis is nagy szerepet játszott. A járvány miatt drasztikusan visszaestek az adóbevételek, és a későbbiekben is ez a helyzet állandó-

sult. A királyi jövedelmek nagyarányú csökkenése miatt 1352-ben Magnus király még az egyház adómentességét is igyekezett felszámolni, ami komoly elégedetlenséget váltott ki a klérus soraiban.

Azt követően, hogy Magnus kisebbik fia, Håkon 1355-ben jogszerűen és ténylegesen is Norvégia királya lett, bátyja, Erik attól tartott, hogy a norvég korona birtokában öccse háttérbe szoríthatja őt, s még akár a svéd korona felé is kinyújthatja a kezét. Fenyegetve érezte magát, ezért szembe fordult apjával, aki lehetővé tette kisebbik fia ilyen mértékű önállósodását. Erik apja sógorától, Albert mecklenburgi hercegtől kért segítséget. De az elégedetlen svéd főurak és főpapok is Erik herceg mellé álltak, s 1356-ban nyílt lázadás tört ki. Az ország előkelői királlyá választották Magnus elsőszülött fiát, így *de iure* két királya lett Svédországnak. A felkelők a hatalom megosztására kényszerítették Magnus Erikssont: 1357 áprilisában nagyobbik fiát, Eriket elismerte társuralkodónak, és önálló uralmi területként átengedte neki Skåne, Östergötland, Småland és Finnország tartományokat, valamint a bányavidékeket (Södermanland, Västemanland, Dalarna). A támogatásért cserébe Erik 12 évre átengedte Albert mecklenburgi hercegnek a skånei heringkereskedelem két fontos központját s kikötőjét, Skanört és Falsterbot. 1359-ben Waldemar Atterdag dán király megállapodott Håkon norvég, és Magnus svéd királlyal, hogy együttesen űzik ki Eriket és a mecklenburgiakat Skåne földjéről, s cserébe Waldemar megkapja a Sund forgalmának ellenőrzése szempontjából fontos Helsingborg várát. A katonai fellépés azonban elmaradt, mert még ugyanebben az évben – feltehetően pestisben – meghalt a fiatal Erik király. Ezt követően Magnus király kisebbik fiával, a norvég királlyal szövetkezett a mecklenburgi herceg és a dán király ellen. A Dánia elleni háború azonban kudarccal végződött, s 1360-ban Waldemar visszafoglalta a korábban is a dán koronához tartozó Skåne, Blekinge és Halland tartományokat, a következő évben pedig meghódította a Balti-tenger kereskedelmében, hajóforgalmában fontos szerepet játszó Gotland szigetét. A Magnus királlyal szembeni elégedetlenség a katonai vereségek miatt újra lázadással fenyegetett. Erik halála után Håkon maradt az egyetlen lehetséges trónörökös Svédországban, aki a svéd korona biztosítása, valamint a világi és egyházi előkelők megnyerése érdekében 1361 őszén elfogatta és Kalmar várába záratta apját. 1362. február 15-én az országtanács svéd királlyá választotta Håkon Magnussont, aki trónra lépése után kibékült apjával és elismerte őt társuralkodónak. A Skåne és tágabb térségét visszaszerző Waldemar Atterdag és a svéd trónt elnyerő Håkon egyaránt belső helyzetének konszolidálásával és erősítésével volt elfoglalva, ezért mindketten érdekeltek voltak kapcsolataik rendezésében. Håkon (és apja) lemondott Skåne, Blekinge és Halland tartományokról, és a Dániával kötött békét házassággal erősítették meg: 1363 elején Håkon norvég–svéd király feleségül vette Waldemar kisebbik lányát, Margitot. Ám a svéd arisztokrácia és főpapság jelentős része ekkor már Magnus király sógorával, Albert mecklenburgi herceggel tárgyalt a svéd korona jövőjéről. A német herceg azonos nevű, kisebbik

fiát küldte királynak Svédországba, aki anyja, Eufemia révén nőágon maga is Folkung volt, a Hanza támogatására is számíthatott. Azt követően ugyanis, hogy Skåne visszakerült a dán korona fennhatósága alá, az észak-német kereskedővárosok attól tartottak, hogy Waldemar megemeli az itteni vámokat, adókat, és hasonlótól tartottak veje, Håkon király esetében is. Az ifjabb Albert 1363 őszén érkezett meg Svédországba. Hanza támogatással, mecklenburgi és az őt behívó svéd nemesek csapataival megszerezte Stockholmot. A következő év elején a svéd rendek letették a trónról Magnus Erikssont és Håkon Magnussont, s 1364 februárjában Mora mezején svéd királlyá választották Mecklenburgi Albertet. A kirobbant polgárháborúban Magnus és fia Gatawald mellett (Uppland és Västmanland) döntő vereséget szenvedett Albert német-svéd seregétől (1365), Magnus király Albert fogságába esett, Håkon pedig elhagyta Svédországot és visszahúzódott Norvégiába. Dán támogatással onnan folytatta a harcot. Magnus Eriksson hat évig raboskodott Stockholm várában, s végül fia, a norvég király váltotta ki a fogságból 12 000 márka ezüstért. 1371-ben szabadult a fogságból, és ezután fiához költözött, Norvégiába. 1374-ben a Bömmel-fjordban halt meg, amikor hajótörést szenvedett.

Mecklenburgi Albert

A történészek körében ma is tanácstalanság és találgatás övezi azt a kérdést, hogy a svéd rendek miért Mecklenburgi Albertet emelték a trónra, aki csak nőágon volt Folkung, s miért fordítottak hátat Håkon Magnussonnak, aki viszont egyenes ágon tartozott a Folkung-házhoz, és 1362-ben éppen ők maguk választották meg svéd királynak. Egyes vélemények szerint ebben nagy szerepe volt a Hanzának, amely privilégiumai biztonsága érdekében egy német fejedelmet szeretett volna látni a svéd trónon. Svédország exporttermékei (fémek, fa, bőr, viasz stb.) az észak-német kalmárokon keresztül jutottak el a piacokra, ezért a Hanza működésének zavartalansága a svéd nemesség és egyház számára is alapvető fontosságú volt. Ugyanakkor a svéd rendek magatartását az a gyanakvás is befolyásolta, hogy a norvég koronát is birtokló Håkon, aki a dán király lányát vette feleségül, ezekre a külső erőforrásokra is támaszkodva erős kezű kormányzást, királyi hatalmat épít ki, azaz mérsékli a főpapság és főnemesség politikai szerepét, csökkenti belpolitikai súlyát.

Mecklenburgi Albert (1364–1389) 25 évig uralkodott Svédországban. A kormányzati tisztségekbe, állami méltóságokba jórészt mecklenburgi híveit ültette, az őt trónra segítő svéd főurakat pedig adományokban részesítette és zálogként hatalmas koronabirtokokat engedett át nekik. A kincstár bevételeinek előteremtésére Albert elődei politikáját folytatta, és királyi javakat zálogosított el. Ez jelentősen gyengítette az uralkodói ha-

talmat (ennek ellensúlyozására igyekezett mecklenburgiakat állítani a különböző állami tisztségekbe), ugyanakkor nagymértékben megnövelte az őt trónra emelő főúri, főpapi csoport hatalmát. A „királycsinálóként" emlegetett, legbefolyásosabb svéd arisztokrata, Bo Johnsson Grip például 1500, többségében zálogbirtok ura lett, melyek egy részét még Magnus király, másik részét pedig Albert adta zálogba.

Mecklenburgi Albert két és fél évtizednyi uralkodása alatt számos német iparos, bányász és kereskedő telepedett le Svédországban, elsősorban Stockholmban. Részben ennek is tudható be az, hogy a svéd városok mindvégig Albert király hű támogatói voltak. Lübeck és Rostock bankárai befektetéseik révén részesedést szereztek a svéd ércbányákban, és maga a kitermelés korszerűsítése is német bányászok betelepítésének volt köszönhető. Ekkor kezdődött a svéd vasipar igazi fellendülése. Német eredetűek voltak az első svéd céh- és bányászati szabályok is. A Svédország legfontosabb kiviteli termékét előállító bányavidékek, valamint a kereskedelmet lebonyolító városok tehát a korona legfőbb támaszát jelentették. De a mecklenburgi hercegi ház és a Hanza is komoly támogatást nyújtott Albertnek: szükség esetén hajókat és zsoldosokat állítottak ki. Azt azonban már nem támogatták az észak-német kereskedővárosok, hogy IV. Waldemar dán király halála után – mivel nem volt fiú utóda – a mecklenburgi herceg idősebb fiától származó unokája örökölje a dán koronát, aki anyai ágon a dán király unokája is volt. Így amikor 1375-ben meghalt Waldemar Atterdag, a Lübeck vezette vend városok határozottan felléptek az ellen, hogy Mecklenburg, Svédország és Dánia egy fejedelmi ház kezébe kerüljön. A dánok Håkon Magnusson és Margit öt éves fiát, Olafot ismerték el trónörökösnek. Ezt követően Albert kísérletet tett Skåne fegyveres meghódítására, de vállalkozása – ami Hanza érdekeket is sértett – kudarcot vallott. 1380-ban meghalt Håkon norvég király, és ezzel fia, Olaf – anyja gyámsága alatt – Norvégia uralkodója is lett, a tényleges hatalom pedig mindkét királyságban az országtanácsok kezébe került. A dán és norvégiai belpolitikai változások a svéd rendek számára is mintát jelentettek, és kezdett kialakulni egy Olaf-párti nemesi csoportosulás, amely egy jövőbeni régensi kormányzatban látta érdekei érvényesítésének lehetőségét. 1386-ban meghalt a legbefolyásosabb svéd főúr, az Albertet is trónra segítő Bo Johnsson Grip, aki Svédországnak közel harmadát birtokolta. Albert király rá akarta tenni a kezét a hatalmas örökségre, Bo Johnsson Grip azonban még életében kijelölt egy hagyatéki bizottságot a vagyon kezelésre, amely két püspökből és nyolc főúrból állt. E bizottság tagjainak többsége már Olafot látta volna szívesen a trónon. Amikor Albert erőszakkal akarta megszerezni az örökséget, a birtok- és vagyonbiztonságot féltő, a király önkényes és törvénysértő tettén felháborodó svéd országtanács Olaf dán–norvég királyhoz fordult, akit Folkung leszármazottként Svédországban „jogos örökösnek" ismerték el. A következő évben azonban Olaf meghalt, így Albert joggal hihette, hogy elhárult a trónját fenyegető veszedelem, de 1388 tavaszán a svéd nemesség hódolatot tett Olaf anyja, Margit királynő előtt, akit elismertek élete végéig uralkodónőnek. A szemben álló táborok fegyverkezni kezdtek és háborúra készültek.

1389 februárjában Falköpingnél Margit királynő dán–svéd–norvég serege legyőzte Mecklenburgi Albert királyt, aki maga is fogságba esett. A fontosabb svéd kikötővárosok, mint Stockholm vagy Kalmar azonban továbbra is Albert pártján maradtak. Katonai sikereinek köszönhetően Margit ténylegesen is Svédország uralkodója lett. A három skandináv királyság a hozzájuk tartozó atlanti szigetekkel, Grönlandtól egészen Finnországig, a karéliai területekig, első ízben került egyetlen uralkodó jogara alá. Mecklenburg hercege viszont beavatkozott Albert oldalán és kalózháborút kezdett Margit országai ellen. A „hivatalos kalózlevéllel" rendelkező vitalinusok több norvég és svéd várost is kifosztottak, de a wismari és rostocki (azaz mecklenburgi) hajókon kívül a Hanza vitorlásait sem kímélték. A mecklenburgi kézen maradt Stockholmot a vitalinusok látták el élelemmel és utánpótlással. 1395-ben, Lindholmban Margit megállapodást kötött a mecklenburgiakkal, melynek értelmében a királynő – becsületszóra – három évre elengedte a fogságból Albertet, aki ezen időszak alatt volt köteles előteremteni a nagy összegű (60 000 márka) váltságdíjat, és ígéretet tett, hogy abban az esetben, ha nem tudja előteremteni a pénzt, visszatér a fogságba. A feltételek betartásának biztosítékául Albert zálogként átadta a Hanzának Stockholmot, s ha nem teljesíti a szerződésben vállaltakat, végleg elveszíti a várost, és az Margit kezébe kerül. Ugyanakkor a lindholmi szerződés nem vetett véget a tengeren folyó kalózháborúnak. Albert viszont sem a váltságdíjat nem fizette meg, sem pedig a fogságba nem tért vissza, jóllehet esküvel fogadta a szerződés megtartását. Az eskütételnek nagyon komoly szerepe volt a középkori társadalomban, így Albert tette gyalázatot hozott a nevére. Ezek után már nem volt meglepő, hogy komolyabb támogatókra többé nem számíthatott, azaz bele kellett törődnie koronája elvesztésébe. Ennek elenére azonban Albert csak 1405-ben mondott le a svéd trónról, s 1412-ben halt meg.

1396-ban Margit unokaöccsét, **Pomerániai Erik**et Dániában és Svédországban is elismerték örökösnek (Norvégiában már 1388-ban), 1397. július 17-én pedig 67 egyházi méltóság és világi főúr jelenlétében, Kalmar városában a három északi ország királyává koronázták. Svédországban Margitnak és Eriknek ígéretet kellett tenni arra, hogy a jövőben mindig az országtanáccsal (azaz a főurakkal és főpapokkal) együtt kormányoznak, megerősítik a nemesség és az egyház kiváltságait, svéd állami tisztségekbe külföldieket nem ütetnek, a „mecklenburgi idők" újításait pedig eltörlik, és visszaállítják a „régi jó szokásokat és jogokat". A kalmari unió koronázási dokumentuma rögzítette, hogy a három északi országnak Erik halála után is egy közös uralkodója lesz, Erik egyenes ági leszármazottja lehet csak trónörökös, ennek hiányában pedig a három királyság tanácsainak kell királyt választani. Külpolitikai kérdésekben a király csak az országtanácsokkal együtt dönthetett, ugyanakkor belső ügyeit illetően mindegyik uniós királyság megtar-

totta szokásait, törvényeit, jogi normáit, belpolitikai önállóságát. Margit háborúi, katonai akciói és a Gotland visszaszerzésére irányuló politikája (előbb a vitalinusoktól, majd a Német Lovagrendtől) sok pénzbe kerültek, ami Svédországban (és a két másik északi országban is) növekvő adóterheket jelentettek. Ezzel együtt fokozódott a kormányzattal szembeni elégedetlenség. Nem sokkal Margit halála előtt, 1412-ben, az arbogai zsinaton a svéd egyház nagyjai a királynő adóköveteléseiben Svédország ősi törvényeinek és az egyház szabadságának megsértését, semmibe vételét látták. Svédországban egyre többen vélték úgy, hogy Margit és Pomerániai Erik uralkodása semmivel sem jobb, mint amilyen Mecklenburgi Albert kormányzata volt.

1412-ben meghalt Margit királynő, és Svédországban a kormányzás a kalmari unió királyának, **Pomerániai Erik**nek (1412–1439) a kezébe került. Már önálló kormányzása kezdetén elégedetlenséget váltott ki, amikor az uppsalai káptalan állásfoglalása és a kánonjogi szabályozással ellentétben, pápai segítséggel saját dániai kancellárját ültette a svéd érseki székbe. Eriknek a Schleswigért és a Hanza visszaszorításáért, a Balti-tenger feletti hatalomért vívott hosszú háborúi mindhárom királyságban egyre nagyobb elégedetlenséget okoztak. A katonai kiadások finanszírozására adóemeléshez, pénzrontáshoz vezetett. A konfliktus a Hanzával különösen 1429-ben éleződött ki, amikor Erik király bevezette az ún. Sund-vámot: a szoroson áthaladó hajóknak 1 angol Nobel összeget kellett fizetniük az átkelésért. Érdekeltségei fenyegetettségét látva a Hanza gazdasági blokád alá vette Skandináviát, melynek rövid időn belül érzékelhető, súlyos következményei lettek, leginkább Svédországban. Leállt az áruforgalom, az export-import áruk szállítása, ami az északi országokban nagyon gyorsan súlyos sóhiányt idézett elő. Mivel a középkorban a só volt a legfontosabb tartósítószer, ennek hiányát nemcsak a sózott halat, vajat vagy húst exportáló kalmárok, földbirtokosok tapasztalhatták, hanem mindegyik háztartás megérezte. Erik kormányzásával szemben így egyre szélesebb körű elégedetlenség bontakozott ki. De még súlyosabb következményekkel járt a blokád a középsvédországi bányavidékeken, ahol az export megbénulása megélhetési válságot okozott. Bányák és kohók zártak be, családok százai maradtak jövedelem nélkül, ami 1434 nyarán Dalarna tartományban nyílt felkelésbe torkollott. Az elégedetlenségnek politikai okai is voltak: 1430 után Pomerániai Erik – ellentétben a kalmari unió koronázási dokumentumával – a várkörzetek élére dánokat és holsteini németeket állított, és az utódául szánt unokatestvérének elismerésére és támogatására eskette fel várnagyait. 1434 nyarán a dalarnai parasztok és bányászok egy helyi bányavállalkozó, Engelbrekt Engelbrektsson vezetésével megtámadták Borganäs várát, és teljesen felperzselték. A lázadáshoz számos nemes is csatlakozott, s július közepén a sereg már Stockholm ellen vonult. A város parancsnoka megnyitotta a kapukat, s ő maga is a felkelők oldalára állt. Engelbrekt csapatai elfoglalták Västerås és Norköping várát. Alvezére, Erik Puke seregével Finnországba vonult, és birtokba vette az ottani királyi várakat, s birtokokat. A lázadók a király lemondását követelték, és 1434 telén Vadstena városába vonultak, ahol az országtanács

ülésezett. A feltételezések szerint Engelbrekt Engelbrektsson is részt vett a tanácskozáson, források azonban ezt nem támasztják alá, ahogyan azt sem, hogy a felkelők vezére találkozott volna a tanács néhány tagjával. Az viszont tény, hogy a bányavidék fegyvereseinek megjelenése után 3 püspök és 16 világi tanácsos írásban tagadta meg a király iránti engedelmességet, és ezzel a felkelés már svéd nemzeti-rendi jelleget nyert Pomerániai Erik uniós királlyal szemben. 1435 januárjában Arboga városában a svéd rendi gyűlés kormányzóvá választotta Engelbrekt Engelbrektssont, aki nem sokkal ezután elfoglalta a Dániához tartozó Hallandot. A svédországi helyzet Erik királyt engedményekre késztette Schleswig és Holstein kérdésében (vordingborgi béke), megerősítette a Hanza kiváltságait, s eltörölte az 1429-ben bevezetett Sund-vámot. Ezzel szabad kezet nyert ahhoz, hogy Svédországban fellépjen a lázadókkal szemben. Igyekezett kihasználni a felkelők táborán belüli társadalmi és politikai különbségeket, eltérő érdekeket. Ígéretekkel és engedményekkel sikerült megegyezésre jutnia a svéd arisztokráciával: 1435. május 3-án Halmstadban a király és az országtanács szerződést kötött egymással. Ennek értelmében a rendek elismerték Eriket uralkodónak, ha a király a jövőben megtartja a svéd törvényeket és jogszokásokat, azaz ha tiszteletben tartja a rendek kiváltságait. A fegyvert fogott felkelők megnyugtatására, pacifikálására 1436 januárjában Pomerániai Erik elismerte Engelbrekt Engelbrektssont a felkelő sereg parancsnokának, és neki adományozta Örebro várát a hozzá tartozó uradalmakkal együtt. A politikai élet színpadán a lázadó arisztokraták csoportjának élén ekkor tűnt fel egy fiatal főúr, Karl Knutsson, akit a rendi országgyűlés az ország katonai főparancsnokává választott, s akivel Erik külön is folytatott tárgyalásokat. 1436 áprilisában újra összeült a svéd országtanács, amelynek ülésére Engelbrektet is meghívták. A tárgyalásra igyekvő, ekkor már beteg vezérre azonban a Hjälmaren-tó egyik szigetén, személyes bosszúból, rátámadt egy Magnus Bengtsson nevű nemes (apja Bengt Stensson, Närke országrész bírája és Engelbrekt halálos ellensége volt), és meggyilkolta Engelbrekt Engelbrektssont (1436. május 4.). A gyilkosnak Karl Knutsson nyújtott menedéket, így azt a gyanút sem könnyű elhessegetni, hogy Engelbrekt megölése mögött politikai érdekek is állhattak. Tény, hogy 1437 tavaszán Engelbrekt alvezérét, a finn területeket ellenőrzése alatt tartó Erik Pukét perbe fogták, és Stockholmban lefejezték, a felkelő csapatokat pedig feloszlatták. 1438 júliusában a dán és svéd országtanács új uniós szerződésről állapodott meg, amelyben tovább erősítették a főnemesek és főpapok politikai súlyát, és korlátozták a korona hatalmát. Ebben az évben ugyanis már Dániában is rendi elégedetlenség robbant ki Erik királlyal szemben, aki elhagyta Dániát, és Gotlandra húzódott vissza. Abban reménykedett, hogy a hatalomért folyó heves svéd pártharcokat, belpolitikai küzdelmeket kihasználva megvetheti a lábát Svédországban. Reményében azonban csalatkoznia kellett, mert az országban nem ő, hanem a rendek tudták megerősíteni helyzetüket, s különösen a Karl Knutsson vezette főúri kör. Azt követően, hogy 1439 nyarán a dán országtanács megfosztotta Pomerániai Eriket a dán koronától, 1439 őszén a Södertälje városkában ülésező svéd országtanács

is letette őt a trónról (majd példájukat követték a norvégok). A következő évben a svéd rendek Arboga városában tartott gyűlésén a dán rendek példáját követve a Wittelsbach-házból származó Kristófot hívták meg a trónra, akit 1441. szeptember 14-én koronázták meg Uppsalában.

Kristófot (1440–1448) – aki Svédországban I., Dániában pedig III. Kristóf volt – a következő évben Norvégiában is megválasztották királlyá, így helyreállt a kalmari unió. Svédország kormányzását, a belső ügyek intézését ráhagyta a Karl Knutsson vezette főúri körre, ő maga lényegében csak Dánia kormányzásával foglalkozott. Ennek köszönhetően uralkodása alatt jelentősen megerősödtek a svéd arisztokraták különböző érdekcsoportjai, szemben álló táborai. Kristóf 1448-ban, 32 éves korában, gyermektelenül halt meg. Halála után felbomlott a kalmari unió, mert Dániában VIII. Adolf holsteini herceg unokaöccsét, az Oldenburg-házi Krisztiánt (Keresztélyt) választották királlyá. Svédországban viszont a királyságot eddig is kormányzó főnemesi tábor a saját vezetőjét, a maga „erős emberét", **Karl Knutsson**t emelte a trónra, akit a svéd arisztokrácia és a dán uniós királyok közötti küzdelmek során többször is letettek a trónról, majd újra királlyá választottak (1448–1457, 1464–1465, 1467–1470). Ez mindennél ékesebben, magáért beszélően jelezte a belső kaotikus svéd állapotokat. I. Krisztián (Keresztély) és Karl Knutsson egyaránt igényt formált Gotlandra és Norvégiára. A svéd uralkodót támogató norvég előkelők Hamar városában, már 1449-ben norvég királlyá választották Karl Knutssont. A norvég országtanácsban azonban többségben voltak a dán jelöltet támogatók, így a testület érvénytelennek nyilvánította a svéd uralkodó norvég királlyá koronázását, és az Oldenburg-házi Krisztiánt ismerte el királynak, akit 1450 augusztusában Trondheimben meg is koronáztak. Norvégia és Dánia ismét perszonálunióban kapcsolódott össze. A norvég trón kérdése azonban nemcsak svéd–dán háborúhoz, hanem Svédországon belüli polgárháborúhoz is vezetett: a gazdasági és hatalmi érdekeik miatt a kalmari unió fenntartását szorgalmazó főurak, nemesek, sőt az upplandi parasztok is – élükön az Oxenstierna-családdal, s annak fejével, Jöns Bentsson uppsalai érsekkel – fegyvert fogtak Karl Knutssonnal szemben, akitől korábbi hívei közül is sokan elfordultak. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy az állami tisztségekbe, méltóságokba lényegében csak rokonait ültette, mert nem bízott másokban. A dánokkal folyó háború finanszírozására a kincstár felügyelete alá akarta vonni az egyházi birtokokat, így az egész klérus szembe fordult vele. Karl Knutsson oldalán csak Dalarna tartomány bányászai, kohászai, parasztjai, valamint Stockholm polgárai maradtak. 1457. július 2-án I. Krisztián (Keresztély) megválasztott svéd király letette az uralkodói esküt, amelyben megerősítette a rendek jogait, kiváltságait. A szemben álló politikai táborok seregeket állítottak fel, és ez Oxenstierna-család vezette unió-párti svéd erők 1457 telén Strängnäsnél, a Mälar-tó jegén legyőzték Karl Knutsson király seregét. A vesztes király először Stockholmba menekült, majd onnan Danzigba, a Német Lovagrend ellen fegyvert fogott Porosz Szövetség leggazdagabb városába ment, és hét évig ott élt. De az új királynak is sok pénzre volt

szüksége, hogy törleszteni tudja a háborús kiadások finanszírozására felvett hiteleket, ezért koronázási ígéretével ellentétben nem csökkentette az adóterheket, sőt még újabbakat is vezetett be. A svéd parasztok, bányászok, kisnemesek, sőt még egyháziak is Jöns Bengtsson érsekhez fordultak panaszaikkal, aki az ország legfőbb egyházi méltóságaként és a királyság kancellárjaként önhatalmúan elengedte a Krisztián (Keresztély) által kivetett új adókat, mert azokat a svéd törvényekkel és a király koronázási esküjével ellentétesnek ítélte. Az adóelengedésre azonban nem sokáig késett az uralkodó válasza: elfogatta és a stockholmi várbörtönbe záratta az érseket. Jöns Bengtsson elfogásának hírére felfegyverkezett upplandi parasztok indultak el Stockholm felé, hogy kiszabadítsák a főpapot. A király által kinevezett városparancsnok zsoldosai rátámadtak az összesereglett parasztokra, és lekaszabolták őket. A véres fellépés még inkább olaj volt a tűzre, és rövid idő alatt a felkelés országos méretűvé szélesedett. Az uniós királlyal szembeni mozgalmat a Vasa-családból származó Kettil Karlsson, Linköping püspöke vezette. A felkelés elfojtása, eltiprása érdekében Krisztián király nagy dán sereggel támadt Svédországra, de 1464 áprilisában Harakernél (Középnyugat-Svédország) súlyos vereséget szenvedett a felkelőktől. Előbb Stockholmba menekült, majd onnan visszatért Dániába. Azoknak a svéd főuraknak, főpapoknak, tekintélyes nemeseknek a többsége, akik 1457-ben még elűzték az országból Karl Knutssont, most visszahívták a korábbi királyt a trónra (1464). Ennek a fordulatnak az Oxenstierna-család, és a mellette álló főúri kör nem különösebben örült, mert érdekei alapvetően a kalmari unió fenntartására irányultak. Karl Knutsson visszatérése a trónra ennek az arisztokrata csoportosulásnak a háttérbe szorulását, politikai súlyának csökkenését jelentette, amit súlyosbított az a körülmény, hogy Jöns Bengtsson érsek, a svéd egyház feje, továbbra is Krisztián fogságában volt. Az Oxenstierna-család magatartását ez a körülmény jelentősen befolyásolta. Az Oxenstierna-klán politikai gyengülését saját helyzetének, politikai pozíciójának erősítésére egy másik, döntően Finnországban nagy földbirtokokkal rendelkező klán, az Axelsson-ház igyekezett kihasználni, aki arra a belpolitikai vezető szerepre szerepre pályázott, amit eddig az Oxenstierna-család töltött be. Az Axelsson-klán – szükségszerűen – Karl Knutsson mellett sorakozott fel, s pozícióját sikeres házassággal igyekezett erősíteni: a három Axelsson-testvér közül a legfiatalabb, Ivar Axelsson a trónra visszahívott király veje lett. A finnországi arisztokrata nemzetség gyors felemelkedését rossz szemmel néző Oxenstiernák a közülük származó Jöns Bengtsson érsek szabadon bocsátása fejében újból felajánlották a koronát I. Krisztiánnak (Keresztélynek), aki természetesen azonnal kapott is a kínálkozó alkalmon. Ahogy az érsek kiszabadult, a legnagyobb svéd arisztokrata házak, az Oxenstierna- és Vasa-családok vezette főúri tábor lemondatta a trónról Karl Knutssont (1465), akit az őt támogató Axelsson-klán befolyása alatt álló finn területekre száműztek. Krisztián (Keresztély) király az őt támogató két főúri család fejét, Jöns Bengtsson érseket (Oxenstierna) és Kettil Karlsson püspököt (Vasa) nevezte ki Svédország régensévé. Az Oxenstierna- és Vasa-családok túlzott megerősödésétől tartva a svéd

főurak többsége az Axelsson-klán mellé állt, és harmadszor is visszahívták (1467) a trónra Karl Knutssont, akit jobban kézben tartható, az előkelőktől inkább függő helyzetben lévőnek ítéltek, mint a Norvégiát és Dániát is uralma alatt tartó Krisztiánt. A kalmari unió királyának nem volt elég pénze ahhoz, hogy riválisa, Karl Knutsson visszatérését a trónra katonai erővel akadályozza meg. Mivel minden pénzét felemésztette a korábbi svéd háború utáni hitelek törlesztése, lánya hozományaként – aki 1468-ban ment feleségül III. Jakab skót királyhoz – a norvég koronához tartozó Orkney- és Shetland-szigeteket zálogként kénytelen volt átengedni Skóciának. Természetesen Krisztián nem mondott le a svéd koronáról, és 1469 végére sikerült a kincstár helyzetét annyira rendeznie, hogy csapatokat küldjön Svédországba. 1470 elején azonban a Karl Knutsson unokaöccse, Sten Sture vezette „dán-ellenes" párti nemesek serege legyőzte az országra támadó dán erőket. Sten Sture előtérbe kerülése ugyanakkor azt is jelezte, hogy a Karl Knutsson (= VIII. Károly) mögött felsorakozott nemesek az Axelsson-ház túlzott megerősödését sem látták szívesen. A svéd önállóságot, a kalmari unióból történő kiválást képviselők táborának a király unokaöccse lett a vezetője, és az ekkor már beteg király rá bízta a svéd koronabirtokok irányítását is. 1470. május 15-én meghalt Karl Knutsson. A svéd országtanács a korona jövőjéről szóló döntés megszületéséig Sten Sturét választotta meg régensnek. Karl Knutsson halálának hírére Krisztián nagy flottával indult a főváros, Stockholm ellen. 1471. október 10-én a brunkebergi csatában (Stockholm mellett) Sten Sture nagy győzelmet aratott a dánok felett, s Krisztián (Keresztély) kénytelen volt visszahúzódni Dániába. A brunkebergi csata nem dán–svéd küzdelem volt, hanem svéd polgárháborús ütközet. Krisztián (Keresztély) mögött ugyanis szép számmal álltak unió-párti svéd főnemesi családok, mint például az Oxenstierna- vagy Vasa-klán, s rajtuk keresztül a svéd egyház, de Uppland térsége is őt támogatta. Sten Sture ugyancsak számíthatott nagyhatalmú főnemesi támogatásra (mint például az Axelsson-házra), de a stockholmi polgárok, bergslagi bányászok, dalarnai parasztok is mellette álltak. A vereséget követően Krisztián lemondott a kalmari unió erőszakos helyreállításáról, de igényét a svéd trónra fenntartotta. Az unió-párti erők gyengítésére Sten Sture már a brunkebergi csatát követően úgy rendelkezett, hogy Svédországban külföldiek nem tölthetnek be állami tisztségeket. A katonai győzelem jelentősen megerősítette Sten Sture helyzetét, de belpolitikai megfontolásokból ő maga nem akart a trónra ülni. Egy ilyen lépés az őt támogató táboron belül sem váltott volna ki osztatlan helyeslést, és az ellentábort sem győzte le egyetlen ütközettel. Az Oxenstierna- és Vasa-családok hatalma, befolyása továbbra is jelentős maradt. Ha Sten Sture nem is ülhetett a trónra, az 1477. évi strängnäsi országgyűlésen azt sikerült elérnie, hogy a rendek érvénytelennek nyilvánították I. Krisztián (Keresztély) svédországi trónigényét, azaz kimondták trónfosztását. Svédországban ezzel interregnum kezdődött: nem volt törvényes uralkodó, a kormányzást régensként Sten Sture és az őt támogató főnemesi csoport gyakorolta. Hosszú időn át, 27 évig töltötte be a régensi tisztséget, és ez alatt óriási vagyont halmozott fel. Emiatt egyre több ellensége

és irigye is támadt. Amikor 1481-ben meghalt Erik Axelsson, aki a finn területeknek közel felét birtokolta, Sten Sture rátette a kezét az örökségre, így konfliktusba került Erik testvérével, korábbi szövetségesével, támogatójával, Ivar Axelssonnal. A Sten Sture kormányzásával különböző okok miatt elégedetlenek köre egyre nagyobb lett, így az uniópárti főuraknak sikerült elérni azt, hogy I. Krisztián (Keresztély) halála (1481) után két évvel az ún. halmstadi határozattal a svéd rendek a kalmari unió helyreállításáról döntöttek, és Kalmar városában királlyá választották Krisztián fiát, **Hans**ot (Johannt) (1483). Ezzel *de iure* véget ért az interregnum Svédországban és helyreállt a kalmari unió, de Sten Sture és a mögötte álló főúri kör nem mondott le a hatalomról és nem adta át a kormányzást. Miután Hans király 1487-ben közvetlen ellenőrzése alá vonta Gotland szigetét, szerette volna a svéd területeken is kezébe venni a kormányzást. Ehhez azonban katonai erőre volt szükség, mert Sten Sture önként nem akart lemondani a kormányzói tisztségről. Egy nyílt, fegyveres támadás Svédország ellen azonban eltántoríthatta volna a svéd rendeket Hans mellől, ezért az uniós uralkodó külpolitikai téren igyekezett nyomás alá helyezni a svéd nagyúr kormányát. Hosszú tárgyalások után 1493-ban szövetséget kötött III. Iván moszkvai fejedelemmel, aki 1478-ban uralma alá hajtotta Novgorodot, és annak egykori politikáját követve befolyását, hatalmát Karélia és a finn területek felé is gyarapítani akarta. 1495-ben az orosz hadak felvonultak a Finn-öböl északi partvidékén, és ostrom alá vették Viborg várát. Sten Sture – akinek kiterjedt birtokai voltak finn földön – személyesen vezette a svéd csapatokat. A háborús kiadások finanszírozására a svéd kormányzó rá akarta tenni a kezét az egyházi birtokokra, ami miatt nagyon feszült lett a belpolitikai helyzet. Az országtanács, élén Jakob Ulvsson érsekkel, lemondásra szólította fel Sten Sturét. A belpolitikai fejleményeket látva Sten Sture elhagyta Finnországot, és visszatért Svédországba. A keleti hadszíntéren a sereg parancsnokságát Posse Knutra, és névrokonára, Svante Nielsson Sturéra bízta, és felhatalmazta őket a béketárgyalásokra. Az orosz haderő 1496 telén mélyen behatolt a belső finn területekre, nyáron azonban Svante Nielsson Sture vezetésével svéd ellentámadás indult. A svéd sereg elfoglalta az oroszok új várát, Ivangorodot, amely a Finn-öböl déli partján, az észtországi Narva városával és a Német Lovagrend itteni várával szemben, a Narva-folyó túlsó partján építettek. 1497 márciusában a háború előtti *status quo* alapján a felek békét kötöttek. Svédországban ezalatt ismét polgárháború tört ki Sten Sture és Jakob Ulvsson érsek, illetve a mögöttük álló főnemesi táborok között. Hans király ezt a helyzetet igyekezett kihasználni arra, hogy eltávolítsa Sten Sturét a kormányzati hatalomból. Az érsek megsegítésére sereget küldött Svédországba. Stockholm közelében, Rotebron mellett Hans király dán és norvég csapatai, német zsoldosai nagy győzelmet arattak Sten Sture erői felett, aki ezután kénytelen volt elismerni Hans uralkodói jogait, és megvált a kormányzói tisztségtől. 1497. november 26-án Stockholmban ünnepélyesen svéd királlyá koronázták Hansot, korábbi ellenfele, Sten Sture pedig udvarmesteri tisztséget kapott. A háborús költségek miatt megnövekedett adóterhek Dániában a dithmarschi fríz

szabadparaszti társadalomban olyan elégedetlenséget váltottak ki, hogy fegyveres felkelés tört ki, s 1500-ban Hemmingstadt mellett győzelmet arattak a dán-holsteini sereg felett. Hans király katonai kudarcának hírére Svédországban is lázadás tört ki. Ezt a helyzetet Sten Sture korábbi hatalmának visszaszerzésére próbálta meg kihasználni. 1501-ben a svéd rendek Hans király bűnéül rótták fel, hogy a királyi várak és várkörzetek élére idegeneket (dánokat, németeket) állított, s nem svédeket. Törvénytelen adókat vetett ki, és eltűrte az oroszok karéliai jelenlétének erősödését. Mindezek miatt a svéd rendek megfosztották koronájától Hans királyt, és újra kormányzóvá választották Sten Sturét, de már nem sokáig irányíthatta a svéd politikát, mert 1503-ban meghalt. A kormányzói tisztségben az oroszok elleni háború svéd parancsnoka, Svante Nielsson Sture követte. De nem mindegyik svéd terület fordított hátat Hans királynak: Kalmar városa és térsége, valamint Borgholm és egész Öland továbbra is elismerte őt királynak. Erre hivatkozva Hans fenntartotta igényét a svéd koronára, fia, Krisztián pedig, aki Norvégia kormányzója volt, többször is betört Nyugat-Svédországba. 1507-ben egy dán flotta, Severin Norby admirális vezényletével, egészen a Botteni-öbölig hajózott, és feldúlta Åland-szigetét. A következő években (1508–1509) Otto Rud dán kapitány a finn partokat fosztogatta, és Åbo (Turku) városát is kirabolta. A svéd–norvég határvidéken állandósult háború miatt Svante Nielsson Sture a hatalom és az erőforrások központosítására törekedett, s emiatt még a kalmari uniót ellenző arisztokráciával is szembe került. Ennek ellenére a kormányzó haláláig (1512. január 2.) folytatta a harcot a dánok (és norvégok), valamint az őket támogató svéd csoportok ellen.

Svante Nielsson Sture halálát követően a svéd belpolitikában újból előre törtek az unió-párti erők, és kormányzóvá választották az egyik leggazdagabb főurat, Erik Trollét. A svéd rendek többsége azonban ekkor már határozottan elutasította a Dánia dominanciájára épülő kalmari uniót, ezért leváltotta Erik Trollét a kormányzói tisztségből, és Svante Nielsson Sture fiát, Ifjabb Sten Sturét tették meg kormányzónak. Az unió-párti főnemesi körnek Erik Trolle fia, Gustav Trolle volt a vezetője, aki Linköping püspöki, majd Svédország érseki méltóságát töltötte be. Hans király halála (1513) után Gustav Trolle tárgyalásokat kezdett az új dán-norvég uralkodóval, a Svédország elleni határháborút folytató, és a svéd koronára igényt formáló II. Krisztiánnal (Keresztéllyel) a kalmari unió feltámasztásáról. Ifjabb Sten Sture hazaárulással vádolta meg az érseket, és katonai erővel körülzárta őt Stäket várában. Miután a rendi gyűlés bűnösnek mondta ki, Gustav Trollét Västerås várának börtönébe zárták. X. Leo pápa egész Svédországot egyházi átok alá helyezte, amiért semmibe véve az egyház legfontosabb előjogát, a *privilegium fori*t az uppsalai érseket elítélték és bebörtönözték. (A Szentszéknek a rendek akaratával szembeni beavatkozása a svéd belpolitikába minden bizonnyal szerepet játszott a reformáció későbbi svédországi térhódításában.) A polgárháborús svéd helyzet alkalmasnak tűnt II. Krisztián (Keresztély) számára a katonai beavatkozásra (1515), de a svéd erők sikeres ellenállást tanúsítottak. Sten Sture két nagyobb csatában is győzelmet aratott (1517.

Vadla; 1518. Brännkyrka). Krisztiánnak csak 1520 elején sikerült megfordítani a háború menetét, amikor Otto von Kumpen német zsoldosvezér újabb nagy hadsereggel tört be Svédországba. 1520. február 2-án ez a sereg Bogesund mellett, az Åsunden-tó jegén vívott csatában súlyos vereséget mért a svédekre. Egy ágyúgolyó szétroncsolta Sten Sture lábát, aki a következő napra belehalt sérülésébe. 1520 szeptemberében dán csapatok vonultak be Stockholmba, ahol 1520. november 4-én a fogságból kiszabadított Gustav Trolle érsek Svédország királyává koronázta II. Krisztiánt. A korábbi kormányzó, Sten Sture híveit eretneknek nyilvánította, akik közül a király 82 főurat a koronázási ünnepséget követően kivégeztetett. A „stockholmi vérfürdő" azonban nemhogy megerősítette volna, hanem inkább aláásta a király helyzetét. A kalmari uniót korábban támogató Vasa-ház tagja, a fiatal Gustav Eriksson állt az elégedetlenek élére, és a dánokkal szemben, egyfajta nemzeti érzést is felkeltve, sikerült mozgósítania az ország népét. 1521-ben Våsterås városánál legyőzte II. Krisztián seregét, a svéd rendek pedig kormányzóvá választották. A következő évben sikerült a Hanza-városok támogatását is megnyerni Dánia ellen. II. Krisztián (Keresztély) uralkodásával szemben Dániában is széles körű elégedetlenség alakult ki, és 1523 januárjában a dán rendek letették a trónról. Ebben a helyzetben hasonlóan jártak el Svédországban is, és 1523. június 6-án királlyá választották a Vasa-házi Gustav Erikssont, aki a következő évben békekötésre kényszerítette az új dán uralkodót, I. Frigyest (1523–1533). A béke értelmében Svédország örök időkre szólóan függetlenné vált a kalmari uniótól, Dánia pedig elismerte **I. (Vasa) Gustav** svéd királyt.

Gazdaság, társadalom, államszevezet

Svédországban az alacsony népsűrűség miatt évszázadokon *keresztül korlátozás nélkül* bárki kialakíthatott új irtásföldeket, amelyek a művelés révén a tulajdonává váltak. A földbőség következtében nem volt olyan kényszer, hogy a művelési rendszerben szigorú nyomáskényszert vezessenek be. Mivel elegendő föld állt rendelkezésre, fennmaradt a különálló családi tanyák, egyéni művelési formák rendszere. Még a 16. század első felében, Gustav Vasa idején is Svédország földjeinek kb. 50%-a a szabad parasztok kezén volt. A korona 29%-ot birtokolt, a nemesség és az egyház pedig 21%-ot. A skandináv országok közül itt volt a legmagasabb a paraszti földtulajdon aránya. Svédországban nagyon vékony volt a termőréteg, így egy-egy gazdaság általában nagy területet, kb. 120 hektárt foglalt magába, melynek nagy része persze nem szántó, hanem állattartásra is szolgáló rét és erdő volt. A szántóföldi művelés szempontjából a Mälar-tó térsége jelentette a svéd korona legtermékenyebb régióját, amelyről már Brémai Ádám is megemlékezett krónikájában. A vékony termőtalaj miatt a szántáshoz többnyire csak könnyű,

szimmetrikus túróekét *(ardr)* használtak. A korai középkorban leginkább árpát termeltek, a virágzó középkortól viszont egyre jobban elterjedt a hidegebb és nedvesebb éveket jobban bíró rozs, valamint a lovas katonai szolgálat felértékelődésével összefüggésben a zab. Ahogyan Norvégiában, úgy Svédország hegyvidéki részein is általános gyakorlatnak számított nyáron a jószágoknak a hegyi legelőkön *(setr)* történő legeltetése. A tél azonban itt sokkal hosszabb volt, mint Norvégiában, így sokkal több téli takarmányról kellett gondoskodni. A paraszti birtokok nagy kiterjedése részben ebből is adódott: nagy legelőterületre, rétekre volt szükségük, hogy télire elegendő szénát gyűjthessenek össze. Svédország egész területét hatalmas erdők borították, így az erdei gazdálkodás az ország minden vidékét jellemezte. Mindenhol nagy szerepe volt a vadászatnak, az erdei gyümölcsök, gombák gyűjtögetésének. A vadászat húst jelentett a napi táplálkozásban, továbbá értékesíthető prémeket, szőrméket is. A patakok, folyók tavak sokasága szinte kimeríthetetlen édesvízi halászati lehetőséget kínált. Olyan vidékeken, ahol hajózható folyók voltak, az erdő értékesíthető szálfákat is kínált, melyeket csak le kellett úsztatni a folyókon. Az északi területeken és a Botteni-öböl térségében fókavadászattal és rénszarvastenyésztéssel is foglalkoztak. Az ide települt svédek, az ún. *birkarlar*ok jogot kaptak a koronától arra, hogy kereskedjenek, sőt adót is szedjenek a lappoktól, továbbá lazachalászati és vadászati kiváltságokat szereztek. Így például fókára csak ők vadászhattak.

A svéd területekhez hasonló adottságokkal rendelkezett Finnország is: itt szintén vékony volt a termőtalaj és hosszú a tél. Mindkét helyen a szántóföldi művelésnél meghatározóbb, fontosabb volt a szarvasmarha tenyésztés. Az állattartás fontosságát mutatja, hogy még a szántóföldek után szedett egyházi tizednek is csak kétharmadát kellett gabonában fizetni, a fennmaradó egyharmad részt vajadó formájában teljesítették. A vaj és a bőr volt a svéd agrártermelés egyetlen exportterméke, amit jórészt a Hanza-városok vásároltak fel. A koronának fizetendő adó kivetésénél általában a ház, a tanya (azaz „füst") mellett az *ardr/aatra* (= eke), azaz a szántóföld, esetleg a birtokolt földterület nagysága volt a meghatározó. A gyéren lakott nagy erdővidékeken ez utóbbit gyakorlatilag lehetetlen volt meghatározni, ezért Svédország északi részei és a finn területeken az „íj" is adózó egységet jelentett, amit minden erdőre járó, az íjat megfeszíteni, azzal vadászni képes felnőtt korú férfinak fizetnie kellett. A 13. század folyamán állandó állami adóvá alakult át a szabadok egykori tengeri hadviselési, hajóállítási kötelezettsége, a *Ledung*. A vendéglátás, beszállásolás *(descensus)* szintén hosszú ideig a paraszti terhek közé tartozott. Magnus Birgersson király törölte el 1280-ban. A finn területeken viszont a középkorban mindvégig fennmaradt a beszállásolás kötelezettsége, a *ruokaruotsi*, ami „etetendő svédet" jelentett. A svéd királyok igen széles körre kiterjedő hivatkozással rendkívüli adókat is kivethettek. Így például bármilyen háború esetén, ha az uralkodó körbejárta az országot, koronázáskor, várak, hidak, utak építésekor, gyermekei házasságkötése alkalmából, zálog kiváltásakor. A szokásjogi normák szerint azt, hogy a nép, amely szabadokból állt, milyen segítséget adjon adott esetben a királynak, a területileg illetékes püspök, továb-

bá a *lagman* és minden *lagsaga* után hat *frälse* és hat paraszt mérlegelte és döntötte el. Az uralkodók természetesen igyekeztek inkább mellőzni ezeket a testületeket, így az önkényes adókivetésre vonatkozó rendi panaszok mögött általában olyan történések álltak, amikor a rendkívüli adó kérdésében a király nem akart tárgyalásokba bocsátkozni. A szabadokat robotkötelezettség is terhelt, és részt kellett venniük a várak, hidak, árkok, sáncok stb. építésében. Az a *servitium* tehát, amit teljesíteniük kellett, nem földesúri illetve királyi birtokok, azaz majorságok megműveléséhez kapcsolódott, hanem a királyság védelmi képességének vagy közlekedésének biztosításához. Állami és nem magáncélokat szolgált.

A virágzó középkor kedvező éghajlati viszonyainak köszönhetően a mezőgazdasági termelés földrajzi kiszélesedésével Svédországban is gyors ütemben nőtt a népesség, és a 13–14. század fordulója táján mintegy 600 000 lakosa lehetett (Finnország nélkül). A 14. század közepén megjelenő pestis Svédországot sem kímélte, és a járvány a többi északi országhoz hasonlóan itt is többször visszatért (1359, 1412–1413, 1420, 1422, 1439, 1450, 1455, 1469). A Fekete Halál még a svéd uralkodókat sem kímélte. Pusztítása miatt a népesség csak a 16. század utolsó harmadában, 1570 táján érte el az 1300 körüli értéket. A királyság távoli, északi részein, ahol nem volt pestis, folyamatos volt a népesség növekedése. Finnországnak is például egyedül csak a tengerparti részeit érintette a járvány, ezért itt nem következett be demográfiai törés, és a népesség a 16. század közepén 300 000 körül lehetett. A pestis következtében számos tanya, kis falu vált néptelenné, de ebben az ún. pusztásodási folyamatban az időjárás, a klíma rosszabbra fordulása is komoly szerepet játszott. A hidegebbé és csapadékosabbá váló éghajlati változás kedvezőtlenül hatott a mezőgazdasági termelésre. Az északabbra vagy magasabban fekvő területek gazdaságainak többségében fel kellett hagyni az agrártevékenységgel, vagy nagyon jelentős mértékben vissza kellett azt fogni. Småland tartományban a települések 30–40%-a néptelenedett el, a középkor végén Värmlandban a paraszti gazdaságok 16–21%-a volt gazdátlan, elhagyatott, Västergötlandon vagy Södermanlandon pedig 5–10%. A település- és népességpusztulás mellett Skandinávia keleti és északkeleti részein telepes mozgalom, kolonizáció is folyt. Így például Finnországban északi irányba terjeszkedett ki a településhálózat. A Botteni-öböl partvidékén és a folyóvölgyekben, továbbá a karéliai határvidékeken számos új település jött létre. Különösen Magnus Eriksson és Pomerániai Erik királyok támogatták és szorgalmazták az ilyen irányú svéd kolonizációt.

Svédországban a föld magántulajdonban volt, s nem ismerték a feltételhez kötött birtoklási formákat, így itt nem alakult ki hűbéri viszony. A társadalom túlnyomó többségét alkotó parasztság is személyében szabad ember volt, akár rendelkezett földtulajdonnal, akár nem. Az, hogy a föld magántulajdonnak minősült, nem jelentette azt, hogy mindenki egyforma jog alapján rendelkezett tulajdonnal. Az 1280. évi alsnöi rendelkezés egyértelmű választóvonalat húzott a birtokos parasztság és a világi kiváltságos réteg között. Az, aki birtoka jövedelméből képes volt lóval hadba vonulni, azaz lovasként katonáskodni, az

egyházi tized kivételével mentesült az adózás alól. Ekkor jött létre az alsóbb svéd nemesség, a *frälse*, a „megváltott" réteg, amelyik nem földbirtokért, hűbérért, hanem adómentességért katonáskodott. Ez a társadalmi réteg tehát alulról nyitott volt, bárki bekerülhetett, aki teljesíteni tudta a lovas katonáskodás anyagi feltételeit. Éles különbséget a lovas katonai szolgálatra képes „nemesség" *(frälse, alies armigeri)* és az előkelők, arisztokraták *(swenae, milites)* között tettek. Csak ez utóbbiak közül kerülhettek ki a királyi- vagy országtanács tagjai, és ők tölthettek be országos méltóságokat, várkörzetek igazgatási tisztségét. Az adómentes nemesi réteg általában növelni igyekezett földbirtokait, hogy ily módon gyarapítsa bérlő számát. Ezt a korona rossz szemmel nézte, mert adófizető parasztokat *(bønder)* veszített. Svédországban - Dániához hasonlóan - a felsőbb nemesség az alsóbb kárára erősítette meg társadalmi pozícióit. A *frälse* rétegbe tartozók gyakran az előkelők szolgálatába álltak, és azok birtokain lettek jószágkormányzók, intézők vagy akár várnagyok. A finn területeken a svéd hatalommal együttműködő helyi vezető rétegből csak egy alsó szolgáló nemesi csoport formálódott ki a 14. század végétől, de a svéd nemesség ezt a réteget nem tekintette magával egyenrangúnak. Emiatt a finnországi királyi várak és birtokok feletti igazgatási jogot, tisztségeket magának követelte. Ugyanakkor a 15. század közepétől már a finn nemesek is képviseltették magukat a svéd rendi fórumokon.

A svéd társadalomban ismeretlen volt a jobbágyság, így a nagyobb földbirtokosok bérlőknek adták ki földjeiket, vagy saját kezelésű majorságokat *(herrgårdar)* alakították ki, amit alapvetően szolgákkal műveltek meg. Svédországban még a 14. században is szép számban voltak szolgák. Magnus király 1335. január 28-i rendelete például Västergötland tartományban szabályozta a rabszolgatartást, és kimondta, hogy aki az adott tartományban született keresztény szülőktől (azaz a kánonjog szerint törvényes házasságból származik), azt a tartomány földjén tilos szolgaként tartani. A két másik északi országhoz hasonlóan Svédországban is a klíma romlása, ami megtörte az agrártermelés növekedését, valamint a pestis, ami drámai népességfogyást okozott, visszavetette a földből származó bevételeket, és ezzel együtt a földárakat is. Ebből leginkább a bérlők profitáltak, valamint a munkaerőhiány miatt a mezőgazdasági bérmunkások. A saját földtulajdonnal rendelkező szabad parasztok helyzete viszont inkább romlott, mert a demográfiai helyzet romlása a korona adóbevételeit is visszavetette, így a megmaradt adózóktól a legnehezebb helyzetekben is megkövetelte az adót. A szabad parasztok egy része ettől oly módon próbált szabadulni, hogy földjét egy-egy nagyobb birtokosra ruházva bérlővé vált, s ily módon mentesült az állami adók alól. A 14. század második felétől növekedésnek indult a földbérletek aránya.

Az agrárgazdaság mellett Svédországban sok embernek a bányászat jelentett megélhetést, és a bányatermékek adták az ország legfontosabb exportcikkeit is: a vasat és a rezet. A vasbányászat és vaskohászat már a 12. századtól megindult. Felfutásában nagy szerepe volt a 14. századtól Németországból behozott technológiai importnak, valamint

az ide költöző német bányászok szakmai ismeretének. Az 1370 körüli évi 300 tonnáról a 15. század első felében 900, a középkor végére pedig 1100 tonnára nőtt a svéd vasexport. A vaskitermelés és feldolgozás elsősorban Közép-Svédországban, Bergslagen vidékén volt meghatározó, míg a rézbányászat fő területe Dalarna térsége volt. A késő középkorban kb. 20 000 ember dolgozott a bányászatban, ami az összlakosságnak hozzávetőlegesen 3%-át tette ki. A bányászat általában a szabad parasztok és alsóbb nemesek kezén volt. A birtokaikon feltárt érclelőhelyeket vagy maguk termelték ki, vagy pedig részes bérletbe adták, s ők maguk saját kohóikban csak a fémfeldolgozást végezték. A bányavidékeken tehát gazdaságilag a parasztság több lábon állt: voltak szántói, jószágai, de bányái és kohói is. A bányatermékeket döntően Stockholm és Kalmar városok kikötőiből szállították az európai piacokra, főleg Lübeckbe. Az 1492–1495. évi lübecki vámkönyvek tanúsága szerint az exportált svéd réz 60%-a, a vas 30%-a Lübeck városába került. A partvidékeken, nagy tavaknál és folyóknál a paraszti áruszállítás és hajóépítés is jelentős gazdasági tevékenység volt végig a középkoron át, jóllehet az uralkodók igyekeztek a városok és a polgárság számára monopolizálni a kereskedelmet és szállítást. De az egyháziak és nemesek is foglalkoztak hajózással, kereskedelemmel.

Európai mértékkel nézve a skandináv városok – így a svédországiak is – kicsik voltak. A legnépesebbek, mint Stockholm és Visby is csak 5000–6000 lakossal rendelkezett. A közepes méretűeknek, mint például Kalmar, Jönköping, Uppsala vagy Västerås, 2000–3000 lakosa volt, míg a kisebbekben alig néhány száz ember élt. Svédországban a középkorban (Finnországgal együtt) összesen 35 városias település volt, ebből három esett a finn területekre: Åbo (Turku), Viborg (Viipuri), Borgå (Porvoo). Ténylegesen azonban Finnországban a középkorban csak két város létezett: a 13. század végén városi jogot szerzett Åbo, és az 1346-ban városi privilégiummal felruházott Borgå, mert Viborg csak a középkor végén, 1493-ban kapott városi rangot. (A mai finn főváros, Helsinki, svédül Helsingfors, csak a 16. században, 1550-ben lett város.) Finnország lakói – az åboi (turkui) polgárok kivételével – eladásra szánt termékeiket nem adhatták el maguk külföldi kereskedőknek, illetve nem szállíthatták ők maguk saját hajóikon az európai piacokra, hanem csak Stockholmba vihették, és az ottani kereskedőkön keresztül értékesíthették. Åbo polgárai viszont mentesültek ez alól. A svéd városokban a virágzó középkortól folyamatos volt a németek jelenléte: a kereskedők mellett számos iparos és bányász telepedett le, sőt egyes városokban, mint például Stockholm, Kalmar vagy Västerås, a lakosság harmadát is elérte a németek aránya, és az esetek többségében meghatározó szerepük lett a városok magisztrátusában. Emiatt az itt élő németek, illetve a svéd városokkal kereskedő Hanza-városok kalmárai is sok szállal kötődtek a svéd belpolitikai viszonyokhoz, melyek nem egyszer akár drámai következményekkel is jártak rájuk nézve. 1471-ben például, amikor a Sture-párti erők győzelmet arattak Krisztián (Keresztély) király felett, a német tanácstagokat azonnal kizárták a stockholmi városi tanácsból. Ahogyan Dániában, úgy Svédországban is a városi tanácsosi posztokra kizárólag kereskedők pá-

lyázhattak, kézművesek már nem. Az 1471. évi törvény, amely szentesítette a Stockholmban történteket, Svédország minden városában megtiltotta, hogy németek tisztségeket szerezzenek a városi tanácsokban.

A távolsági kereskedelembe a svéd területek közül legkorábban és a legnagyobb mértékben Gotland kapcsolódott be. A sziget természetes átrakóhely volt a kelet–nyugati balti-tengeri hajózásban. A szláv és skandináv területeken talált kora középkori kincsleletek (összesen 240 000 darab érme) több mint a fele, közel 140 000 darab pénzérme, mintegy 700 lelőhelyről Gotland szigetéről került elő. A sziget a 11–12. században az észak-európai kereskedelem legfontosabb helyévé vált. A gotlandi kereskedőknek már a 11. századtól saját telephelyük, udvaruk volt Novgorodban, majd később Szent Olafnak szentelve saját templomot is emelhettek (1180). De a novgorodi kereskedőknek is volt saját, Szent Miklósnak szentelt temploma Gotlandon, ám állandó telephelyet csak a 13. század közepétől létesítettek. A 12. század második felében egyre több észak-német, elsősorban lübecki, és dán kereskedő tűnt fel a szigeten. Ez utóbbiakat királyuk, Waldemar is támogatta, aki segédkezett a dán távolsági kereskedők szervezetének, a Szent Knutgildének a megalapításában. A gotlandi kereskedelemben a 13. században már egyre nagyobb jelentősége lett Visby városának, melynek polgársága nagy hányadban német volt, s döntően Lübeckből és Stralsundból származott. Maga a város az északi kereskedelemben meghatározó szerepet játszó Hanza tagja volt.

A svéd pénzrendszer a norvég és dán pénzrendszerhez hasonlított: 1 márka = 8 öre = 24 örtug = 192 penningar, azaz 1 örtug = 8 penningar, 1 öre pedig = 24 penningar. Egész Skandináviában egyedül csak Svédországban fordult elő vert pénzérme formában, azaz forgalomban lévő valós pénzként az örtug. Mecklenburgi Albert király verette először 1370 táján, a vend Hanza-városok által készített Witten nevű pénzérme mintájára. (A Witten a Pfennig/dénár többszörösét érő érme volt: 1 Witten = 8 Pfennig.) Az örtug verése a 16. század első harmadának végéig, 1534-ig tartott, és a késő középkorban Svédország fő pénzévé vált. 1478-tól 4 penningar értékű ún. fél örtugokat is készítettek. Az öre vert pénzként csak a kalmari unióból történt végleges kilépést követően a 16. században, 1522-ben jelent meg Svédországban. Gotlandon sokáig más pénzrendszert használtak. Itt 1 márka nem 192, hanem 288 penningart ért, és a gotlandi érmék Öland, Småland és Östergötland földjén is forgalomban voltak.

A svéd királyság a kora középkorban kialakult nagyobb területi egységekből, tartományokból, az ún. *land*okból jött létre. A 10. században még minden *land* élén egy-egy *jarl* állt. Magnus Eriksson király törvénykönyvének felsorolása szerint a középkori Svédország a következő tartományokból állt: Uppland, Östergötland, Öland, Västergötland, Värmland, Södermanland, Närke, Västmanland, Dalarna, Tiohärd. Az egységes monarchia létrejöttével a jarlok helyett a tartományok élére választott tisztségviselők, az ún. *lagman*ok kerültek. Ők voltak azok, akik a tartományi népgyűlésen mindenki számára felidézték a szokásjogot, az íratlan törvényeket, azokat értelmezték és ismerték. A *lagman*t részben

a tartományi thingen választották, részben pedig kinevezték. Az egyházmegyeileg illetékes püspök feladata volt nyolc héttel korábban meghirdetni a lagmant választó gyűlést, hogy mindazok, akik a részvételre jogosultak, el tudjanak jönni. A thingre a püspök még két egyházi megbízottat hozott magával, a gyűlés pedig hat nemest és hat parasztot választott. Ez a 15 fő együttesen választott ki három jelöltet a lagman tisztségre, három olyan személyt, akik a szóban forgó *land* területén éltek, s közülük már a király nevezte ki a tartományi főbírót. Azt a területet, amelyen a jogszolgáltatást az így hivatalba lépő lagman irányította, *lagsaga* (főbírói tartomány) megnevezéssel illették. A lagsagáknak komoly szerepük volt az uralkodóválasztásban. A választásra kijelölt napon mindegyik lagsagából a lagmannak, továbbá 12 bölcs embernek kellett megjelennie a morai gyűlésen (Mora mezeje Uppsalától délkeletre, Uppland földjén található). Az első szavazatot a „házigazda" Uppland főbíráját és a vele érkezett 12 embert illette, a sor végén pedig Västmanland küldöttei álltak. A keleti, azaz finn országrészben a 15. század első harmadának végéig nem volt lagsaga, így onnan küldöttek sem jöhettek a királyválasztásra. Finnországot 1362-től, Håkon Magnusson svéd királlyá választásától Åbo (Turku) püspöke reprezentálta, mert a püspök, mint egyházi méltóság, megkapta azt a jogot, hogy részt vegyen a választáson, és egyúttal képviselje a finn területeket. 1435-ben egész Finnországot egyetlen főbírói tartománnyá nyilvánították, majd 1442-ben szétválasztották két lagsagává. Ahhoz, hogy valaki svéd király lehessen, a lagmanok és kíséretük többségének szavazatára volt szükség. A koronázási szertartás nem volt feltétele a királyi hatalom gyakorlásának. Az uralkodó eldönthette, hogy megkoronáztatja-e magát, vagy sem. Ha igen, ezt a királyságban bárhol megtehette, nem kellett feltétlenül Uppsalában végrehajtani. Az sem volt elvárás, vagy törvényi kötelezettség, hogy a koronázási szertartást a svéd érsek vezesse. A korabeli törvény csak ajánlotta, hogy lehetőség szerint az uppsalai érsek legyen a koronázó egyházi személy mind a maga, mind az uralkodó tekintélye, méltósága érdekében. A király megválasztását követően a lagmanoknak és a lagsagák jelen lévő küldötteinek a tartományban élők nevében, az alattvalók képviseletében hűségesküt kellett tennie. A megválasztott király kötelessége volt az ország körbelovaglása. Az Uppsalából induló útvonalat régi szokás határozta meg, és végül az érseki székhelyen is ért véget. Országjárása során a király minden útba eső tartományban ígéretet tett koronázási esküje megtartására. A nemesség és egyházi főméltóságok gyűléséből fejlődött ki az országtanács, azaz a királyi tanácsból *(concilium regis)* a királyság tanácsa *(concilium regni)*. A svéd püspökök mind tagjai voltak az országtanácsnak, melynek a 14. század második felétől, végétől egyre fontosabb szerepe lett a királyválasztásban. Az 1397. évi tárgyalások következtében, a kalmari unióval jelentősen megnőtt mindhárom északi országban az országtanácsok jelentősége, de egyértelmű politikai vezető szerepet Svédországban csak az Engelbrekt-féle felkeléssel, Pomerániai Erik trónfosztásával és Bajor Kristóf megválasztásával nyert. Olyan intézménnyé vált, amelyik ténylegesen kormányozta az országot. Míg Norvégiában az egyháziak domináltak a királyság

tanácsában, Svédországban a főnemesség volt a meghatározó. A 15. században a politikai válságidőszakokban, mint például az 1430-as években a *concilium regni* az egész királyság összes rendjének eseti jellegű gyűlésévé vált, ahol a városok és tartományi közösségek küldöttei egyaránt megjelenhettek. Ez jelentősen hozzájárult az országtanács politikai szerepének, helyzetének erősödéséhez. Az 1460-as évektől ez a fajta „kibővített" országtanács vagy gyűlés a kora újkori svéd rendi gyűlés *(Riksdag)* előfutárának volt tekinthető. A 15. században jelent meg a finn területek külön gyűlése Åboban, amelyik 1457-től megerősítette a királyválasztást.

A központi irányítás szempontjából a királyság legfontosabb igazgatási egységei a várkörzetek voltak, melyek az uralkodó és a nemesség számára egyaránt nagy fontossággal bírtak. A királynak ezekre épült a hatalma, a várkörzetek tisztségviselői, a *len*ek voltak helyben a korona képviselői. A tisztség elnyerése a nemesség számára pozíciója erősítését jelentette, amelynek birtokában növelhették családjuk társadalmi tekintélyét és akár magánbirtokaikat is. Svédországban Stockholm, Vâsterås, Kalmar és Åbo váraihoz kapcsolódó tisztségek voltak a legtekintélyesebbek.

Egyházszervezet

Az első keresztény hittérítő 829-ben jelent meg a sveák földjén: Ansgar bencés szerzetesnek Björn király engedélyezte, hogy a Mälar-tónál fekvő kereskedővárosban, Birkában a kereszténységet terjessze. Az északi térítő tevékenységet Ebo reimsi érsek szorgalmazta, Ansgar az ő megbízásából ment Skandináviába. A hagiográfiai irodalom szerint Ansgar Krisztus hitére térítette Birka város királyi elöljáróját, Herigartot, és egy templom alapjait is lerakta. Összességében azonban a missziós tevékenységnek nem sok eredménye lett. Az uppsalai svea uralkodók a külföldi kalmárok által látogatott kikötőkben ugyan eltűrték a kereszténységet, de országuk belsejébe már nem engedtek be térítő papokat. A 10. század végén Győzedelmes Erik király ugyan keresztény hitre tért, de az uppsalai svea királyságban ez még semmilyen politikai következménnyel nem járt. A göták túlnyomó többsége viszont ekkorra már felvette a kereszténységet. A svéd királyság a pogány sveák és a keresztény göták földjének politikai egyesítésével jött létre, így Olaf Skötkonung király is megkeresztelkedett 1008-ban, s mindkét felesége is keresztény volt. Királyi székhelyét a két nép területének határán, Husby-ban alakította ki. Skara központtal Västergötlandban ő alapította az első svéd püspökséget (1013), amely a Hamburg-Bréma érsekséghez tartozott. Jóllehet Olaf Skötkonung fia, Anund Jakab is keresztény volt, a sveák továbbra is ragaszkodtak ősi, pogány hitvilágukhoz. A 11. század végén Brémai Ádám még mindig a pogány kultuszok központjaként írta le az uppsalai

szentélyt. 1060-ban Sigtuna székhellyel létrejött a második svéd püspökség, amely szintén a hamburg-brémai érsekség egyházi fennhatósága alá került. Püspöke, Adalvard le akarta rombolni az uppsalai pogány szentélyt, és a kereszténység erőszakos terjesztését a Ynglinge-ház kihalása (1060) után trónra került új királyi nemzetség, a västergötlandi Stenkil-klán is támogatta. Inge király rombolta le az uppsalai szentélyt, és a helyén keresztény templomot építtetett. Azt követően, hogy Lund dán püspökségből érsekség lett (1104), a svéd püspökségeket is ehhez kapcsolták. A svéd egyházszervezet megteremtése gyakorlatilag Inge király nevéhez fűződik: Skara és Sigtuna mellett három újabb püspökséget alapított (Eskilstune, Linköping, Strängnäs).

De nemcsak Uppland vidéke ragaszkodott hosszú ideig az ősi pogány hagyományokhoz, hanem Gotland szigete is. Egy 17. századi történeti leírás szerint Szent Olaf norvég király erőszakkal keresztelte meg Gotland népét, amikor 1029-ben hadat vezetett a szigetre. Ez azonban nem volt igaz. A 13. század közepéről származó Guta-saga szerint „habár a gotlandiak pogányok voltak, kereskedőáruikkal keresztény és pogány területekre egyaránt elvitorláztak. Egyesek közülük a korábban Gotlandra jött papoknak köszönhetően megkeresztelkedtek." A sagában olvashatunk egy Lickair nevű gotlandi vagyonos gazdáról, aki a thingen szószólónak számított, és vejéről, Botairról, aki távolsági kereskedelemmel foglalkozott, és keresztény volt. Egy templomot is építtetett, de a helybéliek porig égették, ám Botair később újjáépítette azt. A Stenkel-ház kihalása (1125) után a Sverker- és Erik-klánok közötti hatalmi küzdelemben az egyház először az östergötlandi, azaz már régóta keresztény Sverkerek mögött sorakozott fel az upplandi, ezért a pogányság gyanúját magán hordozó Erik-nemzetséggel szemben. A későbbi történések azonban egyértelművé tették, hogy a trónért folyó harc keresztény klánok közötti hatalmi küzdelem volt, nem pedig valamiféle keresztény göta és pogány svea szembenállás. Azt, hogy a 12. században az egyház már milyen meghatározó szerepet játszott a svéd társadalomban, jól mutatja, hogy a Sverker király után trónra lépő upplandi (azaz elvileg inkább „pogány") Erik Jedvarsson nemcsak mélyen hívő, buzgó keresztény volt, hanem vallási elkötelezettségének szilárdságát 1157-ben egy keresztes hadjárattal is bizonyította, amit a pogány finnek ellen vezetett. A kereszténység erőszakos terjesztésének politikája tehát nemcsak túlélte a Stenkil-klánt, hanem még komolyabb méreteket öltött. Erik király az uppsalai székesegyházban, mise közben lett gyilkosság áldozata. Mártírhalála és keresztes vállalkozása nagy szerepet játszott abban, hogy később szentté avatták, kultusza pedig a svéd királyság egységének szimbóluma lett. Karl Sverkersson uralkodása idején IV. Viktor pápa 1164-ben érseki székhellyé tette Uppsalát, s ezzel létrehozta a csak Rómához kapcsolódó, önálló svéd egyházszervezetet. Az első svéd király, akit egyházi szertartással koronáztak meg és szentelt olajjal kentek fel, Erik Knutsson volt a 13. század elején.

A Folkungok finn területekre irányuló expanzív külpolitikája szintén a keresztes háború égisze alatt zajlott, s ez komoly presztízzsel ruházta fel a klánt. Ugyanakkor e politikának köszönhetően a svéd egyház is kiterjeszkedett kelet felé, és Åboban új püspökséget hoztak létre. Magnus Eriksson törvénykönyve azt rögzítette, hogy Svédország egyházszervezete hét püspökségből állt: Uppsala (ami egyúttal érsekség is volt), Linköping, Skara, Strängnäs, Vâsterås, Växjö, Åbo.

A szerzetesrendek közül legelőször a bencések jelentek meg Svédországban, Sigtunában, amit 1000 körül alapított Olaf Skötkonung király. A cisztercitákat Sverker király telepítette be az országba, és a *Rerum Svecicarum Historia* beszámolója szerint két kolostort is alapított számukra (Alvestra, Varnhem). Az első uppsalai érsek is ciszterci szerzetes volt. A 13. század közepén a koldulórendek, azaz a domonkosok és a ferencesek is megjelentek a svéd királyságban. A domonkosok 1249-ben más a finn területeken is feltűntek: Åboban alapítottak egy kolostort.

Még a 12. század utolsó harmadában, Knut Eriksson uralkodása alatt jött létre Eskilstunában egy johannita rendház.

Művelődés, kultúra

Svédországban a pogányság viszonylag hosszú továbbélése miatt a pogány kultúra különböző műfajai (sagák, hősköltemények, skaldikus versek) is sokáig fennmaradtak. Norvégiával és Dániával összehasonlítva a történetírás itt sokkal később bontakozott ki. Az első latin nyelvű, svéd történeti munkát Ericus Olai uppsalai professzor írta *Cronica regni Gothorum* címmel a 15. század utolsó harmadában. Pár évtizeddel korábban, 1450 táján keletkezett a svéd nyelvű *Karlskröniken*, amely Karl Knutsson király uralkodásához kapcsolódott és alapvetően propagandisztikus célokat szolgált. Ezt a célt volt hivatva előmozdítani az is, hogy népnyelven íródott.

A svéd vallási irodalom terén a 14. században Petrus de Dacia domonkos szerzetes levelei, vagy Svédország szentjének, Szent Brigittának a látomásait megörökítő írások a legjelentősebbek. A 15. századból a párizsi egyetemen tanult Mathias Övedssennek a Jelenések Könyvéhez írt kommentárjai, valamint Nikolaus von Kues és Bernardin von Siena munkáinak észak-európai ismertetése, recepciója említhető. A Szent Brigitta halála után Vadstena település mellett alapított kolostor a latin stúdiumok és irodalom központja lett a középkori Svédországban. Abban az évben, amikor a strängnäsi gyűlésen a svéd rendek kimondták I. Krisztián király trónfosztását, Uppsalában megalapították Észak-Európa első egyetemét (1477). (Dániában csak két évvel később, 1479-ben alapítottak egyetemet, Koppenhágában.)

A 13. század folyamán sorban egymás után írásba foglalták a svéd tartományok szokásjogát, amelyek Magnus Eriksson országos törvénykönyvét követően kiegészítő jogokká váltak. A legrégebbi, 1225 táján lejegyzett tartományi törvénykönyv Nyugat-Götland jogának a gyűjteménye, a *Västgötalagh* volt. 1285 körül írták össze Kelet-Götland jogrendjét *(Östgötalagh)*. 1300 táján született meg a *Smålandslagh*, az *Uplandslagh*, *Södermannalagh* és a *Västmannalagh*. A svéd területekhez hasonlóan a politikai különállással rendelkező Gotlandon szintén lejegyezték a régi jogot *(Gutalagh)*.

Svédországban volt a legnagyobb a német etnikum befolyása, hatása a mindennapi életre, ami az épített környezetben és képzőművészetekben is megnyilvánult. A svéd egyházi és világi méltóságok gyakran észak-németországi mestereket kértek fel különböző munkák elvégzésére. Így például Åbo közelében, Kalanti templomának oltárát egy Frank nevű hamburgi mester készítette. Néhány évvel a győztes 1471. évi brunkebergi csata után Sten Sture egy Bernt Notke nevű lübecki szobrászt bízott meg azzal, hogy egy Szent György szobrot készítsen. Az uppsalai katedrális a 13. században francia gótikus stílusban épült, és ehhez francia építőmestereket és kőfaragókat hívtak Svédországba.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Források

Beowulf. Ford. Szegő Gy., Szerk. Halácsy K., Budapest, 1994.

Beowulf and the Fight at Finnsburg. Ed. and commentary Fr. Klaeber, Boston, 1950.

Bernáth I., *Kopasz Grím-fia Egill. A fölperzselt tanya.* (Az Egill-saga és a Brenn Njal Saga) Budapest, 1995.

Bernáth I., *Skandináv mitológia.* Budapest, 2005.

Die „Legendarische Saga" über Olaf den Heiligen. Hg. A. Heinrichs (Germanische Bibliothek: Reihe 4) Heidelberg, 1982.

Diplomaticum Islandicum. Ed. J. Sigurdsson, Copenhagen, 1857.

Edda. Szerk. N. Balogh A., Budapest, 1985.

Hranfnkel's Saga and Icelandic Stories. Transl. H. Palsson, Harmondsworth, 1971.

King Harald's Saga. Eds. M. Magnusson–H. Palsson, London, 1966.

Knytlinga Saga: The History of the Kings of Denmark. Transl. H. Palsson–P. Edwards, Odense, 1986.

Magistri Adan Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Ed. B. Schmeidler, MGH Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum 2. Hannover, 1917.

Monumenta Historiae Danicae. Tom. I–IV. Ed. H. Rørdam, København, 1884–1887.

Monumenta Diplomatica Svencana. Ed. J. H. Schröder, Uppsala, 1882.

Monumenta Historica Norvegiae. Ed. G. Storm, Kristiania, 1880.

Njáls saga. Vikingfiak: az izlandi Njandl-történet. Ford. Bernáth I., Budapest, 1965.

Regesta Norvegica. Kronologisk fortegnelse over documenter vedkommende Norge, Nordmaend og den norske Kirkeprovius. Ed. G. Storm, Christiania, 1898.

Regesta Norvegica I. 822–1263. Ed. E. Gunnes, Oslo, 1989.

Rerum Svecicarum Historia. Ed. B. Dade, København, 2009.

Saxonis Gesta Danorum. Eds. J. O. Raeder–H. Raeder, København, 1931.

Scriptores minores historiae Danicae medii aevi. Ed. M. Cl. Gertz, Copenhagen, 1917–1922.

Scriptores rerum Danicarum medii Aevi. Tom. I–II. Ed. J. Langebek, Hafniae, 1772.

Scriptores rerum Svecicarum ex schedis praecipue nordiniaris, collectos dispositos ac emendatos. Ed. E. M. Fant, Uppsala, 1818–1876.

SZÁSZ B., *A verses Edda.* Budapest, 1938.
S. STURLUSON, *Heimskringla. A History of the Kings of Norway.* Transl. L. M. Hollander, Austin, 1964.
The Anglo-Saxon Chronicle According to the Several Original Authorities. Ed. and transl. B. Thorpe, London, 1861.
The Ancient History of the Norwegian Kings. Transl. and annotated by D. McDougall–I. McDougall, London, 1998.
The Saga of Hacon. Transl. G. W. Dasent (RS - Icelandica Sagas 4.) London, 1894.
Vita Anskarii auctore Rimberto. MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 55. Ed. G. Waitz, Hannover, 1884.
Vita Sanctorum Danorum. Ed. M. C. Gertz, København, 1908–1912.

Irodalom

P. ALEXANDRE, *Le climat en Europe au Moyen Age.* Paris, 1987.
K. AMIRA, *Grundriss des germanischen Rechts.* Strassburg, 1913.
CH. ANZ, *Gilden im Mittelalter.* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 139) Göttingen, 1999.
I. ANDERSSON, *A History of Sweden.* London, 1956.
H. ARBMAN, *Schweden und das karolingische Reich.* Stockholm, 1937.
H. ARBMAN, *Birka, Untersuschungen und Studien.* Stockholm, 1943.
H. ARBMAN, *The Vikings.* London, 1961.
J. ARNEBORG–H. C. GULLOV (Eds.), *Man, Culture and Environment in Ancient Greenland.* Copenhagen, 1998.
O. AUGE, *„Ein Integrationsmodell des Nordens? Das Beispiel der Kalmarer Union."* in: Fragen der politischen Integration im mittelalterlichen Europa. (Vorträge und Forschungen Bd. LXIII.) Hg. W. Maleczk, Ostfildern, 2005.
S. BAGGE, *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimkringla.* Berkeley, 1991.
H. BARÜSKE, *Erich von Pommern, Ein nordischer König aus dem Greifengeschlecht.* Rostock, 1997.
C. BATEY (Ed.), *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic.* Edinburgh, 1993.
BÁRÁNY A., *Britek, angolszászok, vikingek.* Máriabesenyő–Gödöllő, 2008.
W. BEHRINGER, *A klíma kultúrtörténete. A jégkorszaktól a globális felmelegedésig.* Budapest, 2010.

F. BENNINGHOVEN, *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Militie Christi de Livonia.* Köln-Graz, 1965.

P. BESKOW, *Rex Gloriae. The Kingship of Christ in the Early Church.* Stockholm-Göteborg-Uppsala, 1962.

L. BIEWER, *„Skandinavien und Pommern im frühen 15. jahrhundert. Die Zeit des nordischen Unionskönigs Erich von Pommern."* in: Baltische Studien N. F. 83 (1997)

G. A. BLOM, *„Der Ursprung der Gilden in Norwegen und ihre Entwicklung in den Städten während des Mittelalters."* in: Gilde und Korporation in den nordeuropäischen Städten des späteren Mittelalters. Hg. K. Friedland (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte NF. XXIX.) Köln-Wien, 1984.

I. BOBA, *Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europe int he Ninth Century.* Wiesbaden, 1967.

H. BOOCKMANN, *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte.* München, 1981.

R. BOHN, *Dänische Geschichte.* München, 2001.

O. BRATTEGARD, *„Über die Organisation und die Urkunden des hansischen Kontors zu Bergen bis 1580."* in: Bergens Historiske Forenings skifter 38 (1932)

S. BRINK-J. HINES-J. QUINN, *Viking and Medieval Scandinavia.* Michigan, 2006.

J. L. BYOCK, *Medieval Iceland.* Los Angeles, 1988.

J. L. BYOCK, *Viking age Iceland.* London, 2001.

N. BRACKE, *Die Regierung Waldemars IV.* Frankfurt am Main, 1999.

A. VON BRANDT, *Die Hanse und die nordischen Mächte im Mittelalter.* Köln, 1962.

A. VON BRANDT, *„Der Stralsunder Friede. Verhandlungsablauf und Vertragswerk 1369–1376. Eine diplomatische Studie."* in: Hansische Geschichtsblätter 88 (1970)

J. BRØNDSTED, *A vikingek.* Budapest, 1983.

F. W. BROOKS, *The Battle of Stamford Bridge.* York, 1956.

W. BRÜSKE, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes. Deutsch-wendische Beziehungen des 10–12. Jahrhunderts.* Cologne, 1983.

L. BUISSON, *„Formen normannischer Staatsbildung (9. bis 11. Jahrhundert)"* in: Studien zum mittelalterlichen Lehenswesen. (Vorträge und Forschungen V.) Hg. Th. Mayer, Lindau-Konstanz, 1960.

G. CARLSSON, *„König Erich der Pommern und sein baltischer Imperialismus."* in: Baltische Studien 40 (1938)

E. CHRISTENSEN, *The Northern Crusades. The Baltic and the catholic Frontier 1100–1525.* London, 1980.

E. CHRISTIANSEN, *Vikingek.* Debrecen, 2008.

B. CRAWFORD, *The Earldom of Orkney and Lordship of Shetland: A reinterpretation of theirpledging to Scotland in 1468–70.* London, 1967/68.

T. DAMGAARD-SØRENSEN, *„Danes and Wends: a Study of the Danish Attitude towards the Wends."* in: People and Places in North Europe 500–1600. Eds. I. Wood–N. Lund, Woodbridge, 1991.

R. DENKER, *Finnlands Städte und hansisches Bürgertum (bis 1471).* in: Hansische Geschichtsblätter 77 (1959)

T. K. DERRY, *History of Scandinavia: Norway, Sweder, Denmark, Finland and Iceland.* University of Minnesota, 2000.

J. DIAMOND, *Összeomlás. Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez.* Budapest, 2007.

PH. DIXON, *Britek, frankok, vikingek.* Budapest, 1985.

PH. DOLLINGER, *„Die Bedeutung des Stralsunder Friedens in der Geschichte der Hanse."* in: Hansische Geschichtsblätter 88 (1970)

E. EBEL, *„Kaufmann und Handel auf Island zur Sagazeit."* in: Hansische Geschichtsblätter 95 (1977)

R. EDVINSSON–B. FRANZÉN–J. SÖDERBERG, *The Swedish System of Payment 995–1534.* Stockholm, 2009.

O. EGGERT, *Die Wendezüge Waldemars I. und Knuts VI. von Dänemark.* in: Baltische Studien N. F. 29 (1927)

D. ELLMERS, *Frühmittelalterliche Handelsschiffahrt in Mittel- und Nordeuropa.* Neumünster, 1972.

J.-P. FINDEISEN, *Dänemark. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Regensburg, 1999.

J.-P. FINDEISEN, *Schweden. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Regensburg, 1997.

R. FINNESTAD, *„The Study of the Christianisation of the Nordic Countries."* in: Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names. Ed. T. Ahlbäck, Stockholm, 1990.

FODOR I., *Svéd történelem magyar kapcsolatokkal a 18. századig.* Budapest, 2001.

FONT M., *Oroszország-Ukrajna-Rusz.* Pécs, 1998.

P. FOOTE, *„Oral and Literary Tradition in Early Scandinavian Law."* in: Oral Tradition and Literary Tradition. Ed. B. Nielsen, Odense, 1977.

P. FOOTE – D. M. WILSON, *The Viking Achievment: The Society and Culture of Early Medieval Scandinavia.* New York, 1990.

K. FORSTREUTER, *„Zu den Anfängen der hansischen Islandfahrt."* in: Hansische Geschichtsblätter 85, 86 (1967, 1968)

K. FRIEDLAND, *„Sankt Olav als Schutzpatron nordosteuropäischer Kaufleute."* in: Acta Visbyensia VI. (1981)

K. FRIEDLAND, *Die Hanse.* Stuttgart, 1991.

M. GERHARDT, *Norwegische Geschichte.* Bonn, 1963.

M. GERHARDT–W. HUBATSCH, *Deutschland und Skandinavien im Wandel der Jahrhunderte.* Darmstadt, 1977.

K. GJERSET, *History of Iceland.* London, 1924.

J. GOETZE, *„Von Greifswald bis Stralsund."* in: Hansische Geschichtsblätter 88 (1970)

J. GRAHAM-CAMPBELL, *Das Leben der Wikinger. Krieger, Händler und Entdecker.* Berlin–Hamburg, 1980.
J. GRAHAM-CAMPBELL, *The Viking World.* London, 1989.
M. GRAVIER, *Les Scandinaves. Histoire des peuples scandinaves.* Paris, 1984.
P. GRINDER-HANSEN (Ed.), *Margrete I, Regent of the North. The Kalmar Union 600 years.* København, 1997.
A. J. GUREVICH, *„Saga and History. The 'historical conception' of Snorri Sturluson."* in: Medieval Scandinavia 4 (1971)
A. J. GUREVICS, *„Angloszakszonszkij folklend i grevnyenorvezsszkij odal."* in: Szerdnyie veka 30 (1967)
A. J. GUREVICS, *„Vagyon és adományozás a skandinávoknál a korai középkorban."* in: A középkori társadalomtörténet kérdései. (Agrártörténeti cikkgyűjtemény) Budapest, 1981.
TH. HALL, *„Über die Entstehung Stockholms."* in: Hansische Geschichtsblätter 92 (1974)
R. HAMMEL-KIESOW, *Die Hanse.* München, 2004.
K. HASTRUP, *Culture and History in Medieval Iceland.* Oxford, 1985.
K. HAUCK, *Lebensnormen und Kultmythen in germanischen Stammes- und Herrschergenealogien.* in: Saeculum VI. (1955)
J. HAYWOOD, *Encyclopedia of the Viking Age.* London, 2000.
I. HEATH, *The Vikings.* London, 1985.
K. HELLE, *„Neueste norwegische Forschungen über deutsche Kaufleute in Norwegen und ihre Rolle im norwegischen Außenhandel im 12. bis 14. Jahrhundert."* in: Hansische Geschichtsblätter 98 (1980)
K. HELLE (Ed.), *The Cambridge history of Scandinavia I. Prehistory to 1520.* Cambridge, 2003.
M. HELLMANN, *Mecklenburgische Geschichte. Von den Anfängen bis zur Landständischen Union von 1523.* Köln–Graz, 1968.
N. HERLITZ, *Grundzüge der schwedischen Verfassungsgeschichte.* Rostock, 1939.
L. HERMANSON, *„Kungahälla, a hatalmi központ. Norvégia balti-tengeri külpolitikája 1123–1135 között."* in: Aetas 19:2 (2004)
T. HILL, *Könige, Fürsten und Klöster. Studien zu den dänischen Klostergründungen des 12. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main, 1992.
E. HOFFMANN, *„Knut der Heilige und die Wende der dänische Geschichte im 11. Jahrhundert."* in: Historische Zeitschrift 218 (1974)
E. HOFFMANN, *„Die dänische Königswahl im Jahre 1376."* in: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte Bd. 99 (1974)
E. HOFFMANN, *Die heiligen Könige bei den Angelsachsen und den skandinavischen Völkern. Königsheiliger und Königshaus.* Neumünster, 1975.

E. HOFFMANN, *Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark bis zum Ausgang des Mittelalters.* (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters Bd. 5.) Berlin, 1976.

E. HOFFMANN, *„Das Bild Knut Lawards in den erzählenden Quellen des 12. und 13. Jahrhunderts."* in: H. Bekker-Nielsen et als. (Eds.), Hagiography and Medieval Literature, Odense, 1981.

E. HOFFMANN, *„König Olav Haraldsson als Heiliger des norwegischen Königshauses."* in: Acta Visbyensia VI. (1981)

E. HOFFMANN, *„Politische Heilige in Skandinavien und die Entwicklung der drei nordischen Reiche und Völker."* in: Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter. (Vorträge und Forschungen 42) Hg. J. Petersohn, Sigmaringen, 1994.

E. HOFFMANN, *„König Waldemar IV als Politiker und Feldherr."* in: D. Kattinger–H. Wernicke–R.-G. Werlich (Hg.), Aktuere und Gegner der Hanse - Zur Prosopographie der Hansezeit. (Hansische Studien 9) Weimar, 1998.

A. HOLMSEN, *„Desertion of farms around Oslo int he late middle ages."* in: Scandinavian Economic Historical Review 10 (1962)

W. HOLTZMANN, *„Krone und Kirche in Norwegen im 12. Jahrhiundert."* in: Deutsches Archiv 2 (1938)

O. HÖFLER, *„Der Sakralcharakter des germanischen Königtums."* in: Das Königtum. Seine geistigen und rechtlichen Grundlagen. (Vorträge und Forschungen III.) Darmstadt, 1963.

K. HØRBY, *„Königlich dänische Kaufleute. Dänische Wanderkaufleute des frühen Mittelalters, ihre korporative Organisation und ihre Beziehungen zu dänischen Städten, Handelszentren und Märkten."* in: Gilde und Korporation in den nordeuropäischen Städten des späten Mittelalters. (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte N. F. XXIX) Hg. K. Friedland, Köln–Wien, 1984.

A. E. IMHOF, *Grundzüge der Nordischen Geschichte.* Darmstadt, 1970.

S. IMSEN, *„Kommunalismus auf norwegisch."* in: Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologiae 47 (1999)

H. JANKUHN, *Haithabu, ein Handelsplatz der Wikingerzeit.* Neumünster, 1956.

G. JONES, *A History of the Vikings.* New York, 1984.

E. JUTIKKALA–K. PIRINEN, *Finnország történelme.* Debrecen, 2004.

A. SZ. KAN, *A skandináv országok története.* Budapest, 1976.

W. KARGE–E. MÜNCH–H. SCHMIED, *Die Geschichte Mecklenburgs.* Rostock, 1996.

G. KARLSSON, *The History of Iceland.* Minneapolis, 2000.

M. KAUFHOLD, *Europas Norden im Mittelalter. Die Integration Skandinaviens in das christliche Europa.* Darmstadt, 2001.

N. KERSKEN, *Geschichtsschreibung im Europa der „nationes". Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellung im Mittelalter.* Köln–Weimar–Wien, 1995.

W. KIENAST, „*Magnus der Ältere.*" in: Historische Zeitschrift 205 (1967)
W. KIENAST, *Germanische Treue und „Königsheil".* in: Historische Zeitschrift 227 (1978)
KISS S., *Elfeledett évszázadok. Az angolszász Anglia története.* Máriabesenyő-Gödöllő, 2010.
KLANICZAY G., *Az uralkodók szentsége a középkorban.* Budapest, 2000.
M. KLINGE, *Die Ostseewelt.* Helsinki, 1994.
H. KOMP, „*Konflikte und ihre Beilegung im hohen Norden. Ein Blick auf einige Neuerscheinungen zur isländischen und norwegischen Geschichte.*" in: Historische Zeitschrift 259 (1994)
K. KUMLIEN, „*Stockholm, Lübeck und Westeuropa zur Hansezeit.*" in: Hansische Geschichtsblätter 71 (1952)
K. KUMLIEN, „*Schweden und Lübeck zu Beginn der Hansezeit.*" in: Hansische Geschichtsblätter 78 (1960)
W. LAMMERS, „*Verzicht auf Reichsgebiet, Friedrichs II. Urkunde von Metz 1214.*" in: Frankfurter Historische Abhandlungen 19 (1979)
U. LANGE (Hg.), *Geschichte Schleswig-Holsteins. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Neumünster, 1996.
P. LAURING, *Geschichte Dänemarks.* Neumünster, 1964.
M. K. LAWSON, *Cnut: the Danes in England in the Early Eleventh Century.* London, 1993.
J. LE GOFF, *Das Hochmittelalter.* Frankfurt am Main, 1965.
J. H. LIND, „*Early Russian. Swedish Rivalry. The Battle on the Neva in 1240 and Birger Magnusson's Second Crusade to Tavastia.*" in: Scandinavian Journal of History 16 (1991)
J. H. LIND, „*Scandinavian Nemtsy and Repaganized Russians. The Expansion of the Latin West During the Baltic Crusades and its Confessional Repercussions.*" in: The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity. Ed. Zs. Hunyadi–J. Laszlovszky, Budapest, 2001.
S. LINDROTH, *A history of Uppsala University 1477–1977.* Uppsala, 1976.
PH. LINE, *Kingship and State Formation in Sweden 1130–1290.* Leiden–Boston, 2007.
H. ŁOWMIANSKI, *Rusz i normanni.* Moszkva, 1985.
MADARY K., *Skandinávia.* in: Európa és Magyarország Szent István korában. Szerk. Kristó Gy.–Makk F., Szeged, 2000.
J. MASONEN, *Tracks, Paths and Roads. Infrastructure and Transport in Finland and the Baltic-Sea Area from the Viking Age to Medieval Times (800–1500 AD)* Helsinki, 1995.
P. MAST, *Mecklenburg-Vorpommern. 1000 Jahre Geschichte eines jungen Landes.* München–Berlin, 1994.
M. F. METCALF (Ed.), *The Riksdag: a history of the Swedish Parliament.* New York, 1987.
MEZEY B., *Képviselet és alkotmány a középkori Európában.* Budapest, 1998.

H. MITTEIS, *Der Staat des hohen Mittelalters. Grundlinien einer vergleichenden Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters.* Weimar, 1962.

V. MOBERG, *Népem története. Svédország a középkorban.* Budapest, 1984.

T. W. MOODY-F. X. MARTIN (Szerk.), *Írország története.* Budapest, 1999.

A. NEDKVITNE, *How important was the Hansa Trade for the Norwegian Economy.* in: V. Henn-A. Nedkvitne (Eds.), Norwegen und die Hanse. Frankfurt am Main, 1994.

A. NIELSEN, *Dänische Wirtscheftsgeschichte.* Jena, 1933.

A. R. NIELSSEN, *„Indigenous and Early Fisheries in North-Norway."* in: The Sea in European History (Clioh's Workshop I.) Eds. L. François-A. K. Isaacs, Pisa, 2001.

B. J. NORDSTORM, *The history of Sweden.* Westport, 2002.

H. NOTTARP, *„Das Grönlandbistum Gardar."* in: Zeitschrift für Rechtsgeschichte der Savigny-Stiftung. Kanonische Abteilung 50 (1964)

T. S. NYBERG, *„St. Knud and St. Knud's Church."* in: H. Bekker-Nielsen et als. (Eds.), Hagiography and Medieval Literature. Odense, 1981.

T. S. NYBERG, *„Deutsche, dänische und schwedische Christianisierungsversuche östlich der Ostsee im Geiste des 2. und 3. Kreuzzuges."* in: Die Rolle der Ritterorden in der Christianisierung und Kolonisierung des Ostseegebiets. Hg. Z. H. Nowak, Toruń, 1983.

T. S. NYBERG, *Die Kirche in Skandinavien. Mitteleuropäischer und englischer Einfluß im 11. und 12. Jahrhundert.* (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 10.) Sigmaringen, 1986.

J. E. OLESEN, *„Die doppelte Königswahl 1448 im Norden."* in: Mare Balticum. Beiträge zur Geschichte des Ostseeraums in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift zum 65. Geburtstag von Erich Hoffmann. Hg. W. Paravicini (Kieler Historische Studien 36) Kiel, 1992.

J. E. OLESEN, *„Erich von Pommerns Alleinherrschaft 1412-1439/40."* in: „hurn thet war Zalet j kalmarn". Union und Zusammenarbeit in der Nordischen Geschichte. 600 Jahre Kalmarer Union (1397-1997) Hg. D. Kattinger-D. Putensen-H. Wernicke (Greifswalder Historische Studien 2) Greifswald, 1997.

J. E. OLESEN, *„Analyse und Charakteristik der Kalmarer Union."* in: Der Deutsche Orden in der Zeit der Kalmarer Union 1397-1521. Hg. Z. H. Nowak (Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica 10) Toruń, 1999.

K. OLIVECRONA, *Das Werden eines Königs nach altschwedischem Recht.* Lund, 1947.

N. OLIVER, *Skócia története.* Budapest, 2010.

M. OLSEN, *Farms and Fanes of Ancient Norway. The Place Names of a Country discussed in their bearings on Social and Religious History.* Oslo, 1928.

F. PETRICK, *Norwegen. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Regensburg, 2002.

A POPPE, *Das Reich der Rus im 10. und 11. Jahrhundert. Wandel der Ideenwelt.* in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 28 (1980)

PÓSÁN L., *Németország a középkorban.* Debrecen, 2003.
PÓSÁN L., *„A középkori Európa válsága. Klímaváltozás, természeti katasztrófák, éhínségek, járványok, háborúk."* in: Debreceni Disputa VII:2 (2009)
PÓSÁN L., *A középkori Európa.* Debrecen, 2010.
R. PÖRTNER, *A viking kaland.* Budapest, 1983.
M. PUHLE, *Die Vitalienbrüder. Klaus Störtebeker und die Seeräuber der Hansezeit.* Frankfurt am Main–New York, 1992.
P. PULSIANO (Ed.), *Medieval Scandinavia. An encyclopedia.* New York–London, 1993.
K. RANSBORG, *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State.* London, 1980.
TH. RIIS, *Les institutions politique centrales du Danemark, 1100–1332.* Odense, 1977.
TH. RIIS, *„La Baltique et la monde baltique au XVe siècle."* in: Critica storica 25 (1988)
E. ROESDAHL–D. M. WILSON, *From Viking to Crusader: the Scandinavians and Europe 800–1200.* New York, 1992.
E. ROESDAHL, *A vikingek.* Budapest, 2007.
A. R. RUMBLE (Ed.), *The Reign of Cnut, King of England, Denmark and Norway.* London, 1994.
S. RUNCIMAN, *A keresztes hadjáratok története.* Budapest, 1999.
B. SAWYER–P. SAWYER, *Medieval Scandinavia from Conversion to Reformation circa 800–1500.* Minneapolis, 1993.
P. SAWYER, *The Making of Sweden.* Alingsås, 1998.
P. SAWYER, *Die Wikinger. Geschichte und Kultur eines Seefahrervolkes.* Darmstadt, 2000.
D. SCHÄFER, *Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark. Hansische Geschichte bis 1376.* Jena, 1879.
F. D. SCOTT, *Sweden, the nation's history.* Minnesota, 1977.
CH. SCHUCHARD, *„Die Papstfinanz und der Norden Europas im späten Mittelalter."* in: Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift für Peter Moraw. Hg. P.-J. Heinig–S. Jahns–H.-J. Schmidt–R. Ch. Schwinges–S. Wefers (Historische Forschungen Bd. 67) Berlin, 2000.
E. SCHUBERT, *„Novgorod, Brügge, Bergen und London: Die Kontore der Hanse."* in: Concilium medii aevi 5 (2002)
W. SEEGRÜN, *Das Papsttum und Skandinavien bis zur Vollendung der nordischen Kirchenorganisation (1164)* (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 51) Neumünster, 1967.
F. SEIBT (Hg.), *Handbuch der europäischen Geschichte Bd. 2. Europa im Hoch- und Spätmittelalter.* Stuttgart, 1987.
J. V. SIGURDSSON, *„Friendship in the Icelandic Commonwealth."* in: From Sagas to Society. Comparative Approaches to Early Iceland. Ed. G. Palsson, Middlesex, 1992.
R. SIMEK, *Die Wikinger.* München, 2005.
N. SKYUM-NIELSEN, *„Das dänische Erzbistum vor 1250."* in: Acta Visbyensia 3 (1969)

K. SLASKI, *„Die dänisch-polnischen Beziehungen von dem Tode Waldemars II. bis zum Entstehen der Kalmarer Union."* in: Mediaeval Scandinavia Bd. 4.

F. SØRENSEN, *„Familienwirtschaft und baltische Wirtschaft: das Beispiel der Axelsöhne. Aspekte einer spätmittelalterlichen Familienwirtschaft."* in: Studien zur Geschichte des Ostseeraums I. Hg. Th. Riis (Odense University Studies in History and Social Sciences 186) Odense, 1995.

D. STROMBÄCK, *The Conversion of Iceland. A Survey* (Viking Siciety for Northern Research 6) London, 1975.

R. SVANSTRÖM–C. F. PALMSTIERNA, *A short history of Sweden.* Oxford, 1934.

J. SVENNUNG, *Scandinavia und Scannia.* Lund–Uppsala, 1963.

J. SCHREINER, *„Die Frage nach der Stellung des deutschen Kaufmanns zur norwegischen Staatsmacht."* in: Hansische Geschichtsblätter 74 (1956)

N. SKYUM-NIELSEN, *„König Waldemar Atterdag von Dänemark. Persönlichkeit und Politik."* in: Hansische Geschichtsblätter 102 (1984)

W. P. L. THOMSON, *History of Orkney.* Edinburgh, 1987.

M. TODD, *The Northern Barbarians.* London, 1975.

P. URBAŃCZYK, *Medieval Arctic Norway.* Warszawa, 1992.

T. A. VESTERGAARD, *„The System of Kingship in Early Norwegian Law."* in: Medieval Scandinavia XII (1988)

V. Ö. VILHJÁLMSSON, *„The Early Settlement of Iceland."* in: Acta Archeologica LXII (1991)

A. D. VLASTO, *The Entry of the Slaves into Christendom.* Cambridge, 1970.

R.-G. WERLICH, *„Margarete–Regentin der drei nordischen Reiche."* in: Fürstinnen und Städterinnen. Frauen im Mittelalter. Hg. G. Beyreuther–B. Patzold–E. Uitz, Freiburg–Basel–Wien, 1993.

M. WETKI, *„Studien zum Hanse-Norwegen-Problem."* in: Hansische Geschichtsblätter 70 (1951)

D. M. WILSON (Ed.), *The Vikings and their Origins. Scandinavia in the first Millennium.* New York, 1970.

T. WISE, *Saxon, Viking and Norman,* London, 1979.

K. ZERNACK, *„Probleme des Königtums in Nordosteuropa im Zeitalter der Union von Kalmar (1397–1521)."* in: Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich (Vorträge und Forschungen XXXII) Hg. R. Schneider, Sigmaringen, 1987.

PH. ZORN, *Staat und Kirche in Norwegen bis zum Schlusse des Dreizehnten Jahrhunderts.* München, 1875.

MELLÉKLET

A középkori Dánia királyai

Godfred	?–810
Hemming	810–812
I. Horik	825?–854
II. Horik	856– ?
Sigifred, Haldvan	? (Ekkor már minden bizonnyal két dán királyság is létezett.)

A déli területek uralkodói

Heiligo	9. század végén
Gnupa, Gyrth	10. század első harmada
Sigtryg	934
Hardegon	

Az északi területek királyai

Hardeknut	?–934
Öreg Gorm	934–945

A középkori dán királyság uralkodói

I. (Kékfogú) Harald	945–986
I. (Hegyesszakállú) Sven	985–1014
II. Harald	1014–1018
I. (Nagy) Knut	1019–1035
Hardeknut	1035–1042
Magnus	1042–1047
II. Sven (Estridson)	1047–1074
III. Harald (Hein)	1076–1080
II. Knut	1080–1086
I. Olaf	1086–1095
I. Erik (Ejegod)	1095–1103
Niels	1104–1134
II. Erik (Emune)	1134–1137
III. Erik (Lamm)	1137–1147
IV. Knut (Magnusson)	1147–1154
III. Sven (Eriksson)	1147–1157
I. Waldemar	1157–1182
VI. Knut	1182–1202
II. Waldemar	1202–1241

IV. Erik (Plovpenning)	1241–1250
Ábel	1250–1252
I. Kristóf	1252–1259
V. Erik (Glipping)	1259–1286
VI. Erik (Menved)	1286–1319
II. Kristóf	1320–1326
III. Waldemar	1326–1330
II. Kristóf	1330–1332
interregnum	1332–1340
IV. Waldemar (Atterdag)	1340–1375
II. Olaf	1375–1387
Margit királynő régens kormányzata	1375–1412
VII. Erik (Pomerániai)	1412–1439
III. Kristóf	1440–1448
I. Krisztián (Keresztély)	1448–1481
Hans (Johann)	1481–1513
II. Krisztián (Keresztély)	1513–1523

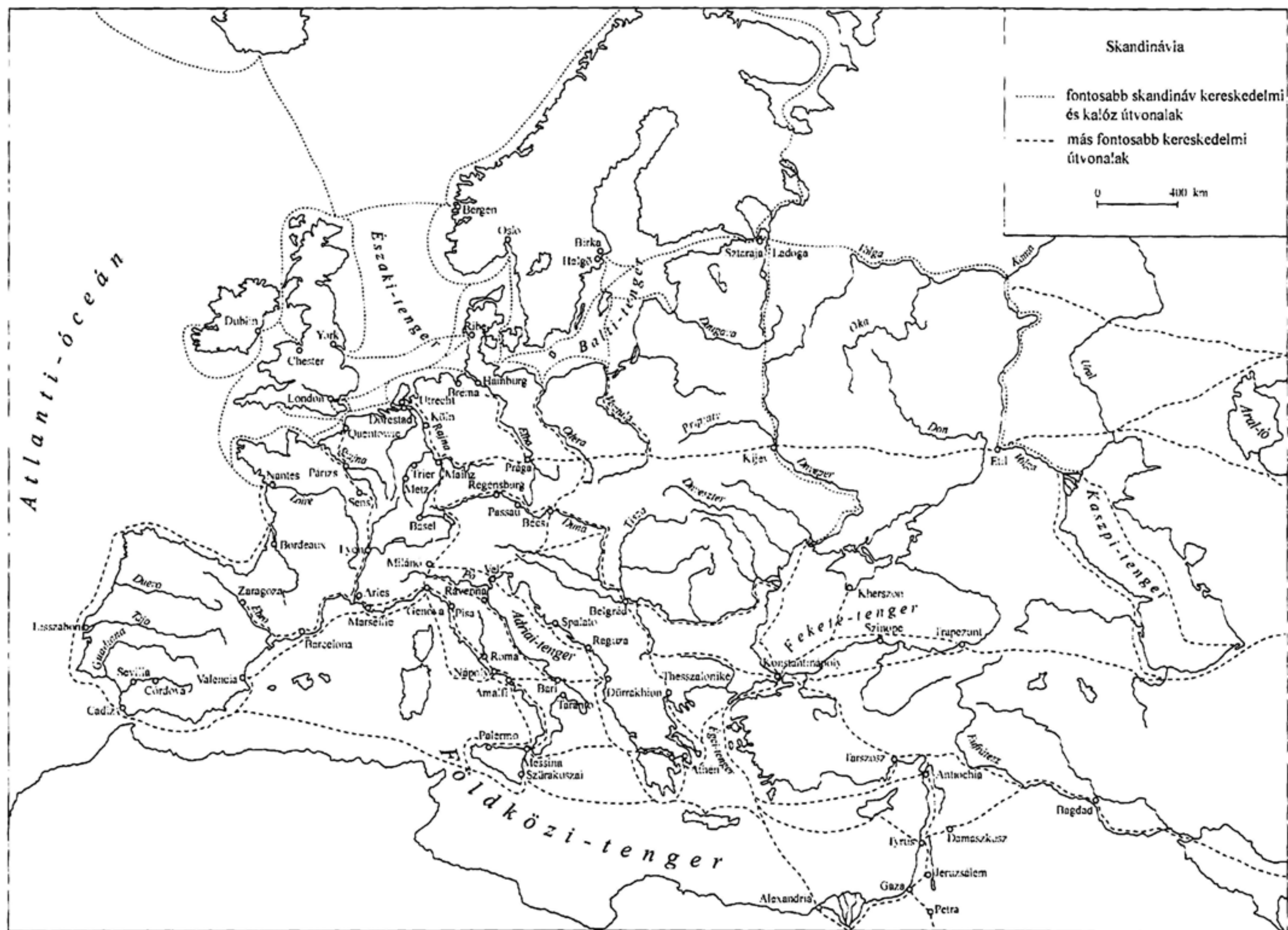
A középkori norvég királyság uralkodói

I. (Széphajú) Harald	872?-936
I. (Véresbárdú) Erik	936-945
I. (Jó) Håkon	945-960
II. (Szürkebundás) Harald	960-965
Kékfogú Harald	*965-985 dán király*
Hegyesszakállú Sven	*985-995 dán király*
I. Olaf (Tryggvason)	995-1000
Hegyesszakállú Sven	*1000-1014 dán király*
II. Olaf (Haraldsson)	1015-1030
Knut angol-dán király	*1029-1035*
I. Magnus	1035-1047
III. (Keménykezű) Harald	1047-1066
II. Magnus	1066-1069
III. (Békés) Olaf	1066-1093
III. (Mezítlábas) Magnus	1093-1103
I. Sigurd (Magnusson/„Jorsalfar")	1103-1130
IV. Magnus (Sigurdsson)	1130-1135
IV. Harald (Magnusson Gille)	1135-1136
II. Sigurd (Haraldsson)	1136-1155
I. Inge (Haraldsson)	1136-1161
Qystein (Haraldsson)	1142-1157
II. (Szélesvállú) Håkon (Sigurdsson)	1161-1162
V. Magnus (Erlingsson)	1162-1184
Sverre (Sigurdsson)	1184-1202
III. Håkon (Sverresson)	1202-1204
Guttorm (Sigurdsson)	1204
II. Inge (Bårdsson)	1204-1217
IV. (Öreg) Håkon (Håkonsson)	1217-1263
VI. (Törvényjobbító) Magnus (Håkonsson)	1263-1280
II. (Papgyűlölő) Erik (Magnusson)	1280-1299
V. Håkon (Magnusson)	1299-1319
VII. Magnus (Eriksson)	1319-1355
VI. Håkon (Magnusson)	1355-1380

IV. Olaf (Håkonsson)	1380–1387
III. (Pomerániai) Erik	1389–1440
Kristóf	1440–1448
Karl Knutsson	1449–1450
I. Krisztián (Keresztély)	1450–1481
Hans (Johann)	1481–1513
II. Krisztián (Keresztély)	1513–1523

A középkori Svédország királyai

(Győzedelmes) Erik	?–994
Olaf (Skötkonung)	994–1022
Anund Jakab	1022–1050
Emund	1050–1060
Stenkil	1060–1079
I. Inge	1079–1110
II. (Ifjabb) Inge	1110–1125
I. Sverker	1130–1156
I. Erik (Jedvarsson)	1156–1160
Karl (Sverkersson)	1161–1167
I. Knut (Eriksson)	1167–1196
II. Sverker (Karlsson)	1196–1208
II. Erik (Knutsson)	1208–1216
Johann (Sverkersson)	1206–1222
III. Erik (Eriksson)	1222–1229
II. Knut (Holmgersson)	1229–1234
III. Erik (Eriksson)	1234–1250
Waldemar (Birgersson)	1250–1275
I. (Csűrzáró) Magnus (Birgersson)	1275–1290
Birger (Magnusson)	1290–1318
II. Magnus (Eriksson)	1319–1364
Håkon (Magnusson)	1362–1364
(Mecklenburgi) Albert	1364–1389
Margit királynő régensi kormányzata	*1389–1412*
IV. (Pomerániai) Erik	1396–1439
Kristóf	1440–1448
Karl Knutsson	1448–1457
	1464–1465
	1467–1470
I. Krisztián (Keresztély)	1457–1464
	1465–1467
	1470–1477
Interregnum	*1477–1483*
Hans (Johann)	1483–1513
II. Krisztián (Keresztély)	1520–1523

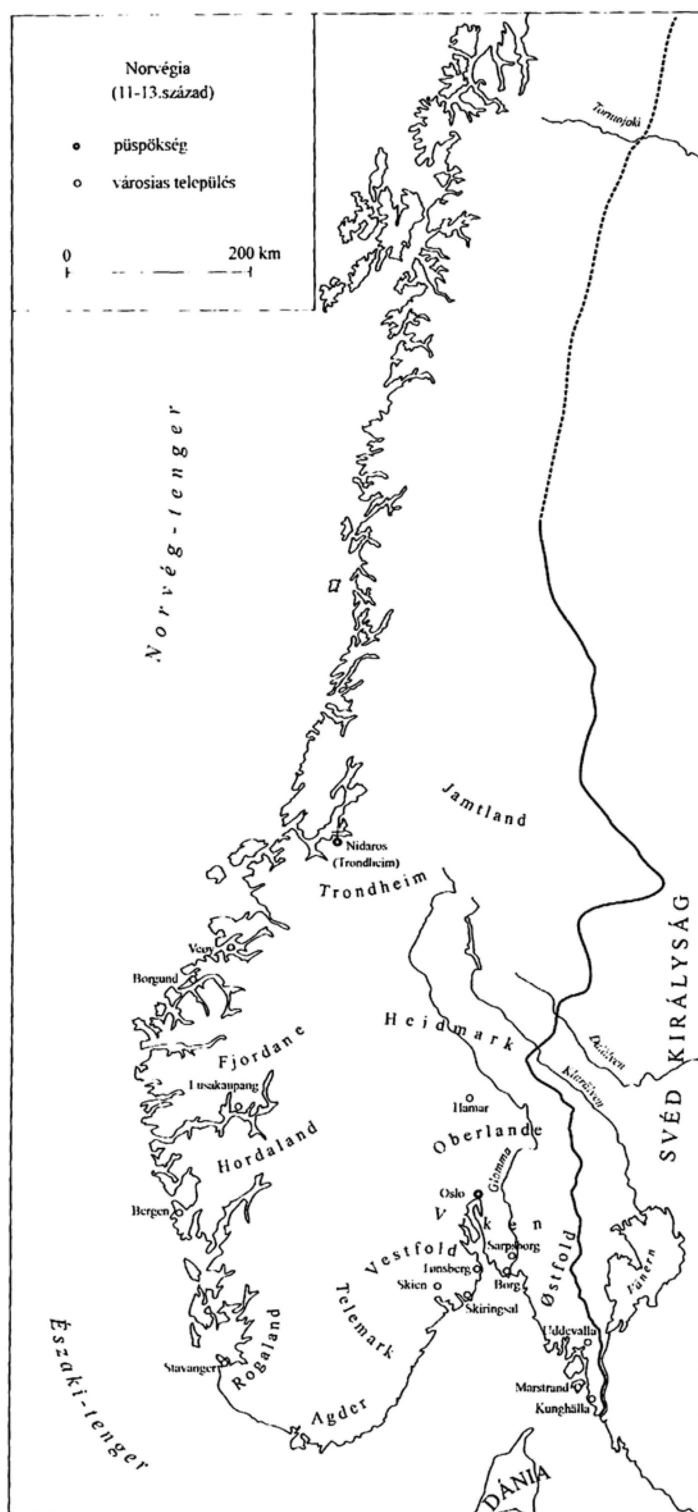

Skandinávia
fontosabb skandináv kereskedelmi és kalóz útvonalak
más fontosabb kereskedelmi útvonalak
0
400 km
Atlanti-óceán
Északi-tenger
Balti-tenger
Fekete-tenger
Kaszpi-tenger
Földközi-tenger
Adriai-tenger
Égei-tenger
Arál-tó
Bergen
Oslo
Birka
Helgö
Ribe
Dublin
York
Chester
London
Hamburg
Bréma
Utrecht
Dorestad
Köln
Quentowic
Párizs
Nantes
Trier
Mainz
Metz
Regensburg
Prága
Passau
Bécs
Basel
Sens
Loire
Rajna
Szajna
Elba
Odera
Visztula
Duna
Tisza
Bordeaux
Lyon
Milánó
Pó
Velence
Ravenna
Arles
Genova
Pisa
Marseille
Zaragoza
Ebro
Duero
Tajo
Guadiana
Lisszabon
Sevilla
Córdova
Cádiz
Valencia
Barcelona
Róma
Nápoly
Amalfi
Bari
Taranto
Palermo
Messina
Szürakuszai
Spalato
Raguza
Belgrád
Thesszalonike
Dürrakhion
Athén
Konstantinápoly
Szinope
Trapezunt
Kherszon
Dnyeszter
Dnyeper
Kijev
Don
Oka
Volga
Káma
Ural
Itil
Sztaraja Ladoga
Dvina
Pripjaty
Tarszosz
Antiochia
Eufrátesz
Bagdad
Türosz
Damaszkusz
Jeruzsálem
Gaza
Petra
Alexandria

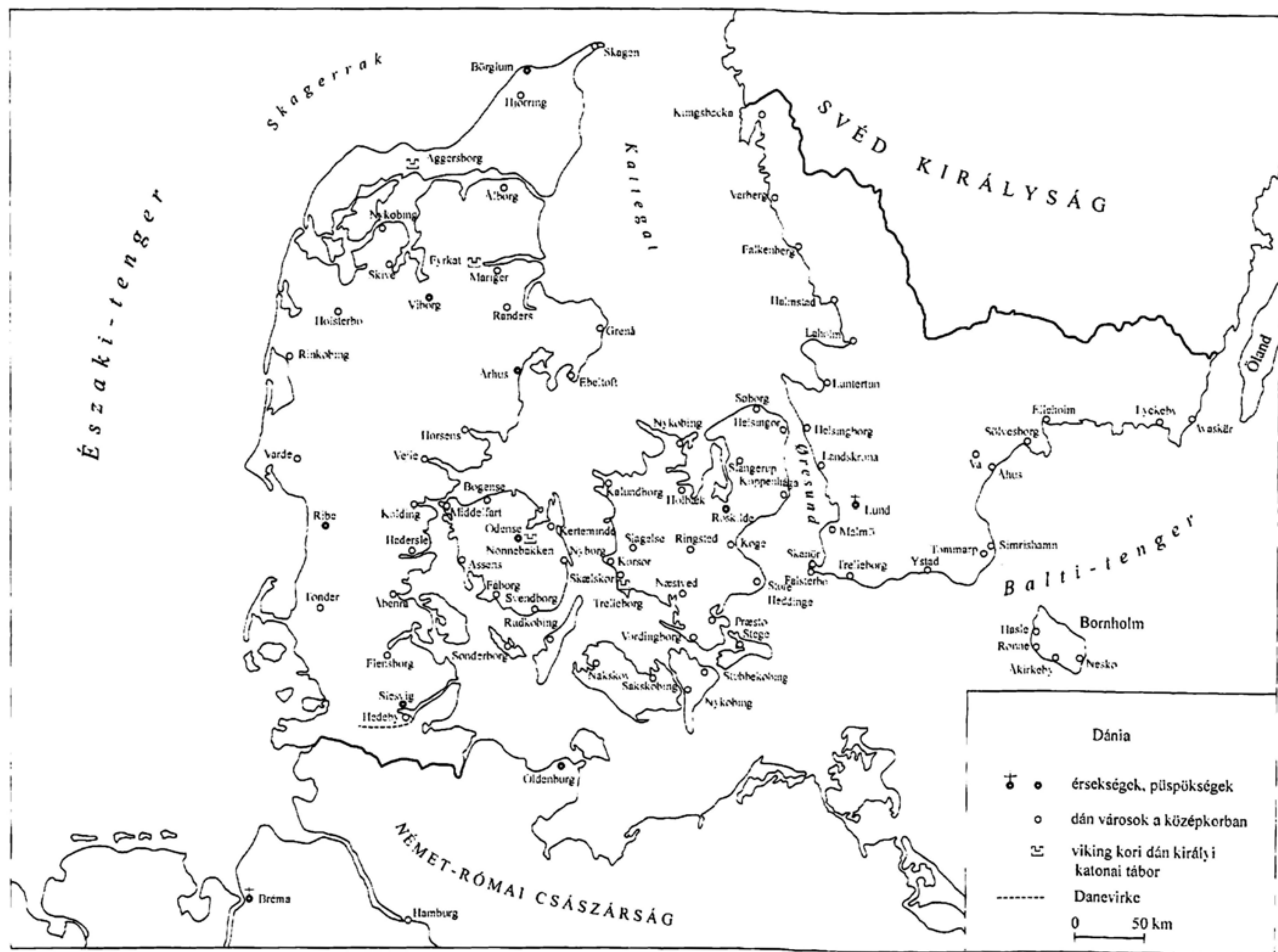
A Svéd Királyság
12-13. század

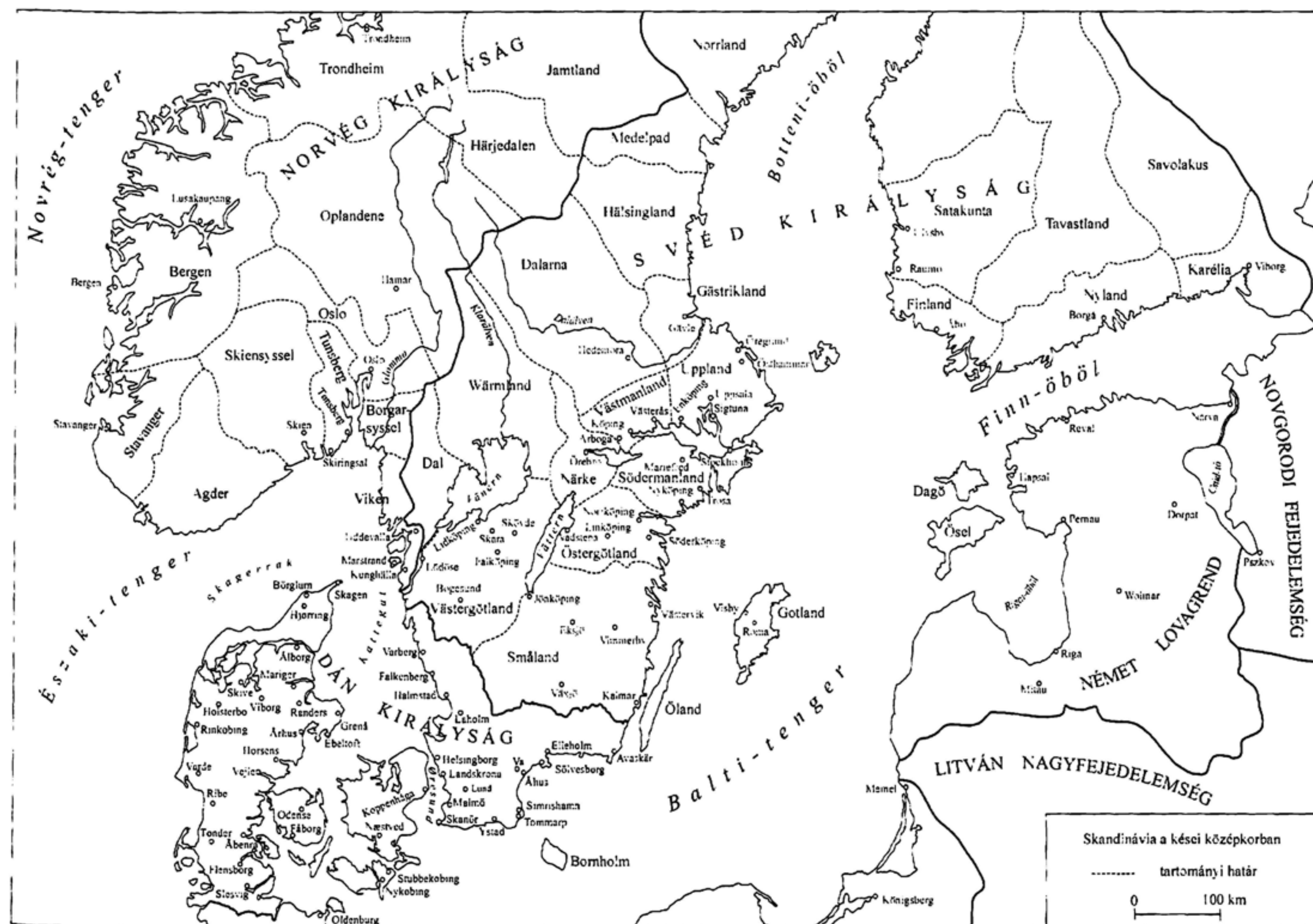
érsekség, püspökség
városias település
német városalapítás
tartományi határok

0 100 km

Norvég-tenger
Nidaros
Norrland
Medelpad
Hälsingland
Botteni-öböl
NORVÉG KIRÁLYSÁG
Dalarna
Hamar
Klarälven
Kopparberg
Gästrikland
Gävle
Öregrund
Östhammar
Glomma
Dalälven
Oslo
Hedemora
Uppland
Uppsala
Västmanland
Västerås
Enköping
Sigtuna
Wärmland
Köping
Arboga
Torshälla
Eskilstuna
Örebro
Mariefred
Stockholm
Dal
Närke
Södermanland
Trosa
Nyköping
Vänern
Östergötland
Lidköping
Skövde
Skara
Vadstena
Norrköping
Söderköping
Skagerrak
Falköping
Hjo
Vättern
Skänninge
Alvastra
Linköping
Lödöse
Västergötland
Kattegat
Bogesund
Jönköping
Götland
Västervik
Visby
Eksjö
Vimmerby
Roma
Småland
Gotland
Växjö
Kalmar
Öland
DÁN KIRÁLYSÁG
Øresund
Balti-tenger

Norvégia
(11-13.század)
püspökség
városias település
0
200 km
Tornojoki
Norvég-tenger
Jamtland
Nidaros
(Trondheim)
Trondheim
Vegy
Borgund
Fjordane
Heidmark
Dalälven
Klarälven
SVÉD KIRÁLYSÁG
Hamar
Hordaland
Oberlande
Glomma
Oslo
Bergen
Viken
Sarpsborg
Vestfold
Tønsberg
Skien
Borg
Østfold
Vänern
Skiringsal
Telemark
Rogaland
Uddevalla
Stavanger
Marstrand
Kunghälla
Agder
Északi-tenger
DÁNIA

Skagerrak
Északi-tenger
Kattegat
SVÉD KIRÁLYSÁG
Öresund
Balti-tenger
NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁRSÁG
Bornholm
Öland
Skagen
Aggersborg
Ålborg
Fyrkat
Viborg
Randers
Århus
Ribe
Odense
Nonnebakken
Roskilde
Lund
Trelleborg
Hedeby
Oldenburg
Bréma
Hamburg
Dánia
érsekségek, püspökségek
dán városok a középkorban
viking kori dán királyi katonai tábor
Danevirke
0 50 km

Norvég-tenger
NORVÉG KIRÁLYSÁG
SVÉD KIRÁLYSÁG
DÁN KIRÁLYSÁG
Botteni-öböl
Finn-öböl
Északi-tenger
Skagerrak
Kattegat
Balti-tenger
NOVGORODI FEJEDELEMSÉG
NÉMET LOVAGREND
LITVÁN NAGYFEJEDELEMSÉG
Trondheim
Jamtland
Norrland
Härjedalen
Medelpad
Oplandene
Hälsingland
Savolakus
Satakunta
Tavastland
Bergen
Dalarna
Gästrikland
Karélia
Viborg
Nyland
Finland
Borgå
Oslo
Hamar
Skienssyssel
Tunsberg
Uppland
Västmanland
Wärmland
Stavanger
Borgarsyssel
Agder
Dal
Viken
Närke
Södermanland
Uppsala
Sigtuna
Västerås
Arboga
Örebro
Reval
Narva
Dagö
Ösel
Hapsal
Pernau
Dorpat
Östergötland
Linköping
Norrköping
Söderköping
Vadstena
Skara
Skövde
Falköping
Lödöse
Marstrand
Kungahälla
Skagen
Börglum
Hjørring
Västergötland
Jönköping
Gotland
Visby
Riga
Wolmar
Pskov
Ålborg
Varberg
Falkenberg
Halmstad
Småland
Växjö
Kalmar
Öland
Skive
Viborg
Randers
Holsterbo
Ringkøbing
Århus
Grenå
Ebeltoft
Horsens
Vejle
Ribe
Odense
Fåborg
Tønder
Åbenrå
Flensborg
Slesvig
Oldenburg
Helsingborg
Landskrona
Lund
Malmö
Skanör
Ystad
Simrishamn
Åhus
Sölvesborg
Elleholm
Avaskär
Bornholm
Næstved
Stubbekøbing
Nykøbing
Memel
Königsberg
Skandinávia a kései középkorban
tartományi határ
0
100 km

Viking kori sisak

Öreg Gorm dán király rúnafeliratú sírköve

Kékfogú Harald dán király megkeresztelkedése

Széphajú Harald norvég király átveszi a hatalmat apjától, III. (Fekete) Halfdantól

I. Erik norvég király pénze

Jó Hakon norvég király

Olaf Tryggvasont Norvégia királyává választják
(Peter Nicolo Arbo festménye – 1860)

A roskildei székesegyház

Nagy Knut és Vasbordájú Edmund küzdelmének 14. századi ábrázolása

II. Waldemar dán király

Erik Glippping dán király (13. századi miniatúra)

Mecklenburgi Albert

Pomerániai Erik svéd királlyá koronázása 1397-ben
(Hans Peter Hansen festménye – 1884)

Sten Sture